ANALELE UNIVERSITĂŢII DIN CRAIOVA
Seria ISTORIE, anul X, 2005, nr.10

EPOCA LUI MATEI BASARAB

- studii şi comunicări -

X

2005

ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE CRAIOVA
13, rue AL.I.CUZA
ROUMANIE

On fait des échanges des publications avec les Institutions similaires du pays et de l'étrangèr

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA
13th, AL.I.CUZA
ROMANIA

We exchange publications with similar Institutions of our country and from abroad

COLECTIVUL DE REDACŢIE

Redactor şef: prof.univ.dr. Ion Pătroiu

Membri: prof.univ.dr. Vladimir Osiac, prof.univ.dr. Dinică Ciobotea, lect.univ.dr. Lucian Amon, lect.univ.dr. Sorin Damean, lect.univ.dr. Constanţiu Dinulescu

Secretar redacţie: prof.univ.dr. Petre Gherghe

Redactorii volumului: prof.drd. Dorin Teodorescu, lect.univ.dr. Constanţiu Dinulescu, asist.univ.dr. Marusia Cîrstea

ISSN 1224 - 5704

CUPRINS

NOTĂ EDITORIALĂ.....5

ABREVIERI.....6

CONSTANTIN REZACHEVICI, *CUM A APĂRUT NUMELE DINASTIC BASARAB ŞI CÂND L-A ADOPTAT MATEI VODĂ* 7

ION RIZEA NIŢĂ, MATEI *BASARAB ŞI CONTRIBUŢIA SA LA SUSŢINEREA ORTODOXIEI SUD-EST EUROPENE*.....30

CORNELIU TAMAŞ, *MATEI BASARAB ŞI EPOCA SA*.....58

C.A. PROTOPOPESCU, MATEI BASARAB ÎN OGLINDA TRECUTULUI ISTORIC AL STREHAIEI.....85

RADU ŞTEFAN VERGATTI, *MATEI BASARAB ŞI POSTELNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO*.....96

MITE MĂNEANU, *LUPU BULIGA - CĂPITANUL LUI MATEI BASARAB* 106

ILEANA MATEESCU, *ASPECTE ECONOMICE ŞI SOCIALE ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB* 117

TEODOR SÂMBRIAN, *RECEPTAREA NORMELOR DE DREPT SUCCESORAL ROMAN ÎN PRAVILA MARE A LUI MATEI BASARAB*....125

ŞTEFAN RESCEANU, *PRAVILA DE LA GOVORA* 153

NICOLAE VÎLVOI, *LEGISLAŢIA DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL DOMNITORULUI MATEI BASARAB PRIVIND FALSURILE MONETARE ŞI ÎN ACTE*.....160

DORIN TEODORESCU, *CĂRŢILE DIN VREMEA LUI MATEI BASARAB*.....167

MARIUS CORNEL VASILE, *CĂRTURARUL MOXA - CONTEMPORANUL LUI MATEI BASARAB* 176

VASILE MARINOIU, *MONUMENTE DIN EPOCA LUI MATEI BASARAB ÎN JUDEŢUL GORJ* 181

DINICĂ CIOBOTEA, *BISERICA SF. DUMITRU DIN CRAIOVA* 198

BIANCA PREDESCU, ION M. CIUCĂ, *MATEI BASARAB - RESPONSABILITATE ŞI DESTIN* 204

CONSTANŢIU DINULESCU, *PORTRETE VOIEVODALE ÎN COLECŢIA SEMINARULUI TEOLOGIC DE LA CRAIOVA* 214

ILEANA CIOAREC, *TRĂSĂTURILE PORTRETISTICE ALE LUI MATEI BASARAB ÎN RELATĂRILE CRONICARILOR ŞI CĂLĂTORILOR STRĂINI* 220

ŞERBAN PĂTRAŞCU, *MATEI BASARAB ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ. BIBLIOGRAFIE* 225

NOTĂ EDITORIALĂ

Moto: *„Ţara lui, mare cu mic,*
să bucura şi da laudă lui Dumnezeu
pentru domn bun…”
Letopiseţul Cantacuzinesc

Ajuns în fruntea Ţării Româneşti, Matei Aga din Brâncoveni domneşte între 20 septembrie 1632 – 9 aprilie 1654, luându-şi patronimicul de Basarab.

În vremea sa ţara se reface economic şi se întăreşte politic, îndepărtându-se primejdia transformării ei în sangeac, se dezvoltă cultura, realizându-se în cele trei tipografii (Câmpulung, Govora şi Dealu-Târgovişte) peste 20 de cărţi de slujbă bisericească şi legislaţie dintre care extrem de importante sunt „Pravila de la Govora” (1640), prima în româneşte şi „Îndreptarea legii”, apărută la Târgovişte în 1652 şi construindu-se zeci de biserici şi mănăstiri al căror ctitor este chiar domnul care are sprijinul deplin al mitropoliţilor Ştefan şi Teofil, căruia i se alătură o mulţime de mari boieri ai epocii.

Voievodul, a cărui titulatură era „Io Matei Basarab (…) domn al întregii Ţări Ungrovlahia şi al părţilor de peste munţi, Herţeg de Amlaş şi Făgăraş şi celelalte”, a fost apreciat de contemporanii săi ca un stăpânitor care a guvernat „ţara cu dreptate” iar „mare cu mic să bucura şi da laudă lui Dumnezeu pentru domn bun că avea pace şi odihnă dăspre toate părţile şi fieştecare avea hrană den dăstul” (Letopiseţul Cantacuzinesc).

Sfârşindu-se la 9 aprilie 1654, Matei Basarab şi-a găsit odihna de veci pe meleagurile Olteniei la ctitoria sa, Sfânta Mănăstire Arnota, care alături de alte superbe realizări arhitectonice ale epocii răspândite în toată regiunea, este strajă existenţei noastre milenare.

Pentru comemorarea a 350 de ani de la dispariţia fizică a marelui voievod şi-au unit eforturile Universitatea Craiovei prin facultăţile de istorie, filozofie, geografie şi teologie, Consiliile Judeţene Mehedinţi şi Gorj, Direcţiile pentru Cultură Olt şi Vâlcea, Muzeul Naţional şi Primăria Târgovişte şi, nu în ultimul rând, Mitropolia Olteniei şi Episcopia Râmnicului, iar majoritatea comunicărilor ştiinţifice susţinute s-au strâns în acest număr al prestigioaselor Anale ale Universităţii din Bănie ca o binecuvântată contribuţie la nemurirea voevodului român Matei Basarab.

ABREVIERI

AARMSI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Istorice, Bucureşti
AARMSL	- Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Literare, Bucureşti
AIIAI	- Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A.D. Xenopol, Iaşi
AUBI	- Analele Universităţii din Bucureşti. Seria istorie
AO	- Arhivele Olteniei (serie veche şi nouă), Craiova
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BOR	- Biserica Ortodoxă Română
CI	- Cercetări istorice, Iaşi, serie veche şi nouă
CL	- Cercetări literare
DIR	- Documente privind istoria României, Bucureşti
DRH	- Documenta Romaniae Historica, Bucureşti
GB	- Glasul Bisericii, Bucureşti
MA	- Mitropolia Ardealului
MB	- Mitropolia Banatului
MI	- Magazin istoric, Bucureşti
MO	- Mitropolia Olteniei, Craiova
RA	- Revista arhivelor
RESEE	- Révue des études sud-est européennes
RdI	- Revista de istorie, Bucureşti
RI	- Revista istorică
RIAF	- Revista pentru istorie, arheologie şi filosofie
RIR	- Revista istorică română
Rsl	- Romanoslavica
SAI	- Studii şi articole de istorie
SCIA	- Studii şi cercetări de istoria artei
SCIV	- Studii şi cercetări de istorie veche
SMIM	- Studii şi materiale de istorie medie

CUM A APĂRUT NUMELE DINASTIC *BASARAB* ŞI CÂND L-A ADOPTAT MATEI VODĂ

CONSTANTIN REZACHEVICI

Se ştie că Matei vodă făcea parte din viguroasele trunchiuri ale boierilor Brâncoveni şi Craioveşti. După tată, marele vornic Danciu din Brâncoveni[1] s-a numit, şi ar fi trebuit să se numească întreaga viaţă, Brâncoveanu, la fel ca şi ruda sa dintr-o altă generaţie, Constantin Brâncoveanu. Numai că ambii şi-au luat şi li s-a recunoscut numele de familie **Basarab**, care venea însă pe filieră Craioveasc㠄! Acest onomastic nu era întâmplător şi Matei Basarab a avut exemplul apropiat al unui alt Craiovesc, care l-a precedat în primul deceniu al secolului XVII, aducând pe tronul Ţării Româneşti noua dinastie a Basarabilor-Craioveşti. E vorba de Radu Şerban, din ramura Craioveştilor din Vlaşca, care aveau, de altfel, proprietăţi în întreaga ţară[2]. Cu acesta din urmă se schimbă la 1601, chiar în zorii secolului XVII, vechea dinastie a urmaşilor lui Basarab I, cu o nouă dinastie izvorâtă din neamul boierilor Craioveşti.

Numai că o dată cu această schimbare apar şi unele probleme de legitimitate şi onomastice. Craioveştii nu erau înrudiţi cu vechea dinastie, neavând dreptul să fie aleşi în scaunul domnesc. Iar la 1601 dinastia legitimă a urmaşilor lui Basarab I Întemeietorul nici măcar nu se stinsese, ci dăinuia chiar prin două ramuri cu descendenţi masculini: Radu Mihnea, din familia "**Mihneştilor**" şi Nicolae Pătraşcu din cea "**Petraşkină**"[3]. Lui Radu Şerban, ales domn în condiţii cu totul speciale, după moartea lui Mihai Viteazul şi instalarea de către poloni a lui Simion Movilă în scaunul de la Târgovişte, îi lipsea legitimitatea, având în schimb două atuuri care au prevalat atunci: experienţa militară şi mai ales cel mai mare domeniu domnesc din ţară cu veniturile căruia putea întreţine trupe de lefegii[4]. Drept urmare, după alegerea ca domn şi-a căutat legitimitate într-o legătură cu vechea dinastie a urmaşilor lui Basarab I şi a găsit-o, în

[1] Cf. Ilie Chiriţă, *Boierii Brâncoveni. Fiii lui Danciu vornicul*, în AO, XIV (1935), p. 46-57; XV (1936), p. 353

[2] Constantin Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Şerban*, în "Studii", XXIII (1970), nr. 3, p. 469-491

[3] Idem, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova a. 1324-1881*, I, Bucureşti, 2001, p. 406

[4] Idem, *Bătălia de la Gura Nişcovului (august 1601). Contribuţii privind istoria Ţării Româneşti în epoca lui Mihai Viteazul şi activitatea militară a lui Radu Şerban înaintea domniei*, în "Studii", XXIV (1971) nr. 6, p. 1155; idem, *Domeniul boieresc al lui Radu Şerban*, p. 485-487

realitate, ...tot în familia Craioveştilor! Mai precis într-o aşa-zisă descendenţă a sa din Neagoe Basarab (1512-1521). Aceasta deoarece Neagoe s-a declarat (şi poate chiar a fost) fiul nelegitim al lui Basarab cel Tânăr Ţepeluş (1474-1475; 1478-1480; 1480-1481; 1481-1482), fiind însă crescut în familia lui Pârvu I Craiovescu, soţul mamei sale Neaga din Hotărani, având aceleaşi drepturi ca şi ceilalţi fraţi ai săi (după mamă) Craioveşti[1]. Cum Basarab cel Tânăr făcea parte din ramura Dănească a dinastiei urmaşilor lui Basarab I, descendenţa din fiul natural al acestuia, Neagoe Basarab, legitima apartenenţă, după principiul "osului domnesc", la vechea dinastie.

Socoteala aceasta şi-au făcut-o încă din veacul XVI şi alţi Craioveşti (pe atunci numiţi Pârvuleşti) care aspirau la scaunul Ţării Româneşti. L-au precedat, aşadar, pe Radu Şerban, Drăghici zis Gogoaşă văr drept pe linie Craioveasca a lui Neagoe, pretendent fără noroc în septembrie 1530 împotriva lui Vlad Înecatul, şi Barbu III Craiovescu, fostul mare ban al Craiovei şi al Jiului din 1534-1535, nepot de frate după mamă (pe filieră Craioveasca) al lui Neagoe, cel pe care tradiţia populară l-a numit Banul Mărăcine, care, după cum am arătat nu demult şi nu s-a ştiut până atunci, a reuşit să ajungă chiar domn în februarie-aprilie 1536, sub numele de Barbu Neagoe sau Barbu Basarab. Ambii pretendenţi, în realitate rude apropiate a lui Neagoe Basarab pe linie Craioveasca, aşadar, fără drept la tron, au pretins a fi **fiii acestuia**, pentru a beneficia de apartenenţa din Neagoe, prin tatăl său natural, Basarab cel Tânăr Ţepeluş, la vechea dinastie a ţării[2].

Mai mult, Craioveştii nu numai că nu s-au stins în sens biologic, pe linie masculină, după 1535, cum s-a crezut până acum, dar trei generaţii de urmaşi ai lui Barbu III Craiovescu au fost pretendenţi la tronul Ţării Româneşti, în afara hotarelor acesteia, şi chiar la cel al Moldovei, până la 1644, cu toţii făcând apel la numele domnesc **Basarab**, pe care şi l-a luat Neagoe ca domn. Astfel, Nicolae Basarab, fiul lui Barbu, în peregrinările sale ca pretendent prin Europa Occidentală, între 1566 şi 1574 a şi impus pentru prima dată onomasticul Basarab **ca nume de familie** (obligatoriu în acest spaţiu) **în afara Ţărilor Române**. Urmaşul său Basarab voievod din Cremona (Cremonense) a fost rivalul susţinut de turci al lui Mihai Viteazul în noiembrie 1599, iar fiul acestuia din urmă, Neagoe vodă Basarab, a devenit pretendent la tronul Moldovei

[1] Dan Pleşia, *Neagoe Basarab. Originea*, *familia şi o scurtă privire asupra Ţării Româneşti la începutul secolului al XVI-lea*, în "Valachica", Târgovişte, I (1969), p. 48-54

[2] Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 199

între 1633 şi 1644, cu sprijinul lui Matei Basarab, care îl recunoştea însă ca rudă Craioveasc㠂. În chip semnificativ acest ultim Craiovesc, cu care, abia după 1644 descendenţa meschină a acestei familii se stinge într-adevăr, purta atât numele de botez (Neagu-Neagoe) cât şi pe cel domnesc (Basarab), al lui Neagoe Basarab[1].

Mai norocoşi s-au dovedit însă urmaşii Craioveştilor prin femei, rămaşi în Ţara Românească, Radu Şerban şi Matei Basarab. Pentru legitimarea domniei însă ambii au urmat modelul rudelor lor amintite din secolul XVI, declarând că se trag **direct din Neagoe**. În realitate, făceau doar parte din numeroasa familie (am putea să-i spunem mai degrabă clan) a Craioveştilor, înrudindu-se indirect şi la mare distanţă între generaţii cu latura Craioveasc㠂 a lui Neagoe Basarab. Radu Şerban era fiul unui Radu postelnic, altfel necunoscut, şi al Mariei din Coiani (azi Mironeşti, la sud-est de Bucureşti), strănepoata lui Radu Craiovescu mare postelnic (1489-1508), fratele lui Pârvu I Craiovescu mare vornic (1482-1512), soţul mamei lui Neagoe Basarab[2]. Iar Matei Basarab se trăgea chiar din Pârvu I Craiovescu, prin fiica acestuia Marga (Maria), sora, cel puţin după mama a lui Neagoe, însă la acelaşi număr de generaţii ca şi Radu Şerban faţă de Radu Craiovescu. Aceasta pentru că Matei Basarab era fiul lui Danciu din Brâncoveni, strănepotul lui Pârvu I Craiovescu. Altfel spus, ambii proveneau din doi dintre fraţii Craioveşti, fiii lui Neagoe Strehăianu, întemeietorii clanului Craiovesc de la sfârşitul secolului XV şi începutul celui următor.

Se ştia, desigur, la 1601, că Neagoe Basarab nu a lăsat la moarte decât un singur fiu, Teodosie, care şi el a murit peste câteva luni, în ianuarie 1522, fără a lăsa urmaşi[3]. Aceasta însă nu l-a împiedicat pe Radu Şerban, peste mai bine de trei sferturi de secol, să se declare oficial ca domn, în titlul majorităţii documentelor emise de cancelaria sa, după 1601, "**nepot răposatului Basarab voievod**" (Neagoe). Uneori, în acte de danie pentru ctitoriile lui Neagoe Basarab, îl numeşte pe acesta "**bunicul domniei mele**"[4], **străbunicul nostru**"[5], declarându-se chiar fiul nepotului lui Neagoe, personaj inexistent: "**feciorul marelui şi preabunului nepot al răposatului Io Basarab voevod**"[6]. În cele din urmă, profitând de confuzia pe care o puteau face oamenii din timpul său

[1] *Ibidem*, p. 200, 206
[2] Idem, *Domeniul boieresc al lui Radu Şerban*, p. 470
[3] Idem, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 149-150
[4] *Documente privind istoria României*, B, XVII-1, Bucureşti, 1951, p. 176
[5] *Ibidem*, p. 294-295
[6] *Ibidem*, p. 62, 141

între Basarab cel Tânăr sau Ţepeluş, **din veche dinastie a urmaşilor lui Basarab I** şi Neagoe, care se declarase fiul acestuia, luându-i numele de botez, Basarab, ca onomastic domnesc, Radu Şerban ajunge chiar, în 1604, să-l declare pe Ţepeluş "**unchiu al domniei mele**"[1]. Fiindcă de fapt asta şi dorea Radu Şerban, recunoaşterea de către contemporanii săi a unei descendenţe a sa din vechea dinastie legitimă a urmaşilor lui Basarab I, cu toate că aceasta, biologic vorbind, era imposibilă. De altfel, Radu Şerban, urmat de Matei Basarab, n-a ezitat să folosească şi elemente din titlul vechii familii domnitoare: "**încă şi peste părţile de peste munţi, Amlaşului şi Făgăraşului herţeg**"[2], fără acoperire în vremea sa, ca, de altfel, şi în cea a lui Matei vodă.

În cele din urmă a reuşit. Rivalii săi din vechea dinastie, Radu Mihnea sau Nicolae Pătraşcu, nu i-au contestat lui Radu Şerban domnia pe motive de nelegitimitate, după cum, nici cea a lui Matei Basarab, nu a fost atacată de Mihai Pătraşcu, nepotul lui Mihai Viteazul şi Radu Şerban, prin care cele două dinastii, într-adevăr s-au unit. Dimpotrivă, Matei îl considera rudă pe Mihai Pătraşcu şi, un timp, l-a desemnat chiar ca urmaş la tron.

Cel puţin unii dintre contemporanii lui Radu Şerban au acceptat filiaţia declarată de acesta, astfel că moartea lui Mihail Movilă, care trebuia să-i fie ginere, e indicată pe piatra funerară a acestuia din 1608 de la mănăstirea Dealu, ca având loc în zilele lui "**Io Radul Voevod, nepotul de fiu al lui Băsărab Voevod**"[3]. De aici, şi până a-l numi pe Radu Şerban drept **Radu vodă Basarab**, n-a fost decât un pas şi acesta s-a făcut chiar în **vremea domniei sale**. E drept, că acesta, nu şi-a spus niciodată Basarab ca numele de familie, urmând, desigur, pilda membrilor vechii dinastii. În schimb, l-a atribuit cu acest rol unicului său fiu legitim, numit "**Io Ion vodă Băsărab**" pe epitrahilul din 1607-1608 de la mănăstirea Mărgineni, care înfăţişează întreaga familie a lui Radu Şerban[4], **aceasta fiind prima consemnare precis datată a numelui de familie dinastică Basarab**. Şi, cu toate că, după cum menţionează în mod expres, contemporanii lui Radu Şerban ştiau prea-bine că "**s-au fost tras**

---

[1] *Ibidem*, p. 117. Deşi în act se spune că "atunci a fost cursul anilor 7006" (1497-1498), când în Ţara Românească domnea Radu cel Mare (1495-1508), referirea este la Basarab cel Tânăr, ţinând seama de cunoştinţele de cronologie a domniilor de la începutul veacului XVIII.

[2] *Ibidem*, p. 79-80, 101, 209, 293, 316, 360, 367, 408, 447, 473

[3] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1905, p. 99

[4] Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripţii medievale ale României*, I, *Oraşul Bucureşti*, *1395-1800*, Bucureşti, 1965, p. 711-712

domnia lui dă neamul Craioveştilor"[1], n-au şovăit să-i spună Basarab ca nume de familie chiar în zilele stăpânirii sale. Tocmai marele său logofăt, Lupu din Măgureni (1608-1610, 1611), cel mai îndreptăţit să cunoască numele domnului său, însemna pe un tetraevanghel că a cumpărat şi ferecat această carte "**în zilele binecredinciosului Io Radul Voevod Băsărabu**"[2]. În acelaşi sens există şi o mărturie externă de primă importanţă. La 10 mai 1611 regele Ungariei, Matias de Habsburg, viitorul împărat, nota pe marginea conceptului actului de confirmare a tratatului încheiat în februarie cu domnul Moldovei, Constantin Movilă şi cu Radu Şerban, numele oficial al acestuia din urmă, aşa cum circula şi în afara ţării: "Domino Radulio Bassaraba vaievodae Valachiae Transalpiniae"[3].

Şi ulterior, în veacul XVIII, autorii unor cronici şi cronologii domneşti, îl numeau semnificativ, pe Radu Şerban: "**Şerban Vodă Basarab, întâiul numit cu acest nume**" la 1601[4], "**Şerban Basarab vodă, întâiul numit cu acest nume**"[5], "**Şerban voevod cel dintâi ce i-au zis Basarab**"[6].

Cât despre urmaşii de sânge, aceştia l-au numit constant, tot veacul XVII, "**Şerban Basarab**"[7], cu numele de botez şi cel de familie.

Aşadar, fără nici o îndoială, **numele de familie dinastică Basarab a fost creat în vremea lui Radu Şerban**, ceea ce nu s-a ştiut până acum[8].

Cu toate că, acesta din urmă, şi-a dorit doar să-şi legitimeze domnia, pretinzând o descendenţă a sa din Neagoe Basarab, fiul nelegitim al unui domn din vechea dinastie a urmaşilor lui Basarab I, în realitate el a impus pe tronul Ţării Româneşti o **a doua dinastie, cea a Basarabilor - Craioveşti**, fără nici o legătură cu prima. A creat, astfel, o confuzie voită între cele două dinastii, facilitată de faptul că vechea dinastie **nu avea un nume generic de familie**, încă din secolul XV, ramurile ei, luându-şi în

---

[1] DIR, B, XVII-3, 98-99

[2] I. Iufu, *Manuscrise slave în bibliotecile din Transilvania şi Banat*, în Rsl, VIII (1963), p. 453-454

[3] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, VIII, Bucureşti, 1935, p. 162, nota 1

[4] *Istoriia Ţării Româneşti şi a Moldovei de Vasile Buhăescu cămăraşul*, ed. Em.E. Kretzulescu, în RIAF, XV (1914), p. 225

[5] Axiste Uricariul, *Cronica paralelă a Ţării Româneşti şi a Moldovei*, I, ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1993, p. 330

[6] Cronologia lui Dumitrache medelnicerul de la 1746-1764 (Biblioteca Academiei Române, ms. rom. 4649), f. 317

[7] N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1901, p. 54-55

[8] Cf. şi Constantin Rezachevici, *Politica internă şi externă a Ţărilor Române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea* (I), în RdI, XXXVIII (1985), nr. 1, p. 5

timp nume, după câte un reprezentant de frunte a fiecăreia: **Dăneşti** de la Dan I (1385-1386), **Drăculeşti** de la Vlad Dracul (1437-1442; 1444-1447), **Mihneştii** de la Mihnea cel Rău (1508-1509), **Petraşkinii** de la Petru, numele de botez al lui Radu Paisie (1535-1536; 1536-1539; 1539-1544; 1544-1545), **Demetrianii,** nume creat de Petru Cercel[1]. Acestea au fost precedate chiar de **Basarabi**, prin care un document de la Alexandru Aldea, din 15 martie 1433 (unicul care menţionează un astfel de onomastic în cadrul vechii dinastii), se referea strict la Basarab I (1324-1351), la fiul, Nicolae Alexandru (1351-1364), şi la cei doi nepoţi ai săi, Vladislav I (Vlaicu) (1364-1376) şi Radu I (1377-1385)[2], adică familia propriu-zisă a lui Basarab I. Apoi acesta din urmă a fost uitat, amintirea lui fiind sporadic păstrată doar în pomelnicele celor mai vechi mănăstiri din Ţara Românească, el intrând cu adevărat în atenţia istoricilor abia după 1899, o dată cu semnalarea lui de către Grigore Tocilescu în inscripţia funerară a lui Nicolae Alexandru din biserica domnească de la Câmpulung Muscel[3], dar mai ales după publicarea la începutul deceniului trei al secolului XX a rezultatelor cercetărilor complexe de la biserica Sfântul Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeş[4].

În schimb, **numele de botez Basarab** a fost purtat, exclusiv în ramura Dănească, de cinci urmaşi ai lui Dan I: Basarab II (1442-1444), Basarab cel Bătrân Laiotă (1473;1474; 1475-1476; 1477), Basarab cel Tânăr Ţepeluş, Basarab (Neagoe) şi Basarab VI (1529)[5]. A fost o simplă coincidenţă între numele de botez a lui Basarab I, întemeietorul vechii dinastii, fără nume generic de familie dinastică şi cel domnesc adoptat de Neagoe. Acesta din urmă nu a făcut decât să urmeze obiceiul fiilor nelegitimi de a-şi lua la urcare în scaun ca nume domnesc pe cel de botez al tatălui natural. Ca atare, Neagoe şi-a schimbat acest nume de botez cu cel de Basarab, după cel al tatălui său domnesc declarat, Basarab cel Tânăr Ţepeluş, devenind astfel oficial doar "Basarab vodă". Forma "Neagoe Basarab", sub care e cunoscut astăzi, dar care a circulat uneori şi în vremea sa, fiind de fapt un **nume dublu**, neoficial, format prin alăturarea la numele său de botez, sub care era mai bine cunoscut, şi singurul pomenit în actele sale ctitoriceşti, a celui domnesc (care nu era

[1] Idem, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 281

[2] P.Ş. Năsturel, C. Bălan, Hrisovul lui Alexandru Aldea pentru mănăstirea Bolintin (1433), în RI, S.N., III (1992), nr. 5-6, p. 484-486

[3] Gr.G. Tocilescu, *Manualul de istoria românilor pentru şcoalele secundare de ambe-sexe*, Bucureşti, 1899, p. 92-93

[4] BCMI, X-XVI (1917-1923)

[5] Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor*, *I*, *Anexa*, *Planşa I[1]*. *Basarabii (1): Urmaşii direcţi ai lui Basarab I şi ramura Dăneştilor*.

aşadar de familie). Faptul că Radu Şerban (şi acesta nume dublu: Şerban de botez şi Radu adoptat cu nume tradiţional domnesc) s-a declarat descendent din "Basarab vodă", a făcut ca simplul nume domnesc al lui Neagoe să devină în primul deceniu al secolului XVII nume de familie dinastică al celor pe care trebuie să-i numim **Basarabii-Craioveşti**, pentru a nu-i confunda cu urmaşii lui Basarab I, confuzie pe care, de altfel, istoricii o fac frecvent până în zilele noastre[1], în ciuda precizărilor aduse de I.C. Filitti în perioada interbelică, într-o serie de lucrări privitoare la boierii Craioveşti (în care însă, credea eronat că Basarab devenise nume dinastie chiar de la Neagoe)[2].

Confuzia se repetă şi în onomastică, istorici de seamă din ultimele decenii crezând că numele de familie al Basarabilor provine cu adevărat de la cel al lui Basarab I. Şi nu e vorba de convenţia prin care astăzi se admite numirea urmaşilor acestuia din vechea dinastie drept Basarabi, ci chiar de filiaţia istorică reală a acestui nume. Un singur exemplu. "Personalitatea lui Basarab a fost aşa de puternică - afirma răspicat Constantin C. Giurescu -, opera îndeplinită de el aşa mare, încât numele lui personal a ajuns că fie acela al familiei, al dinastiei, dându-se tuturor membrilor, aşa cum la Roma, după Cesar, împăraţii şi-adăogau acest glorios nume, devenit titlu, al înaintaşilor lor"[3]. Cum am văzut, lucrurile n-au stat aşa, dar astfel de raţionamente se explică prin ignorarea rolului jucat de Radu Şerban şi contemporanii săi în impunerea numelui de familie al Basarabilor-Craioveşti.

Or, tocmai de la Radu Şerban reprezentanţii în scaun a noii dinastii vor folosi onomasticul Basarab ca nume de familie, cu scopul vădit de a-l impune ca nume dinastic atât pentru noua cât şi pentru vechea dinastie a Ţării Româneşti, spre a-şi justifica şi pe această cale dreptul la tron. Au lucrat atât de bine încât au încurcat iţele istorice până târziu în zilele noastre. Miza era însă importantă. Basarabii - Craioveşti au dominat istoria politică a Ţării Româneşti în secolul XVII şi începutul celui următor, domniile lui Radu Şerban, Matei Basarab, Constantin Şerban, Şerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuziono,

[1] Cf., de pildă, Petru Demetru Popescu, *Basarabii*, Bucureşti, 1989

[2] I.C. Filitti, *Craioveştii***,** în CL, LIV (1922), nr. 3, p. 227-228; *Banii şi caimacamii Craiovei*, în AO, III (1924), nr. 12, p. 198-199; *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, în idem, XI (1932), nr. 59-64, p. 47-48, 50, 80-81, *Craioveştii şi rolul lor politic***,** în idem, XIV (1935), nr. 77-78, p. 6-8, 12-14

[3] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, ed. a IV-a, Bucureşti, 1942, p. 382; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 1974, p. 277

ultimele patru fiind descendenţi ai celui dintâi, totalizând în perioada 1601 până la 1716, nu mai puţin de 75 de ani[1], ocupând, aşadar, cea mai mare parte a secolului XVII şi începutul celui următor.

Falsul silogism în plan genealogic şi onomastic al Craioveştilor instalaţii în 1601 în scaunul domnesc al Ţării Româneşti era simplu, pornind de la natura ambivalentă a lui Neagoe Basarab, care aparţinea atât vechiului neam domnesc, fără nume generic de familie, prin tatăl său declarat, cât şi celui Craiovesc. Ca atare, rudele sale pe linie Craioveasc㠄 (în fapt colaterale, ce nu descindeau din el şi erau mai mult sau mai puţin depărtate în timp!), care au preluat numele său domnesc, transformându-l în nume dinastic, făceau şi ele parte din vechiul neam domnesc! Nu conta că silogismul era greşit, fiindcă pleca de la **premisa falsă** că Basarabii-Craioveşti descindeau direct din Neagoe Basarab. Această eroare a fost cultivată cu grijă, pentru a legitima pretenţiile la domnie, cum am văzut, mai întâi, în veacul XVI, ale urmaşilor lui Preda Craiovescu, fratele "Craiovesc" al lui Neagoe Basarab, şi cu mai mare impact, în veacul următor, ale descendenţilor lui Radu Şerban, până la Constantin Brâncoveanu.

Matei Basarab nu se trăgea însă din Radu Şerban, în tinereţe fusese chiar contemporan cu acesta, şi oamenii acelei vremi ştiau foarte bine că între ei nu exista o filiaţie directă. Drept urmare, el a urmat doar **exemplul lui Radu Şerban,** în timpul căruia apăruse, cum am văzut, numele de familie Basarab, declarându-se de la început şi el "**nepot**" al lui Neagoe Basarab, mergând, aşadar, pe aceeaşi eronată linie genealogică şi onomastică lansată de Radu Şerban. În acest sens el nu a inovat nimic. Nu a fost, aşadar, primul domn muntean purtând numele de familie Basarab, cum au crezut şi mai cred până astăzi istoricii perioadei, ignorând cu totul rolul jucat de Radu Şerban în crearea şi impunerea acestui nume. Aceştia nu au ţinut seama nici măcar de aprecierea, mai apropiată în timp, a lui Dimitrie Cantemir, de la începutul veacului XVIII, care, după o tradiţie de familie (fusese ginerele lui Şerban Cantacuzino, nepotul lui Radu Şerban) menţiona că de la acesta din urmă, "Şerban Basarab supranumit cel Mare", şi-a luat Matei Basarab cel de-al doilea nume, pentru că Radu Şerban "**l-a înălţat la demnitatea de boier**", păstrând, astfel, prin

[1] Victor Papacostea, *Civilizaţia românească şi civilizaţia balcanică*, Bucureşti, 1983, p. 128, afirmă că "În Muntenia, domniile lui Radu Şerban, Matei Basarab, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu, singure însumează peste 65 de ani". În realitate, din calculul însumării anilor de domnie ai Basarabilor - Craioveşti, oricum eronat, au fost omişi cei ai domniei lui Constantin Şerban (1654-1658), fiul nelegitim al lui Radu Şerban, şi cei ai strănepotului acestuia, Ştefan Cantacuzino (1714-1716).

adoptarea numelui Basarab, "**memoria domnului şi binefăcătorului său**"[1].

Astfel că, după P.P. Panaitescu, numele de familie Basarab a fost adoptat doar începând cu Matei din Brâncoveni: "În veacul al XVII-lea Brâncovenii, familie originară din Brâncoveni (pe dreapta Olteului) şi care se trăgeau din Craioveşti, au adoptat numele Basarabă. Matei Basarab (1632-1654), de fapt Brâncoveanu, a fost primul domn care a adoptat acest nume, nu pentru că se trăgea din vechea dinastie, ci pentru că era descendent din Craioveşti. După el, au adoptat acest nume şi Constantin Şerban (1654-1658) şi Constantin Brâncoveanu (1688-1714), pentru că şi ei descindeau din Craioveşti"[2]. În realitate, ultimii doi, lângă care trebuie trecut şi Şerban Cantacuzino, erau descendenţi direcţi ai lui Radu Şerban, după care li s-a adăugat numele de familie Basarab.

N. Stoicescu vorbeşte de "Matei Basarab, domn din neamul Craioveştilor, ce a adoptat în documente ca nume de familie pe cel de Basarab al primului voievod"[3], deşi pe vremea lui Matei vodă nu se ştia nimic de Basarab I, în locul căruia era pomenit Radu Negru[4].

Mai nuanţat, Dan Pleşia vedea o evoluţie în transformarea de către Craioveşti a numelui domnesc Basarab în nume de familie, cu accentul însă tot pe epoca lui Matei Basarab "Evoluţia este uşor de urmărit: Radu Şerban nu şi-a zis decât ‹‹nepotul marelui Basarab Voievod››" (Neagoe). "Adevărata identificare a Craioveştilor, devenită a doua dinastie domnitoare a ţării, cu Basarabii se va închega sub Matei Basarab. În primii doi ani de domnie şi el este doar ‹‹nepotul lui Basarab Voievod››, dar apoi devine ‹‹Matei Basarab››, şi vorbeşte de ‹‹neamul nostru băsărăbesc››. În Constantin Vodă, fiul lui Radu Şerban, este statornicit Constantin Basarab"[5]

---

[1] Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, ed. Ios. Hodoş, Bucureşti, 1876, p. 626-627

[2] P.P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Ţara Românească*, în SMIM, V (1962), p. 198-199. Şi afirmaţia hotărâtă: "Matei Basarab (primul domn care a luat numele Basarab ca nume de familie (p. 200). Cf. şi idem, *Io în titulatura domnilor români*, în AIIAI, XXIV[2] (1987), p. 66-67

[3] N. Stoicescu, *"Descălecat" sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei româneşti Legendă sau adevăr istoric*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, 1980, p. 130, citând pe P.P. Panaitescu, *loc. cit*., care însă nu face o astfel de afirmaţie.

[4] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, p. 128

[5] D. Pleşia, *Neagoe Basarab* (II), în "Studia Valachica", Târgovişte, II (1970), p. 141. Ulterior, Sergiu Iosipescu consideră mai firesc ca nevoia legitimării să o fi simţit mai întâi Neagoe sau Radu Şerban (*Letopiseţul Cantacuzinesc şi tradiţia istorică a originilor principatului Ţării Româneşti*, în RdI, XXIII (1980), nr. 10, p. 1877). Observ însă că

În realitate, subliniez din nou, totul a pornit de la Radu Şerban, care a statornicit în scaunul domnesc dinastia Basarabilor-Craioveşti şi numele dinastic Basarab, însă spre deosebire de acesta, Matei vodă şi-a asumat făţiş chiar el numele de familie Basarab şi în documentele interne, iar aceasta chiar de la începutul domniei.

În lunga sa carieră de peste trei decenii ca dregător mic şi mijlociu [postelnic din vremea lui Mihai Viteazul, paharnic (1608-1627), ajuns doar până la rangul de mare agă (1628-1630)][1], Matei din Brâncoveni nu a semnat niciodată cu numele de familie Basarab[2], şi i s-a spus Brâncoveanu după moşia Brâncoveni, moştenită de la Calea din Brâncoveni, străbunica sa pe linie paternă, căsătorită cu Detco mare armaş (1541-1545) din Izvorani[3] "**Matei aga Brâncoveanu**" îl numea şi rivalul său Leon Tomşa în toamna 1631, atunci când "**el s-a ridicat asupra domniei mele în chip de domn, cu oaste din Ţara Ungurească şi cu război**"[4].

În vremea pribegiei sale în Transilvania şi Banat (1631-1632) ca pretendent domnesc, până la revenirea în Ţara Românească cu sprijinul lui Abaza paşa de Nicopol, înainte de 17/27 septembrie 1632, când a plecat de la reşedinţa paşei spre Bucureşti, Matei nu pomeneşte nimic despre numele Basarab şi nimeni nu i-l atribuie în această perioadă binecunoscută documentar, şi nici măcar mai târziu referitor la aceasta.[5]

---

legitimitatea primului era dată de declararea sa ca fiu natural al lui Basarab cel Tânăr, din vechea dinastie, iar cea a lui Radu Şerban am văzut mai sus cum a fost legitimată.

[1] Nicolae Stoicescu, *Lupta lui Matei din Brâncoveni pentru ocuparea tronului Ţării Româneşti*, în RdI, XXXV (1982), nr. 9, p. 987; idem, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. Sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 208-209; idem, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1988, p. 13 şi urm.; Ilie Chiriţă, *Boierii Brâncoveni. Fiii lui Danciu vornicul*, în AO, XIV (1935), p. 47-49; Constantin Şerban, *Matei Basarab înainte de domnie*, în RI, S.N., I (1990), nr. 5, p. 483-487 (afirmă eronat că Matei se trăgea din neamul Basarabilor şi al Craioveştilor, iar descendenţa sa "din neamul Basarabilor o dovedeşte numele de *Basarab* pe care l-a adăugat la prenumele său" (p. 481).

[2] DRH, B, XXIII, Bucureşti, 1969, p. 162, 182, 193

[3] Ioan C. Filitti, *Craioveştii şi rolul lor politic*, p. 12; Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători*, p. 50-51

[4] DRH, B, XXIII, p. 434-436

[5] *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 96-101; Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în "Studii", XXIII (1970), nr. 4, p. 691; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 93-95; Ion Sârbu, *Relaţiile externe ale lui Matei Vodă Basarab*, Timişoara, 1992, p. 21-26; Constantin Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în veacul al XVII-lea* (I), în SMIM, IX (1978), p. 73-76; idem, *Începutul*

Inscripţia bisericii Sfânta Troiţă din Câmpulung Muscel, datată la 2/12 august 1632, când Matei abia pleca din Caransebeş spre Ţara Românească, arată că aceasta a fost scrisă în zilele lui "**Io Matei voievod**"[1]. Tot astfel îşi spune noul domn în primele documente cunoscute, emise de el la Bucureşti, la 6/16 şi 7/17 octombrie 1633, precizând însă calitatea sa de "**nepot răposatului Io Băsărabă voevoda**"[2], adică a lui Neagoe Basarab.

Cronica internă, bine informată, a domniei sale, arată însă că încă din prima jumătate a lui septembrie (înainte de 7/27) 1632, când se află încă în cetatea Nicopol la Mehmed Abaza paşa, după ce acesta l-a îmbrăcat cu caftan, "**şi de acolo i s-au înălţat numele de domnie**", "**au început a scrie cărţi prin ţară: Io Mathei Basarab voevod, cu mila lui Dumnezeu domn Ţării Rumâneşti**"[3]. Menţionarea neobişnuită în cronică a documentelor cu amintitul titlu, arată că ele au existat cu adevărat, iar Matei s-a numit într-adevăr şi Basarab, mai devreme de 17/27 septembrie 1632, aşadar, chiar mai înainte de a intra în scaunul de la Bucureşti la 20/30 septembrie[4].

Din 8/18 octombrie 1632 datează primul document păstrat în care Matei se intitulează "**Io Mateiu Băsărabă voevod**"[5], deşi continuă să semneze simplu actele, fără noul, pentru el, nume de familie. Acesta din urmă apare însă în fruntea documentelor atunci când nu se precizează că era nepotul lui Basarab voievod (Neagoe). Aşadar, Matei nu a devenit Basarab abia după "primii doi ani de domnie", cum s-a crezut[6], ci chiar din primele zile după urcarea pe tronul de la Bucureşti, la începutul lui octombrie, după documentele păstrate. Cercetarea titlului său din fruntea actelor cunoscute arată că, de regulă, titlul "**Io Matei Basarab voievod şi**

---

epocii lui Matei Basarab şi Vasile Lupu în lumina relaţiilor cu Imperiul otoman şi cu Transilvania, în "Studii", XXXV (1982), nr. 9, p. 1004-1006; Nicolae Stoicescu, *Luptele lui Matei din Brâncoveni*, p. 987-996; idem, *Matei Basarab*, p. 17-28; Paul Cernovodeanu, *Campania de înscăunare a lui Matei Basarab (august-septembrie 1632)*, în AIIAI, XIV[1] (1987), p. 311-317; Constantin Şerban, *op. cit*., p. 487-499 (Matei Basarab nu a semnat însă niciodată în felul indicat de autor, p. 499).

[1] Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripţiile medievale ale României*, I, p. 480. Un zapis din 30 septembrie/10 octombrie 1632 se referă la o vânzare "*în zilele lui Matei vod‹ă›*" (DRH, B, XXIII, p. 617; cf. şi actul următor, p. 618).

[2] DRH, B, XXIII, p. 618-619. La 25 decembrie/4 ianuarie 1634 menţionează chiar că ar fi "**nepot de fiu al marelui şi preabunului răposatului Io Basarab voievod**" (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 7)

[3] *Istoria Ţării Româneşti*, ed. 1960, p. 101

[4] *Ibidem*

[5] DRH, B, XXIII, p. 620

[6] Dan Pleşia, *Neagoe Basarab* (II), p. 141

domn" se utiliza ca o formă scurtă în cadrul poruncilor domneşti, în locul formulei lungi "**Io Mateiu voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io Basarab voievod**", care apare în acelaşi timp, chiar în aceeaşi zi, însă în fruntea documentelor solemne româneşti, cele două formule neutilizându-se niciodată concomitent în acelaşi act.[1]

Este limpede că nu adoptarea unui nume de familie, ca atare, l-a interesat pe Matei Basarab la începutul domniei, ci marcarea sub cele două forme a legăturii sale de rudenie cu Neagoe Basarab. Şi totuşi, de ce nu s-a adresat înrudirii cu Radu Şerban? Desigur, pentru că aceasta exista doar în cadrul clanului Craioveştilor, fiind în plus colaterală şi foarte depărtată în timp, fapt ştiut de către contemporanii săi. De altfel, cum am văzut şi Radu Şerban făcuse apel tot la înrudirea cu Neagoe, care reprezenta factorul de legătură al Craioveştilor-Basarabi cu vechea dinastie a urmaşilor lui Basarab I[2].

Fiul al lui Danciu mare vornic din Brâncoveni, decedat în 1595[3], Matei era nepotul lui Vâlsan din Caracal şi strănepotul Margăi (Mariei), fiica lui Pârvu I Craiovescu şi a Neagăi din Hotărani, sora (cel puţin după mamă) a lui Neagoe Basarab. Aşadar, Matei din Brâncoveni, **deşi după ce a ajuns în scaun** se declara nepot al acestuia din urmă, în realitate nu descindea din Neagoe, ci dintr-o soră a acestuia, străbunica sa pe linie paternă. O rudenie colaterală, chiar dacă ceva mai apropiată de Neagoe Basarab decât cea a lui Radu Şerban. În cadrul acestei filiaţii nimeni nu purtase numele de familie Basarab până la Matei. Chiar pe lespedea de mormânt de la mănăstirea Arnota, la 1646, tatăl acestuia a numit simplu "**jupân [Danciul] vornicul Brâncoveanu**", în vreme ce fiul său "**Ion Mateiu Băsărăb Voevod**", poartă numele de familie Basarab[4].

---

[1] Cf. porunca şi actul domnesc ambele emise la 30 iulie/9 august 1634 (DRH, B, XXIV, p. 456-457)

[2] Altfel Radu Şerban ar fi putut invoca descendenţa sa reală din Şerban din Izvorani, străbunicul său, care se ridicase domn în mai-iunie 1539 (Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 208-212), dar care nu făcea parte din vechea dinastie.

[3] Ilie Chiriţă, *Boierii Brâncoveni. Fiii lui Vâlsan*, în AO, XIII (1934), p. 49-57; V. Brătulescu, *Danciul vornicul*, *tatăl lui Matei Basarab şi sol al lui Mihai Viteazul în Ardeal*, în MA, XI (1966), nr. 1-3, p. 172; Ştefan Andreescu, în AIIAI, XXV[2] (1988), p. 190-191. Pentru părinţii şi fraţii lui Matei cf. actul din 3/13 octombrie 1631 (DRH, B, XXIII, p. 460; XXIV, p. 96). Păreri despre familia lui Matei Basarab la Ilie Chiriţă, *Boierii Brâncoveni. Fiii lui Danciu vornicul*, p. 46-47; Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 13; idem, *Dicţionar al marilor dregători*, p. 49; Constantin Şerban, *op. cit*., p. 482-483

[4] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, p. 203

Încă de la începutul domniei, Matei Basarab, respectiv cancelaria sa, a cultivat confuzia (amestecul) între vechea dinastie a urmaşilor lui Basarab I şi neamul Craioveştilor. Pornind de la dubla apartenenţă familială a lui Neagoe Basarab, "**răposatul bunic al domniei mele**", numit, de asemenea, "**străbunic**", "**strămoş**", sau "**moş al domniei mele**"[1]. Astfel, la 30 aprilie/10 mai 1633 Matei Basarab întăreşte mănăstirii Bistriţa olteană un sat deoarece acolo "**este îngropat răposatul jupan Pârvul banul, tatăl strămoşului domniei mele, Io Basarab voievod**"[2], pentru ca doar două luni şi jumătate mai târziu, la 11/21 iulie 1633, acelaşi domn să menţioneze o altă danie "**den zilele lu Basarab voievod, sinu Basarabă voievod**"[3], Neagoe Basarab fiind, socotit, aşadar, la mică distanţă în timp fiul lui Pârvu I Craiovescu, respectiv al lui Basarab cel Tânăr Ţepeluş, din vechea dinastie.

Ceva mai târziu, la 13/23 ianuarie 1634, Matei Basarab menţiona din nou mănăstirea Bistriţa, "**pe care a făcut-o bunicul domniei mele, Barbul banu**"[4] (Barbu I Craiovescu, mare ban 1495-1520, unchiul pe linie Craioveasca a lui Neagoe Basarab), la 13/23 mai acelaşi an pomenind, în legătură cu amintita mănăstire, pe "**răposatul moş al domniei mele Barbul banul Craiovescu**"[5]. În chip ciudat Matei vodă indică drept bunic sau strămoş al său pe Barbu I Craiovescu, deşi acesta era doar frate vitreg cu Pârvu I Craiovescu, adevăratul stră-străbunic al său pe linie paternă. Cam în acelaşi timp, Matei Basarab, cum era deja numit cu nume de familie de către marii boieri ai vremii[6], vorbea de "moşii domniei mele, răposaţii ctitori" ai mănăstirii Bistriţa (1633 martie 15/25)[7], prin care înţelegea în mod explicit pe fraţii Craioveşti de la începutul secolului XVI[8], iar pe de altă parte menţiona aşezarea sa "**pe scaunul străbunicilor domniei mele**" (1634 martie 11/21)[9], dovadă că în concepţia sa asimilarea Craioveştilor cu vechea dinastie a urmaşilor lui

[1] DRH, B, XXIV, p. 49-50, 53-54, 197-199, 371
[2] *Ibidem*, p. 52-54
[3] *Ibidem*, p. 164. Şi într-un act anterior: "*Basarab voievod fiul lui Basarab voievod*" (*ibidem*, p. 163)
[4] *Ibidem*, p. 250-253
[5] *Ibidem*, p. 362-363. Ion Donat credea eronat că Matei Basarab se referea la Barbu III în Craiovescu, Banul Mărăcine al tradiţiei populare (*Cine este Banul Mărăcine*? în AO, XIII (1934), nr. 71-73, p. 37)
[6] La 10/20 mai 1634 (DRH, B, XXIV, p. 348)
[7] *Ibidem*, p. 13
[8] "*Barbul banul Craiovescul şi cu fraţii lui Pârvul dvornic i Danciul armaş i Radul postelnic*", la 10/20 mai 1634 (*ibidem*, p. 348)
[9] *Ibidem*, p. 293-294

Basarab I era un fapt împlinit, atestat documentar, chiar din al doilea an de domnie. De altfel, încă din 1633 pretindea că e aşezat "**pe scaunul sfântrăposaţilor părinţi ai domniei mele**"[1].

Interesant este că s-a vorbit şi despre descendenţa mamei lui Matei din Neagoe Basarab. Îndată după plecarea lui Matei Basarab de la Poartă, unde fusese în februarie 1633 pentru dobândirea domniei şi din partea sultanului, Istvan Szalánczi, capuchehaia (reprezentantul) lui Gheorghe Rákóczi I la Constantinopol, raporta acestuia, la 26 februarie/8 martie 1633, că Neagu, fiul lui Basarab voievod [aşadar, nepotul lui Nicolae Basarab şi strănepotul lui Barbu III Craiovescu (Barbu Neagoe), amintit mai sus], l-a căutat, relatându-i că "este rudă cu Matei voievod, deoarece şi mama lui Matei voievod a fost fiica marelui Basarab voievod"[2]. Deşi Stanca din Hotărani şi Brâncoveni, mama lui Matei, de altfel, puţin cunoscută, nu avea nici o legătură de rudenie cu Neagoe Basarab şi evident nu-i putea fi fiică.

De fapt, Matei Basarab a mers chiar mai departe decât Radu Şerban în încercarea de legitimare a descendenţei sale din vechea dinastie domnească, ajungând până la... Radu Negru! Acesta apăruse chiar la 1635, o dată cu începerea refacerii bisericii domneşti din Câmpulung de către Matei Basarab, când adevăratul ctitor al acesteia, Basarab I, înmormântat acolo, era de mult uitat, fiind înlocuit acum cu Radu Negru, născut nu de vreo tradiţie legendară, ci din contopirea prin identificare a lui Negru vodă (personaj fictiv creat în cancelaria domnească la 1549 desemnând pe cel mai vechi "**întemeietor**" al Ţării Româneşti)[3] cu Radu I (1377-1385), domn real de această dată, care apărea într-un document de privilegii emis de el şi prezentat la 1635, împreună cu actele altor domni, pentru reconfirmarea lui Matei Basarab, de către orăşenii din Câmpulung. Aceştia, legaţi de drumul spre Ardeal pe la Rucăr-Bran, şi poate sub influenţa povestirii despre "descălecatul" (real în acest caz) Moldovei de către Dragoş din Transilvania, au adăugat amănuntul că personajul hibrid Radu Negru ar fi "descălecat" şi el din Ţara Ungurească (Transilvania)[4]. Cum Radu Negru, chipurile, ar fi ctitorit biserica domnească din Câmpulung la 1215 (6723) (sic), după cele două inscripţii ale acesteia din

[1] *Ibidem*, p. 48-50
[2] Paul Cernovodeanu, *Din nou despre pretendentul Neagu "Vodă" fiul lui "Basarab voevod" (1633-1644)*, în RdI, XXXIX (1986), nr. 6, p. 536
[3] Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor*, I, p. 68, 70 -71
[4] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, p. 131-132

1636, Matei Basarab o reface în urma cutremurului din 1628, cum vom vedea, deoarece era din "**acel neam adev‹ă›rat**" al ctitorului[1].

De acum înainte neamul domnesc fără nume generic al Ţării Româneşti (unul singur, după concepţia interesată a timpului, de la "**descălecarea**" lui "**Radu Negru voievod**" până la vremea respectivă!), va fi cunoscut sub numele de "**Basarabi**". Oamenii de cultură ai vremii se grăbesc să răspândească acest concept. În **Predoslovia** la **Molitvenicul** slavonesc tipărit la Câmpulung în 1635, chiar un străin, tipograful Ioan Glebcovici, rutean trimis în Ţara Românească de Petru Movilă, mitropolitul Kievului, la cererea lui Matei Basarab, îl aşează pe acesta din urmă între "**prea slăviţii domni Basarabi, străbunii Domniei tale**"[2].

În fruntea amintitei predoslovii debuta literar învăţatul Udrişte Năsturel din Fierăşti, logofăt al doilea, cumnatul lui Matei Basarab, cu versuri slavone "**La prealuminata stemă a milostivilor Domni Basarabi**", un gen de poezie care va face carieră în secolul XVII în Ţara Românească dar şi în Moldova, în care punea semnul egalităţii între stema "ţării", corbul de cunună, şi cea a "**casei prealuminate şi preabătrâne, //A casei preaviteazului neam Basarab**". Versuri reproduse integral în Pravila de la Govora (1640) şi în vechea traducere românească restrânsă din **Evanghelia învăţătoare** de la mănăstirea Dealu (1644), unde se pomeneşte de "mare neam băsărăbesc"[3].

Toate aceste **tipărituri**, având o largă răspândire în spaţiul românesc şi cel al ţărilor din jurul acestuia în secolul XVII, au contribuit în bună măsură la fundamentarea noţiunilor de "**casă**" şi "**neam basarabesc**", rădăcinile acestora fiind zugrăvite adânc în trecut. Astfel, în stihurile la stema "**prealuminatei case a măriilor lor, Domnilor Basarabi**", aflate în fruntea **Antologhionului** tipărit la Câmpulung în 1643, Udrişte Năsturel se referă la emblema lui Matei Basarab, "**a voievodului vestit, care ţine ţara aceasta din veac îndepărtat**"[4]. Iar în **Predoslavia** aceleiaşi lucrări comparându-l pe Matei Basarab cu aşa-zisul strămoş al acestuia, Neagoe Basarab, întreabă semnificativ: "**Căci care din domnii care au fost mai înainte ai ţării - afară de cel din al cărui**

---

[1] *Ibidem*, p. 128

[2] Aurelian Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti*, I, Bucureşti, 1938, p. 69

[3] *Ibidem*, p. 75; *Literatura română veche*, II, ed. G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1969, p. 272-273; cf. şi p. 270-271; *Stiluri la stema ţării*, ed. Tudor Nedelcea, Craiova, 1995, p. 25-26, 29. Pentru rolul lui Udrişte Năsturel în edificarea "mitului dinastic al Basarabilor", cf. Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1976, p. 93, 123

[4] *Literatura română veche*, II, p. 274

neam şi nume preavestit prealuminăţia voastră renumită se trăgea ca urmaş, preabunul Basarab Neagoe de odinioară - s-a arătat vreodată atât de binefăcător ţării, ca prea buna domnie a voastră...?"[1]

Se pare că tot Udrişte Năsturel este cel care, traducând din greceşte în limba română **Viaţa Sfântului Nifon**, a cărei redacţie iniţială din secolul XVI nu ni s-a păstrat şi care nu conţinea, desigur, echivalenţa "banoveţilor" (Craioveştilor) cu Basarabii, a introdus această echivalenţă pentru a dovedi că familia Craioveştilor aparţine neamului "**Băsărăbeştilor**"[2], prin care în vremea lui Matei Basarab se înţelegea familia domnitoare unică, de la "descălecatul" Ţării Româneşti şi până în vremea lui Matei vodă (adică urmaşii lui Basarab I plus Craioveştii).

În legătură cu "banoveţii" Craioveşti se află şi introducerea la cronica internă **Istoria Ţării Româneşti**, cunoscută şi sub numele de **Letopiseţul Cantacuzino**, care a alimentat nejustificat de mult şi necritic aşa-zisa problema istoriografică a "descălecatului" sau "întemeierii" Ţării Româneşti. Înainte de a se descoperi şi publica, în 1970, cea mai veche formă "precantacuzinească", a acestei cronici, se credea că introducerea amintită a fost redactată în vremea lui Matei Basarab, o dată cu traducerea şi integrarea în corpul cronicii a **Vieţii Sfântului Nifon**, cu care au termeni comuni[3]. În realitate însă lucrurile nu au stat aşa, iar problema, percepută astăzi mai cu seamă în sfera naşterii Ţării Româneşti, este prea însemnată pentru a trece pe lângă ea fără să o lămurim. De fapt, introducerea, sau mai bine zis cele două introduceri, cum vom vedea, ale cronicii interne, sunt lucrări cărturăreşti cu scop politic (nicidecum prelucrarea unor legende sau tradiţii populare), menite să afirme chiar de la începutul **Istoriei Ţării Româneşti** vechimea şi nobleţea banoveţilor (marilor bani) Basarabi-Craioveşti şi nicidecum să lămurească problema apariţiei Ţării Româneşti, cum se crede în zilele noastre.

---

[1] *Ibidem*, p. 276. Pentru Udrişte Năsturel cf. Dan Horia Mazilu, *Udrişte Năsturel*, Bucureşti, 1974; idem, *Un ctitor de cultură românească Udrişte Năsturel*, în MI, XIX (1985), nr. 4, p. 23-26; Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători*, p. 215; *Virgil Cândea*, *Umanismul românesc în veacurile XVI-XVIII***,** în MI, XIV (1980), nr. 1, p. 21-22; Răzvan Theodorescu, *Epoca lui Matei Basarab*, *răscruce a vechii culturi româneşti*, în RdI, XXXV (1982), nr. 12, p. 1334, p. 126, 130, cf. şi f. 124-132. Pavel Chihaia crede că introducerea cronicii interne a fost alcătuită de un partizan al Cantacuzinilor între 1665 şi 1670 (*De la "Negru Vodă" la Neagoe Basarab*, Bucureşti, 1976, p. 45-46), iar Sergiu Iosipescu că a fost redactată din dorinţa de legitimare a Cantacuzinilor în deceniile 7-9 ale secolului XVII (*Letopiseţul Cantacuzinesc şi tradiţia istorică*, p. 1883).

[2] Petre Ş. Năsturel, *Recherches sur les redactions greco-roumains de la "Vie de Saint Niphon II"*, *patriarche de Constantinople*, în RESEE, V (1967), nr. 1-2, p. 63-68

[3] P.P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Ţara Românească*, p. 199; N. Stoicescu, *"Descălecat" sau întemeiere*?

În cea mai veche formă a cronicii interne, păstrată într-o formă arabă, tradusă după un manuscris grecesc, de patriarhul Macarie Zaim de Antohia, datând dinainte de octombrie 1658, când Macarie a părăsit Ţara Românească cu manuscrisul cronicii[1], la începutul acesteia nu se vorbea decât de "cucerirea" (nu "nedescălecarea") Ţării Româneşti de către Negru voievod din Transilvania pe rând Dâmboviţa până la Câmpulung[2]. Această formă nu putea fi mai veche de 1549, când am văzut că a apărut Negru vodă într-un act al cancelariei domneşti. După 1658, în forma cantacuzină a cronicii, această introducere e modificată: Negru Vodă e înlocuit cu Radu Negru, care, cum aminteam, apăruse o dată cu refacerea de către Matei Basarab a bisericii domneşti din Câmpulung, ctitorită, chipurile, de acest Radu Negru, "mare herţeg pre Amlaş şi pre Făgăraş", care se pogorăsc pe apa Dâmboviţei "**cu toată casa lui şi cu mulţime de noroade: rumâni, papistaşi saşi, de tot feliul de oameni**"[3].

În sfârşit, o a doua (din punct de vedere cronologic) introducere, plasată însă înaintea celei de mai sus, chiar la începutul cronicii interne, apare în vremea lui Şerban Cantacuzino sau Constantin Brâncoveanu, ambii "Basarabi" (Craioveşti), nepotul, respectiv, strănepotul de fiică a lui Radu Şerban. În ea se vorbeşte de colonizarea românilor care s-au despărţit de romani (teză care apare şi la Grigore Ureche şi Miron Costin), trecând Dunărea până la Olt şi Nicopolul (Mic), adică Turnu (Măgurele), într-o variantă menţionându-se chiar văleatul 6738 (1230). "**Atunce s-au ales dintr-înşii boierii care au fost de neam mare. Şi puseră banoveţi un neam ce le zicea Basarabi, să le fie lor cap (adecă mari bani)**", având scaunul succesiv la Turnu Severin, Strehaia şi Craiova[4] (omiţând însă Mehadia, de la care vine numele de Mehedinţi, premergător celui al banatului Craiovei, deoarece cetatea Mehadiei nu s-a aflat niciodată în stăpânirea Craioveştilor). Ce rost avea această a doua introducere, plasată înaintea celei referitoare la "**pogorârea**" lui Radu Negru?

Până acum nu s-a observat că ea se referă strict doar la "Basarabii" urmaşi de sânge ai lui Radu Şerban, dintr-o ramură deosebită de cea a lui Matei Basarab. Dacă acesta din urmă s-a declarat, cum vom vedea îndată, urmaş a lui Radu Negru, domnilor din familia lui Radu Şerban li s-a

---

[1] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, p. 674

[2] *Ibidem*, p. 681

[3] *Istoria Ţării Româneşti*, ed. 1960, p. 2 Editorul a pus eronat virgulă după "papistaşi", în realitate fiind vorba de "papistaşi saşi".

[4] *Ibidem*, p. 1. Într-o variantă: "*Şi puseră numele de le zice Basarabi banoveţi*, *adică ban mare*".

atribuit, suprasolicitându-se, o origine încă şi mai veche, din "*banoveţii*" Basarabi, care ar fi condus în dreapta Oltului, chipurile, înainte de venirea lui Radu Negru în stânga Oltului şi întemeierea Ţării Româneşti. Era de fapt o genealogie fantezistă, de proslăvire a familiei domneşti, datorată unui cronicar de curte, ficţiune de care n-a scăpat mai niciuna din casele domnitoare europene în Evul Mediu şi uneori chiar în Epoca Modernă. Istoricii care au luat şi mai iau de bune astfel de afirmaţii, căutându-le justificări în tradiţie şi legendă populară, dau dovadă în cel mai bun caz de naivitate, şi sigur nu cunosc mecanismul de realizare al unor astfel de texte, care la vremea respectivă nu erau socotite exagerări. Oare despre Petru Movilă mitropolitul Kievului şi arhiepiscop al Rusiei Roşii, şi familia sa, nu se spunea că se trag din eroul roman Mucius Scaevola (!)[1], şi asta cam tot pe atunci pe când Matei Basarab se declara urmaş al lui Radu Negru?

Într-adevăr, în 1635, când la Câmpulung apărea ***Molitvenicul,*** în care, cum am văzut, tipograful I. Glebcovici şi Udrişte Năsturel preamăreau pe domnii Basarabi, casa şi neamul Basarab sau basarabesc, socotit, se înţelege, singurul neam domnesc al Ţării Româneşti, în acelaşi oraş Matei Basarab tocmai refăcea biserica mănăstirii domneşti[2], dărâmată de cutremurul din 1628. Pisania acesteia, fixată după 20/30 august 1636, desigur cu aprobarea, dacă nu chiar în versiunea domnului, arată pe Matei Basarab ca fiind din neamul primului ctitor al bisericii, nimeni altul decât "*Radul Negrul Voevod, care au fost de-nceput desc‹ă›lec‹ă›torol Ţerii Rum‹ă›neşti", fiind, aşadar, "şi Mării Sa de într-acea rudă bun‹ă› şi de întru acel neam adev‹ă›rat"*[3]*, sau, după versiunea inscripţiei orăşenilor din Câmpulung, "pentru c-au fost şi Mariia Sa dentr-acia rud‹ă› bun‹ă› şi adev‹ă›rat‹ă›"*.[4] Iată-l, deci, pe Matei Basarab făcând parte explicit din vechiul neam domnesc al descălecătorului Radu Negru! Cum până acum neamul său (Craiovesc) era deja cunoscut sub numirea de Basarabi, se înţelege că ***de acum înainte tot neamul domnesc, începând de la voievodul "descălecător" urma să poarte apelativul de Basarabi sau neamul Băsărăbesc***.

În actul solemn din 1639 pentru îndepărtarea călugărilor greci abuzivi din mănăstirile domneşti, Matei Basarab pomeneşte, aşadar,

---

[1] Constantin Rezachevici, *Petru Movilă (1596-1646) un reprezentant de seamă al culturii ortodoxe în Ucraina şi Ţările Române***,** în "Arhiva românească", S.N., CLVI (1996), t, II, nr. 1, p. 65-66

[2] cf. Pavel Chihaia, *op. cit*., p. 134

[3] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, p. 128. În aceeaşi inscripţie se arată că Ţara Românească, zidită şi săvârşită de Radu Negru vodă, este "**moşia lui**" Matei Basarab.

[4] *Ibidem*, p. 129

"scaunul moşilor noştri" şi "scaunul nostru băsărăbesc [...] acei domni moşneni ţării"[1]. La 27 noiembrie/6 decembrie 1640 reia prevederile hrisovului anterior, menţionând tot "***neamul nostru băsărăbesc***", cu "***cei domni moşnenii ţării***", care au zidit multe biserici şi mănăstiri[2], repetând aceleaşi formule şi în documentul din anul următor pentru interzicerea închinării marilor mănăstiri la Muntele Athos[3], iar la 10/20 aprilie 1647 se referă din nou la "neamul nostru băsărăbesc"[4]

Contemporanii săi acceptă faptul că Matei Basarab se trăgea, chipurile, din dinastia întemeietorului Ţării Româneşti şi aceasta era numită "*neamul basarabesc*". **Contopirea între cele două noţiuni, vechea dinastie, fără nume de familie, şi cea nouă a Basarabilor (Craioveşti) s-a înfăptuit deplin în lunga domnie a lui Matei Basarab**. Acest fapt fiind recunoscut şi peste hotare, chiar după moartea domnului. Astfel, trimisul imperial la Poartă, Rudolf Schmid, raporta împăratului de la Viena la 10/20 august 1643 că Matei voievod, pe care turcii îl socotesc ca pe un al doilea Mihai Vodă (Viteazul), se trăgea "din sângele vechilor voievozi"[5], iar un deceniu după dispariţia lui Matei, actul lui Leon Tomşa din 27 martie/6 aprilie 1665 amintea pe "*răposatul Matei Basarab, carele s-au tras şi domnia lui din acel neam băsărăbesc*"[6]

Cum Matei Basarab nu a avut moştenitori, urmaşii din ramura lui Radu Şerban: Constantin Şerban (1654-1658), Şerban Cantacuzino (1678-1688), botezat de cel din urmă, care îi era unchi, cu numele de botez al lui Radu Şerban, Constantin Brâncoveanu (1688-1714) şi Ştefan Cantacuzino (1714-1716), au preluat numele de familie Basarab, care în concepţia secolului XVII era similar celui al Craioveştilor. Ca atare, în inscripţia din 1683 care menţiona refacerea mănăstirii Bistriţa, ctitoria lui banului Barbu I Craiovescu, Constantin Brâncoveanu, pe atunci mare spătar, consemna reparaţia anterioară a lui Preda mare vornic Brâncoveanu, bunicul său, pe care îl numea cu deplin temei "***den nărodul (neamul-n.a.) Barbului***"

---

[1] *Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului*, IV, Bucureşti, 1981, p. 592-593; N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, IV, Bucureşti, 1902, CL XXII; Nicolae Stoicescu, Matei Basarab, Bucureşti, 1982, p. 44-45

[2] *Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului*, V, Bucureşti, 1985, p. 111-113

[3] *Hrisovul lui Mateiu Voivod Basarab pentru desrobirea sfintelor mănăstiri închinate din anul de la facerea lumii 7149 iar de la Hrisov 1641*, *dat în scaunul Târgovişte*, Bucureşti, 1860

[4] Virgil Drăghiceanu, *Despre mănăstirea Câmpulung*, în BOR, LXXXII (1964), nr. 3-4, p. 285

[5] *Hurmuzaki*, IV[1], p. 671

[6] Dan Pleşia, *Neagoe Basarab* (II), p. 141

(prin mamă acesta se trăgea din Pârvu I Craiovescu, fratele lui Barbu I) şi apoi pe cea executată lăcaşului prin strădania sa, ca unul care "*dă spre tat‹ă› trăgându-se dă‹n› veachia dungă a Craioveştilor, cari şi Băsărăbeşti să chiamă, şi dă spre mumă, şi mai dăn bătrâna şi împărătească Casă a Cantacuzenilor*"[1]

În al doilea deceniu al veacului XVIII, după ce mai bine de un secol au controlat domnia Ţării Româneşti, Basarabii-Craioveşti s-au retras de pe scena politică, lăsând amintire un nume dinastic pe care l-au extins la ambele neamuri domneşti din secolele XIV-XVII, cu mare răsunet în istoria naţională.

*

* *

Aplecându-se concluziv asupra celor de mai sus, vedem că o familie domnească a **Basarabilor** apare tocmai atunci când vechea dinastie a urmaşilor lui Basarab I dispare în primele decenii ale secolului XVII. În vremea noastră istoricii vorbesc, convenţional, de "Basarabi", dar urmaşii lui Basarab I din secolele XIV-XVI nu s-au numit aşa, neavând un nume generic de familie. Radu Şerban (1601; 1602-1610; 1611), din familia (*clanul*) Craioveştilor, a căutat să-şi legitimeze domnia, o dată cu care ajunge la tron o nouă dinastie, prin stabilirea unei descendenţe din vechea dinastie, intitulându-se oficial "*nepotul*" lui Neagoe, din familia lui Pârvu I Craiovescu, care, ca domn (1512-1521) se declarase fiul nelegitim al lui Basarab cel Tânăr Ţepeluş (1474-1482, cu întreruperi) din ramura Dănească a vechii dinastii. Astfel, cu numele domnesc Basarab (după cel de botez al tatălui său natural) a devenit veriga de legătură între vechea şi noua dinastie, iar numele său domnesc **Basarab** va deveni o dată cu Radu Şerban, după 1601, pentru întâia oară nume de familie dinastică. A fost o simplă coincidenţă că el a fost şi cel de botez al lui Basarab I, întemeietorul primei dinastii, care însă, repet, nu avea la vremea sa un nume generic.

După moartea lui Neagoe Basarab, în secolul XVI, şi alte rude Craioveşti ale sale au pretins domnia, declarându-se "*fii*" ai acestuia; Barbu III Craiovescu (Banul Mărăcine) obţinând-o în 1536 sub numele de Barbu Basarab, iar fiul său, Nicolae Basarab, a folosit chiar cel de-al doilea onomastic ca nume de familie în peregrinările sale de pretendent domnesc prin Europa (1566-1574). Însă doar Radu Şerban, după 1601, ca

[1] N. Iorga, *op. cit*., p. 194-195

"***nepot***" al lui Neagoe Basarab, deşi între ei nu există decât o rudenie depărtată în sânul clanului Craiovesc, la nivel de început al secolului XVI, a izbutit să impună noua dinastie în scaunul domnesc. Cu toate că nu a urmărit aceasta, ci doar recunoaşterea legăturii cu vechea dinastie, prin aşa-zisa descendenţă din Neagoe Basarab, şi nici nu a semnat cu numele de familie Basarab, ***acesta i-a fost atribuit atât pe plan intern cât şi pe cel extern în vremea domniei sale, când a şi luat naştere,*** însuşi Radu Şerban folosindu-l ca nume de familie pentru fiul său Ion vodă Basarab.

Ruda acestuia, de asemenea depărtată în cadrul clanului Craiovesc, Matei din Brâncoveni, a urmat exemplul lui Radu Şerban, declarându-se şi el, în vederea legitimării, un timp, la începutul domniei "***nepot***" al lui Basarab vodă (Neagoe). Dar cum numele domnesc al acestuia, Basarab, fusese deja folosit ca nume de familie în timpul lui Radu Şerban, el l-a adoptat ca atare chiar ***de la începutul domniei,*** devenind, astfel, Matei Basarab (1632-1654). Mai mult, el nu s-a oprit ca Radu Şerban la aşa-zisa descendenţă din Basarab-vodă (Neagoe), ci s-a declarat, cel puţin din 1636, urmaş al întemeietorului vechii dinastii legitime, Radu Negru (!), personaj creat ***ad-hoc*** la 1635-1636, cu prilejul restaurării bisericii domneşti din Câmpulung şi înfiinţării aici a unei mănăstiri domneşti.

În acest personaj, care nu e legendar, ci o posibilă creaţie cu scop politic, am spune azi, la care au contribuit şi orăşenii din Câmpulung, ce îşi doreau confirmate, cu acest prilej, privilegiile, care începeau cu cele ale unui Radu voievod (Radu I, 1377-1385), s-au contopit "*întemeietorul*" Ţării Româneşti Negru Vodă, apărut în cancelaria domnească doar din 1549, cu Radu I, cel mai vechi voievod cunoscut în 1635-1636, rezultând atunci "*descălecătorul*" Radu Negru plasat la 1215... strămoşul lui Matei Basarab!

Dar lucrurile nu s-au oprit nici aici. De vreme ce Matei vodă făcea parte din "*neamul băsărăbesc*", identificat cu cel al Craioveştilor, şi se trăgea din Negru Vodă, rezultă că şi vechea dinastie legitimă, care pornea de la acesta trebuia să se numească Băsărăbească şi să se identifice cu Craioveştii. În lunga domnie a lui Matei Basarab s-a produs, aşadar, *contopirea Craioveştilor cu vechea dinastie domnească, sub numele de Basarabi sau neamul basarabesc*. Atât de bine a intrat în conştiinţa publică această contopire, determinată de orgoliul lui Matei Basarab, încât şi astăzi mulţi istorici nu fac deosebirea cuvenită între dinastia urmaşilor de sânge ai lui Basarab I, adevăratul întemeietor al Ţării Româneşti, şi cea a Craioveştilor (Basarabii-Craioveşti) de după 1601.

Orgoliul nu îl caracteriza doar pe Matei Basarab. După moartea acestuia fără urmaşi, Basarabii-Craioveşti descendenţi din Radu Şerban,

de la Constantin Şerban la Ştefan Cantacuzino, care cu toţii poartă numele de familie Basarab, chiar dacă doi dintre ei îl au şi pe cel mai vechi şi împărătesc de Cantacuzino, o dată ajunşi în scaunul domnesc, sau doar luptând pentru acesta, şi numeroasele lor rudenii, şi-au dorit o ascendenţă încă şi mai veche decât cea pretinsă de Matei, aşadar, anterioară lui Radu Negru. Ca atare, autorul cronicii lor de curte, aşa-zisul *Letopiseţ Cantacuzino*, a creat o a doua introducere la aceasta, plasată în fruntea cronicii, înaintea celei referitoare la "descălecatul" lui Radu Negru, care şi ea data doar de după 1658. În această a doua introducere, care e tot o creaţie politică şi nicidecum o tradiţie cu iz istoric, cum percep eronat cei mai mulţi cercetători ai perioadei, Basarabii (Craioveşti) descind din colonişti ai romanilor, fiind aleşi să conducă ţinutul de la dreapta Oltului ca "bonoveţi" (bani mari), înainte ca Radu Negru, din cealaltă introducere, să descalece la stânga Oltului şi să ctitorească la 1215 (!) biserica domnească din Câmpulung, cum afirmă inscripţiile din 1636 de la biserica mănăstirii din Câmpulung. Nici un neam domnesc sau boieresc din spaţiul românesc medieval nu-şi confecţionează vreodată o origine mai veche, în care de altfel credea cu tărie. Înţelegem, aşadar, mândria cu care marele spătar Constantin Brâncoveanu, strănepotul lui Radu Şerban şi nepotul postelnicului Constantin Cantacuzino, îşi afirma în 1683 originea dăltuită în piatra inscripţiei de la mănăstirea Bistriţa olteană, dinspre tată trăgându-se din "*vechea dungă a Craioveştilor, cari şi Băsărăbeşti să chiamă*", iar dinspre mamă din şi mai "*bătrâna şi împărăteasca Casă a Cantacuzinilor"*.

Astăzi însă, când vechile orgolii şi pasiuni domneşti au trecut de mult în istorie, putem numi, prin consens, **Basarabi** pe urmaşii de sânge ai lui Basarab I până la Alexandru Coconul (+1632) şi Mihai Pătraşcu (+1655), din perioada ante 1324-1632/1655 şi **Basarabi-Craioveşti** pe urmaşii lui Radu Şerban din neamul Craioveştilor, începând chiar cu acesta, apoi Constantin Şerban, Şerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino, ale căror domnii sunt cuprinse între anii 1601 şi 1716, interval în care se plasează şi domnia lui Matei Basarab din acelaşi neam al Craioveştilor.

HOW THE NAME OF "DYNASTIC" BASARAB AND WHEN IT WAS ADOPTED BY MATEI BASARAB

Abstract

A critical analysis of the historical origins brings us to the conclusion that the old dynasty from Wallahia, without a family name, united with the one of the Basarab's (Craioveşti), was accomplished during the reign of Matei Basarab.

The conclusions of the study can be discovered in today's historiography when we can generally name *Basarabi* as the blood inheritors till Alexandru Coconul (+1632) and Mihai Pătraşcu (+1655) from the period 1324-1632/1655 and Basarabi-Craioveşti, begining with this one, then Constantin Şerban, Şerban Cantacuzino, Constantin Brancoveanu and Ştefan Cantacuzino, those reigns are present in the period 1601-1716, the same period where we can place the reign of Matei Basarab from the same family of the Craioveşti.

MATEI BASARAB ŞI CONTRIBUŢIA SA LA SUSŢINEREA ORTODOXIEI SUD-EST EUROPENE

ION RIZEA NIŢĂ

În anul 1982, cu prilejul împlinirii a 350 de ani de la urcarea pe tron a lui Matei vodă Basarab, cunoscutul medievist Nicolae Stoicescu avea să publice prima monografie, în limba română[1], închinată acestui "domn bun", care timp de 22 de ani (20 septembrie 1632 - 9 aprilie 1654) condusese Ţara Românească " foarte bine şi cu dreptate"[2]. Monografia avea să fie întregită şase ani mai târziu de acelaşi cercetător, folosind în acest scop izvoarele documentare publicate până la acea vreme, dar şi bogata literatură istorică rămasă de la predecesorii săi.

Apariţia acestei monografii întregite avea să constituie un eveniment deosebit de important pentru istoriografia medievală românească. Căci lucrarea avea să-l prezinte pe domnul Ţării Româneşti, descendent din marele neam al Craioveştilor[3], în adevărata sa lumină, arătându-i-se meritele de bun conducător şi organizator al treburilor ţării, de dârz apărător al independenţei ţării sale - motiv pentru care fusese considerat de turci ca al doilea Mihai Viteazul -, precum şi contribuţia sa hotărâtoare, de adevărat Mecena, la dezvoltarea artei şi culturii bisericeşti şi naţionale.

Într-un capitol al monografiei (capitolul II al părţii a III-a)[4], distinsul cercetător avea să aducă în vedere şi însemnata contribuţie, în plan religios, a domnului Craiovesc, de ctitor şi binefăcător de lăcaşuri sfinte în Ţara Românească şi în afara hotarelor ţării, întărind astfel convingerea istoricului C.C. Giurescu că Matei Basarab este "cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru"[5].

---

[1] Până la această dată, singura monografie închinată lui Matei Basarab, dar care trata numai politica externă a domnului, fusese scrisă - în limba germană - cu opt decenii în urmă, de către Ion Sârbu. După 1990, ea a apărut şi în limba română. Vezi Ion Sârbu, *Relaţiile externe ale lui Matei vodă Basarab, 1632-1654 (Cu privire la istoria Orientului European)*, Timişoara, 1992

[2] *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690, Letopiseţul Cantacuzinesc*, ediţie critică de Constant Grecescu şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 107-108. Cf. Alexandru Elian, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Inscripţiile medievale ale României*, I, *Oraşul Bucureşti, 1395-1800*, Bucureşti, 1965, p. 789; Ştefan Andreescu, *Mai bun n-a fost nici un domn*, în MI, an. III, 1969, nr. 12, p. 26-32

[3] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1988, p. 13

[4] *Ibidem*, p. 94-125

[5] C.C. Giurescu, *Matei Basarab cel mai mare ctitor al neamului nostru. Ştiri noi despre lăcaşurile lui*, în vol. *Prinos Î.P.S.S. Nicodim, patriarhul României*, Bucureşti, 1946

Rămas în conştiinţa posterităţii ca un "ctitor desăvârşit"[1] de "biserici dumnezeieşti şi mireneşti"[2] în ţară şi în străinătate[3], Matei Basarab, prin activitatea sa pusă în slujba Bisericii şi a culturii în duh ortodox, avea să constituie pentru cercetătorii ultimelor trei decenii un subiect de referinţă în cercetarea lor[4], odată cu descoperirea şi publicarea sistematică de noi documente aflate în bibliotecile sau fondurile arhivistice ale aşezămintelor religioase din afara hotarelor ţării (în special de la Muntele Athos)[5].

---

[1] Idem, *Istoria Românilor*, vol. III, partea I, Bucureşti, 1944, p. 79

[2] Aurelian Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti*, I, *1508-1647*, Bucureşti, 1938, p. 92

[3] Numărul ctitoriilor lui Matei Basarab în Ţara Românească este de 30, cele mai multe fiind construcţii noi, la care se adaugă numeroase alte lăcaşuri religioase în afara hotarelor ţării, fie la sud de Dunăre (biserica Sfânta Paraschiva din Vidin, biserica Sfinţii Apostoli din Sviştov şi, se pare, biserica Sfântul Pantelimon din Vidin, ctitorită în 1633) sau la Muntele Athos, fie în celelalte două ţări surori, Moldova (mănăstirea Soveja sau Dobromira) şi Transilvania (biserica din Porceşti). Vezi pe larg la Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1982, p. 23-241. Cf. N. Stoicescu, *op. cit*., p. 98-102. Vezi şi Angela Zubco, *Biserica din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV-XVII*, Chişinău, 2001, p. 25 şi 131-134

[4] Printre cei care s-au ocupat, în studiile lor, de activitatea cultural-ctitoricească a lui Matei Basarab, menţionăm: Radu Creţeanu, *Danii făcute de Craioveşti şi de Craioveni la Locurile Sfinte şi la Muntele Athos*, în MO, an. XXVII, 1975, nr. 7-8, p. 520-531 (studiu apărut şi în vol. *Din istoria Arhiepiscopiei Craiovei şi a municipiului Craiova*, Craiova, 1975, p. 36-47) şi Idem, *Traditions de famille dans les donations roumaines au Mont Athos*, în *Études byzantines et post-byzantines*, I, 1979, p. 135-151; Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Le Mont Athos. Présences roumaines*, Bucureşti, 1979 şi Idem, *Prezenţe culturale româneşti: Bulgaria, Iugoslavia, Grecia*, IV, Bucureşti, 1987; Cornelia Pillat, *Pictura murală în epoca lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1980; Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1982; Răzvan Theodorescu, *Epoca lui Matei Basarab, răscruce a vechii culturi româneşti*, în RdI, tom. XXXV, 1982, nr. 12, p. 1330-1338; I. Cristache-Panait, *Rolul lui Matei Basarab în cultura românilor din Transilvania*, în vol. *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 65-70; Vasile Drăguţ, *Trăsături majore ale artei româneşti în epoca lui Matei Basarab*, în vol. *Matei Basarab şi Bucureştii*, p. 71-80; I. Micu, R. Lungu, *Aspecte ale patronajului cultural în timpul domniei lui Matei Basarab*, în MO, an. XXXVI, 1984, nr. 5-6, p. 362-372; Petre Ş. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Roma, 1986; Virgil Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare. Mică enciclopedie*, vol. I-II, Bucureşti, 1991 şi 1998; Ioan Moldoveanu, *Contribuţii la istoria relaţiilor Ţărilor Române cu Muntele Arthos (1650-1863), în întâmpinarea a 1040 de ani de la fondarea Muntelui Athos*, Bucureşti, 2002; Cristian Moisescu, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, vol. I-II, Bucureşti, 2002 şi 2003 etc.

[5] Dumitru Năstase, *Les documents roumains des archives du couvent athonite de Simonopétra. Présentation préliminaire*, în *Σύμμεικτα*, tom. V, 1983, Atena, p. 373-389, care semnalează circa 1600 documente (dintre care 808 originale, în rest, copii şi traduceri) dintre anii 1433 şi 1848; Dumitru Năstase - Florin Marinescu, *Les actes*

Acum, la împlinirea a 350 de ani de la moartea lui Matei Basarab, când Biserica şi Ţara îl cinsteşte din nou, amintindu-i cu mai multă tărie vrednicele sale fapte creştineşti, pentru care merită "laude netrecătoare şi niciodată peritoare şi care se întind mai departe decât veacul"[1], socotim noi de cuviinţă, ca un prinos de recunoştinţă pe care îl aducem acestui mare domn creştin, să ne oprim în studiul nostru asupra rolului determinant avut de el în sprijinirea Bisericii, a Ortodoxiei din spaţiul sud-est european (Muntele Athos, Biserica Sârbă şi cea Bulgară).

Ca urmare, pornind de la constatarea făcută la mijlocul secolului al XVII-lea de către călătorul sirian, diaconul Paul de Alep, aceea că Matei vodă "a zidit multe biserici şi felurite mănăstiri… şi le-a făcut danii bogate. Şi a făcut multe milostenii la Ierusalim şi la felurite mănăstiri şi biserici din lume… A zidit în multe locuri"[2], receptând la justa valoare cercetarea anterioară şi folosindu-ne de noile dovezi istorice scoase la iveală, vom încerca să scoatem în evidenţă contribuţia deosebită adusă de Matei Basarab la susţinerea Ortodoxiei sud-est europene, contribuţie evidenţiată prin importante lucrări de construcţii şi de reparaţii, prin bogate danii în bani şi în natură, prin dăruiri de cărţi şi de odoare sfinte, toate aceste binefaceri de care "nu s-au pomenit niciodată mai înainte" făcând din domnul muntean un demn urmaş al înaintaşilor săi.

SCURTĂ GENEALOGIE

Înainte de trece la tema anunţată, se cuvine să prezentăm pe scurt neamul din care îşi are originea Matei Basarab, pentru a ne face o imagine cât mai completă a profilului său religios, de ctitor şi binefăcător de locaşuri sfinte, de continuator al strădaniilor ctitoriceşti iniţiate de înaintaşii săi.

---

roumains de Simonopétra (Mont Athos). Catalogue sommaire, în *Σύμμεικτα*, Atena, tom. VII, 1987, p. 275-420; Florin Marinescu*, Τα ρουμανικά έγγραφα του Πρωτάτου καί των μονών Ξηροποτάμου, Κουτλουμουσίου, Διονυσίουυ καί Ιβήρων του Αγίου Ορους. Προδρομή παρουσίαση (Actele româneşti ale Protatonului şi ale mănăstirilor Xiropotamu, Cutlumuş, Dionisiu şi Ivir din Muntele Athos)*, în *Τετράδια εργασίας*, KNE/EIE, Atena, tom. XI, 1987, p. 214-222, ce prezintă circa 5 300 de documente româneşti din arhivele mănăstirilor: Cutlumuş, Dionisiu, Iviron, Protaton şi Xiropotamu etc.

[1] A. Sacerdoţeanu, *op. cit*., p. 92

[2] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 692

Istoriografia medievală românească recunoaşte, în unanimitate, pe baza izvoarelor documentare existente, că Matei Basarab este descendent, pe linie maternă, din neamul boierilor Craioveşti[1].

Acest neam de boieri, caracterizat de către Gavriil Protul în *Viaţa Sfântului Nifon* drept "neam mai ales şi mai temător de Dumnezeu"[2], şi-a adus o contribuţie decisivă, vreme de aproape două secole - dacă socotim şi urmaşii pe linie maternă ai familiei lor - la scrierea istoriei Ţării Româneşti.

Afirmându-se definitiv în viaţa politică a Ţării Româneşti, către sfârşitul secolului al XV-lea, de când au deţinut principala dregătorie a ţării, Bănia Craiovei, boierii Craioveşti au dat ţării şase domni, cei mai mulţi având domnii relativ lungi şi deosebit de importante[3], aceasta fără a mai socoti aventurile domneşti ale lui Radu Bădica, Drăghici vodă Gogoaşe şi Şerban banul.

În ordine cronologică, Matei Basarab este cel de-al patrulea domn Craiovesc, după Neagoe Basarab (1512-1521), Barbu III Craiovescu (februarie - aprilie 1536), nepotul lui Pârvu I Craiovescu, şi Radu Şerban (1602-1611).

Primul înaintaş al familiei boierilor Craioveşti, deci şi al lui Matei Basarab, cunoscut documentar, a fost paharnicul Barbu, menţionat la 25 iunie 1436[4], într-un document păstrat de la domnul Ţării Româneşti, Alexandru I Aldea (1431-1436). Fiul său, "jupan Neagoe ban Strehăianul", căsătorit cu Stana, fiica lui Barbu stolnicul, şi apoi cu Vinia, din familia despoţilor sârbi[5], a fost tatăl celor patru fraţi Craioveşti: Barbu

---

[1] Multe din studiile închinate Craioveştilor au fost publicate, în perioada interbelică, în revista "Arhivele Olteniei" din Craiova. Vezi Justin Constantinescu, Florea Firan, Tudor Nedelcea, *Arhivele Olteniei (1922-1943). Bibliografie*, Bucureşti, 1983, p. 106-134. Despre Craioveşti, merită atenţia următoarele trei lucrări: I.C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, Craiova, 1932 (în extras); Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965 (cu capitolul *Craioveştii*, p. 77-133) şi Rizea Niţă Ion, *Boierii Craioveşti şi rolul lor în Ortodoxia românească şi cea sud-est europeană*, teză de doctorat, Iaşi, 2003, în mms.

[2] Gavriil Protul, *Viaţa şi traiul Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolului*, Bucureşti, 1937, p. 14 (extras din BOR, an. LV, 1937, nr. 5-6, p. 281)

[3] Este vorba de următorii domni ai Ţării Româneşti: Neagoe Basarab (1512-1521), Radu Şerban (1602-1611), Matei Basarab (1632-1654), Constantin Şerban Basarab, zis Cârnul (1654-1658) şi Constantin Brâncoveanu (1688-1714). La aceştia adăugăm pe Barbu III Craiovescu, nepotul lui Pârvu I Craiovescu, care pentru o scurtă perioadă de timp (februarie - aprilie 1536) a fost domn al Ţării Româneşti.

[4] DRH, D, p. 138-139

[5] DIR, B, XVI, I, p. 2; DRH, B, II, p. 8. Vezi şi Dan Pleşia, *Neagoe Basarab. Originea, familia şi o scurtă privire asupra politicii Ţării Româneşti la începutul secolului al XVI-lea*, I, în *Valachica*, Târgovişte, an. I, 1969, p. 59

I mare ban, Pârvu vornic, Danciu comis şi Radu postelnic[1], reprezentanţi ai *primei generaţii* de Craioveşti, pe *linie masculină*.

Barbu I Craiovescu (†1520), primul din cei patru fraţi Craioveşti, căsătorit cu Neagoslava sau Neguţa, nobilă sârbă, nu a avut urmaşi[2]. Către sfârşitul vieţii sale, s-a călugărit, sub numele de Pahomie, la ctitoria de la Bistriţa (j. Vâlcea), împreună cu soţia sa, devenită Salomeea monahia.

Pârvu I Craiovescu (†1512)[3], căsătorit cu Neaga, fiică a boierilor din Hotărani[4] şi soră cu mama viitorului domn Radu Bădica (1523-1524), a avut patru copii, doi fii: pe Neagoe, care a ajuns domn al Ţării Româneşti în 1512, fiind primul domn Craiovesc[5], şi pe Preda, mare ban şi "regent", şi două fiice: pe Vlădaia, care s-a căsătorit cu marele logofăt Vâlsan (Vlăsan) Furcovici şi pe Marga, căsătorită cu marele postelnic Marcea.

Cel de-al treilea boier Craiovesc din prima generaţie, Danciu (†1510)[6], s-a căsătorit cu Hrusana (Gogoşoaia), fiica pârcălabului Gherghina, fratele doamnei Rada, soţia lui Vlad Călugărul, şi a avut doi copii: cel mare a ajuns ban al Craiovei, cunoscut sub numele de Barbu II Craiovescu, iar cel mic, Drăghici Gogoaşe, a fost pretendent la scaunul domnesc al ţării în vremea lui Vlad Înecatul (1530-1532).

Ultimul boier Craiovesc, fiu al banului Neagoe "ot Craiova", Radu postelnicul (†1507)[7], apare menţionat drept ctitor al mănăstirii Bistriţa,

---

[1] Cei patru fii ai lui Neagoe ban Strehăianul, Barbu, Pârvu, Danciu şi Radu, au fost ridicaţi de domnul Vladislav-Dan (Vladislav al II-lea) în rândul *vlastelilor* (sing. *vlastelin*). Titlul de nobleţe *vlastelin*, preluat din cancelaria sârbească, spre deosebire de titlul de *jupan*, cu sensul iniţial de războinic, boier prin naştere, de sânge nobil, era conferit de domn marilor boieri *din* sau intraţi *în* "Casa domniei" şi care ocupau principalele dregătorii în stat. Vezi Şt. Ştefănescu, *Bănia…*, p. 64-65

[2] Menţionat cu numele pentru prima dată într-un document din 23 martie 1482 (DIR, B, *XIII-XIV-XV*, p. 173), Barbu I a ajuns mare ban al Craiovei în timpul lui Radu cel Mare. A deţinut această înaltă dregătorie a ţării până la 10 ianuarie 1520. Cf. Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1971, p. 17

[3] În documentul din 23 martie 1482, Pârvu I Craiovescu apare primul în sfatul ţării, după mitropolitul Macarie, având funcţia de "mare vornic".

[4] DIR, B, XVI, I, p. 2; DRH, B, II, p. 8 (doc. din 28 ianuarie 1501)

[5] După Neagoe, urmaşii din familia sa, descendenţi ai boierilor Craioveşti, şi-au zis *Basarabi*, nume care a devenit patronomic pentru noua casă domnească. Vezi Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I "Întemeietorul" până la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, p. 87

[6] Timp de aproape trei decenii, Danciu a ocupat importante funcţii în sfatul ţării: stolnic (1483-1488), comis (1489-1503), spătar (1505-1507), mare armaş (1508), vornic şi comis (1510). Cf. N. Stoicescu, *op. cit*., p. 18

[7] În documentele vremii apare în 1489, ca "mare postelnic". Cf. *Ibidem*, p. 19

alături de fraţii săi, în actul de danie din 16 martie 1494, din timpul lui Vlad Călugărul. Căsătorit cu Velica, fiica lui Vintilă Florescu, a avut doi copii: pe Pârvu II Craiovescu, ajuns mare ban al Craiovei (1523-1529), şi pe Maria, căsătorită cu marele vornic Şerban din Izvorani, mare ban al Craiovei între 1535 şi 1539.

Cei patru fraţi Craioveşti: Barbu, Pârvu, Radu şi Danciu au avut şi o soră, probabil Muşa, înscrisă în pomelnicul mănăstirii Bistriţa îndată după numele lor. Căsătorită cu banul Hamza I din Obislav[1], a avut un singur fiu, pe Hamza II, ajuns mare ban al Craiovei (1530-1535). Rămasă văduvă, ea s-a retras în liniştea mănăstirii, întemeind schitul Corbii de Piatră, de lângă mănăstirea Argeş[2].

Din cele de mai sus reiese, alături de generaţia celor patru fraţi Craioveşti, şi existenţa celei de-*a doua generaţii* de Craioveşti care, pe linie masculină, este reprezentată de: Neagoe Basarab şi Preda banul, fiii lui Pârvu I Craiovescu, Barbu II şi Drăghici (Gogoaşe), fiii lui Danciu Craiovescu, şi Pârvu II, fiul lui Radu Craiovescu.

Neagoe Basarab (†1521) a fost fiul natural al lui Basarab cel Tânăr (Ţepeluş) şi fiul "după lege" al lui Pârvu I Craiovescu şi al Neagăi[3]. A ajuns domn al Ţării Româneşti în anul 1512, fiind primul domn Craiovesc ridicat pe tronul ţării[4]. Împreună cu soţia sa Despina Miliţa, descendentă din Brancovicii sârbi, a avut şapte copii. Dintre aceştia, Theodosie a ajuns domn al Ţării Româneşti, imediat după moartea tatălui său, iar două fiice - Stana şi Roxanda (Ruxandra) - au ajuns soţii de domni: Stana s-a căsătorit cu Ştefăniţă, domn al Moldovei (1517-1527), iar Roxanda a fost soţia domnitorului Ţării Româneşti, Radu de la Afumaţi (1522-1529).

Preda banul (†1521), fratele lui Neagoe Basarab, fiu al lui Pârvu I Craiovescu, a constituit "regenţa", împreună cu Despina Miliţa, pentru apărarea tronului şi păstrarea liniştei în ţară nevârstnicului moştenitor Theodosie, nepotul său[5]. Din pomelnicul mănăstirii Bistriţa rezultă că el a

---

[1] DIR, B, XVI, I, p. 594

[2] *Ibidem*, p. 40-41; DRH, B, II, p. 206 (doc. din 1 septembrie 1506)

[3] I.C. Filitti, *Craioveştii şi rolul lor politic*, în AO, an. XIV, 1935, p. 4-5; D. Pleşia, *op. cit*., p. 47-54; DIR, B, *XVI*, V, p. 404-405. Boierii adversari Craioveştilor l-au considerat întru totul fiul lui Pârvu I Craiovescu, contestându-i originea domnească. Vezi Mustafa A. Mehmed, *Două documente turceşti despre Neagoe Basarab*, în *Studii RdI*, tom. XXI, 1968, nr. 5, p. 926-928

[4] Cf. Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creştină către Europa "patriilor"*, Bucureşti, 2001, p. 414

[5] Cf. *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 42

fost căsătorit cu jupâniţa Cătălina[1] şi a avut o fiică, pe Maria, care s-a căsătorit cu Şerban, banul din Izvorani.

Barbu II (†1530), unul din cei doi fii ai lui Danciu Craiovescu, a ajuns mare ban al Craiovei în anul 1529, fiind numit în această înaltă dregătorie a ţării de către Moise vodă (1529-1530). Căsătorit cu sora acestuia, nu a avut urmaşi. A murit, alături de Moise Vodă, cumnatul său, în lupta de la Viişoara (29 august 1530), purtată împotriva lui Vlad Înecatul (1530-1532)[2].

Cel de-al doilea fiu al lui Danciu Craiovescu, Drăghici Gogoaşe, în dorinţa de a ajunge domn al ţării, a închinat turcilor partea sa de avere şi a tatălui său[3]. Vlad Înecatul a trimis la Istanbul pe Şerban vornicul din Izvorani care a reuşit să-l prindă şi să-l spânzure. Ca şi fratele său, Barbu II, nu a avut urmaşi.

Pârvu II (†1529), fiul lui Radu Craiovescu, a deţinut funcţia de mare ban al Craiovei (3 februarie 1522 - 4 aprilie 1523; 11 iulie 1523 - 14 aprilie 1529)[4], fiind în tot acest timp adevăratul conducător al partidei boierilor Craioveşti, numiţi acum *Pârvuleşti*, după numele său.

Cea de-*a treia generaţie* a Craioveştilor, şi ultima, care, în linie masculină, poate fi urmărită documentar până către anul 1535 - când Craioveştii "se sting" în calitate de dregători -, este reprezentată de Barbu III, fiul banului Preda, fiu al lui Pârvu I Craiovescu.

Astfel, documentele vremii ni-l prezintă pe Barbu III Craiovescu ca mare ban al Craiovei între 17 martie 1534 şi 30 iulie 1535[5], el fiind numit de domnul ţării Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1535) în locul lui Hamza II din Obislav.

Înlăturat din scaunul bănesc, în 1535, de către Radu Paisie (1535-1545), el a devenit de îndată pretendent la scaunul domniei[6] şi chiar

---

[1] Dan Pleşia, *Contribuţii la istoricul mănăstirii Stăneşti (Vâlcea) şi al ctitorilor ei*, în MO, an. XVII, 1965, nr. 5-6, p. 411, n. 31

[2] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în *Studii RdI*, tom. XXIII, 1970, nr. 4, p. 685

[3] DIR, B, XVI, V, p. 405 (doc. din 17 mai 1589)

[4] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători*…, p. 46 (autorul a afirmat greşit că Pârvu II Craiovescu a fost fiul lui Pârvu I Craiovescu, frate cu Preda Craiovescu şi Neagoe Basarab).

[5] DRH, B, III, p. 235, 287, 289, 296, 299, 308, 312-316, 318-319, 324, 328-329, 332-334, 339-341, 345

[6] Până în anul 1998, istoriografia noastră a identificat pretendentul care a întrerupt domnia lui Radu Paisie, în 1536, tocmai cu Drăghici Gogoaşe. Vezi Ştefan Andreescu, *Frământări politice în Ţara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie*, p. 402

domn, în februarie - aprilie 1536, în locul acestuia[1]. După ce Radu Paisie şi-a reluat domnia, Barbu III - cunoscut în documente şi sub numele de Barbu Neagoe sau Barbu Basarab - a fost nevoit să părăsească ţara, trăind în pribegie aproape trei decenii. A murit la Constantinopol, în împrejurări tragice[2].

Chiar dacă în calitate de dregători ai ţării, Craioveştii, strămoşi ai lui Matei Basarab, "s-au stins" la 1535[3], în sens biologic neamul lor a dăinuit, prin urmaşii lor, pe linie feminină, timp de aproape două secole.

Vlădaia, fiica lui Pârvu I Craiovescu, soră a lui Neagoe Basarab şi a lui Preda banul, a avut ca urmaş, din căsătoria cu marele logofăt Vlăsan Furcovici[4], pe Datco (Detco), ajuns postelnic (1533) şi mare armaş (1541-1545) al ţării[5]. Neavând copii, Datco, împreună cu soţia sa Calea din Brâncoveni[6], a adoptat pe cei trei copii ai vărului său Vlăsan: Danciu, Datco şi Radu (din Brâncoveni).

---

[1] Cf. Constantin Rezachevici, *"Banul Mărăcine" - un domn necunoscut*, în MI, s.n., an. XXXII, 1998, nr. 10, p. 53-58

[2] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, II, 1, Bucureşti, 1891, p. 565; N. Iorga, *Pretendentul Nicolae Basarab în Elveţia*, în AARMSI, s. III, tom. XII, 1931, p. 42. În ultima vreme, istoriografia medievală românească a reiterat ideea existenţei a trei generaţii de urmaşi, pe linie masculină, din Barbu III Craiovescu, care - atestaţi documentar până în 1644 - au fost pretendenţi la tronul Ţării Româneşti şi, în final, chiar la cel al Moldovei. Este vorba de: a) *Nicolae Basarab*, fiul lui Barbu III, care între 1565 şi 1574 a rătăcit prin Malta, Imperiul romano-german, Italia, Spania, Elveţia şi Transilvania; b) *Basarab voievod "Cremonese"* (= din Cremona, sau locuind un timp în această localitate italiană), fiul lui Nicolae Basarab, care în noiembrie 1599, profitând de absenţa lui Mihai Viteazul, aflat la Alba Iulia, a încercat cu ajutorul a 6 000 de turci să ocupe Bucureştii, şi de c) *Neagu vodă Basarab*, cel care susţinut fiind tocmai de ruda sa - pe linie Craiovescă feminină - Matei Basarab, s-a aflat la Constantinopol cel puţin între anii 1638 şi 1644. Vezi pe larg la Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Ţara Românească şi Moldova. Secolele XIV-XVI*, vol. I, Bucureşti, 2001, p. 200-206. Vezi şi: Eugen Denize, *Relaţii româno-spaniole în a doua jumătate a secolului XVI*, în AIIAI, tom. XXIV, 1987, nr. 1, p. 166-167; Paul Cernovodeanu, *Din nou despre pretendentul Neagu "Vodă" fiul lui "Basarab voevod" (1633-1644)*, în RdI, an. XXXIX, 1986, nr. 6, p. 535-544

[3] Şt. Ştefănescu, *Bănia*…, p. 91 şi 219

[4] Vlăsan (Vâlsan) Furcovici, fiul lui Radu al lui Furcă şi frate cu Radu mare spătar (DIR, B, *XVI*, I, p. 92 şi II, p. 157; DRH, B, III, p. 289), a ocupat mai multe dregătorii în sfatul ţării: grămătic şi logofăt (1516-1520), mare vistiernic (1527-1528), mare logofăt (1530-1531; 1534). Cf. N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători*…, p. 103. A fost ucis pentru "hiclenie" de Vlad Vintilă de la Slatina (a. 11 ianuarie 1535). Vezi: DIR, B, *XVI*, II, p. 171; DRH, B, III, p. 313

[5] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 51. A fost un dregător devotat lui Radu Paisie. Cf. DIR, B, *XVI*, II, p. 304

[6] Calea din Brâncoveni a fost fiica Neacşei, soţia lui Peia mare portar şi nepoata lui Harvat mare logofăt. Vezi DIR, B, *XVI*, II, p. 302-303

Marga, cea de-a doua fiică a lui Pârvu I Craiovescu, căsătorită cu marele postelnic Marcea[1], a avut doi copii: pe Matei banul din Caracal, mort în lupta de la Boian din 1559, împotriva lui Petru cel Tânăr (1559-1568), şi pe Vâlsan (Vlăsan) din Caracal, căsătorit cu Maria, fiica Calei din Brâncoveni, mort în 1568[2].

Matei banul (†1559) s-a căsătorit cu Stanca şi a avut mai mulţi copii: pe Radu postelnic, căsătorit cu Maria, fiica lui Ştefan, mare clucer, pe Velica, pe Marga, căsătorită cu Ivan postelnicul, şi pe Caplea, căsătorită cu Oxapie agă[3].

Vâlsan (Vlăsan) a avut trei fii: pe Danciu din Brâncoveni, mare armaş şi mare vornic al ţării, pe Datco (†1575) şi pe Radu din Brâncoveni, ajuns postelnic în 1559[4].

Primul, Danciu din Brâncoveni, a fost: postelnic (1573-1579), armaş (1581-1582), mare armaş (1583; 1588-1591) şi mare vornic (1591-1593)[5]. Căsătorit cu Stanca din Hotărani[6], a avut trei copii: pe Matei, adică pe Matei Basarab[7] - care înainte de a ajunge domn a fost: postelnic (1603-1605), paharnic (1608-1627) şi mare agă (1628) - , pe Barbu postelnic şi pe Calea[8].

---

[1] Marcea a fost postelnic între 24 aprilie 1510 şi 8 ianuarie 1512. Facem menţiunea că în secolul al XVI-lea a mai existat un Marcea. Vezi: DIR, B, *XVI*, I, p. 162; DRH, B, II, p. 387 (doc. din 2 septembrie 1520).

[2] Cf. Şt. Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, *Planşa anexă "Genealogia Craioveştilor"* (anexa a fost publicată şi în *Istoria Românilor*, IV, Bucureşti, 2001).

[3] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 70

[4] Ilie Chiriţă, *Boierii Brâncoveni. Fiii lui Vlăsan*, în AO, an. XIII, 1934, p. 49-57

[5] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 49

[6] DIR, B, *XVI*, VI, p. 280 şi 317 (doc. din 30 iunie 1597 şi 24 mai 1598)

[7] Numit întâi, ca boier, *Brâncoveanu*, sau *din Brâncoveni*, după moşia Brâncoveni - deţinută de bunica sa Calea -, Matei şi-a luat numele de familie *Basarab* încă din prima jumătate a lui septembrie 1632, când s-a aflat la Nicopole, la Abaza Mehmed paşa, apărând cu acest nume din 8/18 septembrie 1632 în documentele păstrate. Deşi modelul său a fost Radu Şerban, din aceeaşi familie a Craioveştilor, căruia i s-a spus *Basarab* ca nume de familie în timpul domniei, Matei s-a declarat - încă din octombrie 1632 - "nepotul răposatului Io Băsărabă voievod", adică al lui Neagoe Basarab ("fiul nelegitim" al lui Basarab Ţepeluş), făcând astfel legătura cu vechea familie de domni ai ţării scoborâtori din Basarab I "Întemeietorul". Vezi DRH, B, XXIII, p. 618-619. Cf. Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, Bucureşti, 2003, p. 110

[8] Ilie Chiriţă, *Boerii Brâncoveni. Fiii lui Danciu vornicul*, în AO, an. XIV, 1935, p. 46-59 şi AO, an. XV, 1936, p. 353-356. Despre legăturile de rudenie dintre Matei Basarab şi Craioveşti, vezi: Şt. D. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti*, vol. II, Bucureşti, 1916, p. 302 şi urm.; P. V. Năsturel, *Radu Şerban şi Matei Basarab*, în *Albina*, 1907-1908, p. 48-49; Ilie Chiriţă, *Boierii Brâncoveni*, în AO, an. XII, 1933, p. 370-374

Cel de-al treilea copil al lui Vâlsan, Radu din Brâncoveni, ajuns în dregătoria de postelnic în 1559, s-a căsătorit cu Neaga din Goleşti[1]. Au avut o fiică, pe Maria, care s-a căsătorit cu David postelnic. Din căsătoria lor au existat trei copii: Stanca, Danciu şi Preda Brâncoveanu[2].

Stanca, căsătorită cu marele postelnic Fota, a avut o fiică, pe Vişa. Aceasta s-a căsătorit cu Stroe Leurdeanu şi a avut doi copii: pe Eustratie Leurdeanu (Golescu), mare logofăt[3], şi pe Maria, viitoarea soţie a lui Şerban Cantacuzino, domn al Ţării Româneşti (1678-1688)[4].

Preda Brâncoveanu a deţinut înalte dregătorii în sfatul ţării: postelnic (1624- 1625), spătar (1629), mare spătar (1636-1644), mare clucer (1645-1652), mare vornic (1652-1655)[5]. S-a căsătorit cu Păuna Grecianu, din căsătoria lor rezultând doi copii: Ancuţa, căsătorită cu postelnicul Iordache Pârşcoveanu[6], şi Papa postelnicul (†1655). Papa (din Brâncoveni), căsătorit cu Stanca Cantacuzino, a fost tatăl lui Constantin Brâncoveanu, zis Basarab, domn al Ţării Româneşti (1688-1714)[7].

Primul urmaş, pe linie feminină, din Radu I Craiovescu a fost Maria, căsătorită cu vornicul Şerban din Izvorani, mare ban al Craiovei (1535-1539)[8]. A avut trei copii: pe Marcea postelnic (din Şitoaia), pe Anca (din Coiani)[9] şi pe Radu postelnic.

Anca a fost căsătorită cu marele ban Neagoe (1560-1562)[10] şi a avut doi copii: pe Şerban postelnic (din Coiani) şi pe Maria.

Maria a fost căsătorită de două ori: prima dată, cu Radu postelnic, cu care a avut un fiu, pe Şerban, viitorul domn Radu Şerban (1602-1611)[1], iar a doua oară, cu Nica, mare armaş şi postelnic[2].

---

[1] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 49. Cf. DIR, B, XVI, IV, p. 112, 379 şi V, p. 415

[2] Şt. D. Greceanu, *op. cit*., p. 319. Vezi şi Ilie Chiriţă, *Preda Brâncoveanu*, în AO, an. XI, 1932, p. 37-46

[3] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 204-205

[4] *Ibidem*, p. 144

[5] Iordache Pârşcoveanu, de neam grec, a fost fiul marelui vistiernic Trufanda. Cf. *Ibidem*, p. 125

[6] *Ibidem*, p. 226

[7] Ilie Chiriţă, *Papa postelnicul Brâncoveanu*, în AO, an. XI, 1932, p. 176-190. Constantin Brâncoveanu, având ca doamnă pe Marica, fiica lui Neagu postelnicul din Negoieşti şi nepoata lui Antonie vodă din Popeşti, a avut un număr însemnat de copii: patru fii şi şapte fiice. Vezi Dan Berindei, *Urmaşii lui Constantin Brâncoveanu şi locul lor în societatea românească. Genealogie şi istorie*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, redactori coordonatori: Paul Cernovodeanu şi Florin Constantiniu, Bucureşti, 1989, p. 276

[8] Şerban din Izvorani este amintit în documentele vremii ca mare ban între 30 august şi 18 mai 1539. Cf. N. Stoicescu, *op. cit*., p. 95

[9] DIR, B, *XVI*, IV, p. 198 şi V, p. 365. (doc. din 20 august 1575 şi 13 iunie 1588)

[10] Şt. D. Greceanu, *op. cit*., p. 283

Din relaţia avută de Radu Şerban cu Elena, soţia logofătului Neagoe din Târgovişte, au rezultat patru copii: Ancuţa, Basarab (†1625), Elena (Ilinca) şi Constantin. Ultimul, Constantin Şerban, după ce a deţinut dregătoriile de postelnic II (1632-1642) şi mare serdar (1646-1648), a ajuns domn al Ţării Româneşti (1654-1658)[3].

Elena, fiica lui Radu Şerban, s-a căsătorit cu marele postelnic Constantin Cantacuzino[4], cu care a avut doi copii: pe Stanca şi pe Şerban Cantacuzino, viitorul domn al ţării (1678-1688).

MATEI BASARAB - CTITOR ŞI BINEFĂCĂTOR LA MUNTELE ATHOS

Descendent pe linie feminină din neamul Craioveştilor[5] - "neam care era mai ales şi mai temător de Dumnezeu"[6] -, Matei Basarab a întreprins în cei 22 de ani de domnie o activitate cultural-ctitoricească fără precedent în istoria ţării şi a Bisericii.

---

[1] Cf. N. Stoicescu, *op. cit*., p. 94. Ca şi Matei Basarab, Radu Şerban s-a intitulat în actele sale, de obicei, "nepot răposatului Basarab Voievod", făcând, aşadar, referire la Neagoe Basarab. Fapt interesant, din vremea lui Radu Şerban apare, pentru prima dată, numele de familie (dinastic) *Basarab*, până atunci fiind folosit de vechea casă domnească a urmaşilor lui Basarab I - care nu avea nume de familie - doar ca prenume (nume de botez). Radu Şerban este, prin urmare, "adevăratul întemeietor al noii dinastii muntene, a *Basarabilor-Craioveşti*". Vezi *Istoria Românilor*, V, p. 38-39. Despre legăturile de rudenie ale lui Radu Şerban cu Craioveştii, vezi şi Constantin Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Şerban*, în "Studii", tom. XXIII, 1970, nr. 3, p. 469-491

[2] DIR, B, *XVI*, V, p. 406 (doc. din 17 mai 1589). Vezi şi *Idem*, VI, p. 58-59

[3] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 158

[4] *Ibidem*, p. 135

[5] Aşa cum am arătat mai sus, Matei Basarab a fost fiul marelui vornic Danciu din Brâncoveni, care, la rândul său, a fost fiul lui Vlăsan (Vâlsan) din Caracal şi al Mariei, fiica Calei din Brâncoveni. Danciu şi fratele său, Radu postelnicul, au fost nepoţii de fiu ai jupaniţei Marga cea bătrână, fiica lui Pârvu I Craiovescu şi sora lui Neagoe Basarab şi a banului Preda. Cf. Ilie Chiriţă, *Originea Brâncovenilor*, în AO, an. XIII, 1934, p. 343-346; idem, *Boierii Brâncoveni. Fiii lui Danciul vornicul*, în AO, an. XIV, 1935, p. 46-59; N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători…*, p. 208-209; DIR, B*, XVI*, V, p. 404

[6] Vorbind despre rolul avut de Craioveşti în istoria ţării şi a Bisericii, distinsul academician Ştefan Ştefănescu avea, de curând, să afirme: "Prin promovarea *noului* european în viaţa social-economică a ţării, prin înţelegerea rolului pe care îl juca diplomaţia în viaţa statală şi în raporturile interstatale, ca şi prin înfăptuirile culturale în veşmânt religios, Craioveştii au definit o epocă de referinţă în istoria Ţării Româneşti".

Sprijinitor al culturii şi protector al artelor, el rămâne, deopotrivă, pentru posteritate, un mare ctitor de aşezăminte religioase în ţară şi în afara hotarelor ei, un neîntrecut binefăcător al Bisericii lui Hristos[1].

Urmând pilda străbunului său Neagoe Basarab, al cărui nepot devotat s-a considerat[2], Matei Basarab a ctitorit în Ţara Românească nu mai puţin de 30 de biserici şi mănăstiri, în cea mai mare parte din temelie, la care se adaugă alte 9 aşezăminte refăcute, în întreaga ţară[3].

Dintre acestea, o grijă deosebită a acordat-o el ctitoriilor mai vechi ale neamului său - boierii Craioveşti şi Brâncoveni -, care au fost fie refăcute, fie completate cu clădiri noi, fie reparate, ca apoi să fie întărite cu importante danii. De aceea, pe bună dreptate, el a fost considerat drept "cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru[4], "cel mai mare ctitor al poporului român în epoca medievală"[5], la statura exemplului său ridicându-se doar un singur domn, şi acesta Craiovesc, Constantin Brâncoveanu.

În afară de ctitoriile ridicate în Ţara Românească şi în cele două ţări surori - Moldova şi Transilvania[6] -, Matei Basarab a ctitorit numeroase alte locaşuri sfinte în afara graniţelor ţării (Muntele Athos, Bulgaria, Serbia-Muntenegru), pe care le-a înzestrat cu mari daruri în bani şi odoare, contribuţia sa la susţinerea Ortodoxiei sud-est europene fiind, în acest sens, covârşitoare[7].

Pornind de la exemplul lui Neagoe Basarab, "ctitor mare a toată Sfetagora"[8], el a fost *şi un mare ctitor la Muntele Athos*. Activitatea sa ctitoricească, de-a dreptul impresionantă, a lăsat destule mărturii pentru cercetătorii de astăzi, iar hrisoavele sale din anii 1639 şi 1640 prin care

---

[1] Dintr-un total de 116 danii ale domnului, confirmate documentar, 87 au fost dăruite bisericilor şi mănăstirilor. Cf. I. Micu, R. Lungu, *Aspecte ale patronajului cultural în timpul domniei lui Matei Basarab*, p. 363; *Istoria Românilor*, V, p. 114

[2] DRH, B, XXIII, p. 618-619 şi *idem*, XXIV, p. 456-457

[3] Vezi pe larg la Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, p. 23-114 şi 117-221

[4] C. C. Giurescu, *Matei Basarab cel mai mare ctitor al neamului nostru…*

[5] N. Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 94

[6] Este vorba despre mănăstirea Soveja (Moldova) şi biserica din Porceşti (Transilvania).

[7] Vorbind despre contribuţia adusă de Matei Basarab la sprijinirea Ortodoxiei sud-est europene, Nicolae Stoicescu avea să afirme: "Urmând pilda lui Neagoe Basarab, *Matei* (Basarab - n. n.) *a dus o politică de largă sprijinire a popoarelor ortodoxe din Peninsula Balcanică, de promovare a unui panortodoxism politic, slujit de cartea tipărită în limba slavonă, şi de apărare a purităţii credinţei ortodoxe*, într-o vreme în care influenţe protestante erau încurajate de unii înalţi prelaţi, precum patriarhul Chiril Lucaris. Vezi N. Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 135

[8] *Viaţa şi traiul Sfinţiei sale părintelui nostru Nifon Patriarhul Ţarigradului*, în "Archiva istorică", I, partea a II-a, p. 133

era interzisă închinarea, la mănăstirile athonite, a unor mari mănăstiri din ţară - unele ctitorite de el -, nu a atins cu nimic închinările anterioare[1].

Aşadar, atitudinea sa, de interzicere a închinărilor de mănăstiri româneşti la Locurile Sfinte, nu trebuie înţeleasă ca o orientare "antibizantină". Dovada o reprezintă chiar bogatele lui daruri în bani prin care s-au putut reconstrui, repicta şi înfrumuseţa biserici şi alte aşezăminte la mănăstirile: Marea Lavră, Cutlumuş, Xenofon, Dionisiu, Hilandar, Iviron, Simonopetra, Sfântul Pavel, Xiropotamu, Dohiariu şi Karakalu.

1. Marea Lavră

Acestei mănăstiri athonite Matei Basarab i-a acordat o atenţie deosebită. Cu banii dăruiţi de el, a fost ridicat "din temelii" (εκ βάθρων)[2], în 1643, la sud-est de catholiconul mănăstirii, un frumos paraclis în cinstea Sfântului Mihail al Sinadelor[3], după cum ne arată pisania: "S-a construit şi înnoit din temelii dumnezeiasca şi prea cinstită biserica aceasta a părintelui nostru întru sfinţi Mihail Sinadon Mărturisitorul de către strălucitul domn Ioan Matei voevod al întregii Ungrovlahii prin participarea şi contribuţia prea cuviosului proegumen chir Iosif la anul 7151 (1650)… egumenind prea cuviosul părinte chir Ioasaf. S-a făcut pictura şi toate celelalte cu cheltuiala celui de sus domn şi ctitor cu participarea părintelui proegumen chir Iosif. S-a terminat prezenta pictură în luna iulie, 12, anul 1643, cu mâna lui Marin şi Anastasie din oraşul Anavpli"[4].

În interiorul paraclisului, zugravii au pictat pe Matei şi pe soţia sa Elena (Elina), stând în genunchi şi oferind bisericuţa Sfântului Mihail, deasupra lor găsindu-se următoarea inscripţie: "Sfântul Mihail al Sinadelor. Eu Matei Basarab Voevod şi Doamna acestuia, Elena"[5].

---

[1] P.Ş. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains*, p. 70

[2] G. Millet, J. Pargoire, J. L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes du Mont Athos*, I, Paris, 1904, nr. 383; Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, ed. a II-a, 1937, p. 49; T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 98-99; P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 80

[3] Capul sfântului Mihail, episcop al Sinadelor, a fost dăruit Marii Lavre de către împăraţii bizantini: Vasile al II-lea Bulgaroctonul şi Constantin al VIII-lea (976-1028). Vezi: Gherasimos Smyrnakis, *Το ″Αγιον ″Οροϛ (Sfântul Munte)*, 1903; ed. anastatică, Karies, 1988, p. 393; P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos şi Denise Papa Chrysanthou, *Actes de Lavra*, I, Paris, 1970, p. 46 şi 111-114

[4] N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu ţările române*, în AARMSI, s. II, tom. XXXVI, Bucureşti, 1913-1914, p. 492. Vezi şi I. Moldoveanu, *Contribuţii la istoria relaţiilor Ţărilor Române cu Muntele Athos*, p. 152

[5] G. Millet, J. Pargoire, J. L. Petit, *op. cit*., nr. 385; N. Iorga, *op. cit*., p. 492; V. Cândea, C. Simionescu, *Le Mont Athos. Présences roumaines*, p. [67]; idem, *Prezenţe culturale*

Tot Matei Basarab se pare că a acoperit cu plumb şi a pictat, în anul 1635, baptisteriul (φιάλη) din faţa bisericii celei mari a mănăstirii[1].

Drept recunoştinţă pentru alungarea lăcustelor din Ţara Românească, cu ajutorul moaştelor Sfântului Mihail al Sinadelor[2], domnul muntean a dăruit Marii Lavre două *Evanghelii*: una în anul 1641 şi cealaltă la 1643. Cea dăruită în 1641, în mărime de 55×40 cm, este îmbrăcată în argint şi smalţ şi are o mulţime de iconiţe, frumos sculptate[3]. Cealaltă este un manuscris pe pergament din secolul al IX-lea ce are la început, sub chipul Sfântului Mihail, portretul domnului Matei Basarab şi al doamnei Elena[4]. O însemnare grecească ne arată că: "Această dumnezeiască şi Sfântă Evanghelie este făcută spre slavă de către Prea Cucernicul şi Prea Luminatul domnul nostru Matei Basarab Voievod şi Prea Cucernica Doamnă a acestuia, Elena, şi dedicată Sf. Lavre a Athosului prin harul şi binecuvântarea celui întru sfinţi părintelui nostru Mihail Mărturisitorul, Episcop al Sinadelor. S-a dat aceasta când au venit cu cinstitul său cap în Vlahia în anul 7151 (1643), cu însoţirea prea cuviosului proegumen părinte chir Iosif"[5].

Marii Lavre Matei Basarab i-a dăruit şi un frumos *Liturghier*, cu scoarţe de lemn, scris de ieromonahul Antim din Ianina, pe la 1641[6]. Adus la Sfântul Munte de către proegumenul Iosif, *Liturghierul*, "greu de

---

româneşti: Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, IV, p. 196, fig. 221. Cf. P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 80; V. Cândea, *op. cit*., p. 499

[1] G. Millet, *Monuments de l'Athos. 1. Les Peintures*, Paris, 1927, p. 152; T. Bodogae, *op. cit*., p. 99; P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 82

[2] Despre aducerea moaştelor Sfântului Mihail al Sinadelor în Ţara Românească, a se vedea Ioan Dură, *Aducerea moaştelor Sfântului Mihail Mărturisitorul, episcopul Sinadelor, de la Sfântul Munte Athos spre venerare în Ţările Române (sec. XVII-XVIII)*, în GB, an. XLVII, 1988, nr. 4, p. 101-107

[3] M. Beza, *op. cit*., p. 49; T. Bodogae, *op. cit*., p. 98

[4] Biblioteca mănăstirii Marea Lavră, *Ms. nr. 97 - A. 97*, 227 f. Cf. M. Beza, *Biblioteci mănăstireşti la Muntele Athos*, în AARMSL, an. III, tom. VII, 1934-1936, p. 59; T. Bodogae, *op. cit.*, p. 98; Gheorghe Buluţă, Sultana Craia, *Manuscrise miniate şi ornate din epoca lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1984, p. 29, 43, 50-51, nr. 5; Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecţii străine*, Bucureşti, 1986, p. 234, nr. 1180; Virgil Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare. Mică enciclopedie*, I, p. 501; Veniamin Micle, *Manuscrise româneşti de la Prodromul (Muntele Athos)*, Eparhia Râmnicului, 1999, p. 27

[5] M. Beza, *Urme româneşti…*, p. 57. Cf. I. Moldoveanu, *Contribuţii la istoria relaţiilor Ţărilor Române…*, p. 151, n. 17

[6] Biblioteca mănăstirii Marea Lavră, *Ms. nr. 711 - E. 56*. Cf. M. Beza, *Biblioteci…*, p. 59-60; idem, *Urme româneşti…*, p. 57; Damian P. Bogdan, *Despre daniile româneşti la Athos*, Bucureşti, 1941, p. 21; Gh. Buluţă, Sultana Craia, *op. cit*., p. 57, nr. 15; V. Cândea, *op. cit*., p. 502

podoaba pietrilor scumpe", a fost folosit de călugării mănăstirii numai la slujba Crăciunului[1].

Pe lângă dăruirea de cărţi sfinte, Matei Basarab a donat acestei mănăstiri athonite şi preţioase obiecte de cult. Astfel, în anul 1644, el i-a oferit un chivot de argint smălţuit (35×30×16 cm), înfăţişând o biserică cu cinci turle, cu menirea de a se tămâia cu el[2]. Chivotul poartă o inscripţie grecească inedită: "Acest chivot aparţine cinstitei şi împărăteştii Marii Lavre a Sf. Atanasie de la Muntele Athos, anul 1644, dăruit de Prea Cucernicul domn Ioan Matei şi voievodeasa Elena"[3]. Într-un colţ al chivotului, o semnătură, în româneşte, ne arată numele meşterului: "Eu meşterul Sava Ilie am lucratu"[4].

În schimbul acestor danii, Matei Basarab a cumpărat de la Lavra părţi din moaştele Sfântului Mihail, după cum arată însemnarea din 5 noiembrie 1641: "le-am plătit cu mult preţ şi le-am împodobit cu aur şi cu argint şi cu pietre şi le-am pus în mănăstirea Arnota, să ne fie nouă şi părinţilor noştri spre veşnică pomenire". Peste cinci ani, avem ştirea că a mai cumpărat o bucată din mâna Sfântului Apostol Filip, pe care a dăruit-o tot mănăstirii Arnota, ctitoria sa[5].

2. Mănăstirea Cutlumuş

La vechea "Lavră a Ţării Româneşti" - mănăstirea Cutlumuş -, Matei Basarab a continuat şirul daniilor făcute de înaintaşii săi, începând cu Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364).

Astfel, de numele său se leagă repararea picturii catholiconului acestei mănăstiri, pe la anul 1640[6], iar prin două hrisoave (din 18 iulie 1641 şi 2 aprilie 1646)[7] i-a fost reconfirmată acesteia închinarea mănăstirii Clocociov (j. Olt), cu toate posesiunile ei[8]. Recunoaşterea

---

[1] T. Bodogae, *op. cit*., p. 98

[2] P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 81; V. Cândea, *op. cit*., p. 508

[3] G. Millet, J. Pargoire, J. L. Petit, *op. cit*., p. 117, nr. 355; N. Iorga, *op. cit*., p. 492-493; M. Beza, *Urme româneşti*…, p. 56-57

[4] P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 81-82; V. Cândea, *op. cit*., p. 508

[5] T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti*..., p. 99. Cf. P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 81

[6] T. Bodogae, *op. cit*., p. 181

[7] Grigorie Nandriş, *Documente slavo-române din mănăstirile Muntelui Athos*, Bucureşti, 1936, p. 174-176 şi 184-187. Cf. Virgil Cândea, *op. cit*., p. 496

[8] Închinarea mănăstirii Clocociov s-a făcut, în aprilie 1638 sau 1639, către biserica Sfântul Nicolae şi nu către cea cu hramul Schimbarea la Faţă. Vezi: P. V. Năsturel, *Schitul Clocociov*, în *RIAF*, an. XVI, 1913, p. 117-124; N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din Ţara Românească, I - Ţara Românească (Muntenia, Oltenia şi Dobrogea)*, vol. II, Craiova, 1970, p. 583-584; P. Ş. Năsturel, *Le Mont Athos*…, p. 70. Vezi şi Ioan Moldoveanu, *Contribuţii la istoria relaţiilor*

acestei închinări a însemnat pentru "Lavra românească" de la Sfântul Munte venituri noi prin care ea şi-a putut continua existenţa.

3. Mănăstirea Xenofon

Ctitorie prin excelenţă a boierilor Craioveşti la Sfântul Munte, mănăstirea Xenofon s-a bucurat din plin de ajutoarele date de Matei Basarab, reprezentantul, pe linie maternă, al celei de-a cincea generaţii de Craioveşti.

Ioan Comnen, în urma călătoriei întreprinse la Muntele Athos, pe la 1700, a putut consemna, cu privire la dărnicia domnului Craiovesc de la Xenofon, următoarele: "Vestitul domn al Ţării Româneşti, acel mare şi renumit Matei voievod Basarab, cu cheltuielile sale proprii au zugrăvit pridvorul bisericii şi toată trapeza, unde se şi află zugrăvit, acesta cu doamna lui, spre veşnica pomenire"[1]. Portretele lor din exonartexul bisericii, unde ei apar îngenunchiaţi şi ţinând în mâini modelul edificiului restaurat, se păstrează şi astăzi, fiind o mărturie peste veacuri a munificenţei lor[2].

De la Matei Basarab mănăstirea Xenofon a primit numeroase danii consemnate prin documentele din 8 octombrie 1631, 1635-1636, 23 iunie 1636, 4 octombrie 1637, 3 octombrie 1639, 1642, 5 mai 1642, 11 iunie 1650[3], privind în mod particular schitul Zdralea (j. Dolj)[4], pământurile de la Recica şi Siliştea Plopului, precum şi două ocine de la Hurez şi Căciulăteşti.

---

mănăstirilor Cutlumuş şi Zografu din Sfântul Munte Athos cu Ţările Române, în "Anuarul Facultăţii de Teologie Ortodoxă", Bucureşti, 2001, p. 237

[1] Ioan Dură, *Proschinitarul lui Ioan Comnen (1701) şi ştirile cuprinse în acesta despre româneşti date Sfântului Munte Athos*, în vol. *Românii şi Athosul*, Bârda, 2002, p. 47. Cf. Radu Creţeanu, *Danii făcute de Craioveşti…*, în vol. *Din istoria Arhiepiscopiei Craiovei…*, p. 42-43

[2] P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 265; V. Cândea, *op. cit*., p. 533. Cf. G. Millet, *Monuments de l'Athos…*, pl. 169; T. Bodogae, *op. cit*., p. 273; V. Cândea, C. Simionescu, *Le Mont Athos…*, p. [32]

[3] D. P. Bogdan, *op. cit*., p. 32; V. Cândea, *op. cit*., p. 533-534. Toate aceste documente se află astăzi într-un catalog al bibliotecii mănăstirii Xenofon, purtând nr. 16, catalog pe care îl menţionează şi distinsul cercetător Petre Ş. Năsturel, în *Le Mont Athos…*, p. 260, n. 6 şi 266

[4] Acest schit, numit mai târziu *Roaba* sau *Ροβαϊς*, a fost închinat mănăstirii Xenofon - înainte de 1520 - de către ctitorul Barbu I Craiovescu, împreună cu satele Recica, Siliştea Plopului şi cu o baltă. Este *prima închinare* a unui aşezământ monahal românesc unei mănăstiri din afara hotarelor ţării. Vezi Ion Donat, *Despre schitul Zdralea sau Roaba, o ctitorie necunoscută a Craioveştilor*, în AO, an. XV, 1936, p. 322-323

Astfel, prin hrisovul din 8 octombrie 1631, el a întărit dania mai veche de 9000 de aspri făcută de Barbu I Craiovescu, ctitorul schitului Zdralea[1].

Documentul din 23 iunie 1636 este de asemenea important şi inedit prin aceea că el s-a declarat fondator la "Xenov" şi i-a acordat o danie de 10 000 de piaştri, plus 1 000 aducătorului, plus alte privilegii cum ar fi acela al dreptului asupra satelor Recica, Siliştea Plopului, heleşteele de la Jiu până la Dunăre şi alte vechi privilegii[2]. La 4 octombrie 1637, el a reînnoit închinarea la Xenofon a moşiilor schitului Zdralea (Ζδράλη)[3], iar la doi ani după acestea, la 3 octombrie 1639, a îngăduit vânzarea robilor schitului Zdralea închinat la Xenofon[4].

Tot prin 1637, după ce va fi rezidit biserica mare, pictând acolo tot ciclul Apocalipsei, Matei Basarab a reclădit trapeza mare, chipul său aflându-se zugrăvit acolo[5].

De la Matei Basarab au rămas şi o serie de hrisoave prin care el a întărit anumite proprietăţi mănăstirii Xenofon.

Astfel este documentul de la 1641-1642 prin care el a întărit moara schitului Ζδράλη aşezată "έν τα κτήματα Αλώπης" (pe moşiile Alupii?)[6], documentul din 5 mai 1642 prin care a scutit de dări schitul Ζδράλη[7], pentru ca la 11 iunie 1650 să-i fie date mănăstirii Xenofon o vie la Căciulăteşti[8].

---

[1] În hrisov sunt amintite 14 acte de întărire ale daniei anuale de 9 000 aspri, acte emise de domnitorii: Neagoe Basarab (1522), Radu de la Afumaţi (1526 şi 1528), Vlad Vintilă (1535), Radu Paisie (1542), Alexandru II Mircea (1575 şi 1577), Mihnea Turcitul (1579), Ştefan Surdul (1592), Alexandru cel Rău (1593), Mihai Viteazul (1594), Simeon Movilă (1602), Radu Şerban (1607) şi Radu Mihnea (1621). Cf. V. Cândea, *op. cit*., p. 533

[2] Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor…*, XIV, 1, Bucureşti, 1915, p. 133. Cf. *Catalogul documentelor Ţării Româneşti*, IV, p. 358-359; DRH, B, XXV, p. 357-359

[3] Grigorie Nandriş, *Documente slavo-române…*, p. 168-174

[4] Hurmuzaki-Iorga, *op. cit*., p. 132; D. P. Bogdan, *op. cit*., p. 32; *Catalogul documentelor Ţării Româneşti*, IV, p. 133

[5] T. Bodogae, *op. cit*., p. 273. Vezi şi Gheorghe I. Moisescu, *Contribuţia românească pentru susţinerea Muntelui Athos în decursul veacurilor*, în AO, an. V, 1953, nr. 2, p. 263

[6] Hurmuzaki-Iorga, XIV, 1, p. 163

[7] *Ibidem*, p. 164

[8] *Ibidem*, p. 195

4. Mănăstirea Dionisiu

Şi acestei mănăstiri athonite, Matei Basarab i-a arătat sprijinul său. În arhiva mănăstirii s-a găsit un hrisov, din 20 februarie 1640, care confirmă dania de 4 000 de aspri făcută de el mănăstirii[1]. Cu această sumă de bani, care a fost întărită an de an (vezi documentul din 4 mai 1642[2]), mănăstirea a putut să-şi refacă în 1647 catholiconul şi pridvorul[3]. Că domnul a fost binefăcător la această mănăstire o dovedeşte şi un hrisov din anul 1696 (*Carte a sfintei mănăstiri ce se cheamă Dionisiati din Măgura Atonului*), acordat de Constantin Brâncoveanu mănăstirii, din care reiese dorinţa acestui domn de a urma pilda "pomenitului strămoşului domniei miale Matei Basarab". Hrisovul este întărit cu "tot sfatul şi ai credincioşilor boiarii noştri"[4].

5. Mănăstirea Hilandar

Mănăstirii sârbeşti Hilandar, evlaviosul domn Matei i-a dăruit, la 1643, o icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului[5]. Icoana este îmbrăcată în argint şi perle, purtând însemnarea: "Acest chip sfânt şi făcător de minuni al Preasfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare şi Pururea Fecioarei Maria şi al veşnicului său Fiu pe care îl ţine în braţele sale neprihănite, cel ce şade pe Heruvimi şi slăvit de Serafimi, l-a împodobit evlaviosul şi iubitorul de Hristos, mare şi strălucit domn şi gospodar al întregii Ţări a Ungrovlahiei, Ió Matei Basarab voievod şi cu evlavioasa lui soţie, doamna Elina… Cu binecuvântarea Prea Sfinţitului arhiepiscop şi mitropolit Teofil, prin osteneala şi prin zelul meu, al umilului mitropolit al Ienopolei, Longhin Korenici. Sprijinitori şi sfătuitori ai acestei sfinte şi dumnezeieşti lucrări au fost jupânul Stroe, marele vistiernic şi jupânul Udrişte, al doilea logofăt şi jupânul Şerban, al doilea vistiernic… S-a sfârşit această lucrare în anul 7551, iar de la Naşterea mântuitoare a Domnului şi Dumnezeului şi

---

[1] P. Nikolopoulos, N. Oikonomidis, *Ιερά Μονή Διονυσίου. Κατάλογος του αρχείου (Mănăstirea Dionisiu. Catalogul arhivei)*, în *Σύμμεικα*, Atena, 1, 1966, p. 259, clasorul B, sertar 4 şi 6. Cf. P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 150; V. Cândea, *op. cit*., p. 450

[2] P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 150

[3] T. Bodogae, *op. cit*., p. 167; Gh. Moisescu, *op. cit*., p. 251. Cf. Radu Creţeanu, *Traditions de famille dans les donations roumaines au Mont Athos*, p. 139

[4] ASB, *Ms. nr. 705*, f. 78-79. Cf. D. P. Bogdan, *op. cit*., p. 26; P. Nikolopoulos, N. Oikonomidis, *op. cit*., p. 259; V. Cândea, *op. cit*., p. 450

[5] O inscripţie de pe icoană ne dă ca dată sigură 15 august 1643. Cf. V. Cândea, *op. cit*., p. 485

Mântuitor al nostru Iisus Hristos, 1643, luna august 15, crugul soarelui 2, al lunii 7, temelia 20…"[1].

Este imposibil ca Matei Basarab să nu fi acordat Hilandarului şi danii în bani, dar din păcate, fără documente nu putem susţine prea mult. Ştim numai că Matei Basarab a plătit cheltuielile necesare renovării trapezei mănăstirii, la 1645[2], şi aceasta în urma vizitei făcute în Ţara Românească, pe la 1637, de către cuviosul Damaschin, egumenul mănăstirii[3]. Acesta, după o călătorie în Rusia pentru a strânge ajutoare, în drumul său de întoarcere spre Sfântul Munte, s-a oprit şi în Ţara Românească, fiind primit de Matei Basarab la curtea sa domnească. Aici egumenul Damaschin, s-a plâns doamnei Elena, soţia domnitorului, că ortografia bulgară a tipăriturilor de la noi încurca la citit pe călugării din mănăstirile sârbeşti. De aceea, pentru a se aduce noi corecturi în sensul cerut de el, cu îngăduinţa lui Matei, el a trimis în Ţara Românească pe ieromonahul Ioan, călugăr bosniac, pentru a supraveghea corectura[4]. Între corectori s-a aflat şi un călugăr rus, pe nume Rafail[5].

6. Mănăstirea Iviron

Acestei mănăstiri Matei Basarab i-a dat un hrisov, la 16 ianuarie 1649, prin care i-au fost confirmate închinările de aşezăminte sfinte din Ţara Românească făcute de domnii anteriori[6]. Astfel, mănăstirii Iviron i-au fost recunoscute ca închinate mănăstirile Sfânta Treime şi metoacele

---

[1] D. P. Bogdan, *op. cit*., p. 36-37; G. Smyrnakis, *op. cit*., p. 490. Mitropolitul Longin Korenić a fost văr şi urmaş al lui Sava Brancović. El şi-a părăsit scaunul de la Ineu (Ianopole) pe la 1640, din cauza persecuţiei calvinilor. A venit în Ţara Românească şi s-a aşezat la mănăstirea Comana. Vezi Silviu Dragomir, *Câteva date despre mitropolitul Sava Brancovici*, în RT, an. II, 1908, p. 342-349. Cf. S. Anuichi, *Relaţii bisericeşti…*, p. 33. Icoana este reprodusă la: M. Beza, *Urme româneşti…*, p. 37; N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, I, Bucureşti, 1934-1936, fig. 7; V. Cândea, C. Simionescu, *Le Mont Athos…*, p. 105; idem, *Prezenţe româneşti…*, p. 201, fig. 229

[2] N. P. Kondakov, *Monumente de artă creştină în Athos* (în lb. rusă), Petersburg, 1902, p. 53. Cf. T. Bodogae, *op. cit*., p. 155

[3] Cf. I. Moldoveanu, *Contribuţii la istoria relaţiilor Ţărilor Române…*, p. 211

[4] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, tom. I, *1508-1716*, Bucureşti, 1903, p. 171-175; N. Iorga, *Doamna Elina a Ţării Româneşti ca patroană literară*, în AARMSI, s. III, tom. XVIII, 1932-1933, p. 57-67; E. Turdeanu, *Din vechile schimburi…*, p. 169-175

[5] T. Bodogae, *op. cit*., p. 154-155

[6] Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 190-218; D. P. Bogdan, *op. cit*., p. 18; Gh. Buluţă, Sultana Craia, *Manuscrise miniate…*, p. 72 (hrisovul a fost scris pe pergament de miniaturistul Radu Sârbu); V. Cândea, *op. cit*., p. 487

acesteia: Tutana, Bălteni, Iezerul, Stelea, împreună cu moşiile lor (35), satele, viile, prăvăliile, ţiganii şi tot ce le mai aparţinea[1].

Premergător acestui act a fost unul din 20 iulie 1648, aflat în Arhivele Statului din Bucureşti, care a fost de curând pus în valoare de istoriografia noastră[2]. Autorul acestui act este tot Matei Basarab care întăreşte închinarea către mănăstirea athonită tot a mănăstirii Sfânta Treime cu satele, ţiganii şi prăvăliile ei.

7. Mănăstirea Simonopetra

Despre această mănăstire avem doar confirmarea - indirectă -, aceea că, între anii 1640 şi 1650, Matei Basarab a contribuit la refacerea picturii bisericii celei mari a mănăstirii[3].

8. Mănăstirea Sfântul Pavel

Acestei mănăstiri Matei Basarab i-a confirmat, prin actul din 26 martie 1639, închinarea ca metoh a mănăstirii Jitianu (j. Dolj), vechea fundaţie a Craioveştilor. Totodată, domnul i-a făgăduit o danie anuală de "o mie de bani". Căci iată ce spune documentul: "Venind către domnia mea de la mănăstirea Sfet Agora, locaşul Sf. Pavel, hramul Sf. Gheorghe, călugării şi fraţii întru Hristos, Teofan egumenul şi ceilalţi soţi ai lui şi ne spuse nouă cum locuiesc sfintele mănăstiri şi ne-au dăruit nouă o carte a bunilor credincioşi boieri şi răposaţilor moşii noştri jupan Barbu banul, Pârvul vornic, Radul comis şi Radu postelnic făcută pentru milostenie făcând şi mertic în fieşte care an, am orânduit şi noi să ia de la vistieria noastră câte o mie de bani pe an. Iar voi sfinţi părinţi să ne scrieţi pe noi şi părinţii noştri în pomelnic la Sfânta proscomidie"[4].

Mai menţionăm şi faptul că această mănăstire athonită, în anii 1632 şi 1635, a primit "drept la câţiva bolovani de sare" de la Ocnele Mari (j. Vâlcea). Cum la acea vreme sarea constituia un "privilegiu

---

[1] Stoica Nicolaescu, *Istoricul mănăstirii Sf. Treime (Radu-vodă) din Bucureşti*, în *Bucureşti*, an. III, 1937, nr. 1-2, p. 28-33

[2] I. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 195. Cf. *Mănăstirea Radu vodă*, pac. XXV/13 bis (traducere); *Peceţi*, nr. 63; *Ms. nr. 256*, f. 47-54 (copie)

[3] T. Bodogae, *op. cit*., p. 253. Cf. N. P. Kondakov, *op. cit.*, p. 53; G. Millet, J. Pargoire, J. L. Petit, *Recueil…*, nr. 522-528. În ultimele două decenii au fost descoperite în arhiva mănăstirii Simonopetra 21 hrisoave de la Matei Basarab. Vezi: Dumitru Năstase, *Les documents roumains des archives du couvent athonite de Simonopétra. Présentation préliminaire*, p. 382; Dumitru Năstase - Florin Marinescu, *Les actes roumains de Simonopétra (Mont Athos). Catalogue sommaire*, p. 55, 57-58, 60-66, nr. 219-220, 222-223, 227, 230, 232, 236, 238-239, 241, 244, 249-250, 255-256, 261, 264-265, 270-277

[4] ASB, *Ms. nr. 723*, f. 527-528; *Catalogul documentelor Ţării Româneşti*, IV, p. 621-622. Cf. Gh. Moisescu, *op. cit*., p. 262; P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 249

domnesc", este clar că donatorul nu a putut fi decât Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti[1].

9. Mănăstirea Xiropotamu

Refăcând în anul 1647 mănăstirea Plumbuita, Matei Basarab a lăsat-o pe mai departe închinată mănăstirii Xiropotamu, după cum arată hrisovul din 18 februarie 1647[2]. Faptul că această mănăstire a primit de la domnul muntean reconfirmarea de mănăstire închinată la Sfântul Munte dovedeşte că ea nu s-a aflat pe lista celor 39 de mănăstiri cu statutul de "slobozite" (neînchinate)[3].

10. Mănăstirea Dohiariu

Mănăstirea Dohiariu este o altă mănăstire athonită căreia Matei Basarab i-a confirmat închinarea unei mănăstiri din Ţara Românească. Este vorba de mănăstirea Slobozia (j. Ialomiţa), ridicată de postelnicul grec Ianache Caragea[4], din veniturile pe care acesta le-a strâns de pe moşiile pe care le-a cumpărat în Ţara Românească şi Moldova[5]. Actul de confirmare al închinării mănăstirii Slobozia a fost emis de Matei Basarab la 14 septembrie 1634[6], după ce cu doi ani înainte, el oprise de a se mai face închinări la locurile sfinte, datorită faptului că monahii greci, speculând mărinimia românească, întocmiseră acte false de închinare[7]. Mai înainte de a confirma această închinare, domnul muntean a refăcut în întregime mănăstirea de la Vaideei, care între timp se ruinase[8].

---

[1] Cf. P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 248

[2] T. Bodogae, *op. cit*., p. 201; Gh. Moisescu, *op. cit*., p. 256. Cf. P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 173; V. Cândea, *op. cit*., p. 538; DRH, B, XXI, p. 168-175

[3] I. Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate şi călugării streini*, Bucureşti, 1861, p. 137-139

[4] Ianache (Iane) Caragea a fost fiul marelui postelnic Dumitraşcu Caragea (1698-1699), cel numit căprioara de Aravia în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir. Cf. N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători…*, p. 368-369.

[5] Cf. I. Moldoveanu, *op. cit*., p. 303-304

[6] Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 152-158; DRH, B, XXIV, p. 506-509. Cf. V. Cândea, *op. cit*., p. 457

[7] Cf. *Memoriu asupra Monastirilor Române puse sub invocaţia Locurilor Sfinte din Orient*, Bucureşti, 1863, p. 63-71. La insistenţele călugărului Klimis (sau poate Clement), egumen la Dohiariu, care a adus actul de închinare original, Matei Basarab a emis hrisovul de întărire din 14 septembrie 1634, menţionând că "am văzut Domnia mea şi zapisul…". Vezi T. Bodogae, *op. cit*., p. 231

[8] C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1971, p. 433; I. C. Bercuş, *Mănăstirea Sloboziei de pe apa Ialomiţei*, în GB, an. XLIV, 1984, nr. 6, p. 420

Din actul lui Matei Basarab din 14 septembrie 1634, prin care închină Dohiariului mănăstirea Sloboziei - de această dată ctitoria lui - se vede clar că aceasta este numai întărirea închinării mai vechi făcută de postelnicul Ianache: "… şi a dat Domnia mea satul Vaideei Slobozia şi ocina şi vecinii din Cetăţile şi cu alte moşii şi cu vecinii şi cu acea mănăstire a Domniei Mele să fie închinată şi supusă sfintei şi dumnezeieştii mănăstiri Dohiariu cum au fost dată şi închinată de către răposatul Ianache postelnicul. Şi am văzut Domnia mea şi zapisul lui Ianache postelnicul la mâna părintelui egumen înainte de moartea lui scris, cum scris este mai sus şi cu mare blestem…"[1]. În schimb, monahii erau obligaţi să pomenească numele domnului, numele părinţilor lui şi pe postelnicul Ianache la fiecare Liturghie[2].

La sfinţirea noii ctitorii a participat însuşi patriarhul ecumenic de atunci, se pare Chiril Lucaris, care se afla în trecere prin Ţara Românească, însoţit de un sobor de 500 de preoţi[3].

Îndată după zidire, această nouă ctitorie a lui Matei a fost înzestrată cu moşii, încât a ajuns să fie una din cele mai bogate în venituri. Faţă de vechile proprietăţi pe care le-a avut de la Ianache, Matei Basarab i-a mai adăugat şi altele[4].

La 10 ianuarie 1635, domnul a dispus ca satul Vaideei să fie scutit de impozitul lunar[5].

De la 10 noiembrie 1636 datează o altă confirmare a lui Matei către Dohiariu[6], după ce la 27 aprilie acelaşi an îi întărise lui Radu Călăraşu din Ciulniţa stăpânirea peste două moşii care vor intra şi ele în numărul celor închinate la Dohiariu[7]. Şi tot în 1636 sau 1637, el a mai dăruit mănăstirii Slobozia şi egumenului Klimis 13 pogoane şi jumătate de vie pe dealul Năenilor (j. Secuieni), 13 stânjeni din ocina Năenilor şi 300 bolovani de sare anual de la ocnele domneşti din Vitioara-Prahova[8].

---

[1] Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 152-158; P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 206-207

[2] Hristofor Ktenas, *Ἡ ἱερα μονή τοῦ Γρηγορίου καί αί προς το δοῦλον έθνος ὑπηρεσίαι αυτῆς (963-1921)*, Atena, 1926, p. 48; Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 152-157

[3] I. C. Bercuş, *op. cit*., p. 421

[4] Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 152-157; ASB, *Copia ms. nr. 314*, f. 589-590

[5] DRH, B, XXV, p. 9-10

[6] *Catalogul documentelor Ţării Româneşti*, IV, p. 403. Cf. P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 207

[7] Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 161-162. Cf. D. P. Bogdan, *op. cit*., p. 34; V. Cândea, *op. cit*., p. 457

[8] ASB, *Copia ms. nr. 314*, f. 183v. Vezi şi: Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 164-168 (şi p. 187-190); *Catalogul documentelor Ţării Româneşti*, IV, p. 403-404. Cf. P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 207; V. Cândea, *op. cit*., p. 457

La 22 iulie 1639, mănăstirea Dohiariu a primit - de fapt i s-a confirmat - posesiunea unei case în Bucureşti[1], pentru ca în acelaşi timp Matei Basarab să dezînchine (pentru a doua oară, acum) 22 de mănăstiri şi să interzică închinarea lor, sub orice formă, la Muntele Athos sau la celelalte Locuri Sfinte.

Această hotărâre, repetată la 20 noiembrie 1640[2], a fost în scurt timp anulată, căci printr-un act din 25 iulie 1652 este confirmată de către Matei Basarab închinarea către Dohiariu a schitului de la Măstăneşti (j. Prahova) al comisului Apostolache, fratele lui Ianache[3].

În sfârşit, printr-un document, în limba română, din 14 ianuarie 1686, emis de Şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, este confirmată întărirea mănăstirii Vaideei (Slobozia), metohul mănăstirii Dohiariu, a unui loc de 200 stânjeni la Păreiaţi (Fundeni, j. Ilfov), dăruit mai înainte de către domnul Craiovesc Matei Basarab[4].

11. Mănăstirea Karakalu

Mărturie a dărniciei lui Matei Basarab faţă de mănăstirea Karakalu este prezenţa în muzeul acestei mănăstiri a unui epitrahil lucrat în Ţara Românească, în 1649-1650, din porunca domnului şi a soţiei sale Elena[5]. Descoperit de cercetătoarea greacă Maria Theochari, epitrahilul dăruit de Matei Basarab este o frumoasă broderie din fir de aur. În culori multicolore (predomină roşul, albastrul şi verdele, culori specifice epocii lui Neagoe Basarab), sunt reprezentaţi cei 12 Apostoli, stând în picioare, sub arcade trilobate susţinute de colonete cu baze semănând cu o floare de lotus[6]. Epitrahilul are o inscripţie de danie în limba slavonă, din care

---

[1] ASB, *Copia ms. nr. 314*, f. 386v-387

[2] Printr-un hrisov din 27 noiembrie 1640, Matei Basarab a adăugat alte 8 mănăstiri celor 22 de până atunci, pentru ca în 1641 numărul total al aşezămintelor religioase care nu puteau fi închinate în afara ţării să ajungă la 39. Vezi Cezar Bolliac, *Monastirile din România (Monastirile închinate)*, Bucureşti, 1862, p. 465-490. Cf. *Istoria Românilor*, V, p. 115

[3] ASB, *Mănăstirea Slobozia*, orig. XX/8; *Ms. nr. 314*, f. 197-198, 561v-562; Gr. Nandriş, *op. cit*., p. 221-225; T. Bodogae, *op. cit*., p. 232; D. P. Bogdan, *op. cit*., p. 34; P. Ş. Năsturel, *op. cit*., p. 208

[4] *Tezaurele Muntelui Athos* (în greceşte), Tesalonic, 1997, p. 499. Vezi şi: V. Cândea, *Tezaurele Muntelui Athos expuse la Salonic. Mărturii culturale româneşti necunoscute*, în MI, s. n., an. XXXII, 1998, nr. 4, p. 7; idem, *Mărturii româneşti…*, II, p. 106

[5] V. Cândea, *Mărturii româneşti…*, I, p. 492

[6] P.Ş. Năsturel, *Un épitrachilion roumain inconnu du monastère de Karakallou*, în *Millénaire du Mont Athos, 963-1963. Études et Mélanges*, II, Chevetogne, 1965, p. 275-283 (cu două planşe ale epitrahilului); Maria Ana Musicescu, *Broderia medievală*

reiese numele donatorilor (Matei Basarab şi doamna Elina) şi anul în care a fost executat şi dăruit, "anul 7158"[1].

*
* *

În fine, în ceea ce priveşte activitatea ctitoricească şi de binefacere întreprinsă de către Matei Basarab la aşezămintele religioase din Grecia, în afară de cele menţionate până acum - mănăstirile de la Muntele Athos -, istoriografia mai consemnează existenţa unui singur caz. Este vorba de închinarea de către domnul muntean a mănăstirii Sărindar, ctitoria sa, în anul 1635, **mănăstirii** cu hramul **Sfinţii Părinţi** din **Epir**.

În *Condica mănăstirii Sărindar*, scrisă la 1780[2], se păstrează şi copiile a trei documente din vremea lui Matei Basarab (1639-1640; 29 ianuarie 1646; 21 octombrie 1649) care confirmă închinarea mănăstirii Sărindar. La mănăstirea Sfinţii Părinţi se păstrează şi un *Pomelnic*, din vremea lui Matei Basarab, unde la paragraful "Valahia", sunt trecute nume de donatori din Ţările Române, între acestea aflându-se şi numele lui Matei Basarab[3].

---

românească, Bucureşti, 1973, p. 44; Maria Ana Musicescu, Ana Dobjanschi, *Broderia veche românească*, Bucureşti, 1985, p. 50

[1] P. Ş. Năsturel, *Un épitrachilion roumain inconnu…*, p. 276 (şi pl. 2). Cf. Idem, *Le Mont Athos…*, p. 218

[2] Această *Condică*, scrisă de Constantin, dascăl de slavonă la Şcoala de la biserica Sfântul Gheorghe Vechi din Bucureşti, cuprinde copiile a 209 documente din anii 1540-1775 privind proprietăţile mănăstirii Sfinţii Părinţi din Epir.

[3] Cf. V. Cândea, *Mărturii româneşti…*, II, p. 343

MATEI BASARAB ŞI CONTRIBUŢIA SA LA SUSŢINEREA ORTODOXIEI SLAVE

1. BULGARIA

Legăturile Craioveştilor cu Ortodoxia slavă (Bulgaria, Serbia, Muntenegru, Bosnia-Herţegovina) au fost permanente şi durabile, începând cu prima generaţie de boieri Craioveşti: banul Barbu I Craiovescu şi fratele său, Pârvu vornicul[1]. Ele au fost continuate, la începutul secolului al XVI-lea, de Neagoe Basarab, fiul vornicului Pârvu I Craiovescu, şi apoi, în secolul al XVII-lea şi începutul celui următor, de către cei doi domni Craioveşti: Matei Basarab şi Constantin Brâncoveanu.

În ceea ce priveşte contribuţia lui Matei Basarab la susţinerea Bisericii Bulgare, istoriografia consemnează două biserici ctitorite de el: una la Vidin şi alta la Sviştov.

Biserica din Vidin, cu hramul Sfânta Paraschiva (Sfânta Vineri), a fost ridicată de domnul muntean în 1636[2] sau 1641-1642[3]. Ea este construită din piatră şi are o turlă scundă. Monumentul conservă pictura originală, din vremea lui Matei Basarab[4].

---

[1] Este ştiut faptul că aceşti doi Craioveşti au avut soţii de neam sârb: Barbu I Craiovescu a fost căsătorit cu Neagoslava (Cf. Niculae Şerbănescu, *Legăturile bisericeşti, culturale şi politice între români şi sârbi*, în MO, an. XV, 1963, nr. 5-6, p. 310; Radu Flora, *Din relaţiile sârbo-române*, Panciovo, 1964, p. 29), iar fratele său, Pârvu, s-a recăsătorit cu Elena, fiica lui Dimitrie Iaksić din neamul despoţilor sârbi, vară primară cu Iovan Brancović, frate cu Maxim, care a venit în Ţara Românească şi a ajuns mitropolit. Vezi: Ion Ionescu, *Neagoe Basarab şi ctitoriile sale*, în MO, an. XXIII, 1971, nr. 9-10, p. 652, n. 3; Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistriţa Olteană*, Eparhia Râmnicului, 1996, p. 32. Mai mult, cercetătorul Dan Pleşia, având ca argumente inscripţia de la mănăstirea Dealu a lui Vladislav II şi pomelnicul dat în 1501 de Craioveşti mănăstirii Sfântul Pavel de la Athos, a susţinut că şi Neagoe ban Strehăianul, tatăl celor doi fraţi Craioveşti - Barbu şi Pârvu - a fost căsătorit, pentru a doua oară, cu Vinia de "de origine sârbească şi că făcea parte din acea mare aristocraţie sârbă, poate chiar urmaşă de despoţi…". Vezi Dan Pleşia, *Neagoe Basarab, Originea, familia…*, I, p. 59

[2] V. Hrisicu, *Câteva ctitorii româneşti în Bulgaria*, în *Boabe de grâu. Revistă de cultură*, Bucureşti, an. III, 1932, nr. 3-4, p. 95

[3] C.C. Giurescu, *Două ctitorii ale lui Matei Basarab în Bulgaria*, în RIR, Bucureşti, an. XI-XII, 1941-1942, p. 390. După Ovidiu Marina, biserica a fost ridicată de Matei Basarab în 1652. Vezi Ovidiu Marina, *Însemnări din Bulgaria*, Bucureşti, 1954, p. 58. Cf. Dimitrina Mitova Džonova, *Ktitorski portret župana XVII v. v cărkvi Sv. Pantelejmona v Vidine*, în *Études balkaniques*, Sofia, an. XIV, 1978, nr. 4, p. 124; Veniamin Nicolae, *op. cit*., p. 115; V. Cândea, *Mărturii româneşti…*, I, p. 204

[4] Petre Constantinescu-Iaşi, *Monumente de artă românească în Bulgaria*, în "Revista critică", an. IV, 1930, nr. 3-4, p. 5. Vezi şi: Ilie Bărbulescu, *O biserică a lui Matei*

A doua biserică, cea din Sviştov, are hramul Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel şi a fost construită în anul 1644[1]. Pe pereţii ei au fost pictate portretele lui Matei Basarab şi doamnei Elena în calitatea lor de ctitori[2].

Ambele biserici sunt construite sub nivelul de călcare înconjurător, situaţie impusă de stăpânirea otomană.

Pe lângă activitatea ctitoricească, de construire de noi aşezăminte sfinte, Matei Basarab a ajutat, prin danii în bani, bisericile şi mănăstirile din Bulgaria. Astfel, numele său apare la mănăstirea cu hramul Sfânta Treime din Veliko Târnovo printre domnii români care au făcut danii acestui aşezământ sfânt[3].

2. SERBIA

Cât priveşte contribuţia adusă de către Matei Basarab la susţinerea Bisericii Sârbe, documentele vremii ne dau informaţii în acest sens. Astfel, un hrisov din 20 noiembrie 1644, aflat la Muzeul Bisericii Ortodoxe Sârbe din Belgrad, confirmă ajutorul anual de 4 000 de aspri acordat de Matei Basarab mănăstirii Paprača[4]. Un alt hrisov (datat 14 martie 1644)[5], emis din Târgovişte de către domnul muntean, întăreşte o danie a sa de 6 000 de aspri acordată mănăstirii Studenica[6]. Această danie

---

Basarab la Vidin, în "Arhiva", an. XXXI, 1924, p. 123-125; D.M. Džonova, *op. cit*., p. 123-124

[1] C.C. Giurescu, *op. cit*., p. 390-391; O. Marina, *op. cit*., p. 58; Valentin Antonov, *Des vestiges roumains à Svištov*, în RESEE, an. XVI, 1978, nr. 1, p. 163-164; V. Cândea, *op. cit*., p. 199

[2] A. Vasilev, *Ktitorski portret*, Sofia, 1960, p. 76-80 (cu fig. 41); D. M. Džonova, *op. cit*., p. 123-124 şi 127

[3] V. Cândea, *op. cit*., p. 203. Cf. C. Velichi, *Documente şi cărţi româneşti din Bulgaria*, în RI, Bucureşti, an. XXII, 1936, p. 112-121

[4] Ilie Bărbulescu, *Cercetări istorico-filologice*, Bucureşti, 1900, p. 54; idem, *Relations de Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Greci et la Croatie, en liaison avec la question macédo-roumaine*, Iaşi, 1912, p. 274; Emil Turdeanu, *Din vechile schimburi culturale între români şi iugoslavi*, în CL, an. III, 1939, p. 173; Marcel Romanescu, *Mile domneşti în Srem şi Herţegovina*, în AO, an. XIX, 1940, p. 71-74; Silviu Anuichi, *Relaţii bisericeşti româno-sârbe în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980, p. 33 (datează documentul în anul 1645). Vezi şi V. Cândea, *Mărturii româneşti…*, II, p. 251

[5] Hrisovul, un pergament, cu pecete, având dimensiunile de 45,5 × 39 cm, se află în biblioteca mănăstirii, cu numărul de inventar 96. Cf. V. Cândea, *op. cit*., p. 276

[6] Ilie Bărbulescu, *Relations de Roumains*…, p. 275; Angelina Vasilić, *Riznica Manastira Studenice*, Belgrad, 1957, p. 63-64; Silviu Anuichi, *op. cit*., p. 33. Cf. Gheorghe Lazăr, *Contribuţii privind relaţiile româno-sârbe pe baza unor documente de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în SMIM, tom. XIV, 1996, p. 133-141

a fost întărită apoi de către Grigore Ghica, domnul Ţării Româneşti, printr-un hrisov din 19 ianuarie 1662[1].

Matei Basarab a întreţinut prin danii şi alte două mănăstiri sârbeşti: Mileševo (1633)[2] şi Sopočani[3].

Un ultim hrisov cunoscut, din 15 iunie 1646, aflat în arhiva mănăstirii Savina (Muntenegru), ne confirmă ajutorul acordat de domnul muntean mănăstirii Trebinje din Bosnia[4].

CONCLUZII

Din cele prezentate mai sus, cu privire la contribuţia adusă de Matei Basarab la susţinerea Ortodoxiei sud-est europene, se pot trage următoarele concluzii:

Descendent pe linie maternă din neamul Craioveştilor - "neam care era mai ales şi mai temător de Dumnezeu" -, Matei Basarab a întreprins în cei 22 de ani de domnie o activitate cultural-ctitoricească fără precedent în istoria ţării şi a Bisericii.

Sprijinitor al culturii şi protector al artelor, el rămâne, deopotrivă, pentru posteritate, un "ctitor desăvârşit" de aşezăminte religioase în ţară şi în afara hotarelor ei, un neîntrecut binefăcător al Bisericii lui Hristos.

În afară de ctitoriile ridicate în Ţara Românească (30), Matei Basarab a ctitorit numeroase alte locaşuri sfinte în afara graniţelor ţării (Muntele Athos, Bulgaria, Serbia), cărora le-a dăruit însemnate sume de bani şi le-a înzestrat cu odoare şi cărţi sfinte.

Urmând exemplul străbunului său Neagoe Basarab, el a fost un mare ctitor şi binefăcător la Muntele Athos. Documentele istorice existente confirmă faptul că 11 din cele 20 de mănăstiri athonite au fost ajutate de domnul Craiovesc.

De dărnicia lui Matei Basarab au beneficiat mai multe mănăstiri şi biserici din Epir, Bulgaria şi Serbia.

---

[1] Acest hrisov, cu dimensiunile de 45,5 × 29 cm, este un frumos pergament (prezintă ornamente vegetale în aur şi culori). Vezi: E. Turdeanu, *op. cit*., p. 173; Angelina Vasilić, *op. cit*., p. 64; Gh. Lazăr, *op. cit*., p. 133-138, 141-144 (datează hrisovul în martie-august 1662)

[2] S. Anuichi, *op. cit*., p. 33; V. Cândea, *op. cit*., p. 274

[3] E. Turdeanu, *Din vechile schimburi…*, p. 151; idem, *Legăturile româneşti…*, p. 90; V. Cândea, *op. cit*., p. 275.

[4] I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 274; M. Romanescu, *Patrafirul Buzeştilor de la Banja (Boka Kotorska)*, în AO, an. XVII, 1938, p. 2; E. Turdeanu, *Din vechile schimburi*…, p. 173-174; Damaschin Mioc, *Materiale româneşti din arhive străine*, în SMIM, tom. VI, 1973, p. 326-328; S. Anuichi, *op. cit*., p. 33. Cf. V. Cândea, *op. cit*., p. 275

Acum, la împlinirea a 350 de ani de la trecerea sa la cele veşnice, vrednicele sale fapte creştineşti cer binecuvântarea şi preţuirea eterne din partea Bisericii şi a neamului dreptcredincios din care s-a ridicat, ale cărui însuşiri le-a îngemănat în fiinţa sa aleasă.

MATEI BASARAB UND SEIN BEITRAG ZUR UNTERSTÜTZUNG DER SÜDOSTEUROPÄISCHEN ORTHODOXIE

Zusammenfassung

Matei Basarab, dessen Mutter aus der Familie Craiovescu stammte, einer ausgewählten und vor Gott voller Ehrfurcht Familie hat in seinen 22 Jahren fürsterlicher Herrschaft eine kulturelle und schöpferische Tätigkeit ohne Beispiel in der Geschichte unseres Landes und unserer Kirche unternommen.

Als Unterstützer und Mäzen der Künste ist er gleichzeitig in der Geschichte besonders als Gründer von Klöstern und Kirchen in unserem Lande und außer seinen Grenzen, als Wohltuender der Kirche Christi bekannt.

Außer der Klöster und der Kirchen, die er in der Walachei (30) aufgebaut hat, ist Matei Basarab Gründer zahlreicher Gotteshäuser außer der Grenzen des Landes (Berg Athos, Bulgarien, Serbien), die er mit großen Summen von Geldern, mit heiligen Objekten und Büchern beschenkt hat.

Indem er das Beispiel seines Urahnes Neagoe Basarab folgte, hat er sich als großer Gründer und Wohltuender des Berg Athos geäußert. Die historischen Urkunden bestätigen die Tatsache, daß der Herrscher aus der Familie Craiovescu den 11 aus den 20 Athosklöstern geholfen hat.

Seiner Großzügigkeit haben sich mehrere Klöster und Kirchen aus dem Epir, Bulgarien und Serbien erfreut.

Anläßlich des Gedächtnisses von 350 Jahren von seinem Tode werden seine ewigen und christlichen Taten von der Kirche und dem ganzen orthodoxen Volke, aus dem er abstammt, gelobt und verehrt.

MATEI BASARAB ŞI EPOCA SA

CORNELIU TAMAŞ

Vâlcea a intrat în istorie, pentru întregul lui trecut, ceea ce a putut duce şi la "fabulaţii" pe tema unor domni ridicaţi din mediul orăşenesc local[1]. Ne referim la acel Stenemire, originar din Râmnicu-Vâlcea, de meserie tăbăcar, ce ar fi ajuns, în anul 1633, domn în Ţara Românească[2]. Având legături comerciale cu oraşul Sibiu, el s-a împrietenit cu măcelarul Martin Pals, de la care a cumpărat, pentru cinci porci graşi, nişte acte domneşti, pe care acesta le avea în păstrare. Ajuns în posesia documentelor, s-a dat fiu de domn şi a mers în Imperiul Otoman, unde i-a făgăduit lui Abaşa Paşa bani, dacă îl va ajuta să obţină domnia. Demnitarul turc îl ţine un an de zile pe lângă el, cu toată cinstea ce i se cuvenea unui viitor domn, îi scoate firman de domnie şi îi dă 300 de turci pentru a-1 însoţi la Târgovişte, capitala ţării. Gheorghe Rákóczi, principele Transilvaniei, obţine şi el domnia, dar pentru Matei Basarab. În timp ce Stenemire îşi urma drumul, Matei Basarab a fost recunoscut de ţară şi de Divan, ca domn. La o zi de Târgovişte, îi iese înaintea lui Stenemire o solie condusă de mitropolitul ţării, alcătuită din cei mai de vază locuitori din Târgovişte, Bucureşti şi Râmnicu-Vâlcea, pentru a-i ura noului voievod "bun venit", "a-i săruta haina şi a-1 însoţi până la scaunul său". Solia Divanului era însoţită şi de 200 de soldaţi transilvăneni, daţi de către Rákóczi şi câteva sute de curteni înarmaţi. Noaptea, soldaţii transilvăneni îl prind pe viitorul domn şi-1 duc legat la Matei Basarab, care se afla în Bucureşti. Pentru a nu se afla în conflict cu Abaşa Paşa, Matei Basarab a dat voie soldaţilor turci să se reîntoarcă acasă[3]. Abaşa Paşa, înşelat în planurile lui de către tăbăcarul din Râmnic care spusese că ar fi "os domnesc", a cerut printr-o solie să îl dea în mâna lui. Matei Basarab, de faţă cu solii turci, a cerut ca Stenemire, "care era un om chipeş, să fie sluţit, tăindu-i-se jumătate din nas şi buza de sus, fiind, apoi, închis în curte, spre mare ruşine şi batjocură"[4].

---

[1] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, Râmnicu-Vâlcea, 1994, p. 74

[2] G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, 1608-1665, Bucureşti, 1965, p. 93

[3] Corneliu Tamaş, *Un tăbăcar din Râmnicu-Vâlcea*, *domn al Ţării Româneşti*, în "Reporter", nr. 56, din 17 februarie 1992

[4] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Editura Academiei, Bucureşti, 1998, 27, nota 6, consideră că această informaţie a lui G. Kraus, "pare greu de crezut", dar în *Istoria Românilor*, vol. V, 2003, p. 109, se arată că "tendinţa unor greci ţaringrădeni de a încuraja mulţimea pretendenţilor şi, mai ales, a falşilor pretendenţi ca acel tăbăcar din Râmnicu-Vâlcea, aciuat pe lângă Abaza şi redat de către acesta lui Matei Basarab".

MATEI BASARAB (1632-1654), este cunoscut ca însemnat ctitor de ţară, cultură şi învăţământ, în domnia căruia a fost introdusă limba română în ritualul slujbelor religioase, a tipărit în româneşte cărţi şi a adus în ţară meşteri iscusiţi, care au creat la Mănăstirea Govora o şcoală a artei tipografice, ce va dura aproape două veacuri, făcându-se, cu timpul, cunoscută peste fruntarii. Vocaţia de ctitor a lui Matei Basarab, e hotărâtă, în primul rând, de un gând politic superior, acela de a ridica în faţa tot mai puternică a otomanilor o spiritualitate românească de sine stătătoare, care să fie reazim şi îndemn în lupta pentru apărarea statului de la nord de Dunăre[1]. Domnia lui Matei Basarab constituie o epocă de deosebită dezvoltare a economiei Ţării Româneşti, atât în agricultură, cât şi în domeniile mai bine cunoscute ale meşteşugurilor şi comerţului[2]. Remarcăm bogăţia în grâne şi animale, de care vorbesc toţi străinii care au vizitat ţara[3]. O deosebită atenţie s-a acordat viticulturii. Din vremea domniei lui Matei Basarab s-au păstrat sute de documente de vânzări şi cumpărări de vii. Un renume foarte bun avea şi vinul de Drăgăşani, "de o bunătate deosebită şi de o culoare aprinsă"[4].

Sarea se exploata în mari cantităţi, iar domnia realiza un venit anual de 40.000 taleri, de la ocnele aflate în exploatare[5]. Una din cele mai vechi menţiuni cu privire la tehnica extragerii sării din Ţara Românească, ne-a rămas din descrierea patriarhului Antiohiei (1653-1658), făcută în limba arabă de Paul de Alep, care au vizitat, împreună, Ocnele Mari[6]. El consemna: "Joi dimineaţa am plecat din Râmnic şi, după vreo două ceasuri de drum, am ajuns într-un târg unde este acea ocnă de sare (Ocnele Mari). În Ţara Românească sunt, cu totul, patru localităţi unde se află ocne de sare (Ocnele Mari, Ocna Mică - Târgovişte, Telega, Ghiţioara - Saac) a căror arendă este de o sută cincizeci de mii de reali. Ocnele Mari este cea mai mare şi cea mai cercetată de toţi negustorii din Ţara Turcească (care vin) să cumpere sare şi să o încarce pentru Constantinopol, căci toată sarea întrebuinţată în Rumelia şi la Constantinopol este adusă din această ţară. Tăierea sării este foarte anevoioasă (lucrătorii) sapă fiecare puţ de mină, la o adâncime de 90 käme, până ce dau de sare şi toţi care au fost prinşi ca hoţi sau se află la osândă sunt trimişi în lanţuri, de către domn, la acest loc unde taie sare în

[1] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 75
[2] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 37
[3] *Călători străini*, vol. V, p. 204; 216
[4] *Ibidem*, p. 182
[5] *Ibidem*, p. 32
[6] Corneliu Tamaş, *Istoria Horezului*, p. 106

timpul nopţii şi apoi o scot afară (alţii), în timpul zilei. Fiecare bucată este un bolovan mare, cântărind două sau trei sute de ocale. Aceşti bolovani sunt ridicaţi de lucrători cu funii lungi, cu ajutorul unor maşini învârtite de cai. Aici am văzut o privelişte de ţi se rupe inima, căci atunci, aceşti sărmani nenorociţi au ieşit din ocnă. Nu-i putem privi în nici o altă lumină, decât ca nişte strigoi, care se scoală din mormânt, dintre morţi. Dumnezeu să-i ajute în nenorocirea lor. Tot pământul acestui ţinut este sărat, căci, de pildă, după cum apa unor puţuri este sărată, aici este solidificată şi alcătuieşte un bloc solid de sare. Această localitate (Ocnele Mari) este un târg ce cuprinde un număr de biserici. Locuitorii au ieşit în întâmpinarea noastră. După-amiază am ajuns la o mănăstire, peste râul Bistriţa, numită Dintr-un Lemn"[1].

Munca la Ocnă este foarte grea, bolovanii erau aşezaţi la gura ocnei, de aşa numiţii măglaşi, locuitori ai satelor din apropierea ocnelor, care prestau clacă domniei, muncă domnească[2].

Aurul era metalul cel mai căutat în interesul domniei, atât de necesar şi pentru satisfacerea nesfârşitelor cereri turceşti. Apa Oltului era bogată în nisip aurifer, care se culegea din timpuri străvechi[3]. Paul din Alep întâlneşte, în albia Oltului, la Cozia, în 1656, "zăgazuri mari făcute din rămăşiţele unui fel de arbore ce semăna cu salcia. La deschiderea zăgazului se înlătura gunoiul şi se alegea praful de aur de pe fund"[4]. Scos din apele râului, nisipul aurifer, despre care vorbeşte şi călătorul sirian, era trecut pe o scândurică de lemn, căptuşită cu postav, de fibrele căruia se prindeau fluturaşii de aur. Cei care se ocupau cu această migăloasă îndeletnicire erau ţiganii zlătari, care lucrau numai în sezonul cald[5]. Aurul trebuia dus din vreme la domnie, sub formă de bare sau de "aur sleit". Cei care erau prinşi că vând aurul domnesc pe ascuns erau bătuţi, iar cumpărătorul "prădat". Acest aur intra în caseta personală a doamnei ţării, soţia voievodului. Ţiganii rudari ai mănăstirii Cozia erau grupaţi în sălaşe de aproximativ 50 de familii, conduse de un vătaf şi plăteau o dare anuală mănăstirii, între un taler jumătate şi trei taleri, după mărimea sălaşului[6]. Culegătorii erau obligaţi să predea domnului o anumită cantitate de aur,

---

[1] *Călători străini*, vol. VI, p. 187. Folosirea la Ocnele Mari a robilor ţigani, ca tăietori de sare, arată o situaţie excepţională, nemaiîntâlnită la celelalte saline din restul Ţării Româneşti. Apud, Corneliu Tamaş, *Istoria ţiganilor din România*, p. 53

[2] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 40

[3] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 85

[4] *Călători străini*, vol. VI, p. 141

[5] Corneliu Tamaş, *Aurul Oltului*, I-II, în "Informaţia zilei", nr. 199, 200 din 17 iunie 1994

[6] *Ibidem*

din cele patru kilograme, cât reuşea să strângă într-o campanie de vară[1]. Pentru munca depusă erau plătiţi de către domnie în bani, socotiţi în funcţie de aurul extras de fiecare sălaş[2].

Pe lângă dezvoltarea meşteşugurilor, în vremea domniei lui Matei Basarab menţionăm şi înfiinţarea unei fabrici de hârtie, la Râmnic[3]. Despre existenţa ei aflăm din prefaţa scrisă în slavonă, de către Udrişte Năsturel, în Antologhionul tipărit la Câmpulung Muscel, în anul 1643. Autorul laudă acţiunea domnului de a înfiinţa "o moară de hârtie". Această "fabrică" se afla amplasată pe Iazul Morilor, vecină cu Biserica Sfântul Gheorghe, situară în piaţa oraşului[4].

Pe hârtia fabricată la Râmnicu-Vâlcea se află, ca filigran, stema Ţării Româneşti. Întreprinderea funcţiona înainte de 1642, iar materialul produs avea să fie folosit de tipografia de la Mănăstirea Govora, cât şi de alte centre tipografice din ţară ca: Dealul, Câmpulung, Târgovişte[5]. Moara a fost la început domnească, apoi a fost preluată de boierii Rudeni, care au ţinut-o până în 1672-1673, când au închinat-o mitropolitului Varlaam şi mănăstirii sale din Fedeleşoiu, împreună cu Biserica Sf. Gheorghe din Râmnic[6].

Prezenţa pe teritoriul Râmnicului a unei fabrici de hârtie e un fapt cu consecinţe deosebit de importante pentru viaţa economică şi culturală a târgului. Ea aşează oraşul de pe malul Oltului, în secolul al XVII-lea, între principalele centre de cultură ale ţării[7]. Aceasta se remarcă şi prin complexul arhitectonic al Episcopiei, unde domnul Matei Basarab a efectuat câteva lucrări[8]. Un rol important a avut şi episcopul Theofil al Râmnicului, care 1-a îndemnat pe Mihai Moxa să scrie, în anul 1620, prima istorie "universală" în româneşte. Moxa a introdus în cronologul său unele date privitoare la istoria românească şi i-a prezentat pe marii conducători de oşti români: Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara şi Ştefan cel Mare[9].

---

[1] Idem, *Istoria ţiganilor*, p. 90
[2] Idem, *Aurul Oltului*, loc. cit.
[3] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 75
[4] Vasile Bălănescu, Corneliu Tamaş, *Istoria Bisericii "Sf. Gheorghe" din Râmnicu-Vâlcea*, 1998, p. 22
[5] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 75
[6] Vasile Bălănescu, Corneliu Tamaş, *Istoria Bisericii "Sf. Gheorghe"*, p. 224
[7] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 75
[8] Veniamin Micle, *Ctitoriile lui Matei Brâncoveanu*, Bucureşti, 1962, p. 93
[9] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 75-76

În perioada lui Matei Basarab, s-a construit peste Olt un pod foarte mare[1], ceea ce a uşurat trecerea dintr-o parte în alta a râului. În anul 1640, călătorul Baksici se plângea că, înainte, în Râmnic, "erau mai mulţi catolici decât astăzi[2], se pare că cea mai mare parte a fost asimilată de populaţia românească"[3].

"Coborâtor al domnilor de demult, Matei Basarab a fost un viteaz din sângele vitejilor; el avea scopurile sale scrise pe steagul pe care îl desfăşurase chemând ţara în jurul lui; el voia să aducă înapoi trecutul, trecutul de bogăţie, de cinste, de putere, de mândrie şi de învăţătură"[4].

Mănăstirea Govora era chemată să îndeplinească dorinţa fierbinte a domnitorului de a lumina poporul românesc prin carte, după cum însuşi mărturiseşte în predoslovia Molitvenicului slavonesc de la Câmpulung: "Am văzut că în întreaga ţară e foamete şi sete, nu, însă, de pâine şi de apă, ci după proroc de vădită hrană şi adăpare sufletească".

Meletie Macedoneanul spunea: "Văzând lucru tipograficesc şi luând ştirea întocmai despre valoare, am venit a vă vestesc dacă vă v-a fi plăcut"[5]. Domnitorul, în Ceaslovul slavonesc din 1638, face un călduros apel către toţi locuitorii ţării, dar, mai ales "pe voi, fraţii ce veţi veni după noi... să păstraţi cu grijă acest dar, vrea să zic această tipografie şi păzind-o cu îngrijire, ca un dar prea cinstit, păstrând-o în stăpânirea voastră sigură şi nevătămată în veci, căci este o comoară mai scumpă decât toate comorile pământeşti, căci aurul şi argintul şi pietrele sunt comori scumpe ce înfrumuseţează numai vremelnic trupurile, iar comoara aceasta înfrumuseţează sufletele omeneşti iluminându-le prin lumină nepieritoare"[6]. În tiparniţa Govorei, în 1639, se tipăreşte Paraclisul Precistei, în limbile română şi slavonă, iar în 1640, Pravila cea Mică, în limba română, tradusă din slavonă de către Mihail Moxa, de la Mănăstirea Bistriţa[7]. A fost tipărită în două ediţii, una semnată de mitropolitul Theofil, pentru Ţara Românească şi alta pentru Ardeal[8]. Tot aici va vedea lumina tiparului şi un Ceaslov, în 1640 şi Evanghelia învăţătoare, din 1642. Aceste tipărituri sunt împodobite cu frumoase iniţiale şi frontispicii, tipărite după moda vremii, în roşu şi negru[9]. Această tipografie a înscris

---

[1] *Călători străini*, vol. VI, p. 180
[2] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, ediţia a III-a, 1928, p. 7
[3] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 76
[4] N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor*, p. 130
[5] *Bibliografia românească veche*, vol. IV, p. 86
[6] Aurelian Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 73
[7] *Bibliografia românească veche*, vol. I, p. 108
[8] Gherasim Cristea, *Istoria Mănăstirii Govora*, Râmnicu-Vâlcea, 1986, p. 76-77
[9] *Ibidem*, p. 77

noi afirmări româneşti în domeniul cărţii şi al culturii Ţării Româneşti, la jumătatea secolului al XVII-lea, care vor sluji românilor de pretutindeni. Pentru bunul mers al tipografiei şi pregătirea cadrelor, Matei Basarab a înfiinţat o şcoală de tipografi, la Govora, "unde avea să funcţioneze şi tiparniţa, acordând suma de 1.000 de galbeni pentru tipăritul cărţilor şi pentru hrana profesorilor"[1]. Hărnicia cu care s-a lucrat aici, în ambele domenii - tipărituri şi şcoală - a făcut din Mănăstirea Govora unul din aşezămintele culturale cele mai de seamă ale Ţării Româneşti[2].

O frumoasă legendă păstrată până în zilele noastre, arată că Matei Basarab, urmărit de către turci, a fugit în grabă, cu câţiva curteni credincioşi, de la Târgovişte la Curtea de Argeş, a ajuns la Mănăstirea Cozia, apoi la Schitul Iezer şi, după aceea, lângă Mănăstirea Bistriţa, în muntele Arnota. El s-a ascuns într-un loc cu răchită, de pe acest munte, şi astfel a scăpat cu viaţă[3]. În cel dintâi an al domniei, în 1633, el ridică aici Mănăstirea Arnota, a cărei biserică este în forma crucii, cu pridvor adaos ulterior. La 5, 60 m se ridică arcadele, pe care se înalţă bolţile[4]. Este clădită în stil bizantin, după tipul bisericilor româneşti. Planul prezintă la naos vechea structură sârbească, cu cele patru masive de zidărie, proeminente, pe care stau turla şi cu arcadele oarbe, interioare, corespunzătoare. Interiorul turlei are opt laturi[5]. Pronaosul este boltit şi are două calote sferice aşezate pe un sistem de arcuri, rezemate de console[6].

Pridvorul este spaţios, tencuit, pe când restul are cărămidă aparentă, fiind adăugat mai târziu. Brâul este tencuit, văruit şi zugrăvit cu linii roşii. Absidele cu cornişele ei de două rânduri dinţate şi cu ferestrele cu chenare de piatră, completează ansamblul armonios al elegantei biserici[7]. Pictura de la începutul secolului al XVII-lea este un minunat tezaur de o nepreţuită valoare. Chipul lui Matei Basarab este plin de măreţie şi de bunătate. Are statură înaltă, părul alb, iar ochii plini de agerime şi de pietate. Doamna Elena are coroană frumoasă de aur pe cap, o haină splendidă pe umeri, cu guler mare şi cu marginile de blană. Ea are o privire smerită, cu ochi buni şi atenţi[8]. Tatăl lui Matei Basarab, marele

---

[1] Arhivele Naţionale Bucureşti, Mănăstirea Govora, XXVI/ 1, vezi *Catalog*, IV, p. 379, nr. 821

[2] Gherasim Cristea, *Istoria Mănăstirii Govora*, p. 81

[3] Alexandru Bilciurescu, *Mănăstirile şi bisericile din România*

[4] V. Drăghiceanu, loc. cit.

[5] Ghika-Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, p. 51

[6] *Ibidem*

[7] Dumitru Cristescu, *Sfânta Mănăstire Arnota*, Râmnicu-Vâlcea, 1937, p. 24

[8] *Ibidem*, p. 39

vornic Danciu, este reprezentat într-o mantie cu blană albă, având figura gravă şi ţinând mâinile încrucişate pe piept. El a fost adus de la Alba Iulia şi reînhumat în această mănăstire[1], de către doamna Stanca, soţia lui Mihai Viteazul. Alături se află şi mormântul lui Matei Basarab, dintr-o piatră de marmură albă, pe care se disting, în relief, stema ţării şi o seamă de trofee şi arme, un vultur cu capul întors spre stânga, cu cruce în cioc şi în gheare, cu coif, având în amândouă părţile soarele şi luna; se mai văd steaguri cu cruce, arcuri, tolbe, săgeţi şi un afet de tun, lucrat în baroc polonez, de un iscusit artist[2].

Matei Basarab "au făcut multe sfinte mănăstiri şi case dumnezeeşti au făcut domnul aici în ţară". Şi documentul din 1661 nominalizează 20 asemenea locaşuri[3], din care, în Vâlcea, Mănăstirea Arnota. A mai făcut reparaţii la un număr de opt clădiri, din care, menţionăm pentru judeţul Vâlcea pe cele din Govora, Episcopia Râmnicului şi Schitul Slătioarele din Ocnele Mari[4], fiind cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru, în Ţara Românească[5]. Construirea de mănăstiri şi de biserici întărite, adevărate cetăţi, înzestra ţara şi cu un adevărat sistem de fortificaţii, ocolind, astfel, interdicţia otomană privind construirea de cetăţi[6].

Din documentele ce le vor prezenta ca emise de cancelaria domnească a lui Matei Basarab, reiese faptul că a luptat pentru scoaterea unor mănăstiri de sub tutela grecească şi, în acelaşi timp, s-a preocupat pentru înzestrarea şi acordarea de mile locaşurilor de cult[7]. O acţiune

---

[1] Pe inscripţia de pe mormântul lui Danciu este scris: "Aicea zac oasele C(reştinului) şi binecredinciosului (şi de bună) rudă boiaren jupan (Danciului) Vornicului Brâncoveanu; căruia prilejuindu-se moarte în Ţara Ardealului, acolo i s-au îngropat trupul, în Mitropolia Bălgradului, în cursul anilor 7108 (1599-1600), iar fiu-său, prea luminatul Ion Mateiu Basarab voievod, Domnul Ţării Româneşti, în al 16 an de domnia lui (1646) trimis-au pe credinciosul Măriei sale Dragomir Vel vornic de-au adus oasele de l-au îngropat în această mănăstire (Arnota), care este zidită din temelie de Măria Sa", după D. Cristescu, *Arnota*, p. 36-37

[2] D. Cristescu, *op. cit*., p. 36: "Aici zace Matei Basarab, cu mila lui Dumnezeu, odinioară stăpân şi Domn al Ţării Româneşti, bărbat înţelept, îndurător şi milostiv, întemeietor şi înnoitor al multor biserici şi mănăstiri şi nici o dată biruit, ci biruitor şi a multor învingeri învingător prea slăvit, duşmanilor înfricoşat, prietenilor de folos, îmbogăţiţilor a ţerei sale, cel ce, cu multă bogăţie şi întru toate îndestulat, în lină pace a domnit douăzeci şi trei de ani; a dormit întru Domnul la cinstite bătrâneţe şi în anul Domnului 1654", după N. Iorga, *Inscripţii*, p. 204

[3] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 97-98

[4] *Ibidem*, p. 98

[5] C.C. Giurescu, *Matei Basarab cel mare*, *ctitor al neamului nostru*, în *Pim I. P. S. Nicodim patriarhul României*, Bucureşti, 1946

[6] *Istoria Românilor*, vol. V, p. 114

[7] *Catalog*, III, p. 659

deosebită este aceea a eliberării din rumânie pe diferite căi, cât şi acumularea de noi moşii de către marii boieri.

La 26 octombrie 1632, Matei Basarab scuteşte rumânii Mănăstirii Bistriţa, din satul Şoaşul, judeţul Vâlcea, de a lucra la Ocna Mare[1], iar Mănăstirii Cozia, la 7 octombrie 1632, porunceşte ca ţiganii acesteia, câţi locuiesc la metoc, la Râmnic, să fie în pace şi slobozi de toţi ţiganii rudari şi de Ocna cea Mare, să fie rudari numai cei scrişi în catastifele mănăstirii de demult, şi să fie la Ocnă, iar pe ţiganul găsit la rudari să-1 ducă la mănăstire şi să-1 bată mult[2]. Tot Coziei, Matei Basarab, la 12 octombrie 1632, scuteşte satele ei: Jiblea, Spinu şi Brădiţeni, cnezi care au fugit în Ţara Ungurească, de găleată cu fân, oaie seacă, cal, bou, căşerie şi alte slujbe, cum sunt iertaţi şi alţi păiaşi, ca să vină din Ţara Ungurească, să se poată apuca şi ei de loc şi de hrană, să-şi dea birul şi să păzească podul de la Jiblea[3]. Judecii de la Genuneni, de la Bistriţa, la 20 octombrie 1632, vând logofătului Sima, ocinile lor: Rădăcină vinde o funie şi jumătate în Gruiaţi şi o falcie în Dumbrăviţa, Stanciul, două fălcii în Gruiaţi; Tudor, o falcie în Săpata; Stoica, o falcie în Dumbrăviţa şi alta în lunca Neagului; Stoica Şchiopul, o falcie în Siliştea de sus; Năzură şi Calotă din Genuneni, precum şi Tatomir din Fuleşti, Pârvu şi Vlad Cristea din Câineşti[4]. La 15 martie 1633, Matei Basarab împuterniceşte pe egumenul Vasile al Bistriţei să ia nişte rumâni din satul Cacaleţi şi să-i ducă la moşia mănăstirii Şăoaş, împresuraţi de logofătul Teodosie Rudeanul "fiind rudeni puternic"[5].

Necula şi fratele său Radu vând, la 11 aprilie 1633, logofătului Sima, moşia lor din Păuşeşti, pe care o împart în două, cu Radu Doicoiu, dar nu au vândut moşia din Valea lui Dobre[6]. Matei Basarab, la 26 aprilie 1633, porunceşte cămăraşilor de la Ocna Mare să dea 800 de bolovani de sare, merticul Mănăstirii Tismana[7]. Domnul întăreşte, la 30 aprilie 1633, satul Călimăneşti al Mănăstirii Cozia de bir şi toate dările de peste an, "ca să fie sătenii de ajutor la dregerea drumului"[8]. Şi Mănăstirea Bistriţa obţine de la domnul Matei Basarab, tot la 30 aprilie 1633, scutire de bir şi de toate dările de peste an, "ca să fie pentru treaba lor"[9]. La 3 mai 163(3),

[1] Idem, p. 659-660
[2] *Tezaur*, p. 125, nr. 235
[3] *Catalog*, III, p. 660-661
[4] Idem, p. 661
[5] *Catalog*, IV, p. 23
[6] Idem, p. 33
[7] Idem, p. 35
[8] *Tezaur*, p. 126-127, nr. 328
[9] *Catalog*, IV, p. 38

domnul Matei Basarab întăreşte Mănăstirii de călugăriţe Slătioarele a patra parte, cu vad de moară, cu toţi românii din satul Stolniceni, cumpărătură a doamnei Caterina a lui Alexandru voievod cel Bătrân şi când a făcut mănăstirea a miluit-o cu această moşie.

Mănăstirea a ţinut moşia în pace până în zilele lui Simion voievod, când logofătul Pârvu a făcut schimb, luând Stolnicenii şi dând mănăstirii satul Buneşti, iar în zilele lui Leon voievod a luat logofătul Vlad satul Buneşti, rămânând mănăstirea şi fără Buneşti şi fără Stolniceni. Teofil călugărul, fratele logofătului Pârvu, a mărturisit că Stolnicenii au fost miluiţi mănăstirii, de către doamna Caterina[1]. La 8 mai 1633, Matei Basarab întăreşte arhiepiscopului Theofil al Râmnicului 14 pogoane de vie, în Drăgăşani, de la trei judeci, care au vândut fără ştirea Episcopiei, şi pe cele ale spătarului Andrei, şi a rămas ca episcopul să dea banii lui Andrei, iar Episcopiei să-i rămână viile[2]. La 14 mai 1633, Sima, al doilea logofăt, cumpără, la Păuşeşti, partea de ocină a lui Dobrin, fiul lui Radu[3], de la Jipa, fratele popii Stoica, din silişte, din jos de biserică până la casa popii[4] şi de la Luca cel bătrân, fiul lui Dicu, loc din siliştea de lângă vale, din casa lui Andronie purcarul[5]. Matei Basarab întăreşte, la 20 mai 1633, logofătului Udrişte, fiul logofătului Oprea din Şirineasa, partea de moşie a lui Luca, în hotarul Foleştilor. Luca n-a cutezat să iasă la Divan, ci a fugit, când a cerut judecată[6]. Logofătului Paraschiva şi jupânesei sale Comna, le întăreşte ocină, în sat la Ulmet, Bălteani, Veaţeli cu rumâni şi cu megieşii din Câineşti[7]. Lui Oprea şi Ivan din Vlădeşti, la 21 iunie 1633, domnul le întăreşte mai multe locuri din Vlădeşti, cu vie de pe vale, cu livadă, pomet, casă şi cu coasta, locuri în Coasta Tulburii şi în Colnicul lui Hanăş, un loc aproape de locul popii Stan şi un loc în Vlădeşti[8]. Mănăilă din Brezoi, fiul lui Neagu din Lotru, la 22 iunie 1633, închină Mănăstirii Cozia partea lui de moşie din Brezoi şi Vasilat, cu munte, precizând în pomelnic că este pentru nume[9], iar domnul o întăreşte Mănăstirii Cozia, la 3 iulie 1633 "partea lui Neguş şi din partea Văsălatului, din uscat şi munte[10].

---

[1] *Tezaur*, p. 128, nr. 331
[2] *Catalog*, IV, p. 43
[3] Idem, p. 49
[4] *Ibidem*
[5] Idem, p. 50
[6] Idem, p. 56
[7] Idem, p. 63-64
[8] *Tezaur*, p. 128-129, nr. 332
[9] *Catalog*, IV, p. 66
[10] *Tezaur*, p. 131, nr. 335

La 3 iulie 1633, Matei Basarab întăreşte oamenilor din satul Dobriceni Măglaşi, judeţul Vâlcea, cu părţile lor de moşie cu vii să fie slobozi de rumânie, de către Chisar Rudeanu, paharnic, care nu a luat decât arvuna ca să-i scoată de la maglă, de la Ocna Mare, iar Chisar a rămas de judecată[1]. Şi sătenii din Dobriceni Măglaşi, judeţul Vâlcea, la 26 iulie 1633, sunt scoşi de către domn de vecinie, deoarece s-au tocmit cu Chirca comis şi le-a dat arvuna, că-i va scoate de la maglă, de la Ocnă[2]. Chisar, fiul lui Chirca, nu a vrut să primească arvuna de la săteni, n-a ascultat de cartea domnului şi a sărit asupra lui Dumitru aprod, 1-a bătut "foarte mult", cu 300 de toiege şi 1-a scos din Divan cu mare ruşine, oprindu-1 şi pentru gloabă şi închizându-1 în temniţă[3].

În 1633, Stanciu feciorul popii Ghin din Bujoreni, adevereşte popii Pătru din Râmnic că tatăl lui Ghin a pus la el zălog pentru un codru de la Gâlme, în zilele lui Leon voievod, şi 1-a mai lăsat încă trei ani şi banii luaţi de la popa Pătru, au fost luaţi pe ceară. Martori: popa Ifrim şi popa Stanislav din Vlădeşti, Ghiorma pitar, Stoica postelnic, Mihăilă pârcălab, Panait croitor, Mitrea măcelar şi alţii. Scrie, toate acestea, Oprea logofăt[4]. Matei Basarab, la 6 ianuarie 1634, întăreşte satul Govora mănăstirii şi egumenului Meletie tipograful, căci ajungând vremea dărăpănătoare, toate satele s-au tulburat şi au fugit în ţări străine, iar egumenul a adunat nişte oameni fugiţi din satele mănăstirii: Glodul, Bârseşti, Ivăneşti, Mihăeşti, Măneşti şi alţi oameni străini, din alte părţi, în acel sat, iar Meletie să fie egumen până la moartea sa[5]. Mănăstirii Bistriţa, la 13 ianuarie 1634, i se întăreşte de către Matei Basarab, vinăriciul de la Ocna mare, însă partea domnească, aceea cu semnele viilor; Fântâna Catârii spre Licura de sus, spre hotarul Râmnicului, hotarul Vlădeştilor, Fântâna Băii, drumul Morii în sus de biserica domnească, Balta Albă, cu toate gârlele, făcute de moşul domnului Barbu banu şi să ia a treia parte din vama domnească, din vama carelor şi din părpăr[6]. Mănăstirii Vieroş, la 22 ianuarie 1634, domnul îi întăreşte ocină şi rumâni, în satul Dobruşa, judeţul Vâlcea, partea postelnicului Danciu din Popeşti, dăruite de acesta, iar Radu Buzescu, fost mare ban al Craiovei, a rămas de lege şi de judecată[7]. Din 17 martie 1634, este hrisovul lui Matei Basarab pentru apărarea şi "scuteala satului

[1] Idem, p. 130, nr. 334
[2] Idem, p. 132, nr. 339
[3] *Catalog*, IV, p. 77
[4] Gheorghe Dumitraşcu, Corneliu Tamaş, *Râmnicul Medieval*, Râmnicu-Vâlcea, 1995, p. 33, nr. 59
[5] *Catalog*, IV, p. 106-107
[6] Idem, p. 108
[7] Idem, p. 112

Govora”[1]. Vlad şi Troiţa, feciorii popii Stroe, la 17 martie 1634, adeveresc lui Stanislav şi Stanei, soţia sa, că tatăl lor a cumpărat o vie la Budeşti, de la Lepădat Haidu, care a fost de moşie a popii Dumitru din Săvârşteani şi făcând via vânzătoare au răscumpărat-o fata popii Dumitru, Chera cu soţul ei. Martori au fost din Mihăeşti şi Zătreni[2]. La 10 aprilie 1634, Stanciu, feciorul popii Minei, vinde lui Stamatie din Piteşti, partea sa de ocină din Slătioara, a treia parte dintr-o funie cu vii, care a fost a logofătului Radu[3]. Matei Basarab întăreşte, la 10 mai 1634, lui Pârvu logofăt Dolofan din Stoeneşti, ocină în Berislăveşti, cu via din Gruiul Robului, altă dedină şi via de la Vârtoape şi alte proprietăţi[4]. La 15 mai 1634, Matei voievod întăreşte lui Stan vornic al doilea din Greci şi soţiei sale Anca, doi vecini din Foleşti şi Slătioare, iar Radu Buzescu i-a ridicat zicând că este vecinul lor. Acum a rămas Andrei spătar Rudeanu de lege[5].

Matei Basarab, la data de 13 ianuarie 1634, slobozeşte din rumânie satul Oteşani, judeţul Vâlcea, de către Stroe Preda şi Udrişte logofăt, feciorii logofătului Oprea din Şirineasa având mai multe procese[6]. Stanciul şi Costea, la 26 noiembrie 1634, vând lui Ion Vârvoră o ocină la Titeşti, o delniţă a lui Stan Cremene şi locuri câte se vor afla în câmp, în sat, în pădure şi în munte şi siliştea Corneii[7].

Matei Basarab întăreşte la 18 decembrie 1634, logofătului Udrea şi jupânesei sale Caplea, doi rumâni cu moşiile lor din Rădăcineşti, partea fratelui său, Leca postelnicul, care i-a vândut lui Pavlache Udrea logofăt, care i-a dat fratelui său banii ca să-i plătească lui Pavlache, punându-şi termen de reîntoarcere a banilor, dar neavând putere să plătească, i-au rămas lui Udrea rumânii[8]. La 21 ianuarie 1635, paharnicul Chirca şi jupâneasa sa Despa din Runcu se învoiesc cu marele pitar Dumitru şi cu marele armaş Dragomir să ţină partea de ocină a lui Dobromir Banu, din satul Runcu, judeţul Vâlcea, cu rumânii, ca să se hrănească, atât cât vor trăi, din partea moşului lor, iar după moartea lor să ia sus numiţii moşia “să cază iar la sânge” şi s-au “zapisuit unii la alţii” şi s-au tocmit înaintea domnitorului Matei Basarab[9]. Postelnicul Dima cu surorile sale: Anca, Deacşa, Marica şi Vilae, copiii marelui pitar Eftimie şi ai Vilaei,

[1] *Tezaur*, p. 133, nr. 343
[2] Idem, p. 133, nr. 344
[3] Idem, p. 133, nr. 345
[4] *Catalog*, IV, p. 144-145
[5] *Tezaur*, p. 134, nr. 349
[6] *Catalog*, IV, p. 161
[7] *Tezaur*, p. 137, nr. 388
[8] *Catalog*, IV, p. 213
[9] *Catalog*, IV, p. 222-223

mărturisesc că au dat, după cum a lăsat mama lor cât a fost în viaţă şi la moartea ei, partea din Uliţă, de la oraşul Râmnic, cu vad de moară, locul şi rumânii fiului logofătului Pârvu, fiul popii Pangi din Râmnic, pentru pomenire[1]. Theofil, arhiepiscop de Râmnic, la 15 aprilie 1635, adevereşte Mănăstirii Govora că a venit portariul Radu, cu jupâneasa sa Apostola, din oraşul Râmnic, cu egumenul Meletie şi s-au scris în pomelnicul mănăstirii, unde se pomenesc ctitorii, la jertfelnic şi proscomidie, dându-i un loc de casă cu pivniţă şi cu grădină, până în Uliţă, lângă moara Govorei, în oraşul Râmnic[2]. La 23 aprilie 1635, s-a dat hrisov de către domnul Matei Basarab, ca să stăpânească Schitul Ostrov, din judeţul Argeş, falciile cumpărate de la oamenii din Muerească, judeţul Vâlcea[3]. La 1 mai 1635, Matei Basarab întăreşte lui Pătru şi Ghioca cupeţi fraţi, satele Fometeşti, Runcul şi Tocsobeni, cu viile de la Copăcel, cu rumânii, foste ale jupânesei Voica[4].

Slugerului Mitrea, fiul lui Istvan logofăt, Matei Basarab îi întăreşte jumătate de funie cu rumânii din Mihăeşti, partea lui Stoian, fratele Ianciului. Meletie Macedoneanul a avut pâră şi judecata a stabilit şi au ales trei funii mari în sat, din care i-au dat jumătate de funie lui Mitrea şi jumătate de funie, mănăstirii[5]. Ion, feciorul Dragului din Genuneni, care a slujit domnului cât a fost boier, a avut pâră la Udrişte, feciorul logofătului Oprea din Şirineasa, pentru ocină în Foleştii de Jos. Matei Basarab i-a dat, la 15 mai 1635, să-şi ţină moşia, iar Ion, "de-i va mai trebui ocină în Foleşti să fie rumân, rămânând de lege", iar cine se va "ispiti", astfel va avea "mare certare" de la domnie[6]. Maria şi Stana, la 18 mai 1635, fetele lui Ion din Brezoaia, din Gura Lotrului, dau mănăstirii toată partea tatălui lor, din Brezoi, deoarece au făgăduit tatălui, dar n-au mai apucat să facă zapis, pentru că a fost ucis când mergea de la Mănăstirea Bistriţa la Ocnă şi fiind la Ocnă popa Ştefan, ieromonah de la Cozia, 1-a slujit, 1-a îngropat şi 1-a trecut la pomelnic. Martori din: Copăceni Bujoreni, Râmnic, Stoeneşti, Dângeşti, Călimăneşti[7]. Călin şi fratele său Călin din Malaia, la 22 mai 1635, vând Mănăstirii Cozia partea lor de moşie din satul Malaia, cu muntele. Martori au fost din: Copăceni, Bujoreni, Stoeneşti, Dângeşti. Actul e scris de logofătul Ivaşcu din Boişoara[8].

---

[1] *Râmnicul Medieval*, p. 33
[2] *Tezaur*, p. 138, nr. 362
[3] *Comori*, p. 25, nr. 44
[4] *Catalog*, IV, p. 244
[5] Idem, p. 247
[6] Idem, p. 247-248
[7] *Tezaur*, p. 139, nr. 365
[8] *Catalog*, IV, p. 250

Badea şi Danciul, cu toţi părtaşii judeci din satul Bătăşani, închină Mănăstirii Brâncoveni 40 de paşi de moşie, din funia lor, din moşia judecească[1]. Domnul porunceşte, la 6 iulie 1635, celor fugiţi din satele: Fometeşti, Runcu, Toxsoleşti, "să se strângă toţi la urmă, să lucreze după cum le va fi învăţătura", căci, "voi slăbi de bir şi voi avea milă şi căutare şi Petru cupeţul şi fratele său Ghioca să ţină doi rumâni"[2]. La 25 noiembrie 1635, Rada, soţia paharnicului Staico Rudeanu, pentru datoria de 300 de unghi, la negustorii Pătru şi Ghioca, le-a dat jumătate din satul Fometeşti, cu rumâni, apoi, căzând într-o nevoie mare, după moartea soţului, a mai luat 400 de unghi, fără dobândă, cu termen de un an şi jumătate şi le-a dat satul[3]. Matei Basarab, la 25 noiembrie 1635, întăreşte postelnicului Drăguşin ocină în satul Pădureţi, judeţul Vâlcea, care au fost cnezi şi s-au vândut rumâni[4].

La 18 februarie 1636, Stanciu Portărescu, fiul portarului Vlad, nepot al portarului Oprea din Râmnic, cu feciorii lui Dumitru, Nicola şi Oprea, vând logofătului Pârvu un vad de moară în apa Râmnicului, din jos de Biserica Sf. Gheorghe, cu loc cumpărat de la moşul Oprea portar[5].

Feciorii popii Ghin din Râmnic, Stanciu şi Voico, la 25 februarie 1636, vând episcopului Theofil de Râmnic partea lor de ocină din satul numit Uliţa din sus de oraş cu vadul unde le-a fost moara, cu a treia parte din sat şi să-1 înscrie pe tatăl lor la pomelnic[6]. Dragomir din Şuici cu Stana, jupâneasa lui, la 17 martie 1636, vând popii Stan din Titeşti silişte a lui Negoiţă din satul Titeşti, cu locuri din câmp, câte se vor afla şi un loc de după Grui, din livada boierească. Şi popa Stan s-a tocmit să-i pomenească socrii. Martori din: Titeşti, Căpăţâneni, Clocotici, Bumbueşti, Cucoi, Boişoara[7]. Matei şi fratele său Drăgan din Comanca vând lui Dumitru căpitanul ocină la Frăsinetul lui Boţogan, cu vie[8].

Matei Basarab, la 20 aprilie 1636, întăreşte Mănăstirii Govora satul Glodul, de lângă mănăstire, scutindu-1 de bir şi de toate dările, numai stareţul şi soborul să-1 judece, iar dacă are o vină mai mare, să-i aducă la domnie[9], iar Theofan, patriarhul Ierusalimului, a stabilit că pentru scutirea de domn, mănăstirea să primească dijma, groştina şi

[1] Idem, p. 251
[2] Idem, p. 255
[3] Idem, p. 288
[4] *Ibidem*
[5] *Tezaur*, p. 141, nr. 369
[6] *Râmnicul Medieval*, p. 34
[7] *Catalog*, IV, p. 318
[8] Idem, p. 325
[9] *Tezaur*, p. 141, nr. 370

vinăriciul, partea domnească, iar călugării să nu primească alte oi, stupi sau râmători, străine de ţară, între bucatele satului[1].

Matei Basarab scuteşte de bir şi de toate dările, la 29 aprilie 1636, satul Muereasca al mănăstirii din Râmnic, să dea birul numai din acea lună, iar după sfârşitul lunii să fie lăsat în pace, căci cine va călca cartea, va plăti cu capul[2]. La 8 mai 1636, Matei Basarab întăreşte hotarele din Călimăneşti, Făureşti şi Şerbăneşti, peste Olteţu. În zilele lui Alexandru voievod, au cumpărat Stanomireşti acel cap de Poenari, iar Poenarii au ales partea lui Ion din Zătreni[3]. Episcopia Râmnicului a făcut schimb de sate la 19 mai 1636, dând lui Preda, mare spătar de Brâncoveni, satul Hrastul şi primind satul Muereasca, care s-a vândut marelui spătar în zilele lui Matei Basarab şi a hotărât să fie scutit de toate dajdiile şi să fie sat de milă[4], iar domnul a întărit acest schimb, la 20 mai 1636[5].

La 15 iunie 1636, domnul le întăreşte lui Vasilche şi Constantin, nepoţii vistierului Vasile din Câineşti, a şasea parte dintr-un moş, moşia cumpărată de unchiul lor de la moşneni şi să fie lăsată în pace de către toţi arbănaşii[6]. Fraţii Preda postelnic, Tudosie postelnic, Staico postelnic, feciorii lui Staico postelnic din Ruda vând Mănăstirii Arnota jumătate din satul Bogdăneşti, judeţul Vâlcea, cu rumâni[7]. Theofan, patriarhul Ierusalimului, întăreşte Govorei dania făcută de Matei voievod, prin care egumenul Meletie primeşte 1.000 de galbeni, ca să-i aducă dascăli şi tipografi, care să tipărească şi să copieze cărţi, să înfiinţeze şi o şcoală în care cei ce vin să studieze nu numai din cărţile sfinte, ci şi "din toată ştiinţa de până acum a oamenilor". Banii să fie fructificaţi, iar din dobânzi să se plătească profesorii şcolii. Pentru administrarea banilor sunt făcuţi răspunzători egumenul mănăstirii şi mitropolitul Ungrovlahiei[8].

Goran, fiul lui Andreiu din Băbeni, la 7 octombrie 1636, vinde clucerului Andreiu partea sa de ocină din Mihăeşti şi un ţigan. Martorii sunt din Mihăeşti şi Bârseşti[9].

Matei Basarab, la 25 octombrie 1636, împuterniceşte Mănăstirea Govora să-şi facă moară în mijlocul pârâului din apa morii Cozia, numită

---

[1] *Catalog*, IV, p. 327
[2] Idem, p. 331-332
[3] Corneliu Tamaş, Constantin Ion Vasile, *Monumente arhivistice vâlcene*, Râmnicu-Vâlcea, 1998, p. 22, nr. 20
[4] *Comori*, p. 25, nr. 20
[5] *Catalog*, IV, p. 345-346
[6] Idem, p. 353
[7] *Tezaur*, p. 142, nr. 374
[8] *Catalog*, IV, p. 379
[9] *Comori*, p. 25, nr. 47

Erbăsiei, în Uliţa Oprei vistier, unde a fost înainte moara lui Vlad voievod, scrisă în hrisoavele lui Radu voievod, fiul lui Vlad voievod şi altul de la Basarab voievod, căci au fost două vaduri, unul de la Vlad voievod şi altul de la Basarab voievod şi au stat pustii, pentru că n-a avut mănăstirea puterea să le facă. Domnul a dres şi a făcut, din nou, moară în vadul moşului său, Basarab voievod, iar în celălalt vad, unde au arătat orăşenii şi sluga sa Radu, al doilea portar, când a avut mănăstirea pâră cu Sima logofăt, pentru un metoh al mănăstirii şi pentru nişte schimburi, să-şi facă mănăstirea moară, cum a fost din veac. Dacă va scăpa apă de la moara din apa Erbăsiei, să umble şi morile logofătului Sima, iar dacă nu, să rabde, căci s-au pârât şi a rămas Sima logofăt de lege, ca să-şi ţină numai metohul, cu moara să nu aibă treabă, că este moşia mănăstirii[1]. Jupâneasa Comna, a răposatului Paraschiva logofăt din Mihăeşti, cu unchiul său, postelnicul Chisar din Sărăcineşti, mărturisesc episcopului Ignatie al Râmnicului că l-au îngropat pe logofătul Paraschiva în biserică (în mănăstire), unde a fost locul şi altor boieri, "oamenii noştri" îngropaţi, dând acestuia toată partea lor de ocină din Râmnic şi pivniţă de piatră în târg, cu loc de grădină şi un român cu feciorii, fără moşie[2]. La 25 martie 1637, Dragomir Banchi, cu feciorii şi fiica, vând lui Stan Cioroiul şi fiului său Franga, via din satul Vlădeşti, cu pomi. Martori: Oprea cojocar, Stoica al Perii pârgar, Ilie pârgar, Gligorie pârgar, Tudor dorobanţul. Scrie Stanciu, grămătic din Ocna Mare[3].

Matei Basarab, la 17 aprilie 1637, întăreşte Mănăstirii Arnota, făcută din temelie de el, jumătate din satul Bogdăneşti, judeţul Vâlcea, cu rumâni şi vii, vândută mănăstirii, în 1636, de Preda postelnic şi fraţii săi[4].

Matei Basarab, la 20 mai 1637, întăreşte lui Stoian şi fratelui său Barbu din Pietrari, mai multe ocine; un loc de vie în hotarul Stoeneştilor, lângă hotarul Pietrarilor; un loc de codru la poala viei; un loc de la munte; o parte şi jumătate de loc de munte de peste deal, din câmp şi din zăpojde; o parte şi jumătate de loc la via cea veche; o curătură veche; un codru de loc în Piscu Fiebei[5]. Popa Anania, feciorul popii Lazăr din Râmnic, vinde lui Neagoe Hulubescu din Râmnic, două locuri sub Troian şi altul la Fântâna Banului şi un loc de casă cu pivniţă, o grădină lângă Crăcan cizmarul. Martori: popa Dimitrie, Tănasie, Ghinea al Procăi, Tănase,

[1] *Tezaur*, p. 142, nr. 376
[2] *Catalog*, IV, p. 431-432
[3] Idem, p. 432
[4] Idem, p. 437-438
[5] Idem, p. 452

feciorul Stanciului[1]. Theofan, patriarhul Constantinopolului, dă carte de blestem egumenului Coziei, lui Dolofan şi Udrea logofătul şi sătenilor din Călimăneşti, Bogdăneşti şi Dăeşti să mărturisească pentru un zăton de peşte în apa Oltului. Andronie, boierul lui Matei Basarab, a venit cu jalbă spunând că: "înainte vreme a fost apa Oltului pe ocina Sâmbotinului, de către satul Călimăneşti al Mănăstirii Cozia şi apoi a fugit apa Oltului din matca lui, dinspre Sâmbotin, rămânând în urmă zăton de peşte, care este al lui, iar călugării susţin că este al lor[2]. Badea şi Ilie din Păuşeşti vând, la 22 octombrie 1636, lui Sima logofăt, trei fălci în Siliştea de sus, din măr în jos; două fălcii în Spinate; două fălcii în Mlac; trei fălcii în Bagânsac; trei fălcii în Văleni şi în curte cât au închis[3].

Paharnicul Chirca din Dragioiu lasă episcopului Ignatie al Râmnicului să fie îngropat la Episcopie, unde este îngropat şi părintele său, dând pentru pomenire 2 iepe, 2 bivoliţe cu pui, 2 vaci cu viţei, o vie la Bogdăneşti, cu toată moşia lui[4].

La 30 decembrie 1637, Dobrea, neguţătorul din Ocna mare, cu baba sa Antona şi fiul Constantin, vând postelnicului Condilo şi jupânesei sale Stanca, fata Pârvului logofăt din Ruda, un loc la Fântâna Caterii, la Troian, cumpărat de la Stanciul, fiul Chircăi, măcelarul din Râmnic[5].

Matei Basarab, la 6 ianuarie 1638, întăreşte popii Stanciu din Cacova cumpărăturile de locuri şi vii în satul Cornet; mai multe locuri cumpărate la Shile, locul în faţa Vărariului, din piatra de moară până la hotarul Chiei, în Valea Vărariului, locuri sub Măgurele, în satul Prideşti, în Dosul Leorinţilor, în Leorinţi, în Câmpul Pleaşei, un loc la curăturile Dobriceanilor, un loc la Vărar, un loc la Curături, un loc la Richiteşti, un loc în faţa Sihlei, altul în Pleaşă, o vie la Cornet, un loc la Negraşi, un loc la Ponorul lui Lalo, Faţa Vărariului, Dosul Sihlei, Leorinţi, Căpiala Boului, la Vărariu, în Boba Vlăduianului din Siaci, la Vărar, la Vărarul de Jos, în Faţa Cuţei[6].

Domnul Matei Basarab, la 3 aprilie 1638, scuteşte bucatele şi posluşnicii Mănăstirii Surpatele, fiind stareţă Elesafta, oriunde vor fi în judeţul Vâlcea, să fie lăsaţi în pace de toţi tăleraşii, de mierari, găletari, de toate slugile domneşti, să nu se tragă nici pentru alţi oameni care vor fi

[1] *Râmnicul Medieval*, p. 34
[2] *Tezaur*, p. 144, nr. 379; întărit Coziei de Matei Basarab, la 8 ianuarie 1641, Apud *Catalog*, V, p. 120
[3] *Catalog*, IV, p. 489
[4] Idem, p. 491
[5] Corneliu Tamaş, Constantin Ion Vasile, *Acte documentare vâlcene*, Râmnicu-Vâlcea, 1999, p. 22, doc. 12
[6] *Catalog*, IV, p. 499-500

fugit, să fie în "răpaos" de toţi slujitorii, dregătorii de ohabă. Cine va supăra bucatele şi poslușnicii mănăstirii, va avea mare supărare de la domn[1]. La 25 iunie 1638, Radu, feciorul lui Antonie din Păuşeşti şi Oprea, feciorul Bădesei, vând lui Sima, al doilea vistier, Radu - două fălcii în Rovină şi Bagânsac şi Oprea - două fălcii, în Rovină şi în Podul Siliştei[2]. În iunie 1638, Matei Basarab miluieşte Mănăstirii Cozia vinăriciul din dealul Jiblei, de la cine va avea vie pe acel deal, fie roşu, călăraş, postelnic, stolnic, ţăran, cine va opri vinăriciul, va avea mare răutate şi scârbă de la domn[3].

Mănăstirii Bistriţa, la 15 iulie 1638, Matei Basarab îi întăreşte nişte rumâni, pentru că au fost megieşi cu moşiile lor şi birnici şi "ca nişte oameni răi şi ficleni" au fugit şi au lăsat moşiile şi casele pentru dajdia împărătească, iar domnul i-a plătit toate dăjdiile din visteria domnească şi a miluit mănăstirea, ca ei să fie rumâni "ohabnici, stătători în veci"[4].

La 11 august 1638, Matei Basarab întăreşte vinăriciul din Jiblea, din zece vedre una, căci fiind domnul la "plimbare" peste Olt, în oraşul Râmnic, au venit egumenul Efrem cu nişte cărţi de milă că mănăstirea a fot miluită cu Uliţa cea mare din oraşul Râmnic şi cu vinăriciul, ca să fie pentru "Paharul Sfintei Troiţe" şi au cerut satul Jiblea cu vinăriciul, în schimbul vinăriciului de la Uliţa cea Mare din Râmnic[5]. Stanciul lui Sarchiz din Bujoreni vinde jupânului Iane din Iaroslăveşti, la 22 octombrie 1638, ocină în satul Iaroslăveşti, jumătate din partea unchiului său Simion. Martori din Ocnă[6]. Zaharia, fiul popii Jipa din Călimăneşti, la 5 februarie 1639, adevereşte Mănăstirii Cozia că tatăl său a fost rumân de moşia mănăstirii şi a cumpărat un alt om, din Băbueşti, care s-a vândut rumân de bunăvoie, ca să fie dat mănăstirii[7].

Mănăstirii zidite de Matei Basarab, în muntele Arnotei, la 23 aprilie 1639, domnul îi dăruieşte vinăriciul şi părpărul din satele Costeşti şi Bărbăteşti, din hotarul Dobricenilor până al Hurezului, din zece vedre una şi a treia parte de la vama de la Câineni, un ban ea, Mănăstirea Cozia, alt ban şi domnul un ban, din judecarea celor patru sate, tot al treilea ban pentru pomenire şi călugărilor de hrană şi pomenire[8].

---

[1] Idem, p. 525
[2] Idem, p. 551
[3] *Tezaur*, p. 146, nr. 385
[4] *Catalog*, IV, p. 558
[5] *Tezaur*, p. 146, nr. 388
[6] *Catalog*, IV, p. 580-581
[7] *Tezaur*, p. 448, nr. 393
[8] *Comori*, p. 26, nr. 49

La Ocnele Mari, la 20 iulie 1639, Mărina, fiica lui Petru din Buneşti, vinde părintelui Meletie de la Govora un răzor de vie la Buneşti, cumpărată de la Stanislav croitorul şi a vândut "de mi-am ridicat grija" şi a plătit datoriile de pe urma morţii bărbatului ei. Martori din: Olăneşti, Stoeneşti, Buneşti, Păuşeşti[1]. Tot părintele Meletie, la 23 octombrie 1639, cumpără de la Mihăilă din Glod o vie, la Buneşti, alături de via lui Stanislav croitorul, cu livadă, cu pomi în poale şi loc sterp în vârf. Martorii din: Mihăeşti, Bârseşti, Câineşti, Păuşeşti, Cacova, Dobra[2]. Stanislav croitorul şi soţia sa Chera vând părintelui Meletie o vie la Buneşti, cu pomi în poale şi loc sterp în vârf şi un alt răzor primit de zestre. Aceste vii nu sunt una lângă alta, ci sunt între viile lui Mihăilă din Glod şi Ion monah din Bârseşti[3].

La 2 decembrie 1639, părintele Meletie mai cumpără, de la monahul Mihail din Buneşti, via părăsişte cu pomi în vârf, ce se află între viile lui Ion monah şi Vladul postelnic[4]. De la popa Stoica din Glod, la 1 ianuarie 1640, părintele Meletie cumpără o altă vie în Buneşti, cu loc sterp în poalele viei şi cu pomi pe margini[5], pe care i-a dat-o maica Nastasia, ca să fie pomenită[6]. Preda, fiul lui Meletie, la 12 martie 1640, "în zilele lui Matei voievod", adevereşte popii Ionachi că a cumpărat moşia la Şerbăneşti, cât a ţinut Meletie după jupâneasa Ana. Scrie Mitrofan, egumenul din Stăneşti[7]. Pentru birul lor, satul megieşesc Păuşeşti vinde vistierului Sima un loc în heleşteul Lucoe, două fălcii în luncă, în Zăvoaie, între vii, iar de nu îi va plăcea locul, să ia altul[8]. Locuitorii satului Dobriceni, judeţul Vâlcea adeveresc că au fost judeci pe pământul lor şi, la 29 iunie 1640, s-au vândut cu pământul lor, rumâni, Mănăstirii Arnota, fiind datori haraciul de an 300 unghi, mierea 250 unghi şi s-au învoit să le scoată de la domn[9].

Mănăstirea Arnota, la 31 august 1640, primeşte de la călugărul Sofronie şi fiul său popa Radu călugăr, viile de la Ocna Mare, de pe Valea Ocnei, lângă Bordeşti, cumpărate de la Ion Burduşel[10].

---

[1] *Tezaur*, p. 149, nr. 399
[2] Idem, p. 149-159, 401
[3] Idem, p. 150
[4] Idem, p. 150
[5] *Catalog*, IV, p. 25
[6] *Ibidem*
[7] Idem, p. 39
[8] Idem, p. 41
[9] *Tezaur*, p. 153-154, nr. 46
[10] *Catalog*, V, p. 84

Vistierul Sima cumpără, la 25 octombrie 1640, pe mai multe zapise, moşia de la Păuşeşti, a lui Stratimir[1], de la Stănilă - trei fălcii în Mlăci, de la Nichifor - două fălcii în Gruiu[2], moşia lui Stepca din Păuşeşti, rămânându-i via, cât ţine îngrădişul, casa cu locul, iar sălişte a mare din sat să fie a vistierului[3].

Matei Basarab, la 28 noiembrie 1640, întăreşte lui Sima, fost al doilea vistier, ocină în satul Păuşeşti, cu vii, livezi şi cu rumâni, care au fost scrişi în catastif, la vistierie, 29 de nume la taler şi în zilele lui Matei Basarab, ca nişte oameni răi şi fugari, n-au vrut să-şi plătească talele şi mierea împărătească, ci au fugit pentru dajdea domniei. Domnul a apucat pe logofătul Goran din Olăneşti, Radu Slăvitescu şi Radu Măldărescu, foşti mierari în judeţul Vâlcea şi i-a băgat în temniţă de-au plătit toate năpăstile megieşilor, iar pe aceştia i-au dat rumâni mierarilor, pentru bucatele ce le-au dat pentru ei[4].

La 6 februarie 1641, în zilele lui Matei Basarab, Preda, fiul Buicăi, nepotul lui Giura din Şerbăneşti, vinde popii Enache partea lor de moşie ce o avea de la mama sa, jumătate dintr-o funie[5]. Maria, fata lui Buncescu din Sărăcineşti, la 21 martie 1641, vinde marelui cupar Nicula o sălişte de o falcie, pe din sus de casa cuparului, cu capul până la vale[6]. Matei Basarab, la 2 mai 1641, întăreşte maicilor de la Mănăstirea Ostrovu pâinea de la satul Trăisteani, arat de ele, şi dijma de pe moşiile lor, nimeni să nu calce moşia sau să cosească fără ştirea lor, fiindu-le vieţile în pace de către slugile domniei, fie birari, tăleraşi, găletari, olăcari, fie cu ce slujbă vor umbla, poruncind acestora să se ferească de bucatele maicilor, cine va învălui, va avea certare[7].

Ifrim, iuzbaşă din Râmnic, vinde diaconului Duca, de peste râu, vadul Oltului, din gura râului în jos, până în Topliţă şi lat până în dâlmă şi loc lat de arătură până în şase zile[8]. Danciu, logofăt din Pârâiani dă nepotului său, paharnic Constantin, la 4 iunie 1642, via din Bujoreni, pusă zălog de el pentru 50 de galbeni şi de vărul său Muja din Bujoreni, partea lui şi a fratelui său Ghin, care s-a călugărit, căci a fost părăsită şi 1-a rugat nepotul său să-i dea banii şi să ia via, fiind fraţi de sânge[9].

---

[1] Idem, p. 102
[2] *Ibidem*
[3] *Ibidem*
[4] Idem, p. 114
[5] Idem, p. 143
[6] Idem, p. 159
[7] Idem, p. 181-182
[8] *Tezaur*, p. 157, nr. 421
[9] *Catalog*, V, p. 315-316

La 20 iulie 1642, monahia Eftimia vinde episcopului Ignatie de la Râmnic, o ţigancă cu "10 unghi şi mai mult am dat pentru păcatele mele" că "am căzut la un păcat în călugăria mea, de am făcut un copil", iar episcopul a adus-o cu mare scârbă la Episcopie şi i-a făcut liturghie de 40 de zile[1]. La 24 decembrie 1642, Matei Basarab întăreşte Mănăstirii Arnota satele Dobriceni şi Bărbăteşti cu vii şi cu partea domnească de vinarii, cu vad de moară, pomet şi cu toţi rumânii din Dobriceni şi le scuteşte de bir şi de toate mâncărurile de peste an, numai călugării să-i judece şi să-i prade, iar ei să fie de poslușania mănăstirii, fiind aceasta într-un loc de piatră, unde nu se pot duce bucatele cu carul sau cu calul, ci numai cu spinarea omului[2].

Matei Basarab, la 2 februarie 1643, întăreşte marelui armaş Drăguşin satul Ohaba din judeţul Vâlcea, jumătate de sat, partea lui Cristian ban şi a jupânesei Neaga, cu case, vii şi rumâni[3]. Popa Stan, la 6 martie 1643, cu toate rudele din Bumbueşti şi Clocotici, adeveresc egumenului Ştefan de la Cozia că satul Sălătrucelul, de pe Coiscă, a fost cumpărat de maica Magdalina călugăriţa şi 1-a dat mănăstirii[4].

Domnul Matei Basarab, la 24 noiembrie 1643, porunceşte lui Liga şi Vintilă, meşteri fântânari din Hurezi, judeţul Vâlcea, să fie lăsaţi în pace de bir şi de toate mâncaturile de peste an, căci le-a scos toate părţile lor de la bir, de când au fost la Mănăstirea Bistriţa şi i-au dat să fie meşteri la Mănăstirea Arnota, iar ei s-au jelit că-i învăluiesc sătenii din Hurezi şi birarii; porunceşte să nu-i supere, căci va avea mare certare[5].

Mănăstirii Dobruşa, la 11 ianuarie 1644, îi întăreşte scutire de dijma de stupi şi de toate mâncaturile de peste an, poruncind dregătorilor şi slugilor domneşti, care umblă cu slujbe, să se ferească de mănăstire[6]. Logofătul Matei din Cacova vinde la 1 mai 1644, lui Matei Basarab, partea sa de ocină din câmp, pădure, siliştea satului şi dealul cu viile din Bărbăteşti, fără rumâni. S-a ales ocina şi s-a lipit de cea a domnului[7].

La 3 mai 1644, Matei Basarab a întărit dania doamnei sale Ilina, Mănăstirii Slătioara, cu hramul Sf. Nicolae, a moşiei cumpărată de Ilina de la postelnicul Vlad, feciorul clucerului Preda din Bârseşti, funia din mănăstire în sus, până în Drumul Mehedinţilor, toate livezile ce sunt în

[1] Idem, p. 335-336
[2] Idem, p. 379-380
[3] Idem, p. 399-400
[4] *Tezaur*, p. 62, nr. 43
[5] *Comori*, p. 26, nr. 50
[6] *Catalog*, V, p. 511
[7] Idem, p. 548-549

jurul mănăstirii şi din jos iazurile, până în gura Slătioarelor şi pe deal, până la hotarul Govorei, ca să fie de hrană călugăriţelor[1].

Matei Basarab, la 25 iunie 164(4) întăreşte marelui spătar Preda Brâncoveanu, în judeţul Vâlcea: satul Muereasca, cu toţi rumânii, cu moşiile lor, care în 1639 s-au vândut rumâni, satul Mănăileşti, cu toţi rumânii, moşie în satul Chiceni, judeţul Vâlcea, pe apa Bistriţei, cu vad de moară, dârste şi rumâni, a patra parte dintr-o funie din Doba de Sus, judeţul Vâlcea, "cum umblă funia", o ocină în dealul de la Ocnele Mari, din josul oraşului, de pe viile Bistriţei, aproape de Ocnele Mici, o vie la Ocna cea Mare, din sus de oraş, din locul numit Buţeaică, lângă via popii Voico şi a dat-o mănăstirii de pe apa Otăsăului[2].

Episcopul Ignatie este liber că cumpere de la Stanciu din Bujorei, moşia din Olteni, pentru fiul său, deoarece Stroe, fiul lui Stanciu, a primit moşie la Potoroşani, cu rumâni[3]. La 10 noiembrie 1644, Matei Basarab porunceşte clucerului Hrizea să nu mai bântuiască pe rumânaşii şi oamenii de pe lângă Mănăstirea Dobruşa, pe care i-a scutit de bir, ca să fie de posluşania ei[4].

La 24 ianuarie 1645, Matei Basarab întăreşte logofătului Stanciu iuzbaşa, fiul lui Drăghici din Cârstăneşti, ocină în satul Bumbueşti din Lovişte, din munţi şi siliştea satului cu rumâni[5].

Un document deosebit de interesant este cel din 1645, când Matei Basarab întăreşte lui Oprea şi fratele lui Udrişte, fiii lui Oprea logofăt din Şirineasa, satul Dăeşti din judeţul Vâlcea, cu dealul, viile şi rumânii. Când a venit Matei Basarab şi a făcut sama ţării ei, "ca nişte oameni răi şi fugari şi neînvăţaţi a să suferi au plecat din sat dăjdiile lor rămânând pe spinarea lui Preda şi Udrişte şi slugile domnului. Au plătit aceştia, din casa lor, fără voi lor, cu bani gata, şi cu vite: vaci, boi, cai, oi, stupi, până şi cărţile şi odăjdiile bisericii le-au dat, de n-au rămas cu nimic. Domnul a făcut carte să-i aducă la bir şi ei au pus zi să dea banii, dar n-au dat nimic, au adus cărţile şi au cerut lui Preda şi Udrea să le fie rumâni să-şi plătească dajdea. Fugind din nou, domnul i-a dat marelui clucer Preda, popa Alexandru şi alţii, care aveau avere în Dăeşti, care au zis că ei nu aveau treabă. Fiind oameni răi şi vicleni şi umblând cu minciuni, i-au scos domnul cu mare ruşine din Divan[6].

---

[1] *Monumente arhivistice*, p. 23, nr. 24
[2] *Catalog*, V, p. 573-578
[3] Idem, p. 595
[4] Idem, p. 617
[5] *Catalog*, VI, p. 31-32
[6] Idem, p. 34

Mitrea şi fratele său Stoica vând, la 7 martie 1645, jupanului Sima, un loc din capul oraşului Râmnic, din drum în jos. Martori: Chirea vătah, Stanciu, cumnatul său şi Ghin[1]. Matei Basarab acordă, la 8 martie 1645, carte de răscumpărare din rumânie lui Calotă din Hiereşti, judeţul Vâlcea, fiind un om venit din altă parte[2]. Popa Vancea şi fratele său Mihai se înfrăţesc cu logofătul Tudor şi îi dăruiesc acestuia partea lor de ocină din Sâmbotin, cu dealul cu vii, iar el le-a dat, pentru frăţie, 20 unghi. Martori din Râmnic şi Sâmbotin[3]. La 15 aprilie 1645, Dumitru Băulan din Urşani vinde vătafului Nedelco din Râmeşti, locul din Sârbi, alături de al Vlăduşinilor şi cu al popii Pătru[4].

Matei Basarab, la 20 aprilie 1645, întăreşte lui Utmeş, feciorul lui Stan Cap Gras şi altora din Râmeşti, pe apa Bistriţei, stăpânirea peste satul Horezu, de peste tot hotarul, cu tot venitul ce îl stăpânesc, din vremea lui Vlad voievod (1448), pentru care a avut pâră şi judecată, iar moşia se dă megieşilor[5].

La 7 martie 1645, Mitrea şi fratele său Stoica vând jupanului Stoica un loc din capul oraşului Râmnic, din drum în jos[6]. Matei Basarab întăreşte călugărului Vavilei şi altora, cu cetele lor, opt funii de moşie la Slătioara, judeţul Vâlcea[7]. Satul Băbueşti, la 12 noiembrie 1645, se vinde cu toată moşia, pe bătrâne hotare, lui Matei Basarab[8]. Matei Basarab, în 1646, întăreşte lui Datco din Prundeni să fie liber de rumânie, din partea postelnicului Dragomir Prundeanul, care în 1640 1-a eliberat din rumânie pentru 12 unghi şi jumătate, bani gata, şi să şadă unde îi va fi voia, că s-a răscumpărat numai cu capul; banii i-a luat Iova din Voiceşti[9].

La 14 martie 1646, Stanciu şi fratele său Neagu vând lui Martin o ogradă la Titeşti[10]. Radul al Bădesei, Dumitru Piscotan, Franţa Roşiul, Dumitru Glodul dau mărturie pentru moşiile cumpărate de la Stanciul şi Stanislav, la Păuşeşti, în Plătinet, unde le-au fost casele, Buzduganul de jos şi Buzduganul de sus, o livadie din Ulmi, alta la fântână, livada cea mare peste Dumbrăviţa, sub coastă[11]. Lui Mihnea, fost mare stolnic, ce

[1] *Râmnicul Medieval*, p. 35
[2] *Catalog*, V, p. 415
[3] Idem, p. 55
[4] Idem, p. 59
[5] *Tezaur*, p. 167-169, nr. 454
[6] *Râmnicul Medieval*, p. 35
[7] *Catalog*, VI, p. 87-88
[8] Idem, p. 132
[9] Idem, p. 147
[10] Idem, p. 165
[11] *Ibidem*, p. 165

este cămăraş la Ocnele Mari, la 4 aprilie 1646, domnul porunceşte să lase în pace satul Călimăneşti - slobozia Mănăstirii Cozia - în pace de cârpă pentru moara de hârtie şi de lucru domnesc, căci 1-a iertat, deoarece a lucrat la această moară până s-a isprăvit, precum şi la Mănăstirea Ostrovu şi la podul d peste Olt şi ca să păzească drumul care merge la mănăstire, la "strântură", unde se surpă malul şi îl astupă. Domnul îi porunceşte să fie şi ispravnic cu ţiganii mănăstirii, care sunt tăietori la ocnă să-şi plătească dăjdiile[1]. Stanciul, fiul lui Sima din Râmnic, vinde la 6 mai 1646, spătarului Stroe şi postelnicului Mihalcea, fiii lui Thanasie paharnic din Stăneşti, un codru de loc în Bujoreni[2]. În anul 1646, stolnicul Baldovin din Drăgoeşti, vinde căpitanului Tanasie o ocină pe care a luat-o de la Pateu din Drăgoeşti şi din Aninişani. Martori din: Drăgoeşti, Stăneşti şi Bosari[3]. Matei Basarab, la 8 decembrie 1646, întăreşte satele Jiblea şi Brădiţeni, ale Mănăstirii Cozia, să fie în pace din partea bănişorilor, numai egumenul să-i judece şi să-i împace după judecata cu pravile[4].

Matei Basarab, la 12 decembrie 1646, întăreşte logofătului Necula din Sărăcineşti ocine, în Guşoieni, cu rumâni din Şerbăneşti, cu vad de moară şi vii, în Aluneşti, Popeşti pe Luncavăţ, cu toate delniţele, cu vad de moară şi loc de vie, la Dăneşti, pe Cerna[5].

Conda croitor, la 23 martie 1647, vinde croitorului Necola, fiul lui Stoica postelnic, un loc în câmpul de sus, lângă Râmnic. Scrie Ghin, logofătul oraşului[6]. Matei Basarab întăreşte la 11 aprilie 1647, părintelui Vasilie, de la Mănăstirea Govora, să fie volnic să ia groştina de oi de la rumânii de la Cerneţ şi din toate satele mănăstirii, precum şi din nişte oi din Ţara Ungurească, de pe ocina Cerneţului, o oaie din 20, după lege şi obicei, porunceşte lui Buliga căpitan că, dacă nu vor da voie, să fie ispravnic şi să ia o oaie din 20, din toate oile care au iernat pe ocina mănăstirii[7].

La 1 mai 1647, Stan Chevărar vinde postelnicului Condilo un loc la Troian, lângă via postelnicului, până la fântâna Catarii, din locul lui Moxa, cumpărat mai dinainte ţi îngrădit, lăsând postelnicului Condilo loc de car şi locul este din calea carului înainte şi lung din drumul cel mare, în

[1] Idem, p. 170
[2] Idem, p. 196
[3] Idem, p. 23
[4] Idem, p. 264
[5] Idem, p. 246
[6] Idem, p. 299-300
[7] Idem, p. 305

sus de pârâu, între păr şi scoruş[1]. La 7 aprilie 1648, domnul Matei Basarab întăreşte Mănăstirii Bistriţa vinăriciul din dealul Ocnei celei Mari, de la drumul morii în sus, pe Licura, până în Valea Ungurului şi în jos, până la drumul cel mare, unde a fost via cea bătrână a mănăstirii[2].

Matei Basarab, la 25 mai 1648, întăreşte postelnicului Condilo moşie în satul Sălătruc, răzor de vie, la Ciofrângeni, la Gemânt, moşie la Şuici, livezi la Buneşti, un loc la Troian, lângă viile lui Condilo postelnic, până la Fântâna Catarii[3].

Din anul 1648, există sinetul pentru moşia Muereasca, de pete Olt, a Schitului Ostrov[4].

La 12 octombrie 1648, 12 boieri hotarnici aleg ocina din Drăgoeşti, dintre marele stolnic Dumitru Filişteanu şi megieşii din Drăgoeşti. Stolnicul primeşte o parte, iar megieşii două părţi, cu munte[5]. Paharnicul Constandin, la 23 ianuarie 1649, dăruieşte episcopului Ignatie din Râmnic, "gândind să-mi găsesc casă de vecie la Episcopie", via cea mare, de la Bujoreni, din dealul boieresc, pe care o răscumpărase de la logofătul Danciu[6]. La 30 mai 1649, Matei Basarab întăreşte popii Radului din Drăgăşani un loc de vie, în pădure, în Dealul Drăgăşanilor, o falcie şi jumătate din funia lui Stan[7]. Nan din Tomşani şi soţia sa Dragomira, fata lui Sârbu din Bărbăteşti, la 19 ianuarie 1650, vinde lui Radu Dudescu partea lui de moşie din sat[8]. Stanciul Badurei[9], fiul lui Stoica Anii, şi soţia sa Stana vând lui Ghin o vie la Căzăneşti[10]. În 1650, Ghin şi alţii din Păuşeşti Otăsău vând vistierului Stanciu partea lor de ocină din Păuşeşti, cu ştirea fraţilor de ocină, până vor merge să calce cealaltă ocină, să dea ceilalţi bani, cum va fi preţul[11]. La 13 iunie 1651, Matei Basarab porunceşte boierilor jurători, lui Goran logofăt şi li Vlad iuzbaşa, cu cetele lor, să cerceteze pentru moşiile Drăgoeştilor, împresurate de Buzeşti, sate şi ţigani şi să le împartă cui se va cuveni[12]. Stoica, fiul lui Stoica Robul din Sălătruc, la 15 aprilie 1651, se vinde rumân, împreună cu fiii,

[1] Corneliu Tamaş, Constantin Ion Vasile, *Acte documentare vâlcene*, Râmnicu-Vâlcea, 1999, p. 13; 22-23
[2] *Catalog*, VI, p. 401
[3] Idem, p. 417-418
[4] Idem, p. 467
[5] Idem, p. 473
[6] Idem, p. 490
[7] Idem, p. 521
[8] *Catalog*, VII, p. 25
[9] Idem, p. 52
[10] Idem, p. 55
[11] Idem, p. 108
[12] Idem, p. 111

părintelui Efrem, de la Mănăstirea Cozia, în locul fratelui său Gheorghe. Fostul egumen Ştefan al Coziei a dat slugerului Ghinea din Brătăşani un copil de ţigan al mănăstirii din ţigănia de la Râmnic, pentru Gheorghe, care a fost rumân slugerului. Apoi, Gheorghe a cumpărat un rumân, pe Manea Golea din Ciorani, ca să fie rumân al mănăstirii în locul lui, iar el să fie slobod. În zilele egumenului Teodor la Cozia, marele vornic 1-a luat pe Manea de la mănăstire spunând că este rumânul său, Gheorghe căzând, din nou, să fie rumân al mănăstirii[1].

Matei Basarab, la 15 mai 1651, întăreşte Mănăstirii Sadova, din judeţul Dolj, câte 150 de bolovani de sare de la Ocna Mare, obroc în toţi anii. Domnul i-a dăruit mai înainte 300 bolovani de sare, pe când era bolovanul 20 de aspri, iar acum s-a făcut bolovanul 40 de bani. Când se va face bolovanul 20 de bani, va lua, din nou, 300 de bolovani de sare[2].

La 11 noiembrie 1651, Stan şi fratele său Andrei vând lui Pârvu o părticea de vie, în Gruiul Florii, la Scăuiani, fără vinărici. Scrie popa Dan[3]. La Racoviţa, la 13 martie 1652, Stan şi alţi săteni din Racoviţa, vând lui Datco din Cârstăneşti 10 fălcii din Ostrovul Bejeanului. Locurile cumpărate în Ostrovul Bejeanului merg până la Olt şi până în Răstoacă şi au fost schimbate de Datco cu Mănăstirea Cornetul şi a primit via din Dealul Florii[4]. Marele vornic Preda scrie clucerului Loiz, la 10 iunie 1652, că i s-au pârât armaşul Pătru din Drăgăşani faţă de Mihalcea, fost birar de armăşei, că Mircea a dat birul său lui Coica armaş, ca să-1 dea lui Pătru armaş, iar acesta să-1 predea birarilor. Coica n-a avut 300 bani "să-şi împle birul" sau 1-a umplut cu banii de la Mircea, iar birarul a luat de la acesta o iapă care a stat să "piară". Îi cere să-i cheme înaintea lui şi să vadă cine trebuie să plătească iapa[5]. În iunie 1652, Stanciu, fiul lui Sarchiz, vinde logofătului Stroe din Olăneşti, o parte din moşia Sâmbotin, cumpărată de la Ion Surul, din siliştea satului şi din dealul cu vii[6].

Crăcin din Sărăcineşti, cu nepotul său Badea şi cu vărul lui Anghel, vând logofătului Pârvu din Olăneşti jumătate de vad de moară, care este împreună cu Bonceştii, ca să facă pe moşie moară sau dârstă[7]. Sătenii din Comanca, judeţul Vâlcea, mărturisesc că au fost megieşi din vechime cu moşiile lor, iar acum, în zilele lui Matei Basarab, s-au vândut

[1] Idem, p. 129
[2] Idem, p. 138
[3] Idem, p. 183
[4] Idem, p. 216
[5] Idem, p. 249
[6] Idem, p. 253
[7] Idem, p. 277

de bunăvoia lor marelui cupar Barbu şi fratelui lui Udrişte, marele cămăraş şi cu toate moşiile lor de moşie şi de cumpărătură[1].

Rumânii din satul Dobruşa, la 21 iunie 1653, mărturisesc că Lazăr şi fratele lui Manea sunt rumâni din sat şi i-a cumpărat clucerul d la Socol, când i-a cumpărat şi pe ei şi a stat tatăl lor, Ursu Fluierătorul, în sat cu ei, unde mai există via, pomii şi temelia casei, deoarece aceştia spun că nu sunt rumâni din sat[2].

La 20 mai 1653, Dima, fiul lui Preda din Zătreni, vinde vărului său Preda partea de moşie din Bumbueşti cu rumâni cu tot, deoarece este departe de acest sat şi nu poate căuta de moşie[3]. Cornea din Copăceni vinde lui Drăghici paicul din Stolojani, 200 stânjeni de ocină din sat, din hotarul de sus, din Slătioara, din hotarul Teleştilor până în Jaleşul cel Bătrân[4]. Jupâneasa Ilina, soţia răposatului Radu Buzescu şi fiul său, postelnicul Matei, în zilele lui Matei Basarab, scoţând oasele răposatului ei soţ şi al coconilor de la Biserica din Strejeşti şi aducându-le la Mănăstirea Căluiu să le îngroape, dăruiesc acestei mănăstiri jumătate din satul Ghindiciu, partea lor, cu toţi rumânii, cu şase sălaş de ţigani, carâta banului, cu patru telegari, un plug de boi, şase vaci, o stupină[5].

Stroe, fiul logofătului Dumitru din Sălătruc vinde logofătului Stanciul şi soţiei sale, Călina din Cârstăneşti, iliştea Stoii, cu casa, locuri în câmp, izlaz, pădure şi apă[6]. Sătenii din Comanca, care nu s-au vândut rumâni, o dată cu fraţii lor, lui Barbu, mare cupariu şi marelui căminar Udrişte, fratele lui, la 16 octombrie 1653, se vând şi ei rumâni, cu fiii şi moşiile lor[7]. Unchiaşul Iane din Păuşeşti Otăsău vinde, "la moartea mea", spătarului Radu din Păuşeşti, toată partea lui de moşie din sat[8].

În 1653, clucerul Tănase şi postelnicul Stoica, fratele său din Bărbăteşti, vând marelui cămăraş Udrişte un loc în gura Văii Vălenilor[9].

În ultima perioadă a domniei lui Matei Basarab, începând din 1655, ţara a fost zguduită de răscoala seimenilor, nu numai a oştenilor, ci şi a ţăranilor asupriţi, îndreptată împotriva boierilor, clerului şi turcilor[10]. Răsculaţii îl aleg pe Hrizea ca domn. Judeţul Vâlcea fiind cuprins de

[1] Idem, p. 279-280
[2] Idem, p. 299
[3] Idem, p. 333
[4] Idem, p. 333-334
[5] Idem, p. 334-335
[6] Idem, p. 347
[7] Idem, p. 352-353
[8] Idem, p. 357
[9] Idem, p. 359
[10] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 77

flăcările acestei mişcări, căpitanul Râmnicului se prezintă abia pe 4 august 1655 să depună jurământul faţă de domn, când zona s-a pacificat[1]. Dar rezistenţa a continuat şi în 1657, când Hrizea, după ce evadează de la Alba Iulia, unde era închis, trece muntele în ţară "pe la Mănăstirea Bistriţa"[2]. De aici, trimite delegaţi în judeţ şi în alte părţi, să ridice poporul la luptă, dar oastea domnească asediază mănăstirea, măcelărindu-i pe cei 300 de apărători[3].

MATEI BASARAB AND HIS EPOCH

Abstract

In this study the author intends to present Matei Basarab's epoch, differenting itself by its important accomplishment, both in economical, cultural and educational life. The study values the former preoccupation of the historian from Valcea regarding the reign of Matei Basarab in Wallahia, also revealing the social and economical aspects.

[1] Lidia Demeny, Ludovic Demeny, Nicolae Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoala populară*?, Bucureşti, 1969, p. 164
[2] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 128
[3] Corneliu Tamaş, *Istoria Râmnicului*, p. 77

MATEI BASARAB ÎN OGLINDA TRECUTULUI ISTORIC AL STREHAIEI

C.A. PROTOPOPESCU

Voievozii noştri şi-au legat numele de o aşezare prin rădăcinile strămoşilor, prin locul de naştere, prin ridicarea unor locaşuri de rugăciune (biserici, mănăstiri), prin documentele emise privind unele sate şi moşii, prin luptele pe care le-au dus împotriva turcilor pentru apărarea pământului strămoşesc şi independenţă.

Matei Basarab este descendent pe linie femeiască din boierii Strehăieni, alias, boierii Craioveşti. Sarmiza Cretzianu[1] referindu-se la boierii de la Motru, scria că "De neamul Străhăienilor, rămas fără urmaşi de parte bărbătească, numai pomeneşte nimeni. Casele lor sunt părăsite". (s.n.) "S-au dus ei… care din boierii de prin partea locului nu revendicau - pe drept sau pe nedrept - o picătură de sânge Basarab - legitim sau nelegitim. Aşa ştiau ei de prin tradiţie orală sau din rămăşiţă de hrisoave. Strămoşii lor se văd şi azi zugrăviţi în biserici. (s.n.) Dealurile, pădurile şi locurile le poartă încă numele. Casele lor albe, culele, stau strajă la poalele dealurilor acoperite cu livezi, de pruni, privind către apa Motrului. Ei, însă, nu mai sunt şi în curând va pieri şi amintirea lor".

În secolele XIV-XVI[2] o serie de neamuri boiereşti purtau numele de familie ale satului unde îşi aveau ei rădăcinile ascendenţii: Goleştii, din Goleşti; Glogovenii, din Glogova; Urdărenii, din Urdari; Filişenii, din Filiaşi; Craioveştii, de la Craiova.

Strehăianul şi Strehăienii, de la Strehaia

Boierii Străhăieni au intrat în istoria Strehăii prin Neagoie Strehăianul, cunoscut în istoria aşezării, a Olteniei şi a Ţării Româneşti sub numele de "Neagoie ban Strehăianul", care a condus Bănia de la Strehaia în anii 1479-1495. În anul 1495, domnul Radu cel Mare (1495-1508), fiul lui Vlad Călugărul (1482-1495), muta reşedinţa Băniei de la Strehaia la Craiova. Odată cu mutarea reşedinţei Băniei la Craiova, reprezentantul acesteia se va numi "Neagoie de la Craiova (Strehăianul)". Acesta era fiul lui Barbu paharnic din 1431-1436, căsătorit cu Stana, fiica lui Barbu stolnic şi apoi cu Vinia, din familia despoţilor sârbi. Apare fără titlu la 1475 iunie 1 - iunie 15. Cei patru fii ai săi: Barbu, Pârvu, Danciu şi

[1] Sarmiza Cretzeanu, *De pe Valea Motrului*, Bucureşti, 1970, p. 9-11, 139

[2] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova din sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971

Radu Craiovescu, au devenit toţi mari dregători, jucând un rol de seamă în istoria politică a Ţării Româneşti, până către începutul secolului al XVI-lea[1].

Matei Basarab este un descendent pe linie femeiască din Craioveşti, prin stră-strămoşii săi "Neagoie ban Strehăianul" şi Pârvu I, fiul acestuia, căsătorit cu Neaga, şi fiica lor Marga (cea Bătrână), căsătorită cu Marcea, mare postelnic 1510-1512[2].

Prin rădăcinile ascendenţilor, prin "Neagoie ban Strehăianul" şi fiul său Pârvu I (vornic - 1482; 1486-1493; 1495-1501; 1508-1509, mort 1512 şi îngropat la Snagov), şi fiica acestuia Marga, Matei Basarab, pe linie femeiască îşi are rădăcinile la Strehaia, unde va ridica din temelii biserica mănăstirii Strehaia.

Referindu-se la boierii Craioveşti din Strehaia, Radu Creţeanu[3] stabileşte cum copiii lui Neagoie ban Strehăianul: Barbu, Pârvu şi Danciu, după mutarea Băniei la Craiova în 1495, au ridicat noua curte boierească de la Strehaia, clădirea casei cu împrejurimile ei şi biserica, în anii 1508-1511. Cărturarul admite această realizare după transferarea Băniei la Craiova argumentând în două feluri: "sau prin nevoile şi dorinţa unuia dintre membrii familiei căreia i va fi revenit la vre-o împărţeală sau înzestrare moşia Strehaia, au pur şi simplu prin prestigiul pe care îl avea această moşie în ochii Craioveştilor, ca locul lor de baştină şi sediul dintâi al Băniei pe care s-a edificat puterea lor".

Academicianul Ştefan Ştefănescu a reluat ipoteza lui Nicolae Iorga care "considera că boierii Craioveşti nu stăteau la Craiova ca bani, ci după datină, în Strehaia, unde biserica poartă pe zidurile ei, ca şi Bistriţa vâlceană, fundaţia lor de căpetenie, chipurile membrilor familiei lor, Barbul, banul prin excelenţă, Pârvul însemnat ca vornic şi alt frate vornic, Danciu"[4].

Curtea de la Strehaia a boierilor Craioveşti, ridicată în anii 1508-1511 cu construcţii laice şi religioase, casa boierească din cărămidă, pivniţa, parter şi etaj şi biserica de curte (capela), nu putem spune până când a fost folosită de descendenţii celor care au folosit-o. După tradiţia istorică a fost folosită un timp de Pătraşcu cel Bun (1554-1557), retras aici

---

[1] *Ibidem*, p. 23

[2] Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965, Anexa: *Genealogia familiei de Boieri Craioveşti*

[3] *Precizări cronologice privind ansamblul mănăstiresc Strehaia*, în MO, anul XXVI nr. 7-8, iulie-august, Craiova, 1974, p. 644-649

[4] Ştefan Ştefănescu, *op. cit*., p. 62; Cf. N. Iorga, *Oraşele oltene şi mai ales Craiova pe pragul vremurilor noua*, *1760-1831*, în AO, IV, 1926, p. 286

cu hangiţa Tudora, mama lui Mihai Viteazul[1]; folosită de Mihai Viteazul ca bănişor de Mehedinţi (1582-1588)[2]; folosită de Radu Mihnea, în prima sa domnie (septembrie 1601 - martie 1602), în timpul luptelor cu Simion Movilă, după uciderea lui Mihai Viteazul, pe Câmpia de la Turda (august 1601). Radu Mihnea a fost nevoit să se retragă cu oastea lui de 7.000 de oameni şi boierii credincioşi lui în Cetatea Strehăii, luna septembrie 1601, unde a rămas până în prima jumătate a lunii martie 1602, urmând a relua luptele cu Simion Movilă, lupte în care va fi înfrânt în bătălia de la Creţeşti pe Jiu din 15 martie 1602. Retras în cetatea Strehăii, unde îşi va avea reşedinţa scaunului domnesc în prima sa domnie, îşi va organiza cancelaria domnească şi va da acte scrise, cu precizarea, "În scaunul domniei mele în Strehaia luna februarie 20 zile în 7110 (1602)"[3].

Faptul că aceşti domnitori au folosit, într-un fel, curtea boierilor Craioveşti, clădirea cu parter şi etaj a mai fost numită şi "Palatul domnesc". Cu (re) înfiinţarea mănăstirii de Matei Basarab, "Palatul domnesc" va purta denumirea şi de arhondarie, clădire rezervată oaspeţilor mănăstirii, unde sunt primiţi de călugărul care îngrijeşte de arhondarie.

Matei Basarab, descendent prin Craioveşti şi înrudit cu Neagoie Basarab, a domnit în Ţara Românească din 20 septembrie 1632 până la 9 aprilie 1654. A fost în mormântat în biserica domnească din Târgovişte, reînhumat apoi la mănăstirea Arnota, din judeţul Vâlcea. A fost un domn evlavios şi sprijinitor al culturii: în vremea lui s-au ridicat patru zeci şi cinci de lăcaşuri de rugăciuni. A fost şi rămâne unul dintre domnitorii Ţărilor Române cu cele mai multe lăcaşuri bisericeşti ridicate[4].

Matei Basarab a refăcut curtea Craioveştilor, cu construcţiile laice, "Palatul domnesc", cu parter şi etaj.

Tot el a ridicat din temelie o nouă biserică în anul 1645, după cum stă scris în pisania săpată în piatra de la intrarea în biserică, şi a transformat fosta curte a boierilor Craioveşti în mănăstire respectând tradiţia istorică a schitului monahal de la Strehaia[5].

Voievodul va reproduce în naosul bisericii tablourile votive ale Carioveştilor: "Jupan Barbu Craiovescu, biv vel Ban, Jupan Pârvu biv vel vornic, Jupan Danciu biv vel vornic". "Sunt arătaţi în epoca bătrâneţii, cu

[1] Alexandru Ştefanopol, *Hangiţa Tudora*, Bucureşti, 1971

[2] C.A. Protopopescu, *Mihai Viteazul şi Strehaia. Adevăr şi legendă*, în "Cuget liber", anul VII, nr. 19, 2002, Tg. Jiu, p. 63-66

[3] I. Ionaşcu, *Noi date relative la Radu Mihnea*, în "Studii", an XIV, 1961, nr. 3, p. 707

[4] Constantin C. Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri şi până astăzi*, Bucureşti, 1971

[5] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV-XV*, Bucureşti, 1973, p. 364

părul şi bărbile albe. Barbu Craiovescu, poartă o dulama roşie, cu blană la gât, iar dedesubt haina lungă cu brâu lat, ca şi Danciu. Pârvu poartă una verde, cu o pelerină de blană şi cu marginile tot de blană cenuşie"[1].

Reproducerea tablourilor votive ale fiilor lui "Neagoe ban Străhăianul", din care lipseşte Radu, mort la data când cei trei fraţi au ridicat curtea de la Strehaia cu o capelă (1508-1511). Fără Radu, mort în lupta de la Tinoasa (1507), este o dovadă de recunoştinţă şi respect faţă de ascendenţii săi.

La stânga uşii naosului sunt portretele murale ale ctitorilor bisericii "Matei, Doamna Ilina, Matei beizadea". Matei Basarab şi cu Doamna Ilina poartă pe mâini biserica, căreia îi lipseşte pridvorul. Un înger scoboară din înălţimi şi aşează corona pe capul Domnului, care e înfăţişat în vârstă înaintată cu barbă plină şi albă, cu hlamida înflorită, căptuşită cu blană şi prinsă la gât într-un singur nasture; pe sub ea, o haină cărămizie cu un brâu roşu, cu fundă mare în mijloc.

Doamna Elina poartă o haină de brocard roşie, cu mâneci scurte până la cot şi cu blană în jurul gâtului, iar beizadea Matei o haină neîmblănită, prinsă într-un nasture sub gât"[2].

Actuala pictură, atât pe peretele de la intrarea în pronaos şi în naos, tencuiala a căzut şi continuă să cadă, fiind într-o permanentă deteriorare. Urmare a degradării, se observă încă un strat de tencuială cu pictură. Actuala pictură, cu o vechime de 178 de ani (1826), ce aparţine lui Barbu zugravu, făcută cu cheltuiala protosinghelui chir Axintie egumenul sfintei mănăstiri Bistriţa şi al Sfintei mănăstiri Strehaia, prezintă un avansat grad de deteriorare, picturile sunt afumate, datorită fumului de la lumânări, acoperite de mult praf, culorile şterse datorită patinei timpului şi altor factori nocivi.

I.B. Georgescu, referindu-se la pictura bisericii, scria în anul 1924-1927: "Pictura e afumată, iar pe unele locuri cojită". În prezent, tencuiala cu pictură este într-un grad avansat de desprindere de pe pereţii bisericii, atât de pe peretele de la intrarea în biserică, cât şi de pereţii pronaosului, naosului şi altarului. Urmare a desprinderii tencuielii, a fost, dat la iveală al doilea strat de tencuială cu pictura lui. Acest strat poate fi considerat prima pictura a bisericii. Pe unele locuri s-a desprins şi această tencuială cu pictura ei. Sub această tencuială nu se mai observă încă un strat de tencuială cu pictură. Apare tencuiala, stratul de mortar aplicat direct pe pereţii zidurilor bisericii. Urmare a realităţii existente, a straturilor de tencuială cu pictură, prima pictură a fost din timpul lui Matei Basarab, iar cea de-a doua pictură, aplicată

[1] I.B. Georgescu, *Mănăstirea Strehaia*, în AO, an V, nr. 29-30, 1927, p. 20-31
[2] *Ibidem*, p. 28

peste prima, este din timpul domniei lui Grigore al IV-lea Ghica (1822-1828), menţionat în inscripţia de deasupra uşii pronaosului.

În tabloul votiv, Matei, Doamna Ilina şi Matei beizadea poartă pe mâini biserica, căreia îi lipseşte pridvorul. Pridvorul a fost adăugat bisericii de Constantin Brâncoveanu, în anul 1693[1]. Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait[2], referindu-se la ctitoriile lui Brâncoveanu, au scris că voievodul şi-a legat numele "nu numai de ctitoriile şi palatele pe care le-a zidit, ci şi de restaurările reparaţiile sau daniile pe care le-a făcut la toate bisericile şi mănăstirile din ţară". *La "Strehaia, a înnoit zidurile învechite"* (s.n.)

A înnoi are sensul de a înlocui ceea ce este uzat şi sensul de a pune un lucru nou în locul altuia vechi. Din citatul reprodus, nu reiese clar în cea a constat înnoirea zidurilor învechite. Zidurile exterioare, ori ale "palatului domnesc", ori adăugarea pridvorului. I.B. Georgescu, citează o piatră găsită la poarta cea mică dinspre apus, cu înscrisul reprodus din lucrarea lui N. Iorga[3]: "Această piatră (s-au pus în) zilele luminatului domn Io Constandin Bas(a)raba Voievod, şi cu toată osteneala egu (menului) Silvestru iul lt. 7021. (1693)". Această piatră a fost aşezată la poarta cea mică dinspre apus, în zidul de incintă al mănăstiri, azi dispărută. În timpul săpăturilor arheologice din anii 1963-1964, a mai fost găsită o piatră sub scara casei din pronaus, care duce la turnul de la clopote al bisericii, cu înscrisul: "Această uşă s-au înnoit în (zilele) luminatului Domnu Constandin Bas(a)raba voevod cu toată cheltuiala egu(menului) Silvestru leat 7201 (1693)". Piatra se află în Muzeul Şcolii "Mihai Viteazul".

Mănăstirea Strehaia face parte din ctitoriile lui Matei Basarab ca mănăstire fortificată - cetate. Mănăstirile fortificate aveau dublul rol, religios, dar şi militar, de apărare a părţilor mai ameninţate, lipsite de cetăţi, de primejdiile ce veneau din afară, în mod deosebit din partea Porţii Otomane, care a interzis domnilor Ţarii Româneşti să mai construiască cetăţi de apărare, după pierderea cetăţilor de la Dunăre: Severin, Turnu, Giurgiu. Matei Basarab a găsit soluţia de a evita aplicarea măsurii impuse de Poartă. A construit mănăstiri fortificate, adevărate cetăţi de refugiu şi apărare. Până în timpul lui Matei Basarab (1632-1654), Strehaia a fost loc de refugiu pentru Bănia Severinului, în a doua jumătate a secolului al XlV-lea, loc de refugiu pentru Mitropolia Severinului, odată cu Bănia; a fost reşedinţa Băniei Strehăii, condusă de Neagoe ban Străhăianul, în anii 1479-1495; reşedinţă a Băniei Mehedinţilor, condusă în anii 1582-1588 de Mihai Viteazul; centrul militar al "Oastei Mehedinţilor"; căpitănia Strehăii; reşedinţa religioasă a fostei Mitropolii a Severinului în anii 1474-1503; reşedinţa

[1] Florentin Popescu, *Ctitorii Brâncoveneşti*, Bucureşti, 1976, p. 101
[2] *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1969, p. 383
[3] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile române*, vol. I, p. 211

domnească temporară a Ţării Româneşti, în timpul primei domnii a lui "Radu Mihnea (septembrie 1601 - martie 1602), iar în anii 1672-1679, reşedinţă a Episcopiei de Strehaia[1]. Toate aceste instituţii administrative, militare şi religioase de un deosebit interes nu se puteau retrage şi apoi să-şi aibă reşedinţa permanentă decât într-o aşezare cu posibilităţi naturale de apărare; aşezarea fiind înconjurată de jur împrejur de dealuri împădurite, adevărate cetăţi naturale, cărora li s-au alăturat şi construcţii fortificate, adevărate cetăţi de refugiu şi apărare. Tradiţia istorică păstrează toponimul "La metereze", în vechea vatră a aşezării Strehaia[2].

George Coşbuc, în lucrarea *Din Ţara Basarabilor*, Bucureşti, 1901, apărută în Biblioteca Societăţii Steaua, nr. 1, referindu-se la Basarab şi Strehaia, ca cetate şi scaun al Băniei, de la Severin şi Strehaia, scria: "Azi nu se cunoaşte nimic din vechea voastră capitală de la Strehaia, decât cetăţuia, care acum e biserică, dar după toate ale ei se vede că a fost loc de apărare, căci şi astăzi te miri de zidurile ce-o împrejmuiesc, în acre sunt făcute anumite ferestrui pentru arcul şi flintele dinăuntru. Trei domni de mai târziu, toţi trei Basarabi, şi cei mai aprinşi spre războaie, au întărit cetatea voastră, Mircea cel Mare şi Mihai Viteazul au voit s-o aibe tot cetate cum a fost, iar Matei Basarab a făcut-o biserică" (p. 82).

Satul şi moşia Strehaia au fost în secolul XV şi în prima jumătate a secolului XVI proprietatea lui Neagoe ban Strehăianul (intrat în istorie sub numele de Neagoe de la Craiova, odată cu mutarea reşedinţei Băniei de la Strehaia la Craiova, 1495, condusă de fiul său cel mare, Barbu, în anii 1495 septembrie 8 - 1520 ianuarie 10), proprietate pe care Neagoe Strehăianul a avut-o de la tatăl său, Barbu. Boierii Craioveşti, al căror nume a fost format, luat, după numele proprietăţii lor, Craiova (odată cu reşedinţa Băniei, 1495) s-au numit la început boierii Strehăieni, după numele proprietăţii lor Strehaia, denumire prin care Neagoe, tatăl fraţilor Craioveşti (Barbu, Pârvu, Danciu, Radu) o are pe când era conducător al Băniei de la Strehaia, "Neagoe de la Craiova ban Străhăianul", ceea ce înseamnă jupan Neagoe ban de Strehaia. În timpul domniei lui Vladislav al II-lea, Neagoe de la Craiova a fost ridicat în rândul vlastelilor, al marilor boieri apropiaţi domnului[3]. În timpul domniei lui Basarab Laiotă (1473-1477) Neagoe apare în sfatul domnesc printre boierii fără dregătorie, deci printre marii boieri[4]. În domnia lui Basarab Ţepeluş (1477-1482) a ajuns ban al Băniei de

[1] C.A. Protopopescu, *Strehaia în istorie*, Editura PACO, Bucureşti., 2004, p. 186
[2] *Ibidem*
[3] Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, p. 64
[4] *Ibidem*, p. 6

Strehaia.[1]. Ascendenţii lui Neagoe de la Craiova ban Străhăianul, bunicii despre tata, Barbu şi Vlacsan despre mamă[2] şi fiul acestora Neagoe au avut o curte boierească la Strehaia, care credem că a fost folosită şi ca reşedinţă a Băniei de Strehaia şi apoi reşedinţă a Băniei Mehedinţilor. Vechea curte a fost reconstruită, adusă în starea bună de mai înainte, de fiii lui Neagoe ban Strehaianul, în anii 1508-1511. Această curte boierească, refăcută de fiii lui Neagoe (Barbu, Pârvu şi Danciu), este locul pe care se află mănăstirea fortificată Strehaia.

Curtea boierilor Craioveşti (cu construcţiile care ţineau de clădirea centrală şi capelă, de gospodărie) a fost o curte fortificată, cu posibilităţi de apărare, fie cu ziduri, fie din palisade, valuri de pământ întărite cu material lemnos, pari înfipţi în pământ şi legaţi între ei cu nuiele (palisade).

Nicolae Iorga considera că boierii Craioveşti nu stăteau la Craiova ca bani, ci după datină, în Strehaia, unde biserica purta pe zidurile ei, ca şi Bistriţa vâlceană, fundaţia lor de căpetenie, chipurile membrilor familiei lor Barbul, banul prin excelenţă, Pârvul însemnat ca vornic şi alt frate vornic, Danciu[3]. Boierii Craioveşti au condus Bănia Olteniei ereditar din anul 1495 (cu primul ban Barbu care a condus-o timp de 25 de ani) până în anul 1535, cu ultimul ban al familiei, Barbu III (1534-1535). Considerăm că în această perioadă 1495-1535, Craioveştii ca bani au întreţinut curtea de la Strehaia, unde după datină mai veneau şi locuiau. După 1535, curtea boierească se va menţine în continuare şi va fi folosită de urmaşii de rudenie colaterală (descendenţii acestora), dar şi de unii domnitori, ca Pătraşcu cel Bun (1554-1557)[4] Mihai Viteazul ca ban al Mehedinţilor (1582-1588) şi Radu Mihnea în prima sa domnie (septembrie 1601 - martie 1602) unde, în refugiu, şi-a avut reşedinţa şi cancelaria ca domn, în timpul luptelor cu Simion Movilă pentru tronul Ţarii Româneşti.

Matei Basarab a refăcut curtea boierilor Craioveşti, pe care o transformă în mănăstire, 1645. Prima descriere a mănăstirii aparţine lui Paul de Alep din anul 1658. "Seamănă cu o cetate mare şi are ziduri puternice de incintă, cu multe creneluri… Se spune că, mai întâi domnul a început să construiască biserica în apropierea acelui sat, apoi a înfrumuseţat locul de acolo şi a început să construiască curte, adică palatul domnesc. După ce acesta a fost terminat, mai mulţi i-au spus: Dar ceea ce se cere este s-o prefaci într-o

[1] *Ibidem*
[2] I.C. Filliti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, f.a., p. 28
[3] N. Iorga, *op. cit*., p. 286
[4] Alexandru Stefanopol, *Hangiţa Tudora*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1971

mănăstire". El a răspuns: "Este pe cale de a fi prefăcut într-o mănăstire, şi a terminat clădirea în acest fel"[1].

A doua descriere a mănăstirii cetate aparţine inginerului maior I.C. Weiss, din anul 1731, din timpul ocupaţiei Olteniei de imperiul austriac (1718-1739). Autorul menţionează că este deteriorată. "Această mănăstire" era "înconjurată cu o veche fortificaţie de pământ cu 5 rondele, care, pentru o mai buna desfăşurare puteau fi transformate în formă de bastion, unde apoi husarii sau cavaleria se putea retrage în această mănăstire şi fortificaţie şi o puteau ţine ocupată în timp de război". Şanţul, după cum se arată în profil, avea o lărgime de 2 stânjeni jos în fund 4 ½ stânjeni sus, cu o adâncime de 2 stânjeni. Parapetul avea o grosime 4 stânjeni la bază şi de 2 stânjeni sus şi o înălţime de 1 1/2 stânjeni"[2].

Descrierea lui I.C. Weiss fiind un studiu militar al fortificaţiilor şi locurilor strategice din Oltenia prezintă realitatea existentă a acestora. El nu poate fi pus la îndoială. După informaţia prezentată de I.C. Weiss, privind fortificaţia de pământ care înconjura zidurile, ne întrebam cine şi când au ridicat aceste valuri de pământ. Le-au ridicat fraţii Craioveşti? Le-a ridicat Mihai Viteazul, în perioada când a condus ca ban Bănia Mehedinţilor? Le-a ridicat Radu Mihnea, în perioada lunilor septembrie 1601 - martie 1602, când s-a retras în cetatea Strehăii cu 7.000 de ostaşi? Le-a ridicat Matei Basarab când a refăcut curtea Craioveştilor, strămoşii săi, pe care a transformat-o în mănăstire? Ar fi putut Craioveştii să ridice în anii 1508-1511, curtea lor pe locul unde a fost vechea cetate a Basarabilor de care vorbeşte George Coşbuc, refăcută de Mircea cel Mare şi Mihai Viteazul, cu valurile de pământ cu care au înconjurat-o primii Basarabi? Este o întrebare la care se aşteaptă răspunsul, prin intuiţie, în lipsa izvoarelor scrise.

În pisania bisericii este menţionat ca (,) ctitor şi soţia voievodului (...) împreună cu "Doamna şi gospoja Ileana... într-al treisprezecelea an de domnie al lor, (de la facerea lumii) 7153 (de la Mântuirea Lumii) 1645; şi s-au săvârşit în luna lui avgustu 1 dna". Doamna Elena, soţia lui Matei Basarab, este una din femeile române creştin-ortodoxe, cu responsabilitate de familie, de patrie şi neam de biserică şi cultură ale secolului al XVII-lea. A

---

[1] C.A. Protopopescu, *Mănăstirea şi satul Strehaia într-un document arab din anul 1658*, în revista de cultură "Arcade", Strehaia, anul I, 2003, nr. 2-3, p. 3-5; cf. *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 205-206

[2] C.A. Protopopescu, *Inginerul maior I.C. Weiss despre Mănăstirea Strehăii*, în revista "Arcade", anul I, nr. 4, 2003, Strehaia, p. 13-14; Cf. Alexandru Vasilescu, *Descrierea şi proiectele de fortificaţie a Mănăstirilor mai însemnate şi a locurilor strategice din Oltenia*, *întocmite în 1731 de Inginerul maior I.C. Weiss*, în AO, anul VIII, mai - august 1928, p. 268-272

făcut parte din familia boierului postelnic Radu Năsturel Herescu. A fost soră cu Udrişte Năsturel Herescu.

Elena Năsturel Herescu (1598-1653), ca şi fratele său Udrişte, a avut o creştere îngrijită, privind instrucţia şi educaţia, cunoştea greaca şi slavona. A iubit literatura, istoria, arta. A fost culegătoare de datini, obiceiuri. A fost ocrotitoarea bisericii, literaturii şi artei. Fratele său, Udrişte a fost scriitor, traducător, tipăritor de carte. Udrişte şi Elena au tradus din limbi străine şi în limba românească[1].

Doamna Elena a colaborat cu fratele sau Udrişte Năsturel la traducerea cărţii *Imitaţia lui Hristos* din latină în slavonă, tipărită la 15 aprilie 1647, cu cheltuiala "Doamnei Elena, stăpâna Ungrovlahiei Transalpine, soţia prealuminatului domn şi voievod Io Matei Basarab". Sub patronajul său a apărut în anul 1649 *Penticostar slavon* din poruncă cu cheltuiala principesei Elena, cu mila lui Dumnezeu stăpâna şi doamna Ţării Româneşti, soţia prealuminatului domn Io Matei Basarab în tipografia lor domnească din cetatea de scaun Târgovişte"[2]. Penticostarul are reprodusă "Stema Elinei, Doamna lui Matei Voievod[3].

Autorul studiului ne face cunoscut, cum Nicolae Iorga având în vedere rolul şi contribuţia. Doamnei Elena în cultura secolului al XVII-lea, i-a dedicat în anul 1932 un articol intitulat "Doamna Elina a Ţarii Româneşti ca patroană literară"[4]. Articolul, a fost comunicarea prezentată în ziua de 8 aprilie 1932 la Academia Română[5]. Autorul articolului din "Oltul cultural", scrie: "După ştiinţa noastră această realizare culturală a unei soţii de domnitor (1598 - august 1653) este unica în istoria românească". Patroana literaturii Ţării Româneşti, cum a numit-o Nicolae Iorga, Doamna Elena a încetat din viaţă în anul 1653. A fost înmormântată în biserica domnească din Târgovişte, iar pe piatra ei de mormânt, bătrânul voievod a pus să i se sape "înduioşătoarele cuvinte, că au trăit împreuna de doua ori 20 de ani"[6]. Matei Basarab nu a mai trăit mult nici el. Se stinge din viaţă la vârsta de 68 de ani. A fost îngropat în biserica domnească, lângă doamna Elena. Urmare a faptului că Târgovişteа a fost arsă de turci, curtea şi biserica, osemintele domnitorului vor fi reînhumate la Mănăstirea Arnota, din judeţul

[1] C.A. Protopopescu, Elena Jianu Tutunaru, *Domnitori cu nevestele lor*, *ctitori de mănăstiri. Mănăstirea Strehaia*, în revista "Femeia ortodoxă", nr. 3 din 26 octombrie 2002, Craiova, p. 27-29

[2] Dorin Teodorescu, *Cărţile din vremea lui Matei Basarab (20 sept. 1632 - 9 aprilie 1654)*, în revista "Oltul cultural", anul VII, nr. special, Slatina 2004

[3] *Ibidem*, p. 11

[4] *Ibidem*

[5] Barbu Teodorescu, *Nicolae Iorga (1871-1940)*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 106

[6] C.A. Protopopescu, Elena Jianu Tutunaru, *op. cit*., p. 29

Vâlcea, ctitoria sa[1]. În memoria lui Matei Basarab şi a soţiei sale Elena, Liceul strehăian îi poartă numele "Matei Basarab". În naosul bisericii, portretele murale îi înfăţişează pe ctitori. "Matei, Doamna Ilina, Matei beizadea", acesta fiul lor adoptiv. După informaţiile noastre numai la biserica Mănăstirii Strehaia se află pictat Mateiaş voievod, alături de părinţii săi, fiind unicul tablou votiv a lui Matei beizadea, zis Mateiaş voievod. "Mateiaş voievod este fiul adoptiv a lui Matei Basarab voievod şi al doamnei Elena născută Năsturel. Chipul lui se afla pictat ca ctitor, alături de al părinţilor săi de adopţiune pe pereţii bisericii Mănăstirii Strehaia, din judeţul Mehedinţi"[2]. Autorul articolului menţionează: "Purtând deosebită grijă statului, Matei Basarab s-a gândit să lase la domnie un vrednic urmaş. A ales ca atare pe postelnicul Mateiaş Năsturel, un nepot de frate al soţiei sale doamna Elena, fiu al jupâniţei Maria, născută Corbeanu şi căsătorită la 1625 cu vestitul cărturar logofătul Udrişte Năsturel, fratele doamnei Elena". "Postelnicul Mateiaş Năsturel s-a născut în 1635 şi a fost botezat de doamna Elena şi Matei Basarab voievod, luând din botez numele naşului său. Mama sa Maria la 2 săptămâni de la naşterea fiului său a murit. Mateiaş a fost înfiat şi crescut în casa domnească de către mătuşa sa, doamna Elena şi Matei Basarab voievod". "Mateiaş voievod, marea nădejde a casei domnitoare s-a stins însă din viaţă la vârsta de 17 ani, în 1652, în braţele părinţilor săi adoptivi".

La numărul mare al ctitoriilor ridicate de Matei Basarab până în anul 1645 şi după anul 1645, de ce numai la biserica Mănăstirii Strehaia a fost pictat alături de părinţii adoptivi, ca ctitor, fiul lor Mateiaş voievod, un vrednic urmaş, pentru o domnie ereditară? Prin intuiţie considerăm că Matei Basarab a avut în vedere prestigiul pe care l-a avut Strehaia în istoria Craioveştilor "ca locul lor de baştină şi sediul dintâi al băniei pe care s-a edificat puterea lor".

Craioveştii, stră-strămoşii săi, viitorii mari bani, descind dintr-un ban cu reşedinţa la Strehaia, Neagoe ban Străhăianul. În istoria Ţării Româneşti, fiul lui Pârvu I, Neagoe, şi-a luat numele de domn, Basarab (Neagoe Basarab 1512-1521), nume pe care şi Matei Basarab, ca descendent din Craioveşti şi înrudit cu Neagoe Basarab, 1-a adoptat pentru o îngemănare fericită cu Basarabii, întemeietori de dinastie care s-au succedat la conducerea Ţării Româneşti, pe care spera s-o onoreze mai departe prin fiul său adoptiv, căruia i-a legat numele de Strehaia şi Craioveşti prin tabloul votiv, alături de părinţii săi, ca ctitori ai bisericii mănăstirii.

---

[1] *Ibidem*

[2] St. Nicolaescu, *Mateiaş voievod*, *fiul lui Matei Basarab voievod 1635-1652*, în AO, anul XX, nr. 113-118, ianuarie - martie 1941, p. 19-27

S-a spus că destinul locurilor se împleteşte adesea cu cel al oamenilor, că vibrează în aceeaşi suflare de viaţă. Istoria locurilor strehăiene se împleteşte şi vibrează în aceeaşi suflare de viaţă cu memoria şi amintirea personalităţilor care au fost: boierii Craioveşti, domnitorii Basarabi (Neagoe Basarab, Pătraşcu cel Bun, Mihai Viteazul, Radu Mihnea, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu Basarab) la 350 de ani de la moartea lui Matei Basarab şi 350 de ani de la naşterea lui Brâncoveanu şi 290 de ani de la martirajul ultimului basarab şi feciorii săi, văzuţi în oglinda trecutului istoric al Strehăii şi în prezenţa itinerariului omagial, pornit din judeţul Olt (Brâncovenii Romanaţilor), în judeţul Dolj, Mehedinţi (Mănăstirea Strehăii), Gorj, Vâlcea, din zilele 31 martie - 4 aprilie 2004, şi Târgovişte.

MATEI BASARAB IN THE MIRROR OF THE PAST OF STREHAIA

Abstract

The author emphasizes the different periods of time in the history of the city of Strehaia, till the moment when Matei Basarab, descendant of the family Basarabi Craioveşti rebuilded the court of the Craioveşti and constructed a monastery, at Strehaia.

MATEI BASARAB ŞI POSTELNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO

RADU ŞTEFAN VERGATTI

În fosta reşedinţă domnească Târgovişte, în cadrul Muzeului Literaturii, se găseşte o secţie aparte, oarecum originală: Muzeul Tiparului. Privitorul este impresionat de aspectul deosebit al clădirii. Evident, este o construcţie "bătrână", de vârstă apreciabilă, datând din timpul Evului Mediu. Curiozitatea îndeamnă a întreba şi a răspunde cui a aparţinut frumoasa şi masiva, dar eleganta şi primitoarea casă? În momentul de faţă, tainele istoriei casei nu mai există. Se ştie că ea a fost înălţată între anii 1635-1640, din porunca postelnicului Constantin Cantacuzino ((1593?) 1598[1] - 20 decembrie 1663). Din construcţia originală se păstrează un demisol puternic[2], deasupra căruia arhitectul Ion Mincu a înălţat parterul[3]. În acţiunea de restaurare a fost respectat planul originar, creindu-se o locuinţă cu o încăpere centrală spaţioasă, înconjurată de odăi mari, primitoare. Evident, a fost locuinţa unui mare boier, bogat, apropiat de domn, căci a putut înălţa clădirea în imediata vecinătate a curţii domneşti[4].

Cine era acest om, care a putut să-şi ridice o bogată construcţie, de altfel singura aflată în apropierea palatului domnului? În ce raporturi s-a aflat cu domnul Matei Basarab (septembrie 1632 - 9 aprilie 1654)?

Am reuşit să răspund aproape în întregime acestor întrebări în urmă cu mai bine de douăzeci de ani, într-o carte dedicată fiului postelnicului, faimosul stolnic Constantin Cantacuzino[5]. Faţă de momentul publicării volumului amintit, documentaţia şi cunoştinţele asupra familiei Cantacuzinilor şi a postelnicului oarecum s-au îmbogăţit. Pot aminti, în acest sens, publicarea unor dovezi clare asupra descendenţei

---

[1] Pentru data naşterii postelnicului Constantin Cantacuzino, v. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1982, p. 41; Constantin Rezachevici, *Contribuţie la istoria Cantacuzinilor: testamentul inedit al postelnicului Constantin Cantacuzino*, în SMIMed, vol. XV/1997, p. 131

[2] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 37 şi urm.

[3] Cf. Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Sediul primei biblioteci a Cantacuzinilor munteni*, în Scripta Valachia, 4/1972, p. 362-366

[4] Cercetările arheologice au arătat că singura locuinţă boierească din apropierea curţii domneşti a fost aceea care adăposteşte azi Muzeul Tiparului, deci fosta proprietate a postelnicului (cf. E. Fruchter, G. Mihăescu, *op. cit*., loc. cit., p. 362)

[5] R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., passim

Cantacuzinilor munteni din basileii bizantini[1] şi a diatelor postelnicului şi soţiei sale, Elina[2]. Sunt mărturii care permit să se nuanţeze jocul umbrelor şi al luminilor din jurul puternicei şi numeroasei familii a Cantacuzinilor care, între veacurile al XVII-lea şi al XX-lea, a dat pământurilor româneşti douăsprezece generaţii cu circa cinci sute de membri iluştri[3]. Dintre ei, l-am ales pe postelnic, deoarece, în memoria colectivă, el a rămas drept ctitor de neam în Ţara Românească. Îmi întemeiez afirmaţia pe portretul votiv existent în interiorul bisericii din Filipeştii de Pădure. Ctitorită în anul 1688 de Drăghici, fiul major al postelnicului, biserica are în interior fresce realizate de pictorul de curte al familiei Cantacuzino, de Pârvu Mutu Zugravul[4]. Între cei cincizeci şi cinci de membri ai familiei, bine cunoscuţi pictorului, figura dominantă a tabloului votiv este cea a postelnicului[5].

De unde a provenit omul care s-a impus în faţa contemporanilor săi, de la vodă până la opincă?

Postelnicul Constantin Cantacuzino făcea parte din familia care, din secolul al XI-lea, se afirmase prin generali bizantini iluştri. Mai cunoscuţi prin calităţile vădite în apărarea imperiului au fost: amiralul Cantacuzino - care a luptat împotriva lui Tancred d'Hauteville[6], generalul Ion Cantacuzino care a luptat eroic împotriva turcilor selciuchizi, pierind la Manzikert (19 august 1071); alt Ion Cantacuzino, despot al Thraciei, care în anul 1248 i-a înfrânt pe genovezii din Rhodos[7] etc. Profitând de conjunctura politică favorabilă şi de minoratul ginerelui său, un alt ilustru general s-a proclamat basileu sub numele de Ioan al VI-lea Cantacuzino (1341-1355)[8]. Fiul său, Matei, poate fi considerat un "porfirogenet", deoarece s-a născut în palatul imperial, în timp ce tatăl său ocupa tronul.

Până la cucerirea Constantinopolului de turcii otomani (29 mai 1453), Cantacuzinii nu s-au mai remarcat în chip deosebit. Asemeni altor

---

[1] Cf. P. Ş. Năsturel, *De la Cantacuzinii Bizanţului la Cantacuzinii turcocraţiei şi ai ţărilor române*, în Arhiva genealogică, Iaşi, I/1994, p. 171-175. A se vedea şi bibliografia aferentă; de consultat şi R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 37 şi urm.

[2] Cf. Constantin Rezachevici, *op. cit*., p. 119-154

[3] Cf. Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, Bucureşti, 1996, passim

[4] Pentru viaţa şi creaţia pictorului Pârvu Mutu Zugravu, vezi Teodora Voinescu, *Pârvu Mutu Zugravu*, Bucureşti, 1968, passim

[5] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 37, 38 şi urm.

[6] Întemeietorul dinastiei care a impus dominaţia normandă în sudul Italiei

[7] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 24-25

[8] Pentru viaţa şi opera basileului, vezi Jean Cantacuzène, *Histoire des Empereurs Jean Paléologue et Jean Cantancuzène*, în M. Cousin, *Histoire de Constantinople*, *traduite sur les originaux grecs*, vol. VII, Paris, 1685, passim

familii aristocrate bizantine, după cucerirea otomană, ei au fugit din Istanbul şi s-au răspândit pe întreaga suprafaţă a pământului lui Jaffet[1].

În cazul de faţă, îi voi urmări numai pe cei din "sireaua" postelnicului, pe ascendenţii săi. Ca înaintaş al acestuia, după căderea Constantinopolului, s-a afirmat bunicul său, Mihail "Şeitan-oglu", supranumit şi "cilibi"[2]. Cu o poreclă turcizată[3], dar justificată, el a reuşit să strângă o avere excepţională, căci deţinea monopolul comerţului cu sare în Sublima Poartă. A izbutit, prin ascendenţa şi educaţia sa, fiind fiu de ierarh ortodox[4], să-şi formeze o cultură de nivel renascentist-laleli, să-şi constituie o bibliotecă extrem de bogată şi să-şi înalţe un magnific palat la Ankyallos[5]. Angrenarea sa, dealtfel ca a oricărui tânăr grec, în lupta de eliberare a Eladei şi descoperirea planurilor sale, au dus la rapida lui judecare, condamnare şi executare (3 martie 1578)[6].

După el, au rămas în viaţă fratele său Iane (Ioannis), deţinător de mari dregătorii în ţările române[7], sora sa Tudora (Teodora) - mama viitorului domn al românilor Mihai vodă Viteazul (1593-1601) şi fiul său Andronic[8]. Urmaşul direct al lui Mihail Şeitan-oglu, Andronic, după ce şi-a salvat viaţa, a profitat de pe urma ajutorului rudelor sale stambuliote. El a fost educat în şcolile strălucite ale Patriarhiei Greceşti din Istanbul şi în Italia. Acolo a învăţat, pe lângă greceşte şi turceşte, limbile latină şi italiană, stăpânirea dreptului şi a contabilităţii[9]. Înzestrat cu solide cunoştinţe, a trecut în nordul Dunării, în Ţara Românească, unde s-a stabilit, rămânând neîntrerupt mai mult de un deceniu, adică cel puţin între 1590 şi 1601[10]. În anii ocupării tronului de către vărul său, Mihai vodă Viteazul, Andronic a putut să-şi valorifice ştiinţa dobândită pe

[1] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 27 şi urm.
[2] *Ibidem*
[3] Pentru discutarea acestei porecle, a se vedea opiniile exprimate de Ştefan S. Gorovei, *Continuitatea Cantacuzinilor: un punct de vedere*, în Arhiva genealogică, I /1994, nr. 3-4, p. 321-322
[4] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 28 şi urm; C. Rezachevici, *Testamentul*..., loc. cit., p. 124 şi urm.
[5] R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 28 şi urm.
[6] Idem, p. 32
[7] Cf. C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 126
[8] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 33-36
[9] *Ibidem*
[10] Cf. R.Şt. Ciobanu (Vergatti), p. 33 şi urm.; C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 127 şi urm.

meleaguri străine, ocupând dregătoria de mare vistier[1], calitate în care a ajutat efectiv ţara[2].

La dispariţia sa tragică[3], Andronic a lăsat în urma lui patru copii: trei fii - Constantin, Iordache-Ghiorgache şi Toma - şi o fiică, puţin cunoscută[4]. Toţi băieţii, nepoţi ai lui Mihai vodă Viteazul, s-au vădit a fi oameni cu firi alese. Fratele major, Constantin, va fi postelnicul care se va stabili în Ţara Românească. Ceilalţi doi - Iordache şi Toma - fraţii mezini, se vor aşeza în Moldova, ţară unde vor face multe fapte bune, lăudate de cronicarii Miron Costin[5] şi Ion Neculce[6].

Viitorul postelnic s-a născut între anii 1593 şi 1598[7], aşadar când a fost asasinat părintele său, Constantin abia depăşise înălţimea unei flori de crin. Asemeni părintelui său, el, fraţii şi sora sa au fost salvaţi de rude. Copiii au ajuns la Stambul. Acolo, conform tradiţiei familiei, au urmat cursurile şcolilor Patriarhiei[8]. Ajuns la vârsta tinereţei, Constantin a revenit în Ţara Românească. El ştia că pe tron se găsea un domn de înaltă şcoală stambuliotă, favorabil familiei sale - Radu Mihnea[9]. Se pare că a ajuns în capitala ţării, în Târgovişte, în vremea celei de a doua domnii a acestuia, adică între 1621-1623. Acolo, imediat, s-a integrat bine în viaţa societăţii valahe unde, în anul 1624, a primit cea dintâi dregătorie, cea de cupar[10]. Urmându-l pe Radu Mihnea în Moldova, al cărei tron îl preluase, căci în Ţara Românească rămăsese fiul său Alexandru Coconul (1623-1627), Constantin a primit prima sa dregătorie mai însemnată, cea de vel paharnic[11].

---

[1] Cf. C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 128-129

[2] Se pare că în mai multe rânduri s-a opus efectiv măririi tributului cerut de turci.

[3] Fiind considerat devotat lui Mihai vodă Viteazul, după asasinarea acestuia a fost şi el ucis din ordinul lui Simion Movilă între 8 septembrie - 4 noiembrie 1601 (cf. G. D. Florescu, Dan Pleşia, *Mihai Viteazul - urmaş al împăraţilor bizantini*, în Scripta Valachica, Târgovişte, IV/1973, p. 151-154; N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV - XVII*., Bucureşti, 1971, p. 41; C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 129)

[4] Ea a fost menţionată în diata lăsată de postelnic (cf. C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 147 şi urm). Se pare că această soră a constituit una din bunele şi solidele legături ale postelnicului la Istanbul.

[5] Cf. Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, publ. de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 169

[6] Cf. Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, publ. de Iorgu Iordan, ediţia a doua, Bucureşti, 1959, p. 23-24

[7] A se vedea nota 1

[8] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 41 şi urm.

[9] Idem, p. 42 şi urm.

[10] Cf. N. Stoicescu, *Dicţionarul marilor dregători*…, ed. cit., p. 135

[11] *Ibidem*

Imediat după aceea, a făcut un pas decisiv pentru viaţa lui: s-a căsătorit. Alegerea sa a fost bună. Mireasă i-a fost Elina, fiica mezină a fostului domn Radu Şerban (1601; 1602-1611). Ea fusese educată şi şcolită la Viena, unde părintele său ajunsese, silit să fugă, imediat după mazilire[1].

Foarte probabil, judecând după data înscrisă în diata postelnicului şi a soţiei sale, căsătoria s-a încheiat între anii 1625-1628[2]. Cum despre Elina se ştie, aproape sigur, că s-a născut în jurul datei de 21 mai 1611, probabil la Suceava, înseamnă că ea s-a măritat la o vârstă deosebit de fragedă, adică la circa 15 ani. Ţinând seama de media de vârstă la căsătorie a femeilor din Europa de Răsărit, care era de 18 ani[3], pot conchide într-un singur sens. Cei doi miri, mânaţi de zeul cu întreit nume - Eros, Cupidon, Amor - au fost extrem de grăbiţi.

Oare numai sentimentele să fi urgentat căsătoria?

Judecând raţional situaţia, pot răspunde negativ. Din diata postelnicului rezultă clar că înainte de căsătorie el nu era un om avut: poseda numai un loc de casă în Bucureşti. Elina i-a adus o mare avere, ca zestre a ei[4]. Era firesc, căci, după cum a remarcat C. Rezachevici, fetele de domn nu-şi pierdeau proprietăţile imobiliare la mazilirea taţilor lor[5]. Curând, postelnicul a devenit unul dintre cei mai bogaţi boieri din ţară, preluând, prin Elina, mai mult de 40 de sate din fostul domeniu al Craioveştilor. Totodată, căsătoria a întărit reputaţia lui Constantin de om extrem de serios. Judecând rece, calm, profund şi rapid situaţia din ţară, a înţeles că prin căsătorie se putea naturaliza şi înrola uşor în facţiunea boierească cea mai puternică, cea a pământenilor. Astfel, îi era posibil să progreseze şi în planul politic. Inteligent şi discret, nu a pomenit niciodată despre originile lui din basileii bizantini. Această atitudine, pe care nu a putut-o impune şi fiilor săi[6], a făcut ca viitorul postelnic să fie acceptat şi mai uşor de boierii pământeni. O dovadă în acest sens este permisiunea ca, în 23 iulie 1631, să semneze alături de ei hrisovul de protest împotriva

[1] R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 42 şi urm.
[2] Idem, p. 43 şi urm.; C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 127
[3] Cf. R. Şt. Vergatti, *Populaţie*, *timp*, *spaţiu. Privire asupra demografiei istorice universale*, Brăila, 2003, p. 170 şi urm.
[4] Mihail Banul Cantacuzino remarcă limpede că postelnicul s-a îmbogăţit în urma căsătoriei (cf. Mihail Banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publ. de N. Iorga, Bucureşti, 1902, p. 82)
[5] Cf. C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 132
[6] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 212 şi urm.

domnilor şi boierilor de origină greacă şi balcanică[1], mergând până la a cere expulzarea lor.

Unul dintre fruntaşii boierilor pământeni atunci era Matei aga din Brâncoveni, viitorul Matei Basarab[2]. Constantin Cantacuzino era înrudit cu el prin soţia sa, Elina[3]. Ca urmare, cu discreţia care l-a caracterizat întreaga viaţă, a sprijinit răscoala boierilor olteni. În anul 1632, în septembrie, când a sosit în Ţara Românească solia sultanului Murad al IV-lea, care trebuia să-l pună pe tron pe Radu Iliaş, Constantin Cantacuzino a intervenit. Acolo s-a văzut puterea deosebită a acestui om care stătea în umbră. A luat legătura cu un cunoscut de-al său, Abaza paşa din Silistra, a făcut apel la rudele stambuliote şi a folosit invenţia fenicienilor: banul rotund care învârteşte lumea. Rezultatul a fost cel aşteptat: pe tronul Ţării Româneşti a fost numită ruda lui Constantin Cantacuzino, Matei Basarab.

Viaţa a arătat că a fost o alegere chibzuită a Cantacuzinului. Matei Basarab nu a considerat niciodată a fi recunoştinţa o haină prea grea pentru el. Imediat după preluarea tronului, în luna noiembrie a anului 1632 Constantin Cantacuzino a fost numit mare postelnic. A fost cea mai înaltă dregătorie pe care a deţinut-o[4]. El a ocupat această poziţie dominantă în cârmuirea ţării şi în sfat în tot timpul domniei lui Matei Basarab, adică între anii 1632-1654.[5]

A fost un caz unic. Nici un alt boier, în lungul Evului Mediu românesc, nu a deţinut atât de mult timp aceeaşi dregătorie importantă.

Marele postelnic Constantin Cantacuzino, cât timp a stat în jilţul oferit de această înaltă dregătorie, a vădit aceeaşi discreţie care l-a caracterizat începând din tinereţe. El s-a ferit să facă vâlvă în jurul lui. Contemporanii săi ştiau, dar nu datorită postelnicului, că este un om foarte puternic, cu influenţă asupra domnului. Diaconul sirian Paul din Alep, în relaţiile sale de călătorie, a consemnat tocmai această situaţie: "*El a ajuns administratorul principatului, rânduindu-i toate treburile; toţi boierii*

---

[1] Cf. DRH, B, *Ţara Românească*, p. 412-414; C. Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în veacul al XVII-lea*, partea I, în SMIMED, IX/1978, p. 75

[2] Cf. N. Stoicescu, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1982, p. 9-45

[3] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 38 şi urm.

[4] Din acte rezultă că a deţinut următoarele dregătorii: 1624 cupar în Ţara Românească; 1624-1625 mare paharnic în Moldova; 1625-1627 mare postelnic în Ţara Românească; 1629 mare paharnic în Ţara Românească; 1630 biv vel paharnic tot în Ţara Românească; 21 noiembrie 1632 - 25 aprilie 1654 vel postelnic, membru al sfatului domnesc (cf. N. Stoicescu, *op. cit*., p. 135); pentru cazul de faţă nu interesează dregătoriile ocupate în afara domniei lui Matei Basarab.

[5] *Ibidem*

veneau la casa lui pentru a-i cere sfaturi. El se ducea la domn în fiecare zi de dimineaţă şi nu se petrecea nimic fără sfatul lui"[1].

Bucurându-se de încrederea domnului, vel postelnicul Constantin Cantacuzino l-a ajutat în anul 1638, când a fost necesar să îndeplinească o misiune diplomatică în Transilvania. Se pare că prezenţa lui a fost absolut necesară pentru a media unele situaţii neclare, generate de amestecul principelui Gheorghe Rákóczi I (1630-1648) în războiul de treizeci de ani[2]. În acei ani, se pare, se ţesea o coaliţie antiotomană. La ea ar fi trebuit să participe şi Matei Basarab. Ruda domnului, vel postelnicul cu o mie de relaţii bănuite dar puţin cunoscute, a fost poate cea mai indicată persoană să participe la discuţii[3]. Învăţând din lecţiile trecutului, din felul în care murise bunicul său Mihail Şeitan-oglu, vel postelnicul a lăsat puţine înscrisuri asupra celor discutate cu principele Transilvaniei. Rămânea ca, în cazul încheierii unei alianţe concrete, clare, să se elaboreze şi să se parafeze actele scrise. Nu s-a mai ajuns la o asemenea situaţie.

Ponderatul vel postelnic l-a influenţat pe Matei Basarab şi în politica sa faţă de biserică. Este bine ştiut că domnul a fost unul dintre cei mai mari ctitori de biserici ortodoxe din Ţara Românească[4]. Cu toate acestea, în secolul al XVII-lea, cunoscut prin acţiunea de misionarism a catolicilor[5] şi de prozelitism a reformaţilor[6], postelnicul a reuşit să-l influenţeze pe domn să aibă o atitudine de toleranţă din punct de vedere al dogmei. A fost o mare realizare, căci a ferit ţara de lupte cu aspect religios, aşa cum s-a întâmplat în statele vecine[7].

În cazul în care nu ar fi fost un om atât de puternic, bogat, cu influenţă asupra domnului, vel postelnicul nu ar fi reuşit să construiască

---

[1] Cf. *Călători străini despre ţările române*, col. publ. de M. Holban, M.M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, vol. VI, publ. de Maria Matilda Alexandrescu Dersca Bulgaru, Mustafa Mehemet Ali, Bucureşti, 1976, p. 147

[2] În legătură cu politica externă a lui Matei Basarab, ultimul punct de vedere a fost exprimat de Paul Cernovodeanu în *Udrişte Năsturel - diplomatul*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 de ani*, Brăila, 2003, p. 341-352; a se consulta şi bibliografia aferentă textului.

[3] *Ibidem*

[4] Cf. C.C. Giurescu, *Matei Basarab cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Ştiri noi despre lăcaşurile lui*, în *Prinos I.P.S.S. Nicodin*, *patriarhul României*, Bucureşti, 1946

[5] Cf. Francisc Pall, *Matei Basarab şi problema unirii religioase*, în "Studii italiene", VI/1939, p. 60 şi urm.

[6] *Ibidem*; a se vedea şi *Călători străini despre ţările române*, col. cit., vol. VII, publ. de M. Holban, M.M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, Bucureşti, 1980, passim

[7] Cf. Norman Davies, *Histoire de la Pologne*, Paris, 1986, p. 366 şi urm.

splendidele palate de la Filipeştii de Târg[1] şi de la Coiani[2]. Ambele rezidenţe au fost descrise cu entuziasm în culori luminoase, de Paul de Alep[3]. Diaconul sirian putea fi obiectiv, căci văzuse multe în călătoria sa care-l purtase de la Alep, prin ţările române, prin Ucraina, prin Rusia până la Moscova şi înapoi[4]. Toate aceste reşedinţe erau întru-totul comparabile cu acelea ale unui senior Occidental, de rang similar cu al postelnicului.

Bogăţia acumulată nu a degenerat niciodată în lăcomie. Păstrarea firii măsurate a postelnicului este vădită şi din atitudinea faţă de cumnata sa, Anca, sora soţiei lui. Către anul 1640 Anca, fosta soţie a lui Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, unchi al postelnicului, se reîntorsese în ţară. Ea, împreună cu copiii săi, a început acţiunea de redobândire a acelei părţi din moşiile părintelui ei, precum şi pe cele ale soţului ei, care îi reveneau de drept. Postelnicul şi soţia sa Elina au ajutat-o. Niciodată nu au întreprins o acţiune prin care s-ar fi arătat dornici să ia o parte din bunurile care nu li se cuveneau.

Toleranţa religioasă a postelnicului reiese şi din viaţa sa culturală. Vel postelnicul s-a preocupat de crearea unei bune şcoli în capitala ţării, în oraşul Târgovişte. Ea era destinată în primul rând pentru instruirea copiilor săi, a fiului domnului - din păcate pierit la o vârstă fragedă şi a altor vlăstare boiereşti. În anul 1646, în câteva dintre chiliile din jurul mitropoliei, vel postelnicul a creat *schola greca e latina*. Acolo a chemat doi profesori vestiţi în epocă: Ignatie Petritsis şi Pantelimon Ligaridis[5]. Ei au reuşit să instruiască doisprezece fii de mari boieri[6]. Toţi au învăţat să scrie, să citească, să se exprime în limbile latină, elină, slavonă şi turcă. Totodată, în primul ciclu, ei îşi mai însuşeau cunoştinţe de gramatică şi aritmetică elementară. Odată ce absolveau acest prim ciclu, spudeii puteau trece în cel de-al doilea unde preda Ligaridis logică şi retorică[7]. Tot atunci, vel postelnicul, profitând de prezenţa eruditului profesor Pantelimon Ligaridis, l-a folosit pentru elaborarea primei mari opere juridice a ţării: "Marea Pravilă"[8]. Desigur, cuvântul lui Constantin

[1] Cf. Călători străini…, col. cit., vol. VI, ed. cit., p. 149
[2] Idem, p. 231, 232
[3] *Ibidem*; idem, p. 149; pentru comentarii moderne, v. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 38 şi urm.
[4] Cf. *Călători străini*…, col. cit., vol. VI, ed. cit., p. 1-18
[5] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 59, 60 şi urm.; Victor Papacostea, *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie*, în RESEE, I, 1963, nr. 1-2, p. 23 şi urm.
[6] *Ibidem*
[7] *Ibidem*
[8] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 60 şi urm.

Cantacuzino l-a influenţat pe Matei Basarab voievod în alegerea omului care a condus munca de elaborare şi redactare a codului de legi.

În acelaşi timp, vel postelnicul s-a implicat în viaţa culturală şi prin crearea bibliotecii sale. Se pare că a fost prima bibliotecă umanistă din Târgovişte şi din Ţara Românească[1]. Ea a stat la temelia marii biblioteci umaniste a fiului postelnicului, a stolnicului Constantin Cantacuzino, cunoscut şi recunoscut erudit şi politolog[2].

Cum un pom se judecă după roade, un om este apreciat după copiii lui. Or, vel postelnicul a lăsat urmaşi străluciţi. Îi amintesc aici pe cei pe care i-am socotit mai de seamă: Şerban - domn al ţării; Constantin - şef al cancelariei sub trei domni, creator al echilibrului politic în sud-estul Europei; Mihail spătarul - un rafinat om de cultură, ctitor şi creator de stil în arhitectura românească; Maria - mama lui Constantin vodă Brâncoveanu.

Am socotit necesar să amintesc relaţia dintre Matei Basarab voievod şi Constantin Cantacuzino vel postelnicul ca extrem de importantă pentru domnie. În general, ea este neglijată datorită discreţiei vel postelnicului care a ştiut să realizeze mult, fără să atragă atenţia asupra lui. A fost o mare calitate.

O altă mare însuşire a sa a constituit-o ştiinţa de a ridica oameni cu calităţi remarcabile. Mă limitez la un singur exemplu, legat tot de domnia lui Matei Basarab. În jurul anilor 1630-1631 l-a ajutat să se afirme pe cronicarul Stoica Ludescu, autorul cronicii Cantacuzinilor[3], omul său de casă. Când a fost cazul, s-a arătat generos cu cei care l-au ajutat să-şi salveze viaţa şi familia[4]. Din păcate, acestea din urmă sunt cazuri care nu se înscriu în subiectul discutat acum.

Evenimentele senzaţionale care au pus în pericol existenţa vel postelnicului şi a stirpei sale, terminate prin asasinarea lui[5], s-au petrecut mult după încetarea domniei lui Matei Basarab. Acele fapte cu caracter

---

[1] idem, p. 149 şi urm.; Corneliu Dima Drăgan, *Biblioteca unui umanist român*, *Constantin Cantacuzino stolnicul*, Bucureşti, 1967, passim

[2] *Ibidem*

[3] Cf. I. Ionaşcu, *Despre logofătul Stoica Ludescu şi paternitatea cronicii "Istoria Ţării Româneşti*", în Analele Universităţii C.I. Parhon", Bucureşti, Seria Şt. soc., Istorie, V, 1956, 5, p. 270-297

[4] A fost cazul unui oarecare Şerban din satul Secăria, care a fost răsplătit prin diată cu 50 de galbeni, deoarece i-a salvat viaţa în timpul prigoanei; deoarece acesta murise, trebuiau plătiţi banii fiilor ţăranului (Cf. C. Rezachevici, *op. cit*., loc. cit., p. 150). Nu m-am ocupat în articolul de faţă de acest caz, deoarece acţiunea lui Şerban este la câţiva ani după moartea lui Matei Basarab.

[5] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit*., p. 78-79

tumultuos, care i-au atras pe cronicari şi pe călătorii străini, nu cred că au fost la fel de însemnate ca acelea din anii domniei lui Matei Basarab. Au făcut mai mult zgomot în jurul omului caracterizat printr-o mare eficacitate, realizată în timpul unei vieţi liniştite. S-ar putea, dacă timpul mă va lăsa, să duc la bun sfârşit şi monografia despre vel postelnicul Constantin Cantacuzino, făcând mai bine cunoscut destinul unei luminoase personalităţi a veacului al XVII-lea românesc.

MATEI BASARAB AND THE COUST MARHSALL, CONSTANTIN CANTACUZINO

Abstract

The autor of this story reveals the personality of the coust marshall. Constantin Cantacuzino, descendent of the Byzantine emperors and family founder in Wallahia. Naturalized throught marriage, Constantin Cantacuzino effectively supported Matei Basarab in gaining the throune and held the office of grand seneschal between 1632-1654.

From this high office, the vel-senechal performed diplomatic missions and had a positive influence on Matei Basarab in his cultural and religious politics. The destiny of this XVIIth century and personality will be illustrated more through in a future work that the autors hope to finish.

LUPU BULIGA - CĂPITANUL LUI MATEI BASARAB

MITE MĂNEANU

În galeria marilor personalităţi ale evului mediu românesc figurează la loc de cinste marele căpitan de dorobanţi Lupu Buliga din Ciovârnăşani, figură proeminentă a domniei lui Matei Basarab.

Controversata sa personalitate a făcut obiectul a numeroase studii şi articole atât din partea istoricilor din trecut, cât şi a celor de azi. Au fost puse în discuţie atât originea, locul şi data naşterii, necunoscute până acum, cât şi unele aspecte ale carierei sale politice şi militare şi chiar împrejurările şi data morţii, de asemenea, neelucidate.

Asupra originii marelui căpitan Lupu Buliga au avut loc numeroase controverse - unii considerându-l fiul paharnicului Lupu Mehedinţeanu, cunoscut conducător al răscoalei antigreceşti din 1618[1]- ipoteză combătută cu serioase argumente de I.C. Filitti[2], Dan Pleşia[3] şi Radu Creţianu[4]. Alţii au presupus că ar fi de origine străină de undeva din Ardeal, poate, ipoteză după părerea noastră fără nici un fundament real. Cercetătorul Radu Creţeanu aduce serioase argumente în favoarea originii mehedinţene, însă mai modeste, în privinţa familiei lui Lupu Buliga, presupunând că acesta s-ar trage dintre moşnenii de la Prejna, înrudiţi cu Dunceştii (poate chiar moşul Dunceştilor)[5]. Legătura cu Ciovârnăşanii o vede doar ca urmare a cumpărăturilor făcute acolo, a faptului că aici îşi avea el moşia de reşedinţă. Desigur ipoteza cunoscutului istoric conţine multe elemente greu de combătut.

Subscriem, fără rezerve, la afirmaţia că Lupu Buliga se trăgea dintr-o familie de moşneni sau mici boiernaşi de ţară, mehedinţeni, aşa cum a fost cazul şi cu alţi boieri, originari de aici şi că deci, nu avea nici o legătură directă cu paharnicul Lupu Mehedinţeanu de la Cernaia. Asupra locului de origine al familiei Buliga facem însă precizarea că, în lipsa

---

[1] C.V. Obedeanu, *În marginea unui hrisov. Ceva despre neamul lui Buliga Mehedinţeanul*, în AO, V, 1926, nr. 28, p. 320-323; Petre Gârboviceanu, *Cultul judeţului Mehedinţi*, Bucureşti, 1931, p. 18

[2] I.C. Filitti, *Condica Poenarilor - Almăjeni*, în AO, VIII, 1929, nr. 43-44, p. 284-286

[3] Dan Pleşia, *Tot cu privire la Schitul Topolniţa*, în MO, XV, 1963, nr. 5-6, p. 347-351

[4] Radu Creţianu, *Cine era Lupu Buliga*, *ctitorul Schitului Topolniţa şi ceva despre sfârşitul lui*, în MO, XXI, 1969, nr. 11-12, p. 935-939

[5] *Ibidem*, p. 937-939; Mite Măneanu, *Lupu Buliga şi Mânăstirea Topolniţa*, în "Drobeta", Buletin ştiinţific trimestrial, an I, nr. 2, 1994, p. 1-6; idem *Repere istorice româneşti*, 1. *Oltenia medievală şi modernă*, Editura Radical, Drobeta Tr-Severin, 1999, p. 51-62

unor documente lămuritoare care să permită stabilirea fără echivoc a originii sale, la Prejna, trebuie să luăm în considerare documentele existente în care, repetat el apare cu numele ***Lupu Buliga ot Ciovârnăşani***[1]. Desigur, nu se poate contesta înrudirea dintre familia Buliga de la Ciovârnăşani şi moşnenii Dunceşti de la Prejna, în principal prin sora lui Lupu Buliga, Draia sau Drănoaia, menţionată în documente tot cu apelativul de la Ciovârnăşani[2]. Este de asemenea, probabil ca, aşa cum se întâmpla la noi în evul mediu, şi aceste stăpâniri încrucişate asupra pământurilor de la Ciovârnăşani, Prejna, Turtaba, Izverna etc. să se datoreze fenomenelor roirii, al mobilităţii funciare a populaţiei în cadrul unor arealuri mai mult sau mai puţin extinse. Este foarte probabil ca între înaintaşii lui Buliga din Ciovărnăşani şi moşnenii de la Prejna, Costeşti, Cerna Vârf, Gornoviţa, Nadanova şi chiar Izverna, în general *oameni de la hotar* (graniţă) să se fi stabilit legături de întrajutorare, de rudenie chiar de înfrăţire etc. care au permis asemenea stăpâniri amestecate, precum dreptul pentru familia Buliga din Ciovârnăşani de a *dobândi noi pământuri la o distanţă relativ mare de reşedinţa principală, căci se ştie în vremea aceea, oamenii nu pregetau asupra distanţelor*.

Dacă în privinţa locului de origine al familiei Buliga şi a marelui căpitan, există o serie de documente, asupra datei naşterii acestuia nu avem nici o indicaţie directă. Câteva etape din cariera lui militară ne dau totuşi o serie de elemente ajutătoare. Astfel, faptul că *în 1623 el era căpitan de dorobanţi*[3] ne face să împingem data naşterii sale în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea. Nu cunoaştem cu certitudine starea

---

[1] I.C. Filitti, *art. cit.*, p. 284-290. Interesant este faptul că pe harta lui Szatmary din 1864 aflată la Arhivele Naţionale Bucureşti, cotă inv. 24-1965, AVIII-1, în zona dealurilor Ciovârnăşani - Ilovăţ - apare Măgura Buliga, toponim menţionat şi de C. Pajură în *Dicţionar geografic şi topografic al judeţului Mehedinţi*, Tr-Severin, 1947, p. 26

[2] Radu Creţeanu, *art. cit*., p. 939. Înrudirea dintre Buliga şi Dunceşti este probată de mai multe documente ulterioare, comentate de unii cercetători. Pornind de la această presupusă înrudire se poate stabili o legătură de rudenie cum o face şi preotul Haralambie Tudor din Izverna, între Lupu Buliga şi Tudor Vladimirescu, de asemenea rudă cu Dunceştii. Faptul că doi mari conducători militari, situaţi în timp la două secole unul de altul, provin din acelaşi areal din acelaşi neam sau aproape înrudiţi este remarcabil şi constituie un motiv de meditaţie pe tema apariţiei şi activităţii personalităţilor în istorie.

[3] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1971, p. 132. Lupu Buliga a mai avut cel puţin un frate, Balaci, probabil mai mare, cu care urma să împartă, în 1650, o parte din Ciovârnăşani (AO, VIII, 1929, nr. 43-44, p. 286-287) şi poate surori. Fratele său Balaci trebuie să fi fost cel ce se îngrijea de administrarea curţilor boiereşti şi a averii, în creştere a familiei Buliga, căci Lupu mai mult lipsea…

socială a tatălui său. De asemenea nu credem că a fost însă mare dregător, nici civil, nici militar. Credem însă că a deţinut mici dregătorii administrative şi militare la graniţa de vest a ţării în zona Balta, Prejna, Costeşti-Izverna, încălcată deseori de străini. Aceasta a permis probabil, tatălui său şi apoi lui Buliga însuşi să stabilească legături complexe, chiar de rudenie, cu *moşnenii* din aşezările de la poalele munţilor Mehedinţi, *însărcinaţi* şi atunci ca şi în secolele următoare (până în vremea domniei lui Cuza), *cu paza graniţei*. Această ascendenţă i-a permis lui Lupu Buliga o mai lesnicioasă afirmaţie în ierarhia militară a timpului, *pentru care era deosebit de înzestrat*. Familia sa nu era totuşi numeroasă şi nici prolifică, dovadă faptul că o dată cu **fiul lui Curuia** şi **fiica acestuia Hârşova**, *neamul Buliga se stinge*. Este şi aceasta, poate, o dovadă a vechimii neamului Buliga din Mehedinţi.

Începutul carierei sale militare se leagă, desigur, de preocupările domniei, a marilor căpitani de la Cerneţi, de a supraveghea mai strict din punct de vedere militar, situaţia la graniţa de vest a ţării. Aşa se face că, în anul 1623, Lupu Buliga era menţionat de un document cu titlul de căpitan, ceea ce însemnează că era conducătorul unui detaşament militar, poate chiar în plaiul Cloşani sau la Cerneţi. După urcarea pe tron a lui Matei Basarab, acţiune la care el şi-a adus o contribuţie de seamă, cum vom vedea mai jos, ***Lupu Buliga*** *apare în documente, începând cu 28 martie 1633 şi până în martie 1646 cu* ***titlu de căpitan de dorobanţi*** *şi uneori în această perioadă, cu titulatură* ***de căpitan de Severin*** *(documentul din 28 martie 1631) sau* ***mare căpitan*** *(de dorobanţi), în documentele din 20 mai 1642, 16 martie 1644, 23 iulie -22 decembrie 1645. În perioada 21 septembrie 1646 -8 aprilie 1651 apare ca* ***mare căpitan de dorobanţi****, iar între 10 noiembrie 1653 şi 25 aprilie 1654 şi anul 1655 ca* ***agă*** *conducând însă acelaşi corp al dorobanţilor*[1].

După cum se vede **cariera lui Lupu Buliga a fost eminamente militară,** el nefiind, în pofida favorurilor domneşti, **dregător** *în divanul domnesc decât în ultimele şase luni ale domniei lui Matei Basarab*, când, probabil, din cauza defecţiunii cunoscute a dorobanţilor şi seimenilor a fost necesar să se încredinţeze marelui căpitan Buliga şi responsabilităţi politice. Pentru noi este întru totul clar că el s-a afirmat şi a fost cunoscut, în primul rând ca dregător militar de graniţă, calitate în care probabil l-a cunoscut şi pregătit aga Matei, viitorul Domn. De altfel chiar şi după înscăunarea lui Matei Basarab, în principal, responsabilităţile lui Lupu Buliga erau tot pe graniţa de vest, căci apare în mai multe rânduri cu titlul

[1] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 132

de **căpitan de Severin**, **căpitan sau mare căpitan la Cerneţi, căpitan za dorobanţi sud Mehedinţi de la Ciovârnăşani ot Prejna**[1] etc. *Toate acestea arată că el îndeplinea însărcinarea de conducător militar şi administrativ, probabil în partea de vest a Ţării, cu centrul la Cerneţi şi poate la Ciovârnăşani*. De altfel, însăşi faptul că majoritatea moşiilor sale (a avut peste 25), dobândite acum şi alte bunuri (rumâni, vii, mori) le avea în această parte, respectiv în jurul Cerneţilor, Ciovârnăşanilor şi spre munte, la Prejna, Turtaba etc.[2], dovedeşte că în majoritatea timpului el rezida aici, la Cerneţi sau la Ciovârnăşani, fiind chemat la Târgovişte numai în situaţii deosebite, când era nevoie de priceperea sa militară.

Motivele pentru care Lupu Buliga intră în tabăra nemulţumiţilor, adică după cum scria cronicarul printre cei de la Olt şi de la Romanaţi şi Jiul de Jos şi de la Mehedinţi[3], care în timpul lui Leon Vodă pribegiseră în Ardeal cu Matei aga, Goran spătarul şi Aslan vornicul şi fuseseră învinşi lângă Bucureşti, într-o primă încercare de luare a domniei, nu ne sunt întru totul clare. Este posibil ca politica filo grecească a lui Leon Vodă, măsurile fiscale adoptate, să-l fi afectat şi pe el, care începuse să se ridice ca dregător militar şi boier. *Oricum, faptul că atât ieşirea cât şi intrarea în ţară a lui Matei Basarab, după prima tentativă s-a făcut prin nord-vestul judeţului Mehedinţi, ne îndreptăţeşte să presupunem că la ambele acţiuni a participat şi Lupu Buliga.* Chiar tradiţia locală de la Izverna[4] (cronica menţionează eronat Izvarna), consemnează trecerea munţilor Banat de către Matei Basarab şi însoţitorii săi pe poteca Gaura Fetii, călăuzit fiind de un Duncea (cel bătrân), neam cu Lupu Buliga. Este foarte probabil ca tânărul căpitan Lupu Buliga să-l fi însoţit în pribegie pe pretendentul la domnie şi apoi să revină să-i pregătească reîntoarcerea, tot prin părţile Mehedinţilor, de data aceasta pe la Prejna, unde el avea rude, proprietăţi, interese. În adevăr, în toamna anului 1632, Matei Basarab reuşeşte să-şi surprindă adversarii, *alegând calea Banatului* de unde, arată cronica, *au trecut muntele aicea-n ţară pre plaiul Drânovului şi au*

---

[1] *Ibidem*; Radu Creţeanu, *art. cit.*, p. 940-941. În aceeaşi calitate îl găsim pe Lupu Buliga, martor sau hotarnic în pricini pentru pământ pe valea Coşuştei sau în nordul Mehedinţiului, dar şi ca stăpân sau cumpărător de numeroase moşii sau trupuri de moşie, sate şi hotare în această parte a ţării (documentele din 1639, 1642, 1650 ş.a. aflate la Arhivele Naţionale Craiova, Documente, CXXI-1-3 sunt elocvente în acest sens, chestiune de care ne vom ocupa cu alt prilej căci dovedeşte cu claritate că era om al locurilor, cunoscător al oamenilor şi pământurilor de aici, om nou cum se spunea.

[2] *Ibidem*, în AO, VIII, 1929, nr. 43-44, 287-289; Radu Creţeanu, *art. cit.*, p. 937

[3] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, Bucureşti, 1902, p. 20

[4] Relatată de preotul Haralambie Tudor de 85 de ani din Izverna. Cronica Ţării vorbeşte de Izverna ca loc de trecere şi de Stoica cel Bătrân, călăuză.

tăbărât în seliştea Preşnei, unde a fost întâmpinat de Lupu Buliga împreună cu boierii şi roşii şi toată ţara*, câţi erau peste Olt toţi să strânseră şi merseră de să întâmpinară cu Matei aga*[1], proclamându-l domn. **La mobilizarea tuturor forţelor politice şi militare din Oltenia, în sprijinul lui Matei Basarab, ca şi în lupta victorioasă de la Plumbuita, din 25 octombrie 1632**, unde îl găsim menţionat pe Lupu căpitanul comandând sub ordinele lui Oprea aga corpul dorobanţilor[2], **un rol deosebit l-a avut desigur Lupu Buliga**. Aşa se explică de altfel favoarea domnească de care s-a bucurat constant, de la Matei Basarab, favoare răsplătită de el prin importante dregătorii militare, administrative, la graniţa de apus a ţarii, în judeţul Mehedinţi şi chiar politice în momente de criză prin care nu odată a trecut ţara în timpul domniei lui Matei Basarab. Într-un astfel de moment greu pentru ţară l-a constituit incursiunea moldo-cazacă condusă de Vasile Lupu încheiată cu înfrângerea de la Finta din 17-27 mai 1653. Momentul a fost cu totul deosebit, cumpăna a fost grea, iar contribuţia marelui căpitan Lupu Buliga esenţială de vreme ce a simţit nevoia să o consemneze chiar pe piatra de mormânt care arată textual că *s-au făcut când s-au bătut Matei Vodă cu cazacii şi cu moldovenii la Finta şi s-au bătut jupânul Buliga vel căpitan la Teleajen cu cazacii şi foarte rău i-au sfărâmat pre cazaci şi pe moldoveni*. El a fost chiar rănit în luptă, retrăgându-se apoi pentru vindecare, la Topolniţa. Drept recompensă pentru comportarea vitejească, pentru contribuţia adusă de Buliga la înfrângerea agresorilor, Matei Basarab îl ridică la rangul de agă, introducându-l în sfatul domnesc, întărindu-i moşiile şi probabil, răsplătindu-l generos cu bani, scule, robi etc. Este clar că acum Lupu Buliga îndeplinea funcţia de comandant al întregii oştiri, nu numai al corpului de dorobanţi, calitate care-i permite să procedeze la reorganizarea acestora, astfel încât să o facă mai ataşată de domnie, tocmai într-o perioadă când în rândul dorobanţilor şi seimenilor se înregistrează mari nemulţumiri şi tulburări pe care Lupu Buliga căuta să le aplaneze[3]. Un timp el a reuşit, însă după moartea domnului situaţia s-a complicat din nou. Proclamarea de către aceştia ca domn a lui Constantin Şerban, îl găseşte pe Lupu Buliga în tabăra succesorului, bucurându-se din nou de favoarea domnească.

Această favoare era cu atât mai justificată cu cât Lupu Buliga făcuse serioase transformări în oştire - după cum arată un document din 25 aprilie 1654. Pentru toate acestea… pentru dreapta şi credincioasa

[1] *Cronicari munteni. Letopiseţul Cantacuzinesc*, vol. I, Bucureşti, 1962, p. 151
[2] *Ibidem*, p. 152; Radu Creţeanu, *art. cit.*, p. 941
[3] Radu Creţeanu, *art. cit.*, p. 941

slujbă ce au slujit domniei mele şi armatei - cum arată documentul el primeşte satul Seaca-Carave, fiind menţinut în sfatul domnesc ca vel agă[1]. Dar, aşa cum a fost remarcat de numeroşi cercetători, luna de mere între noul domn şi armată a fost scurtă, aceasta având un deznodământ violent prun declanşarea cunoscutei răscoale a dorobanţilor şi seimenilor, înecată în sânge de domn, cu ajutorul trupelor trimise în ajutor de Gheorghe Rákóczi al II-lea. În cursul acestor evenimente din vara anului 1655, îl găsim pe Lupu Buliga alături de răsculaţi, căzut în dizgraţia domnească. În lupta de la Şoplea, din 26 iunie 1655, marele agă Lupu Buliga comanda artileria răsculaţilor, punctul forte al dispozitivului militar al acestora. În timpul luptei s-a petrecut un episod ciudat - defecţiunea artileriei - care a dus în final la capturarea acesteia şi la pierderea bătăliei. Despre acest episod, cronicarul Radu Popescu scria: *... rânduiră şi tunurile, unde era agă Buliga, fiind agă mare. Deci începură a slobozi tunurile în unguri, dar îi trecea gloanţele, sau din adinsu Buliga aşa le îndrepta, sau din greşeală nu se ştie bine, ci deteră ştire Hrizei Vodă că tunurile nu bat în oaste ci pe deasupra. Deci, alergă cu calul mânios şi ajungând la tunuri, scoase paloşul şi lovi pe aga Buliga, de-l făcu în două*[2]. Sfârşitul marelui agă şi căpitan din Ciovârnăşani s-a petrecut deci, aşa cum îi fusese toată viaţa, pe câmpul de luptă[3], acuzaţia de trădare fiind după părerea noastră neîntemeiată, aceasta nefiind în firea, nici în conduita sa militară de până atunci.

*

* *

O latură importantă a activităţii lui Lupu Buliga a fost şi ***cea de ctitor*****.** Ajuns, graţie capacităţii şi talentului său, în înalte funcţii militare şi în atenţia domnului, el a strâns o importantă avere formată din moşii, rumâni, bani etc. care i-a permis să ridice la Ciovârnăşani şi în alte părţi, mai multe ctitorii.

Semnalăm mai întâi conacul sau curţile de la Ciovârnăşani, al căror loc nu se cunoaşte, dar pe care îl presupunem undeva la poalele dealului Ciovârnăşani, la liziera masivei păduri de stejar ce îmbrăca acest deal, câteva sute de metri la nord de biserica construită de el aici şi al cărui pristolnic de piatră se mai păstra până nu demult în apropierea casei cetăţeanului Petre Dinconiu (aici a fost şi vechiul cimitir al satului, strămutat la sfârşitul secolului al XIX-lea pe actualul amplasament). Acest

[1] AO, V, 1926, nr. 27, p. 340

[2] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţarii Rumâneşti*, în *Cronicari munteni*, vol. I, p. 373

[3] Radu Creţeanu crede că acesta nu a murit la Şoplea, că s-a întors la Ciovârnăşani sau la Topolniţa, trăind cel puţin un an după bătălie (*ibidem*, p. 944). Greu de crezut.

conac, sau curte boierească, trebuie să fi fost destul de mare pentru a putea adăposti familia Buliga, slujitorii şi robii ce îi avea şi ostaşii însărcinaţi cu paza şi supravegherea regiunii. Apoi, după buna tradiţie românească, Buliga s-a gândit să ctitorească sau să refacă o mănăstire unde să fie îngropat el şi urmaşii săi, de la Topolniţa, iniţiată după tradiţie chiar de Nicodim, se dărăpănase şi se afla cu călugării şi averile risipite[1], Lupu Buliga solicită şi obţine dreptul de a o reconstrui şi înzestra, aceasta cu atât mai mult cu cât ea se afla în apropierea curţilor sale de la Ciovârnăşani. **Aşa se face că la 12 februarie 1646 Matei Basarab dă cunoscutul Hrisov** … *lui Buliga căpitanu de dorobanţi din Ciovârnăşani din judeţul Mehedinţi şi fiilor lui câţi Dumnezeu îi vor dărui, ca să-i fie lui o sfântă mănăstire ce se zice Topolniţa, unde-i hramul Sfântul Arhanghel Mihail, cu toate moşiile şi cu tot venitul, veri cât se va alege, pentru că mi-a fost moştenire această sfântă mănăstire Topolniţa, de mai sus scris şi făcută din temelie de strămoşii domniei mele de mai înainte vreme din zilele altor domni bătrâni. Iar după aceia când a fost acum în zilele domniei mele, când a fost acum în zilele domniei mele, când m-a învrednicit Domnul Dumnezeu pe domnia mea ca să fiu domn şi guvernator Ţării Româneşti, peste moştenirea moşilor şi a strămoşilor domniei mele, dar domnia văzând că se află în depărtare sfânta mănăstire Topolniţa, la marginea ţării, la Severin, şi că a rămas săracă numai piatră şi în lipsă de toate şi fiind aproape de Casa boierului domniei mele, lui Buliga căpitanu, domnia mea i-a dat-o lui, de tot şi cu toate moşiile ei, ca să fie lui de moştenire şi să aibă a face treabă la sfânta mănăstire şi să aibă purtare de grijă de toate moşiile şi averile sfintei mănăstiri şi să adauge şi dânsul câte îi va fi cu putinţă. Şi să fie în pace sfânta mănăstire Topolniţa şi toate averile sfintei mănăstiri şi vecinii, câţi vor fi locuitori împrejurul sfintei mănăstiri, şi să fie ertaţi de birul de miere şi de ceară şi de stupi şi de goştina oilor şi a râmătorilor şi*

[1] Edificator în acest sens este un document din 9 februarie 1629 prin care Alexandru Ilieş voievod scuteşte de dări rumânii fugiţi din satul Şovârlov, al mănăstirii Topolniţa, în caz că se vor întoarce de peste Dunăre, menţionând totodată, că veniseră trei călugăraşi sârbi să o repare şi că aceştia se plângeau pentru acest sat (DRH, B, vol. XXII, p. 439). Mai târziu, Matei Basarab, la începutul domniei, acordă din nou scutiri, prin documentul din 28 martie 1633, aceloraşi rumâni din Şovârliug (DRH, B, vol. XXIV, p. 31), iar peste câteva luni, în 22 iulie, marele ban al Craiovei, Radu Buzescu împuternicea să ia dijmele din satele Vlăsceni, Stârlbiţa şi Bucovăţul şi să ţină aceste moşii cum le-au ţinut şi mai dinainte vreme (DRH, B, vol. XXIV, p. 165). În fine, în aceeaşi ordine de idei, citǎm un document din 30 noiembrie 1635 prin care marele ban întăreşte mănăstirii cinci sălaşe de ţigani foşti ai ei pentru care pierduse cărţile când a rămas săracă şi pustie şi fără călugări. (Arhivele Naţionale Bucureşti, mss. 330, f. 234)

de împrumuturi de cai domneşti şi de toate dăjdiile şi de mâncătoriile câte sunt peste an în ţara domniei mele, de către nimeni bănuială să nu aibă, ci să fie sfintei mănăstiri de hrană şi de întărire, iar Dumnezeiştilor monahi de trebuinţă ş pentru că alt venit n-a avut această sfântă mănăstire Topolniţa, numai acela cu ce a miluit-o domnia mea. Drept aceia şi voi boierii şi birarii şi toate slugile domniei mele, cari veţi merge cu slujba în acest judeţ Mehedinţi, îndată ce veţi vedea această carte a domniei mele, iar voi să cătaţi foarte mult să vă feriţi şi să lăsaţi în pace pe această sântă mănăstire Topolnăţa şi pe vecinii de lângă mănăstire şi toate averile sfintei mănăstiri, ***nici o băntuială să nu aibă, căci acel om rea urgie va primi de la domnia mea***[1].

Aşadar, din chiar hrisovul de constituire al mănăstirii rezultă că aceasta era foarte veche, din vremea primilor Craioveşti probabil, dar şi că se afla, aşa cum dovedesc şi alte documente, aproape părăsită, degradată şi sărăcită. Buliga pune deci să se ridice o nouă construcţie, cea existentă astăzi - peste vechea clădire, aşa cum a constatat şi Şt. Nicolaescu-Plopşor cu ocazia sondajelor arheologice întreprinse aici în anii 1950.

Lucrările au durat mult, Lupu Buliga ne mai apucând să vadă desăvârşită, pictura fiind făcută de fiul său Curuia vel paharnic… şi s-a săvârşit în luna lui august 9 an 1673, în timpul domniei lui Grigore Ghica IV, aşa cum reiese din inscripţia aflată pe spatele zidului dintre naos şi pronaos.

De remarcat este faptul că noii ctitori au schimbat vechiul hram al mănăstirii - Sfântul Mihail - cu noul hram - Sfântul Ioan Predici[2].

Pentru noi, în contextul acestei lucrări, foarte interesantă este şi pictura bisericii[3], dominată de figurile ctitorilor, respectiv pe peretele din dreapta intrării sunt zugrăviţi Jupan Curuia vel paharnic alături de tatăl său - Lupu Buliga vel agă, primul îmbrăcat cu mantie roşie, cu mânecă lungă ce atârnă la spate, până la pământ, mantia este îmblănită pe margini cu blană neagră, mai purta caftan verde cu bumbi cu mâneci strâmte, susţinut la mijloc cu cordon şi în picioare meşi galbeni. Lupu Buliga este înfăţişat cu anteriu cenuşiu pe umeri cu o căptuşeală galbenă, purtând cioc şi având tâmplele rase, fiul său Curuia este ras. În continuare pe peretele stâng este pictat jupan Răducanu, iar pe cel sudic Preda (ambii fii ai lui

[1] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond Mănăstirea Tismana mss. 335. f. 308v-309v. Dania a fost o lună mai târziu, de Teofil mitropolitul (*ibidem*, mss. 330, f. 182v.) şi de Constantin Şerban la 14 iunie 1654 (*ibidem*, f. 183-184)

[2] Dan Pleşia, *art. cit.*, p. 357; Alexandru Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti, 1909, p. 45. Ioan Donat, *Fundaţiunile religioase ale Olteniei*, partea I. *Mânăstiri şi schituri* (AO, XV, 1935, nr. 85-88, p. 334)

[3] Raport publicat în BCMI, XXIV, fasc. 69, iulie-septembrie 1931, p. 116

Curuia), Barbu ieremonah şi egumen Axentie ot Topolniţa, îmbrăcat în mantie călugărească, îmblănită cu alb[1].

În stânga intrării este înfăţişată jupâneasa Stanca, soţia lui Buliga, îmbrăcată într-un anteriu vişiniu cu mânecă până la cot, tivit pe margini cu blană cenuşie, văl transparent pe cap şi rochie de atlaz alb cu flori, tivită cu fir de aur pe piept. Alături, jupâniţa Armanca, prima soţie a lui Curuia, cu anteriu galben, tivit cu blană neagră şi rochie albă de atlaz. În continuare jupâniţa Hârşova, fiica lui Curuia îmbrăcată la fel, însă cu cercei cu trei picioare[2].

Întreaga pictură a bisericii păstrează tradiţia vechilor noastre ctitorii. Are însă nevoie urgentă de intervenţia specialiştilor pentru a evita distrugerea unor porţiuni. În naos sunt mormintele ctitorilor şi ale membrilor familiei Buliga (Lupu, Stanca şi Stoichiţa fiica lor), acoperite cu lespezi frumos ornamentate şi cu inscripţii[3].

Noi însă nu ne-am propus să realizăm aici o monografie a Schitului Topolniţa, ci doar să relevăm aspectele ce se leagă de istoricul familiei lui Lupu Buliga din Ciovârnăşani, a contribuţiei membrilor acesteia la construcţia, înzestrarea cu averi şi propăşirea mănăstirii. Astfel, dintre numeroasele documente de danie sau cumpărătoare, relative la Topolniţa ne vom opri doar la câteva care au legătură directă cu familia ctitorilor. Mai întâi trebuie amintit documentul din 16 martie 1644 prin care Lupu Buliga, mare căpitan, dăruieşte mănăstirii moşie stearpă, fără rumâni, la Ştubei. Interesantă este precizarea ce se face că aceasta. Îi fusese dăruită de Matei Voievod[4] ceea ce îndreptăţeşte aprecierea făcută de unii cercetători că mănăstirea aparţinea lui Buliga încă înainte cu câţiva ani de data actului[5], principal de danie, din februarie 1646. Câţiva ani mai târziu în 1650, Buliga vel căpitan şi fiul său Curuia, spătar, dăruiesc mănăstirii două părţi din Racovăţ, pentru ca în 1683, Preda şi Hârşova, copii Curuii să dăruiască mănăstirii şi câteva ocine de cumpărătoare din

[1] Mai pe larg despre mănăstire şi ctitori, vezi Mite Măneanu, *Căpitanul Lupu Buliga şi Mânăstirea Topolniţa*, în "Drobeta", Buletin ştiinţific trimestrial, an I, nr. 2, 1994, p. 1-5; idem, *Repere istorice româneşti. Oltenia medievală şi modernă*, p. 51-62

[2] Cornelia Pilat, *Contribuţii la studiu bisericii Topolniţa din judeţul Mehedinţi*, III, în MO, XXX, nr. 4-6, 1978, p. 342-349, părţile I-II în nr. 7-9/1977 şi 1-3/1978

[3] Nu reluăm discuţia asupra datei greşite a morţii lui Buliga, ce rezultă din inscripţia de pe mormântul acestuia şi nici asupra omisiunii acesteia de pe piatra de mormânt a Stancăi, căci explicaţiile au fost date de Dan Pleşia, Radu Creţeanu etc. Aceste inscripţii au fost publicate în mai multe rânduri, începând cu Ghenadie, mitropolit, şi N. Iorga în ale sale *Inscripţii din bisericile României.* Adnotate şi publicate, fasc. I, nr. 1-764, Bucureşti, 1905, p. 208-209

[4] Arhivele Naţionale Bucureşti, Mănăstirea Tismana, mss. 335, f. 331-332

[5] Dan Pleşia, *art. cit*., p. 357-358

Ţarovăţ (prilej de conflicte şi judecăţi ulterioare ale mănăstirii cu stăpânii şi moşnenii de acolo)[1]. În fine, o dată cu închinarea acesteia ca metoh al Tismanei pe care Hârşova o face la 15 martie 1685[2], situaţia patrimonială a mănăstirii se schimbă. Motivul închinării este deopotrivă economic şi spiritual. Economic, căci se pare că, cu toate daniile primite din partea familiei Buliga, precum şi a altora, mănăstirea avea nevoie de un sprijin puternic, probabil lipsa forţei de muncă a rumânilor, o făcea vulnerabilă. În acelaşi timp, situaţia familială a Hârşovei, rămasă singură şi cu mari datorii de pe urma tatălui său Curuia, hărţuită de creditori, au determinat-o la acest act extrem, argumentat de ea printr-o adevărată lamentaţie:... *murind părinţii mei şi toţi fraţii mei şi rămânând de moşii noştri şi de părinţii noştri o mănăstire ce se chemă Topolniţa, la care iastă hramul Useacnovenia Cinstitului Cap al Sfântului Ioan Prediteci, noi din vrearea lui Dumnezeu şi cu îndemânarea minţilor noastre, care ne-au rămas de la moşii şi de la părinţii noştri, sfintei şi dumnezeeieştii mănăstiri Tismenii ... şi o am închinat eu această sfântă mănăstire de a mea bună voe, ca să o caute sfinţia sa părintele egumen, să ni să pustiască, iar până voi fi eu vie, să fie tot pre învăţătura noastră, şi eu nu doară să fiu lipsită de această mănăstire care mi-a rămas de la părinţii mei*[3].

Rezultă clar că starea economică a Topolniţei nu era prea bună de vreme ce apelează la bogata mănăstire Tismana. În acelaşi timp Hârşova nu renunţă, pe timpul vieţii, la dreptul de a hotărî în treburile Topolniţei. Dimpotrivă, ea caută să întregească daniile făcute anterior cu părţi de moşie la Erghevița 1688 şi apoi, după călugărirea ei devenită **Hrisana,** cu o serie de danii de ţigani, făcute în anii 1688-1689 şi în 1706[4]. Se poate spune că atâta timp cât de soarta mănăstirii Topolniţa, s-au ocupat membrii familiei Buliga, în principal Lupu vel căpitan, care a dobândit-o din favoarea domnească, a ridicat-o şi înzestrat-o cu averi, Curuia vel paharnic, fiul său, care a pictat-o şi i-a adăugat noi danii şi Hârşova, fiica Curuii, care i-a făcut alte daruri substanţiale şi chiar s-a călugărit şi a murit în mănăstire, starea acesteia a fost, în general prosperă, ea constituind, pe lângă un important locaş spiritual şi un centru economic şi chiar militar demn de luat în seamă în această parte a ţării. În deceniile ce

[1] *Ibidem*, p. 358-359
[2] Arhivele Naţionale Bucureşti, Mănăstirea Tismana, mss. 330. f. 182
[3] *Ibidem*
[4] Dan Pleşia, *art. cit*., p. 359

au urmat, situaţia s-a înrăutăţit, mănăstirea sărăcind lungi perioade de timp, rămânând fără călugări etc. [1].

Cu toate acestea, amintirea neamului Buliga din Ciovârnăşani nu s-a stins, nici în legătură cu Topolniţa, nici legat de satul de origine, nici de judeţul Mehedinţi, în care marele căpitan şi agă Lupu Buliga şi-a desfăşurat cea mai mare parte a activităţii sale militare, administrative şi de ctitor.

Faptele sale se leagă *însă, după cum am mai arătat mai sus,* ***şi de unele momente de seamă ale istoriei naţionale*** *în cadrul cărora Lupu Buliga* ***a fost protagonist, respectiv începutul furtunos al domniei lui Matei Basarab,*** *luptele de la Finta, Şoplea etc.*

Prin tot ce a înfăptuit, **Lupu Buliga Mehedinţeanu apare ca o figură reprezentativă** pentru vitejia, spiritul de sacrificiu, patriotismul şi generozitatea strămoşilor.

LUPU BULIGA - THE CAPTAIN OF MATEI BASARAB

Abstract

The author presents the portrait of one of the most courageous nobles from the West side of the Wallahia during the reign of Matei Basarab, Lupu Buliga from Ciovârnăşani.

[1] Cu toate că în secolul al XVIII-lea mănăstirea Topolniţa primeşte încă donaţii - monahia Evtimia îi dăruieşte, la sfârşitul secolului, partea sa de moşie din Gornoviţa, precum şi o vie în dealul Poroina (Arhivele Naţionale Bucureşti, mss. 330, f. 208), situaţia sa materială se înrăutăţeşte mai ales datorită ridicării pretenţiilor moşnenilor din jur - în special neamul Mărgineanu din Marga care, prin Giurghi Mărgineanu urmaşul lui Staicu de la care mănăstirea cumpărase moşia Ştiubeiu, se judecă, în 1746 şi 1782 - în acest din urmă an mănăstirea se judecă şi cu Răduţ Sărăcin, Nicolae Răscol şi Petre Bâlteanu cu cetele lor de moşneni pentru moşia Tarovăţu etc. (*Ibidem*, mss. 335, f. 208, 224-225, 314-334, 337-340). Astfel, patrimoniul funciar al ctitoriei lui Lupu Buliga s-a diminuat continuu. În catagrafiile din 1832 figura doar cu o parte din moşia Izvorul Bârzii, moşia Topolniţa şi o moară pe acelaşi râu (Arhivele Naţionale Drobeta Tr-Severin, fond Prefectura jud. Mehedinţi, dos 17 (1847) - 1831 f. 347-349ş 31 (1861) 1831, f. 361-364. Încât pe timpul vizitei din 1865 a lui Ion Ionescu de la Brad (după secularizare nu mai cuprindea decât trei tipuri de moşie 2-3 dintr-un munte, în hotarul Austriei, moşia Vatra Schitului, cu muntele Ilovăţu 1. 000 pogoane şi o parte din moşia Izvoru Bârzii (Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1868, p. 604-505)

ASPECTE ECONOMICE ŞI SOCIALE ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB

ILEANA MATEESCU

Matei Basarab, originar din Oltenia, a fost un bun gospodar şi domn viteaz, cârmuind cu pricepere ţara şi nepregetând s-o apere, la nevoie, cu arma. Cronicile rezumă domnia lui în următoarele cuvinte: "Ţara iubea pre domnul, şi domnul iubea pre ţară"[1].

În timpul domniei sale de peste două decenii, economia Ţării Româneşti înfloreşte. Terenurile destinate agriculturii erau apreciate ca deosebit de mănoase, aşa cum reiese din însemnările multor călători străini. Astfel, un sol suedez la Poartă aprecia în 1632 că "în toată lumea creştină nu este un pământ mai roditor decât al Ţării Româneşti"[2]. La rodnicia pământului în secolul XVII se adăugau şi sisteme noi în lucrarea lui; se înmulţeşte populaţia, precum şi satele.

Societatea medievală românească avea o structură relativ asemănătoare celorlalte două ţări româneşti.

Boierii erau clasa stăpânitoare. Aveau în proprietate domenii funciare constituite de-a lungul mai multor generaţii. Proveneau din cele mai diverse medii: boieri "de viţă", curteni, ţărani liberi, oşteni, care au fost dăruiţi de domn cu proprietăţi funciare şi sate pentru serviciile aduse acestora.

Proprietăţile asupra pământului mai puteau fi dobândite prin înrudiri, prin moştenire sau cumpărare de terenuri.

De regulă, boierii sau nobilii au avut influenţă politică, fiind interesaţi în menţinerea propriei autorităţi pe domeniile lor în defavoarea întăririi puterii centrale, a domnului. Au loc adevărate lupte între familiile boiereşti care urmăreau să-şi impună propriul pretendent la tron.

După mărimea domeniului, în interiorul clasei boiereşti se constată o anumită diferenţiere între boierimea mare, mijlocie şi mică.

Domnii acordau boierilor proprietăţi funciare condiţionate de prestarea slujbei "cu credinţă", adică sprijinirea militară şi politică. Sunt numeroase cazurile în care boierii nu şi-au respectat jurământul, complotând chiar împotriva domnitorilor, iar domnia lui Matei Basarab nu a făcut excepţie din acest punct de vedere. Aceştia erau numiţi "hicleni", adică trădători, şi judecaţi ca atare.

---

[1] *Istoria Ţării Româneşti (1290-1690)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1960, p. 90

[2] *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, p. 87

În secolul XVII asistăm la o creştere şi mai mare a puterii boierilor. Prin veniturile legate de dregătorii (numărul acestora se înmulţeşte), prin scutirile de dări acordate de domni şi, uneori, prin negoţul pe care-l fac, boierii ajung din ce în ce mai bogaţi, îşi sporesc averile, adică înmulţesc moşiile. Acum se alcătuiesc latifundiile boiereşti pe care puteai să mergi ceasuri, câteodată zile întregi.

Erau mari dregători care stăpâneau zeci de sate în afară de vii, livezi, păduri, iezere, prisăci, case şi dependinţe în oraşe.

Astfel, fraţii Buzeşti în Ţara Românească stăpâneau câteva sute de sate şi moşii, iar postelnicul Constantin Cantacuzino era, la rândul său, unul dintre cei mai bogaţi boieri ai vremii sale.

Proprietatea episcopală şi mănăstirească sporeşte, de asemenea. Firește, şi domnia rămânea mare proprietară ca în epoca precedentă, cu toate că domnii au făcut danii în favoarea boierilor sau altor categorii sociale pentru diferite servicii şi obligaţii.

Începând din ultimele decenii ale secolului XVI, marea boierime îşi intensifică acţiunile pentru transformarea statului feudal centralizat domnesc, în stat nobiliar. În Ţara Românească instaurarea regimului boieresc este inaugurat în timpul domniei lui Radu Mihnea.

Acest regim asigură o exploatare nemiloasă şi nelimitată a ţărănimii. Pe de altă parte, domniile nemaifiind ereditare, domnitorii sunt aleşi din rândul marii boierimi. Prin deposedări, renunţarea ţăranilor la proprietăţile lor, cumpărări şi donaţii ale domnitorilor se formează marile domenii boiereşti. Un număr restrâns de familii boiereşti au avut acces la dregătorii şi funcţiile statului.

Ţărănimea liberă a constituit majoritatea populaţiei până la sfârşitul secolului XVI, dar numărul ei a fost în vertiginoasă scădere începând cu secolul XVII.

Deţinea proprietăţi funciare, era liberă de sarcini fiscale sau produse agricole. Aveau dreptul deplin de a dispune de pământul lor: să-l vândă, să-l lase moştenire etc. Ei aveau obligaţii militare: să participe la "oastea cea mare" în vremuri de primejdie.

În Ţara Românească ei se numeau moşneni sau megieşi. Domnii acordau anumite drepturi satelor libere: scutiri de dări, înzestrare cu pământuri. Pentru neîndeplinirea obligaţiilor, satele răspundeau solidar.

În secolul al XVI-lea, în Ţara Românească, ca şi în celelalte două ţări româneşti, micii stăpâni de pământ sărăceau. Din pricina birurilor tot mai grele, ei trebuiau adesea să-şi vândă petecele de moşie, care merg să sporească latifundiile boierilor. În prima jumătate a secolului XVII, aceste vânzări erau tot mai dese. O dată cu moşia, ţăranul liber se vindea adesea

şi pe sine, devenind vecin sau rumân. În acelaşi timp asistăm şi la fenomenul contrar: vecini sau rumâni care-şi răscumpără pământul şi deci libertatea. Acest fenomen este destul de des în timpul domniei lui Matei Basarab şi în a doua jumătate a secolului XVII.

Iată un document din 15 decembrie 1628, prin care mai mulţi moşneni se vând rumâni: "Adecă noi, satul Polovinele, moşnenii satului, scris-am acesta al nostru zapis să fie de mare credinţă la mâna jupan Neculai, vistierul, ca să ştie cum ne-am vândut noi toţi, cu feciorii noştri şi cu toate ocinile noastre, de în câmpu, den pădure şi den apă şi cu viile şi den siliştea satului şi cu tot venitul den hotar până în hotar…Pentru că noi, aceşti moşneni ai satului Polovinele…fost-am cu toţii megieşi pe ocinele noastre. Iară după aceea, când a fost acum în zilele domnu nostru Io Alexandru voevod fiul răposatului Iliaş voievod, venit-am noi toţi la jupan Necula vistier de ne-am vândut pentru 16.000 aspri pentru să-i fim rumâni şi noi şi feciorii noştri şi cu toate moşiile noastre câte se vor alege de în hotar până în hotar. Şi am luat noi toţi banii de în divanul cel mare, den naintea domnu nostru Io Alexandru voievod şi de înaintea acestor boieri mari ce mărturisesc aicea într-acest zapis…"[1].

Situaţia ţărănimii, şi în general a păturilor sărace din Ţara Românească este agravată de abuzurile dregătorilor de diferite ranguri, urmărind prin corupţie, ameninţări, bătăi şi felurite alte mijloace de presiune să "prade", să scoată cât mai mult de la locuitori, realizând, nu odată, apreciabile venituri nelegale. La astfel de abuzuri se dedau uneori şi domnii, un astfel de exemplu fiind chiar al predecesorului lui Matei Basarab: cumpărând tronul cu mari cheltuieli - 200.000 de galbeni - Leon Vodă a pus biruri apăsătoare asupra poporului. Cei care nu puteau să plătească fugeau în codri sau peste munţi, arendaşii birurilor boiereşti urmând să acopere lipsurile. Aşa s-au petrecut faptele şi în anul 1630, când boierimea olteană din judeţele Dolj, Romanaţi şi Mehedinţi s-au ridicat împotriva lui Leon[2].

Deoarece cea mai mare parte a celor care plăteau biruri erau ţăranii, pe bună dreptate se apreciază că situaţia cea mai grea dintre păturile populaţiei o aveau ei. Regimul boieresc spoliator, jafurile cotropitorilor străini care ne călcau pământul făceau ca satele "să se băjenească". Unii călători străini care au trecut prin Ţara Românească în acele timpuri, uimiţi de bogăţia şi frumuseţea pământului românesc,

[1] C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Albatros, Bucureşti, 1972, p. 415

[2] Gh. Popescu, P. Grigoriu, *Matei Basarab şi Vasile Lupu*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1970, p. 23

relatau totodată că multe sate şi târguri păreau pustii. Foarte mulţi locuitori fugeau de biruri şi alte primejdii, ascunzându-se în codrii cei deşi. Cei mai îndrăzneţi, nemaiputând suporta nedreptăţile, deveneau haiduci. În timpul domniilor lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, cronicile şi alte documente consemnează mulţimea haiducilor, precum şi "blăstămăţiile" la care se dedau.

Aşezate la răscruce de drumuri, "în calea răutăţilor", cum spune cu amărăciune cronicarul, Ţările Române erau totodată, după cum am văzut, măcinate de multe "rele". Nu întâmplător învăţatul cronicar Miron Costin, contemporan al multor evenimente din Ţările Române ale secolului XVII, aprecia astfel de vremuri ca fiind "cumplite"[1].

Pe acest fundal, domniile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, prin durata şi realizările lor, se înscriu ca evenimente de importanţă deosebită în istoria noastră. Rămânerea lor la tron vreme de câteva decenii va asigura ţărilor române acea stabilitate de care aveau atâta nevoie, deşi, cei doi domnitori contemporani au fost nevoiţi, nu de puţine ori, să ofere bogăţii mari căpeteniilor otomane ca să se menţină în scaun. Cei doi domnitori au reuşit să redea celor două ţări ceva din strălucirea lor de odinioară. Este epoca de afirmare a ţărilor române pe plan european, prin înviorarea economiei şi mai ales a culturii lor feudale.

Alimentaţia de bază a ţăranilor o constituia mămăliga de mei, pentru că abia la sfârşitul secolului XVII se introduce cultura porumbului. Grâul ocupa locul principal în producţia agricolă şi în acelaşi timp este obiectul unui intens comerţ pe piaţa internă şi pe cea externă.

Un izvor însemnat de venituri pentru ţăranii români îl constituia creşterea animalelor, albinăritul, pescuitul şi vânătoarea. Mai ales în timpul domniei lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, vitele ce erau crescute şi îngrijite de către locuitorii Ţărilor Române aveau mare căutare printre negustorii străini. Ceara şi mierea de albine aveau căutare în străinătate, peştele cu gust deosebit impresiona prin ieftinătate pe străini, iar carnea şi blănurile animalelor sălbatice aveau preţ bun pe pieţele străine.

Ţăranii dependenţi nu aveau pământ în proprietate ci numai folosinţă asupra unor terenuri agricole. Loturile de pământ aflate în folosinţa ţăranilor dependenţi se numeau delniţe. Ei lucrau pe domenii laice sau bisericeşti. În Ţara Românească ţăranii aserviţi se numeau rumâni.

Rumânii aserviţi domnului, boierului, clerului se obligau faţă de stăpân să presteze renta, care era: în produse (dijma), în muncă şi în bani.

[1] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Editura Academiei, Bucureşti, 1956, p. 61

Dijma reprezenta 1/10 sau 1/9 din producţia agricolă sau animalieră obţinută. Renta în muncă însemna participarea ţăranilor la muncile agricole pe proprietatea stăpânului. Obligaţia în bani, censul, a căpătat o însemnătate din ce în ce mai mare, începând cu secolul XVII.

Orăşenimea - era mai puţin numeroasă în Ţara Românească cu toate că, începând din secolul XVII ea a început să crească. În oraşe, locuitorii cu răspunderi economice, administrative şi judiciare formau patriciatul orăşenesc.

Meşteşugarii erau organizaţi în bresle, care aveau obligaţia de a participa la apărarea oraşului. De bună seamă că în conducerea breslelor erau aleşi meşteri bogaţi, cu o pregătire profesională deosebită, care se bucurau de autoritate în faţa oamenilor lor. Având la dispoziţie bunuri imobile şi băneşti, sfatul breslei putea să dirijeze întreaga activitate a asociaţiei respective. Astfel, cei care se abăteau cât de cât de la normele privind angajarea ucenicilor sau a lucrătorilor, de la sistemul de achiziţionare a materiei prime sau a vânzării mărfurilor erau aspru pedepsiţi. De asemenea, fiecare membru al breslei avea obligaţia de a contribui la bugetul acesteia prin cote fixe, iar conducerii îi revenea obligaţia de a-i apăra pe membrii asociaţiei de concurenţa meşteşugarilor neasociaţi.

Stimulând activitatea meşteşugărească şi comerţul, breslele oglindesc în bună măsură înflorirea economiei feudale de la mijlocul veacului XVII. Pe lângă vechile meşteşuguri apar şi altele noi care trebuiau să acopere prin produsele lor, în bună măsură, necesităţile mereu crescute ale societăţii în dezvoltare. Dacă însă n-ar fi existat măsurile de îngrădire din partea feudalilor autohtoni şi politica de monopol dusă de negustorii din Imperiul Otoman, desigur că s-ar fi obţinut o creştere considerabilă a producţiei.

Mulţi călători străini sunt nedumeriţi de contrastul dintre bogăţiile naturale ale ţării şi slaba lor exploatare. Răspunsul la această problemă îl dă în valoroasa sa lucrare "Descrierea Moldovei" D. Cantemir şi anume: "teama de turci"[1].

Aşa se explică cum exploatarea unor minereuri, inaugurată pe scară destul de mare de Mircea cel Bătrân, a fost părăsită şi apoi reluată abia în vremea lui M. Basarab, deci după mai bine de două secole.

Din însemnările cumnatului domnitorului Matei Basarab, Udrişte Năsturel, aflăm că la mijlocul secolului XVII se exploatau în cantităţi mari fierul, sarea, aurul, păcura, o piatră specială pentru zidirea

[1] Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldavie*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1977, p. 66

bisericilor, mănăstirilor şi palatelor boiereşti şi domneşti, potasa ce folosea la fabricarea săpunului etc.

Negustorii erau numeroşi, beneficiind de anumite înlesniri în desfăşurarea schimbului de produse. Exista în Ţările Române o veche tradiţie a schimbului de mărfuri care se desfăşura atât în interiorul ţării, de la o moşie la alta, cât şi cu ţările vecine. Privilegiile comerciale acordate negustorilor lioveni sau braşoveni încă din vremea primilor domni români confirmă pe de o parte marile bogăţii naturale existente aici, iar pe de alta schimbul activ de produse. Pe măsură ce societatea românească s-a dezvoltat şi meşteşugurile au cunoscut progrese, a înflorit şi comerţul.

Pe lângă produsele realizate în gospodăriile ţărăneşti sau feudale, care abundau pe pieţe, şi anume: vite, păsări, fructe, lână, brânzeturi, miere, vin, cereale, se întâlnesc în comerţ nenumărate produse meşteşugăreşti, operă a meşterilor autohtoni, sau de multe ori provenite din afara hotarelor ţării prin negustori străini sau români.

În ciuda abuzurilor şi restricţiilor impuse de feudalii laici sau bisericeşti, care nu vedeau cu ochi buni întărirea meşteşugarilor şi a negustorilor, numărul prăvăliilor aparţinând celor din urmă creştea simţitor. Călătorii străini vorbeau despre varietatea şi bogăţia târgurilor şi bâlciurilor unde se întâlneau "mulţi negustori turci, greci, armeni, români". În oraşe mai locuiau şi alte categorii sociale: slujbaşi, servitori, medici, profesori, preoţi, scribi sau diaci de cancelarie, jurişti, liber profesionişti.

Împrejurările tulburi, nesiguranţa zilei de mâine, exploatarea crescută a populaţiei determină adesea pe ţărani şi sărăcimea oraşelor să se răscoale. Miron Costin povesteşte cum în primele decenii ale secolului XVII unul dintre boierii mari este făcut fărâme de mulţimea întărâtată[1].

Alături de ţărani şi târgoveţi se răsculau uneori şi corpuri de oaste, cum s-a întâmplat spre sfârşitul domniei lui Matei Basarab, când seimenii şi dărăbanii dau semnalul unor nemulţumiri populare mai vechi mai adânci. Seimenii şi dărăbanii, lefegii recrutaţi din rândurile străinilor, mai ales sârbi, dar şi dintre localnici, aveau un rol hotărâtor în vreme de război, formând grosul armatei de pedestraşi. Ei s-au răsculat în ultimii ani ai domniei lui Matei Basarab, declarându-se nemulţumiţi că domnul nu-şi respectase făgăduiala de a le plăti leafa pe două luni dacă vor învinge pe Vasile Lupu.

Cauza imediată era, după cum rezultă din cronici şi din alte documente, neplata făgăduită. Din studierea situaţiei reale, rezultă că

[1] Miron Costin, *op. cit*., p. 72; vezi şi Cezar Avram, Dinică Ciobotea, Virgil Joiţa ş.a., *Istoria comerţului în sud-vestul României*, Craiova, 1999, passim

mişcarea seimenilor şi dărăbanilor este rezultatul unor adânci nemulţumiri ale păturilor populare-orăşeneşti şi ţărăneşti. Oglindirea pe larg a răscoalei oştirii ţării în cronicile muntene, transilvănene şi în cea a lui Miron Costin ne permite să urmărim evenimentul într-un context mai larg. Rădăcinile răscoalei se găsesc în starea social-economică. În vremea domniei lui Matei Basarab se înăspreşte mult exploatarea ţărănimii şi a orăşenimii. Această exploatare se concretiza în mărirea excesivă a sarcinilor fiscale determinată nu numai de dublarea tributului faţă de turci, ci şi de lăcomia boierilor şi a domnitorului.

Prin noul sistem de impuneri introdus de Matei Basarab, toţi locuitorii ţării erau supuşi dărilor. După unele calcule, dările pe o gospodărie variau între 5 şi 27 galbeni anual pe o gospodărie ţărănească, cu o medie de 8 galbeni şi 82 aspri. Această sumă (8 galbeni şi 82 aspri) echivala cu preţul a doi boi şi un porc, sau cu preţul a nouă porci şi o vadră de vin! O gospodărie ţărănească nu putea plăti uşor o asemenea sumă, ţinând seama că la aceasta se adăugau dările cunoscute: dijma, gorştina şi vinăriciul[1].

Ne vom face o idee şi mai precisă asupra excesivei exploatări fiscale a ţării dacă vom aminti că birul pe un sat era în medie de 200 galbeni anual, în condiţiile în care preţul mediu al unui asemenea sat nu depăşea 450 de galbeni[2].

Deoarece mulţi ţărani nu-şi puteau plăti dările, ei îşi vor pierde pământurile şi libertatea. Sate întregi cu ocinele lor cu tot, cad în rumânie. Se înrăutăţeşte astfel sensibil starea socială a ţărănimii, se nasc mari nemulţumiri. Faptul apare evident în vremea domniei lui Constantin Şerban, care recunoaşte că Matei Basarab "un om tare şi puternic… au cotropit multe sate cu silnicie şi fără dreptate". De aceea, noul domnitor, este nevoit, spre potolirea spiritelor, să ia unele măsuri, iar anumite sate sunt răscumpărate[3].

Prin politica sa fiscală, domnitorul şi boierii adunau averi considerabile. După mărturiile scriitorului Paul din Alep, Matei Basarab ar fi strâns o avere fabuloasă. El spunea că" bogăţiile rămase de la răposatul domnitor erau foarte mari, fiind îngrămădite în nişte case zidite din piatră, tencuite de la temelii până la acoperiş". Nu este de mirare că urmaşul său la tronul Ţării Româneşti, Constantin Şerban, punând mâna

[1] Gh. Popescu, P. Grigoriu, *op. cit*., p. 55
[2] *Ibidem*
[3] *Ibidem*, p. 69

pe aceste averi, a putut plăti pentru acapararea domniei suma foarte mare de un milion de lei[1].

Fiscalitatea excesivă din vremea lui Matei Basarab nu putea să nu atingă şi oştirea, mai ales pe dărăbanii de ţară, adică autohtoni, care astfel îşi arată pe faţă nemulţumirea.

Răscoala seimenilor şi dorobanţilor, cea mai mare ridicare a maselor împotriva regimului feudal din secolul XVII, a zguduit Ţara Românească vreme de doi ani. Ea s-a extins şi în Moldova, seimenii lui Gheorghe Ştefan răsculându-se în două rânduri.

Marele istoric Nicolae Iorga a sesizat participarea ţăranilor la răscoală, caracterul popular al acestei mişcări.

Cu toate aceste minusuri, astăzi, la scurgerea a trei secole şi jumătate, când privim comparativ înfăptuirile înaintaşilor, desprindem cu uşurinţă că domniile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu au însemnat o adevărată epocă în istoria poporului român.

SOCIAL STRUCTURES DURING THE REIGN OF MATEI BASARAB

Abstract

The author tries to determine the causes of the social conflicts during the longest reigns from Wallahia and Moldavia, the ones of Matei Basarab and Vasile Lupu.

[1] *Ibidem*

RECEPTAREA NORMELOR DE DREPT SUCCESORAL ROMAN ÎN *PRAVILA MARE* A LUI MATEI BASARAB

TEODOR SÂMBRIAN

1. Premisele receptării dreptului roman în codul *Îndreptarea legii*

Receptarea dreptului roman este legată de cunoaşterea limbii latine şi de existenţa unui învăţământ juridic. Ambele condiţii erau îndeplinite în Ţara Românească la jumătatea secolului al XVII-lea când, sub domnia lui Matei Basarab, a fost înfiinţată Şcoala greacă şi latină de la Târgovişte[1]. Iniţiată de doi cărturari greci cu instrucţie romană şi bizantină, Pantelimon Ligaridis şi Ignatie Petriţis, şcoala şi-a desfăşurat activitatea între 1646 şi până în preajma tipăririi în 1652 a *Îndreptării legii*, sau a Pravilei Mari cum a mai fost numită pentru a o deosebi de Pravila Mică de la Govora, fiind organizată după sistemul colegiilor iezuite (aşa-numitul *Ratio adque institutio studiorum Societatis Iesu*): primii trei ani erau consacraţi gramaticii latine şi greceşti, în timp ce în ultimii doi ani se preda la un nivel superior retorica. Într-o scrisoare trimisă la Roma la 12 august 1650 Ligaridis afirma categoric că ţine de la sosirea în Ţara Românească, "de patru ani", catedrele de retorică şi de logică în limbile greacă şi latină la o grupă compusă din 12 tineri aparţinând celor mai mari familii boiereşti din ţară ("*per spatio di quattro anni m'affaticai insegnando a duodeci giovanni, Rhetorica e Logica in lingua greca e latina, che realmente sono i primi di questo paese...*")[2]. Întrucât cursul de retorică presupunea comentarii din Codul Theodosian şi din Codul lui Iustinian, programa de învăţământ includea implicit şi studiul dreptului roman.

Prezenţa erudiţilor profesori la Târgovişte a fost determinantă pentru receptarea dreptului romano-bizantin în primul cod laic al Ţării Româneşti. Daniil Andrian Panonianul, autorul codului şi unul dintre elevii celor doi, mărturiseşte în nota ce însoţeşte lucrarea că şi-a luat sarcina de a realiza această operă la îndemnul lui "*chir Ignatie Petriţi şi a lui Panteleimon Ligaridi*, *dascali desăvârşit amândoi de la Hio, vestiţi şi foarte iscusiţi întru toată dumnezeiasca scriptură*"[3]. Rolul celor doi profesori în realizarea codului este arătat şi în predoslovia mitropolitului

[1] V. Papacostea. *Originile învăţământului superior în Ţara Românească*, în vol. *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică*, Bucureşti, 1983, p. 259-282

[2] Gh. Călinescu, *Altre notizie sui missionari catolici nei paesi romeni*, în *Diplomatarium Italicum*, vol. II, 1930, p. 396, *apud* V. Papacostea, *op. cit*., p. 278

[3] *Îndreptarea legii*, Editura Pelerinul român, Oradea, 2002, p. 46

Ştefan care, fără să le indice numele, se referă în mod evident la ei atunci când îi menţionează alături de Matei Basarab şi de patriarhul Ierusalimului în rândurile personalităţilor care au contribuit la apariţia celei mai importante opere juridice a evului mediu românesc: "*Şi aşa cu multă userdie şi îndemnare o am scos de întunearic la lumină; şi, cu buna voie a luminatului şi blagocestivului mieu domn, Io Mathei voevod Basarab, şi cu tot sfatul măriei sale, cu blagoslovenia părintelui mieu, Paisie, patriarhul Ierusalimului, şi cu îndemnarea a doi fraţi iubitori de Dumnezeu şi tocma slujitori ai oblastiei smereniei noastre, tipăritu-s-au, ca să fie de folosul tuturor de obşte, ca o grădină plină de flori mirositoare ale raiului, sau ca un vistiariu de obşte besearicii*"[1].

În aceeaşi predoslovie, referindu-se la conţinutul codului, mitropolitul Ştefan arată în mod clar că s-a recurs la receptarea dreptului romano-bizantin, adică a "pravilelor împărăteşti": "*De acia am gândit şi am socotit şi pentru Pravila împărătească, că va fi şi aceaia de treabă aceşti oblastii*[2] *şi micşoare ţări ...*"[3]. Este motivul pentru care, pe lângă normele dreptului canonic extrase din învăţăturile sfinţilor părinţi ai bisericii, în cod au fost reproduse şi dispoziţii de drept roman "*pentru că şi eale le-am socotit a fi ca un ajutoriu celorlalte; pentru aceia le-am lipit lângă dânsele*[4]*"*. După modelul Digestelor lui Iustinian (cartea I, titlul al doilea *De origine iuris ...*), în predoslovie se face un scurt istoric al originii legilor romano-bizantine, începând cu Legea celor XII Table, continuând cu Digestele, Instituţiile, Codul şi Novelele lui Iustinian, până la Bazilicalele împăratului bizantin Leon al VI-lea Filosoful. Iată câteva exemple care demonstrează că şi în predoslovia mitropolitului Ştefan au fost receptate unele noţiuni introductive din Digestele lui Iustinian:

[1] *Îndreptarea legii*, p. 57
[2] suverane
[3] *Îndreptarea legii*, p. 51
[4] *Îndreptarea legii*, p. 53

Digestele lui Iustinian	Predoslovia mitropolitului Ştefan
Necessarium itaque nobis videtur ipsius iuris originem atque processum demonstrare[1]. ("Ni se pare, aşadar, a arăta însăşi originea şi dezvoltarea dreptului")	Cade-se a şti şi de Pravilele împărăteşti, de unde s-a ijderit[2] şi eale.
Et quidem initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit omniaque manu a regibus gubernabantur[3]. ("Într-adevăr, la începuturile Romei poporul nostru a hotărât mai întâi să trăiască fără o lege anume, fără un drept anume şi toate erau guvernate de puterea regilor").	Iară righii[4] carii tocmea[5] cetăţeanii ... ei cum socotiia aşa tocmia şi îndrepta pe cetăţeni, că încă nu era legea scrisă.
Exactis deinde regibus consules constituti sunt duo[6]. ("După alungarea regilor au fost numiţi doi consuli").	Iar când fu într-a 68 de olimbiade[8], atunce căzură asupra împărăţiei puterea oamenilor celor de afară şi aşa goniră pe righii de mijloc şi puseră oblăduirea[9] a ipaţilor[10], şi atunce nărodul Rimului[11] se îndrepta cu o lege, sau mai vârtos, cum am zice, cu un obiceiu rău, fără de tocmeală. Iară aşa, până nu se împluse[12] 20 de ani ...; în toţi anii alegea nărodul tot 2 bărbaţi de bună rudă să fie de-a tocmirea[13] lucrurilor
Exactis deinde regibus ... iterumque coepit populus Romanus incerto magis iure et consuetudine ... idque prope viginti annis passus est[7]. ("Alungaţi apoi regii ... poporul roman a început din nou să se conducă mai mult după un drept nesigur şi după obicei ...; şi a	

[1] Pomponius, *libro singulari enchiridii*, *Iustiniani Digestae* (abreviat în continuare Dig.), 1, 2, 2, pr.
[2] de unde îşi au originea
[3] Idem, *op. cit*., Dig., 1, 2, 2, 1
[4] regii
[5] alegeau
[6] Idem, Dig., 1, 2, 2, 16
[7] Idem, Dig., 1, 2, 2, 3
[8] Anul 509 î. Hr.
[9] conducerea, administrarea
[10] consulilor
[11] poporul roman
[12] împlinise
[13] administrarea

suportat această stare pentru aproape douăzeci de ani").
Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges a Graecis civitatibus et civitas fundaretur legibus; quas in tabulas eboreas perscriptas pro rostris compusuerunt ...; et ita ex accedenti appellatae sunt leges duodecim tabularum[3]. ("Apoi, pentru că situaţia aceasta să nu dăinuie mult timp, poporul a hotărât să fie învestiţi cu autoritate publică zece bărbaţi, prin a căror activitate să se caute legi în oraşele greceşti şi ca oraşul Roma să se bazeze pe legi; scrise pe tăbliţe de fildeş, le-au expus în For ... şi astfel au fost numite legile celor douăsprezece table") ... *Appius Claudius unus ex decemviris, cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit*[4]. ("Appius Claudius a fost unul dintre cei zece bărbaţi a cărui autoritate a fost foarte mare în redactarea celor douăsprezece table").

cetăţeşti[1] şi voiniceşti[2], şi le punea numele ipaţi.
... iară nărodul alease 10 bărbaţi şi pre dânşii oblăduia[5] Appie Claudie, şi aşa porunciră lor să facă legi. Iară ei adunară obiceaiurile cele ce era pre lege ale rimleanilor[6], carele era risipite, şi mai alcătuiră multe şi de în legea ellinilor[7] de la Athina ... Şi aşa alcătuiră 12 cărţi de la aceştea.

Compararea textelor de drept privat din codul lui Matei Basarab cu cele din *Corpus iuris civilis* relevă receptarea masivă a dreptului roman, în special a celui iustinianeu. În acest studiu ne propunem să prezentăm numai aspectele care privesc receptarea normelor juridice romane în materia dreptului succesoral.

[1] civile
[2] militare
[3] Idem, Dig., 1, 2, 2, 4
[4] Idem, Dig., 1, 2, 2, 36
[5] îi conducea
[6] romanilor
[7] grecilor

2. Clasele de moştenitori legitimi

În urma reformei întreprinsă de împăratul Iustinian prin novela 118 din anul 543 şi novela 127 din anul 548, rudenia de sânge cu defunctul a devenit principalul criteriu al succesiunii *ab intestat* în dreptul roman. În cadrul acestui sistem ordinea chemării la succesiune a fost stabilită, în primul rând, în funcţie de felul rudeniei (descendenţi, ascendenţi, colaterali) şi, în al doilea rând, în funcţie de proximitatea gradelor de rudenie, ceea ce determina, de exemplu, ca un strănepot (descendent de gradul al treilea) să excludă de la moştenire pe părinţii (ascendenţi de gradul întâi) sau pe fraţii defunctului (colaterali de gradul al doilea). Conform acestor principii, rudele de sânge, precum şi cele asimilate acestora ca urmare a adopţiei, au fost incluse în patru clase de moştenitori legitimi sau *ab intestat*. Din prima clasă făceau parte descendenţii, indiferent de sex, care, în raport de gradul de proximitate cu defunctul, moşteneau în următoarea ordine: mai întâi, fii şi fiicele, în lipsa lor nepoţii şi nepoatele, apoi strănepoţii şi strănepoatele ş.a.m.d. În cazul descendenţilor de gradul al doilea sau mai mult (nepoţi, strănepoţi ş.a.m.d.) s-a admis moştenirea prin reprezentare, caz în care, de exemplu, nepoţii şi nepoatele de pe urma unui fiu predecedat erau chemaţi la moştenire în concurs cu unchiul lor, moştenind pe tulpină, adică împărţind între ei partea care i s-ar fi cuvenit tatălui.

Acest sistem a fost preluat integral în codul lui Matei Basarab din anul 1652, Îndreptarea legii.

Dreptul roman	Îndreptarea legii
Itaque si descendentem habeat is, qui intestatus moritur, cuiuscunque sexus aut gradus, sive ex masculorum, sive ex feminarum progenie descendat, et sive sui iuris, sive sub potestate sit, ille omnibus ascendentibus quique a latere sunt cognatis praeponatur[1]. (Aşadar,	Copiii, au parte bărbătească, au muerească, aceaia să preţuiesc[1] să moştenească pre părinţii[1] lor şi pre mumăni[1]; iară nice moşii[1] lor şi nice fraţii tătâne-său[1] nu pot să moştenească pre acel tată al lor ce au murit, ce numai acei copii ai lui[1]. Însă de va muri moşul şi-i va

[1] Novela (abreviat în continuare Nov.) 118, cap. 1 *ab initio*
[1] Sunt preferaţi
[1] Taţii
[1] Mame
[1] Bunicii, respectiv ascendenţii
[1] Rudele colaterale
[1] Glava (abreviat în continuare gl.) 273, zaceala (abreviat în continuare zac.) 1

dacă cineva care moare fără testament, are vreun descendent de orice natură sau grad, fie de sex bărbătesc, fie de sex femeiesc, fie *sui iuris*, fie sub putere paternă, el va fi preferat să moştenească tuturor ascendenţilor şi tuturor cognaţilor colaterali).

... si quem ex his descendentibus liberis relictis mori contigerit, filii eius aut filiae, aut reliqui descendentes, in parentis sui locum succedant, sive sub potestate defuncti, sive sui iuris inveniantur, et tantam ex hereditate defuncti partem capiant, quotquot sint, quantam parens ipsorum, si superstes esset, accepisset, quam successionem in stirpes antiquitas vocavit. In hoc enim ordine gradum requiri nolumus, sed ut cum filiis et filiabus nepotes ex praemortuo filio vel filia vocentur, sancimus, nulla differentia facienda inter masculos et feminas, eosve, qui ex masculorum aut feminarum progenie descendant, sive sub potestate, sive sui iuris sint[1]

(... dacă însă unul dintre descendenţi va muri, lăsând fii sau fiice ori alţi descendenţi, aceşti descendenţi vin la moştenire în locul părintelui lor, fie că se aflau sub puterea defunctului, fie că erau *sui iuris*, şi vor primi, oricâţi vor fi la număr, numai acea parte din moştenirea defunctului pe care ar fi primit-o părintele lor dacă ar fi supravieţuit, respectiv ceea ce în trecut s-a numit rămânea fecior, de-acia va avea şi nepoţi de la un fecior al lui ce va fi murit, atunce întră nepoţii în locul tatălui lor şi împart avuţia moşu-său împreună cu unchiul, fratele tătâne-său, tocma în doao; şi ia unchiul lor, adecă fratele tatălui lor jumătate, iară acei copii, ori de vor fi parte bărbătească, ori muerească, sau mici sau mari, iau şi ei ceaialaltă jumătate, şi unchiul n-are nice o preţuială mai mult decât nepoţeii lui, adecă decât copiii frăţâne-său carele au murit[8].

[1] Nov. 118, cap. 1 *in fine*
[8] Gl. 273, zac. 2

moştenirea pe tulpină. Într-adevăr, nu vrem ca în acestă clasă de moştenitori să se cerceteze gradele de rudenie, ci hotărâm ca împreună cu fiii şi fiicele să fie chemaţi la moştenire nepoţii născuţi din fiul sau fiica ce a predecedat, nefăcându-se nici o deosebire între bărbaţi şi femei, fie că descind pe linie masculină sau pe linie feminină, fie că se află sub putere părintească, ori ar fi *sui iuris*).

Dreptul iustinianeu a menţinut şi străvechiul *ius postliminii* în conformitate cu care cetăţeanul roman reîntors din sclavia în care se aflase ca prizonier al unui stat străin redobândea, de îndată ce trecea hotarul statului roman (*postliminio*), toate drepturile pe care le avusese anterior căderii sale în sclavie[1], inclusiv drepturile succesorale. Această dispoziţie se regăseşte în glava 280 din Îndreptarea legii.

Interdum autem, licet in potestate mortis tempore suus heres non fuit, tamen suus heres parenti efficitur, veluti si ab hostibus quis reversus fuerit post mortem patris sui[2] (Se poate însă întâmpla ca un copil, deşi nu a avut calitatea de moştenitor în momentul morţii părintelui, totuşi este făcut moştenitor al părintelui său, ca de exemplu, dacă se va fi întors din sclavia în care se aflase ca prizonier într-o altă ţară după moartea tatălui său).

... de va hi neştine să hie fost rob, acela, câţi ani de-ar face când se va întoarce, atunce-şi va lua moştenirea, oriunde va hi, fără de nice o încurmezişare[3]

Dacă nu există descendenţi, următoarea clasă de moştenitori, potrivit novelei 118, este formată din ascendenţii decedatului (părinţi,

[1] Iustiniani Institutiones (abreviat în continuare Inst.), 1, 12, 5
[2] Inst. 3, 1, 4
[3] Gl. 280, zac. 1, *in fine*

bunici, străbunici ş.a.m.d.), precum şi din aşa-numiţii colaterali foarte privilegiaţi, respectiv fraţi şi surori născuţi din acelaşi tată şi din aceeaşi mamă (cunoscuţi şi sub numele de fraţi germani sau fraţi buni[1]) precum şi copiii acestor fraţi (adică nepoţii şi nepoatele de frate sau de soră ai decedatului) în cazul fraţilor predecedaţi. Aceşti nepoţi veneau la moştenire prin reprezentare, în concurs cu fraţii germani ai decedatului, împărţind partea care s-ar fi cuvenit tatălui sau mamei lor, dacă i-ar fi supravieţuit defunctului care lăsase moştenirea. Ei îi excludeau de la moştenire pe fraţii cosanguini (adică fraţi sau surori cu defunctul numai după tată) şi pe cei uterini (adică fraţi sau surori cu defunctul numai după mamă[2]), dar, la rândul lor erau excluşi de la moştenire dacă veneau în concurs atât cu fraţii germani, cât şi cu ascendenţii defunctului[3]. Prin novela 127 s-a stabilit însă că dreptul de reprezentare al copiilor unui frate german subzistă şi atunci când vin în concurs cu alţi fraţi germani, precum şi cu ascendenţi ai defunctului[4].

Rudele care în dreptul iustinianeu formează a doua clasă de moştenitori legitimi, în *Îndreptarea legii* sunt incluse în două clase distincte, şi anume, după descendenţi urmează a doua clasă de moştenitori legitimi alcătuită din aşa-numiţii ascendenţi privilegiaţi, respectiv din părinţii decedatului şi apoi a treia clasă care include pe ceilalţi ascendenţi (bunici), precum şi pe fraţii germani şi copiii fraţilor germani predecedaţi care, ca şi în dreptul roman, vin la moştenire prin reprezentare:

Si igitur defunctus descendentes quidem non relinquat heredes, pater autem, aut mater, aut alii parentes ei supersint, omnibus ex latere cognatis hos praeponi sancimus, exceptis solis fratribus ex utroque parente coniunctis defuncto, sicut per subsequentia declarabitur[5]. (Dacă defunctul nu lasă descendenţi, ci pe tată sau pe mamă sau alţi

De va muri fecior sau fată şi va trăi tată-său şi mumă-sa, atunce orice va avea cel ce au murit, părinţii lui îl moştenesc. Şi iară, de va avea fraţi şi surori, atunce acei fraţi ai lui n-au nice o voe să ceară de în moştenirea fratelui lor de la acel tată şi de la acea mumă, ce numai părinţii lui îl moştenesc, cum am zis[6].

[1] În dreptul iustinianeu fraţii germani sunt desemnaţi prin cuvintele *ex utroque parente coniuncti*.
[2] În dreptul iustinianeu fraţii cosanguini şi uterini erau desemnaţi prin cuvintele *ex uno parente coniuncti*, *sive per patrem solum*, *sive per matrem*.
[3] Nov. 118, cap. 3
[4] Nov. 127, cap. 1
[5] Nov. 118, cap. 2, *ab initio*
[6] Gl. 274, teza I

ascendenţi, decidem ca aceştia să fie preferaţi tuturor rudelor colaterale, cu excepţia fraţilor germani ai defunctului, aşa cum se va arăta în cele ce urmează).

Si autem plurimi ascendentium vivunt, hos praeponi iubemus, qui proximi gradu reperiuntur, masculos et feminas, sive paterni, sive materni sint. Si autem eundem habent gradum, ex aequo inter eos hereditas diviatur, ut medietatem quidem accipiant omnes a patre ascendentes, quanticunque fuerint, medietatem vero reliquam a matre ascendentes, quantoscunque eos inveniri contigerit. (Dacă însă supravieţuiesc mai mulţi ascendenţi, poruncim ca dintre aceştia să fie preferaţi cei care se află în gradul de rudenie cel mai apropiat, bărbaţi şi femei, fie pe linie paternă, fie pe linie maternă. Dar dacă au acelaşi grad, vor împărţi moştenirea în mod egal între ei, astfel încât jumătate să revină ascendenţilor pe linie paternă, oricâţi vor fi la număr, iar jumătate să rămână ascendenţilor pe linie maternă, oricâţi vor fi la număr.)

Si vero cum ascendentibus inveniantur fratres aut sorores ex utrisque parentibus coniuncti defuncto, cum proximis gradu ascendentibus vocabuntur, si et pater aut mater fuerint, dividenda inter eos quippe hereditate secundum personarum numerum, uti et ascendentium et fratrum singuli

Iară de nu va avea părinţi acel mort şi va avea moş şi moaşă, atunce aceaia-l moştenesc de împreună, adecă moşu-său şi moaşe-sa şi fraţii şi surorile. Iară de nu va avea moş, nice moaşă, atunce-l moştenesc fraţii-şi şi surorile-i carii sânt de într-un tată şi o mumă[1].

aequalem habeant portionem[1]*;* (Iar dacă vor rămâne împreună cu ascendenţii fraţi sau surori germani cu defunctul, aceştia vor fi chemaţi la moştenire alături de ascendenţii cei mai apropiaţi în grad, şi dacă supravieţuiesc tatăl şi mama, desigur că trebuie să împartă moştenirea între ei după numărul persoanelor, astfel încât ascendenţii şi fraţii să aibă fiecare câte o parte egală.)

Si autem defuncto fratres fuerint, et alterius fratris aut sororis praemortuorum filii, vocabuntur ad hereditatem isti cum de patre et matre thiis masculis et feminis, et quanticunque fuerint, tantam ex hereditate percipient portionem, quantam eorum parens futurus erat accipere, si superstes esset[2]. (Dacă defunctul a lăsat fraţi şi copii de pe urma altor fraţi sau surori care predecedaseră, aceştia vor fi chemaţi la moştenire în concurs cu unchii şi mătuşile pe linie paternă sau maternă şi, oricât de mulţi ar fi, vor primi din moştenire acea parte pe care ar fi primit-o părintele lor dacă ar fi supravieţuit).

... sancimus, ut, si quis moriens reliquerit ascendentium aliquem, et fratres, qui possint cum parentibus vocari, et alterius praemortui fratris filios, cum ascendentibus et fratribus vocentur etiam praemortui fratris filii, et tantam accipiant portionem, quantam futurus erat eorum pater

[1] Gl. 274, teza a II-a
[1] Nov. 118, cap. 2
[2] Nov. 118, cap. 3

accipere, si viveret[1]. (hotărâm ca în cazul în care cel ce a decedat a lăsat ascendenţi şi fraţi, precum şi fii ai unui alt frate predecedat, chiar şi fiii acestui frate predecedat să fie chemaţi la moştenire în concurs cu ascendenţii şi fraţii şi să primească numai acea parte din moştenire cât ar fi primit tatăl lor dacă ar fi trăit).

Unde consequens est, ut, si forte praemortuus frater, cuius filii vivunt, per utrumque parentem nunc defunctae personae iungebatur, superstites autem fratres per patrem solum forsan aut matrem ei iungebantur, praeponantur istius filii propriis thiis ...[3] (De unde rezultă că dacă s-a întâmplat să rămână fii ai unui frate german cu persoana defunctului, aceşti fii vor fi preferaţi la moştenire, excluzându-i pe fraţii consanguini sau uterini).

De va muri neştine şi-i va rămânea un frate de altă mumă, sau de alt tată, şi va rămânea şi frăţine-său copii de un tată şi de o mumă, adecă nepoţii lui, copiii frăţine-său de un tată şi o mumă, adică ai frăţine-său carii sânt de un tată şi o mumă, atunce acei copii să preţuesc[4] să-l moştenească, iară nu altcineva[5].

Reglementarea următoarelor clase de moştenitori legitimi, respectiv cea a colateralilor privilegiaţi (alcătuită din fraţi cosanguini şi uterini) şi cea a colateralilor ordinari (alcătuită din celelalte rude colaterale) este cvasiidentică în dreptul iustinianeu şi în Codul lui Matei Basarab, singura deosebire fiind aceea că pravila munteană stabileşte limita vocaţiei succesorale în cazul rudelor colaterale până la gradul al optulea:

His autem non existentibus, in secundo ordine illos fratres ad hereditatem vocamus, qui ex uno parenti coniuncti sunt defuncto, sive

Iară de nu va avea fraţi de un tată şi de o mumă şi va avea alt frate carele va fi de un tată şi doao mumăni, atunce-l moşteneşte frate-

[1] Nov. 127, cap. 1
[3] Nov. 118, cap. 3
[4] Sunt preferaţi
[5] Gl. 275, zac. 1

per patrem solum, sive per matrem[1]. (Iară dacă nu există moştenitori din primele două clase, în următoarea clasă chemăm la moştenire pe cei care sunt fraţi cu defunctul fie numai după tată, fie numai după mamă).

Si defunctus neque fratres neque fratrum liberos, ut diximus, omnes ex latere cognatos ordine ad hereditatem vocamus secundum uniuscuiusque gradus praerogativam, ut propinquiores gradu reliquis praeponantur. Si multi eiusdem gradus inveniantur, pro numero personarum inter eos hereditas dividatur, id quod leges nostrae in capita appellant[3]. (Dacă defunctul nu a lăsat nici fraţi, nici descendenţi ai fraţilor, precum am spus, chemăm la moştenire toate rudele colaterale în conformitate cu ordinea fiecărui grad de rudenie, astfel încât să fie preferate rudele cele mai apropiate în grad. Dacă se vor afla mai mulţi de acelaşi grad, moştenirea se va împărţi între ei în funcţie de numărul persoanelor, adică *in capita*, după cum spun legile noastre.)

său, carele se chiamă eterothalis (şi eterothalis să chiamă când sânt doi fraţi de un tată şi doao mumăni; iară amfithalis se chiamă cela ce iaste de un tată şi de o mumă cu fratele lui[2]).

Când nu sânt fraţii de într-un tată şi de într-o mumă a lor, atunce câţi fraţi sânt de un tată şi doao mumâni, sau de într-o mumă şi doi taţi, aceaia moştenesc pre fratele lor carele iaste de într-un tată sau mumă[4].

Când va muri neştine şi frate nu va avea, nice copii ai frăţine-său, atunce să-i moştenească moştenirea verii lui carii vor fi întru spiţă mai aproape; şi de se vor afla mulţi aşa aproape într-acea spiţă, atunce-l moştenesc toţi tocma de împreună[5].

Că şi rudenia de a opta spiţă, când nu sânt alţii mai aproape, şi ei să chiamă întru moştenire, adecă acei de a opta[6].

Iară de nu va fi avut fraţi cela ce au murit, atunce să-l moştenească numai rudeniile ceale ce-i vor fi rudă mai de aproape[7].

2. Succesiunea soţului supravieţuitor

În romanistică este controversată chestiunea vocaţiei succesorale a soţului supravieţuitor după reformele întreprinse de împăratul Iustinian

[1] Nov. 118, cap. 3, *ab initio*
[2] Gl. 274, teza a III-a
[3] Nov. 118, cap. 3 § 1
[4] Gl. 275, zac. 2
[5] Gl. 276, zac. 1
[6] Gl. 276, zac. 2
[7] Gl. 274, teza a IV-a

prin novelele 118 şi 127[1]. Opiniile divergente au fost generate de faptul că, spre deosebire de alte opere legislative anterioare ale lui Iustinian[2], cele două novele nu vorbesc nimic despre soţul supravieţuitor. Din tăcerea novelelor unii autori (în rândurile cărora ne-am aflat şi noi) au tras concluzia că soţul supravieţuitor nu a mai fost inclus în clasele (*ordines*) de moştenitori legitimi. Această idee, raportată la tehnica legislativă din prezent care presupune funcţionarea fără nici o excepţie a principiului conform căruia actul normativ posterior abrogă implicit actul normativ posterior ce reglementează acelaşi domeniu, ar părea corectă. De aici, rezultă că novelele 118 din anul 543 şi 127 din anul 548 fiind posterioare Instituţiilor, Digestelor şi Codului (promulgate în anii 533 şi 534) au abrogat implicit dispoziţiile referitoare la succesiunea *ab intestato* prevăzute de cele trei lucrări, inclusiv dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor. Raportându-ne însă la o epocă mult mai îndepărtată, aşa cum este cea de la mijlocul secolului al şaselea în care a fost realizată opera legislativă a lui Iustinian, trebuie să recunoaştem că nu putem aplica în toate cazurile principiile pe care astăzi le considerăm elementare. Din acest punct de vedere, este evident că tehnica de redactare a textelor din *Corpus iuris civilis* nu se ridică la nivelul exigenţelor lumii contemporane. De aceea, opinia potrivit căreia au rămas în vigoare dispoziţiile care chemau pe soţul supravieţuitor la moştenire în lipsa

[1] În sensul că soţul supravieţuitor constituia a cincea clasă de moştenitori legitimi în dreptul iustinianeu, a se vedea: G. May, *Élements de droit romain*, treizième édition, Paris, 1920, p. 568, *ad notam*; P. F. Girard, *Manuel élémentaire de droit romain*, huitième édition, Paris, 1929, p. 303; S. G. Longinescu, *Elemente de drept roman*, vol. II, Bucureşti, 1929, p. 806; C. Stoicescu, *Curs elementar de drept roman*, ediţiunea a III-a, Bucureşti, 1931, p. 486-487; R. Monier, *Manuel élémentaire de droit romain*, tome premier, sixième édition, Paris, 1947, p. 484; V. Hanga, *Principiile dreptului privat roman*, Cluj-Napoca, 1989, p. 124; R. Gidro, Oana Mihuţiu, *Drept roman*, partea I, Cluj-Napoca, 1996, p. 169; J. Gaudemet, *Droit privé romain*, deuxième édition, Paris, 2000, p. 148; V. M. Ciucă, *Lecţii de drept roman*, vol. IV, Iaşi, 2001, p. 1084; M. Guţan, *Drept privat roman*, Sibiu, 2004, p. 202; J. Miquel, *Derecho privado romano*, Madrid, 1992, p. 407. În sens contrar a se vedea: P. Collinet, A. Giffarad, *Précis de droit romain*, tome premier, troisième édition, Paris, 1930, p. 387; V. Hanga, *Drept privat roman*, Bucureşti, 1971, p. 238; idem, *Drept roman*, Cluj-Napoca, 1999, p. 229; C. St. Tomulescu, *Drept privat roman*, Bucureşti, 1973, p. 212; M. Talamanca, *Istituzioni di diritto romano*, Milano, 1990, p. 716; M.V. Jakotă, *Dreptul roman*, vol. II, Iaşi, 1993, p. 588; Gh. Ciulei ş.a., *Drept roman. Instituţiile dreptului privat roman*, Bucureşti, 1995, p. 167; E. Molcuţ, D. Oancea, *Drept roman*, Bucureşti, 1993, p. 138; T. Sâmbrian, *Drept roman. Principii, instituţii şi texte celebre*, Bucureşti, 1994, p. 95; idem, *Drept roman*, Craiova, 2001, p. 184; S. Cocoş, *Drept roman*, Bucureşti, 1998, p. 225; I.M. Anghel, *Drept roman*, Bucureşti, 2000, p. 343

[2] Inst., 3, 9, 7, Dig., 38, 11 şi *Codex repetitae praelectionis* (abreviat Cod.), 6, 18, 1

rudelor soţului defunct, deşi în novele nu se făcea nici o referire expresă la soţul supravieţuitor, se impune să fie privită în contextul realităţilor secolului al şaselea şi nicidecum al celor din epocile modernă şi contemporană. Nemailuând în considerare argumentul ce ţinea de tehnica legislativă (singurul, de altfel, în favoarea tezei excluderii soţului supravieţuitor din clasele de moştenitori legitimi) şi interpretând în mod sistematic dispoziţiile de drept succesoral din întreaga operă legislativă a lui Iustinian, se ajunge la concluzia că soţul supravieţuitor a păstrat calitatea de moştenitor legitim şi după adoptarea novelelor 118 şi 127. Astfel, din examinarea textului novelei 118, rezultă că scopul acestei constituţii imperiale a fost să abroge vechile norme care introduseseră o nedreaptă deosebire între rudele pe linie masculină şi cele pe linie feminină chemate la moştenirea fără testament (*non iuste differentia ab intestato successionis inter cognatos masculis et feminis*)[1], motiv pentru care, după ce sunt stabilite patru clase de moştenitori în care sunt incluse rudele de sânge indiferent de descendenţa masculină sau feminină, în capitolul al patrulea se proclamă abrogarea expresă a milenarei rudenii civile. Cele patru clase de moştenitori legitimi le înlocuiesc pe anterioarele trei clase (*unde liberi, unde legitimi* şi *unde cognati*) din dreptul pretorian în care continuă să se facă diferenţă între rudele pe linie masculină şi cele pe linie feminină, între agnaţi şi simplii cognaţi. Or, cum soţul supravieţuitor, care potrivit dreptului pretorian constituia o clasă distinctă de moştenitori legitimi (*unde vir et uxor*), nu era rudă de sânge, iar reforma întreprinsă de Iustinian s-a limitat numai la modificarea ordinii chemării la moştenire a rudelor de sânge din cele trei clase de moştenitori pretorieni, a fost firesc ca în novele să nu se spună nimic despre soţul supravieţuitor, subînţelegându-se că a rămas în aceeaşi poziţie în care se afla de multe secole, aşa cum fusese stabilit în dreptul pretorian, adică cea de moştenitor legitim în lipsa rudelor de sânge ale defunctului. Mai adăugăm un argument care ţine de interpretarea logică a dispoziţiilor din dreptul iustinianeu referitoare la succesiunea extraordinară a văduvei sărace. Potrivit acesteia, dacă văduva săracă, respectiv soţia măritată fără zestre sau fără să i se fi constituit o donaţie cu ocazia căsătoriei, avea dreptul la un sfert din moştenire, atunci când venea în concurs cu cel mult trei moştenitori legitimi, şi la o parte egală cu a unui moştenitor, când venea în concurs cu cel puţin patru moştenitori legitimi[2], cu atât mai mult (*a fortiori*) trebuie să fie recunoscută ca moştenitor în cazul în care defunctul nu a lăsat alte rude de sânge în grad

[1] Nov. 118, *praefatio*
[2] Nov. 117, cap. 5

succesibil. *Per a contrario*, ar fi fost absurd ca văduva săracă să aibă calitatea de moştenitor în concurs cu alţi moştenitori legitimi, inclusiv cu descendenţii defunctului, şi să nu primească nimic dacă nu ar fi existat alţi moştenitori legitimi. În sfârşit, din examinarea întregii legislaţii a lui Iustinian se poate constata atenţia specială, fără precedent în istoria dreptului roman, manifestată sub influenţa ideilor creştine, faţă de unele categorii de persoane excluse sau aproape excluse în fapt de la dreptul de moştenire. Este vorba de copiii naturali şi, respectiv, de văduvele sărace cărora graţie novelelor 89 din anul 539 şi 117 din anul 542 li s-a constituit o veritabilă rezervă succesorală. În acelaşi context trebuie menţionate şi dispoziţiile referitoare la moştenirea pretoriană din *Institutiones* în care se arată că nu numai că s-a menţinut clasa de moştenitori *unde vir et uxor,* ci a şi fost ridicată între cele zece clase de moştenitori pretorieni de pe locul al nouălea pe locul al şaselea: "*Aliam vero bonorum possessionem, quae unde vir et uxor appellatur et nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, et in suo vigore servavimus et altiore loco, id est sexto, eam posuimus ...*"[1]. (Dar o altă moştenire pretoriană care se numeşte *unde vir et uxor* şi care fusese pusă pe locul al nouălea între vechile moşteniri pretoriene, noi am păstrat-o la forţa sa şi am aşezat-o pe un loc mai înalt, respectiv pe locul al şaselea). Or, excluderea soţului supravieţuitor din sistemul succesoral conceput în timpul lui Iustinian ar fi fost în mod evident un regres şi ar fi contrazis spiritul dreptului succesoral iustinianeu.

Vocaţia succesorală a soţului supravieţuitor este admisă de Codul lui Matei Basarab, însă redactarea textelor respective este confuză. Astfel, mai întâi în glava 274 se prevede că văduva moşteneşte, în lipsa altor rude ale defunctului soţ, jumătate din avere, cealaltă jumătate revenind, ca orice bun fără stăpân, domnului ţării: "*Iară de nu va avea nice rudenie, iară muiare va avea, atunce să moştenească acea muiare jumătate de bucatele celuia ce i-au fost ei odinioară bărbat, iară ceaialaltă jumătate eale să fie domneşti*"[2]. În schimb glava 276 stabileşte dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor în conformitate cu normele dreptului roman, dispoziţiile cuprinse în această glavă fiind foarte asemănătoare cu cele ale Constituţiei din anul 428 a împăraţilor Theodosiu al II-lea şi Valentinian al III-lea.

[1] Inst., 3, 9, 6(7)
[2] Gl. 274, *in fine*

Maritus et uxor ab intestato invicem sibi in solidum pro antiquo iure succedant quoties dificit omnis parentum liberorumve seu proprinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso[1]. (Soţul şi soţia, potrivit străvechiului drept, să moştenească *ab intestat* reciproc unul pe altul, excluzându-l pe împărat, ori de câte ori la o succesiune legală sau naturală nu există ascendenţi, descendenţi sau orice altă rudă).

Când moare omul, sau bărbatul sau muiarea, şi să nu fie făcut carte[2], şi să n-aibă feciori, nice tată, nice mumă, nice frate, nice soră, nice altă rudenie dă pre sânge până la a şasea spiţă, atunce bărbatul moşteneaşte pre muiarea lui, sau muiarea pre bărbatul ei, măcar de vor fi fost şi puţină vreame însuraţi[3].

3. Moştenirea testamentară

Potrivit jurisconsultului Modestinus, "testamentul este hotărârea îndreptăţită a voinţei noastre despre ceea ce vrea cineva să se facă după moartea sa" (*Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit*)[4]. Această definiţie se regăseşte în cea dată testamentului (numit *tocmeala sau cartea*) de glava 285 din *Îndreptarea legii*: "*Tocmeala sau cartea iaste dreapta sfătuire a omului care va*[5] *să facă la moartea lui ispravă*[6] *întru bucatele lui şi le împarte cumva*"[7].

Caracterul revocabil al testamentului, care presupune că testatorul poate până la sfârşitul vieţii să-şi schimbe oricând intenţia, testamentul ulterior revocând automat precedentul testament, este relevat atât de dreptul iustinianeu[8], cât şi de codul lui Matei Basarab:

Ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum[9] (voinţa defunctului este de fapt schimbătoare până în ultima

Tocmeala şi cartea cea dă pre urmă strică pe cea de întâi[10].

---

[1] Cod., 6, 18, 1
[2] Să nu existe testament, adică o succesiune *ab intestat.*
[3] Gl. 276, zac. 3
[4] Modestinus, *libro* (abreviat în continuare *lib.*) 2 *Pandectarum*, Dig., 28, 1, 1
[5] Vrea
[6] Legat
[7] Gl. 285, zac. 1
[8] Cod., 6, 23, 21, 5
[9] Ulpian, *lib. 33 ad Sabinum*, Dig., 34, 4, 4
[10] Gl. 285, zac. 4

clipă a vieţii).

Condiţiile de fond pentru valabilitatea testamentului sunt identice, şi anume, este necesar ca testatorul să fi împlinit vârsta de 14 ani, în cazul băieţilor, respectiv 12 ani în cazul fetelor, să nu fie alienat mintal şi să nu se afle sub puterea părintească, excepţie făcând în ultimul caz cei care întocmeau testament asupra bunurilor dobândite din activitatea proprie, fie civilă, fie militară:

Praeterea testamentum facere non possunt impuberes, quia nullum eorum animi iudicium est; item furiosi, quia mente carent[1] (De asemenea, nu pot face testament impuberii, deoarece capacitatea lor de judecată este inexistentă, şi la fel nebunii, fiindcă le lipseşte mintea).

Cela ce va să facă tocmeală sau carte, aceluia trebuie să-i fie mintea întreagă şi sănătoasă, iară nu trupul[2].

Voinicul[3] deaca ca împlea[4] 14 ani, să facă tocmeală sau carte, iară fata deaca va împlea 12[5].

pubertatem in masculis post quartum decimum annum completum illico initium accipere disposuimus, antiquitatis normam in femininis personis bene positam suo ordine relinquentes, ut post duodecim annum completum viripotentes esse credantur[6] (am stabilit ca băieţii să devină puberi imediat ce încep să împlinească paisprezece ani, păstrând în vigoare în privinţa fetelor străvechea normă după care sunt considerate a avea capacitate deplină după împlinirea vârstei de doisprezece ani)..

Praeter hos igitur qui castrense peculium vel quasi castrense habent,

Şi câştigările se chiamă ceale ce face neştine de în munca lui, adecă de în călătorie sau de în meşterşug

[1] Inst., 2, 12, 1
[2] Gl. 285, zac. 2
[3] Băiatul
[4] Împlini
[5] Gl. 285, zac. 3
[6] Inst., 1, 22, pr.

si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suae potestatis factum decesserit[1] (Aşadar, cu excepţia celor care au câştiguri provenind din activitatea desfăşurată ca militari (*castrense peculium*) sau din alte activităţi civile (*peculium quasi castrense*), testamentul pe care l-ar face orice alt fiu supus puterii părinteşti (*filiusfamilias*) este nul, chiar dacă fiul ar fi decedat după ce ar fi ieşit de sub puterea părintească).

sau de în simbrie sau de în voinicei[2]. Iară de să va tâmpla să dea părinţii către fecior nişte bucate când călătoreaşte, sau vor face cheltuială ca să-l pue la cinste, unde va avea dobândă, pre aceale el nu poate să facă carte[3], ce numai să le îndrepteaze către dânşii. Iară întru ceale ce au dobândit el cu a lui trudă şi nevoe, are puteare sau voe pre dânsele să facă ce va vrea, adecă să-l tocmească cumu-i va fi voia[4]

Pentru valabilitatea testamentului oral este necesară, atât în dreptul iustinianeu, cât şi în pravila *Îndreptarea legii*, prezenţa a şapte martori:

Si quis autem voluerit sine scriptis ordinare iure civili testamentum, septem testibus adhibitis et sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure civili firmunque constitutum[5] (Dacă însă cineva ar vrea să-şi facă un testament oral în conformitate cu dreptul civil, trebuie să ştie că voinţa sa manifestată în faţa a şapte martori constituie un testament absolut complet şi rezistent după dreptul civil)

Socoteaşte-se tocmeala şi cartea cea nescrisă, adecă fără de scrisoare, când se află împreună şapte mărturii[6] şi vor arăta tocmitul lui sfat[7]

Substituirea de moştenitor, constând într-o dispoziţie testamentară de instituire a unei persoane ca moştenitor în locul alteia în eventualitatea în care prima persoană instituită nu ar accepta sau nu ar putea să

[1] Inst. 2, 12, pr. *in fine*
[2] Serviciul militar
[3] Testament
[4] Gl. 286, zac. 1
[5] Inst., 2, 10, 14
[6] Martori
[7] Gl. 285, zac. 5, teza I

primească moştenirea, numită în *Îndreptarea legii pre urmă tocmire*, este reglementată în pravila lui Matei Basarab după modelul substituţiei vulgare din Instituţiile lui Iustinian:

Potest autem quis in testamento suo plures gradus heredum facere, ut puta, si ille heres non erit, ille heres esto[1]. (Cineva poate să instituie în testamentul său moştenitori de mai multe grade, ca de exemplu: "dacă cutare nu va fi moştenitor, altul să fie moştenitor").

Pre urmă tocmire iaste schimbarea de întru oblăduirea[2] moştneanului[3] de întâiu întru altă moştenire; cum am zice, să fie cutarele moştnean, iară de nu va fi, să fie altul[4].

În sfârşit, dispoziţiile din *Îndreptarea legii* referitoare la completarea conţinutului testamentului prin *codicil* (numit "*codichel*", "*răvăşel*" sau "*catastişel*") sunt toate în concordanţă cu dispoziţiile din dreptul iustinianeu. Astfel, în pravilă se arată că un codicil se poate întocmi în urma redactării unui testament, putând să conţină numai date referitoare la împărţirea bunurilor, spre deosebire de testament unde, pe lângă astfel de dispoziţii, mai există şi altele prin care testatorul prevede instituiri şi substituiri de moştenitori sau dezrobiri. De asemenea, ca şi în dreptul roman, proba codiciliului poate fi făcută cu cinci martori.

Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere quam si speciali postea voluntate confirmentur[5]. (Când însă codicilele fuseseră întocmite înainte de testament, Papinian spunea că sunt fără efecte, dacă nu au fost confirmate ulterior printr-o declaraţie specială).

Codichel sau Răvăşel - De va face neştine carte şi va lăsa nişte bucate sau fiece, carele vrea să scrie într-aceaia sau alt lucru, iară apoi-ş aduce aminte ş-altele bogate, atunce scrie altă carte şi ia ceale ce-au lăsat de nu le-au scris în cartea ce de întâi. Atunce aceaia ce au scris mai pre urmă se chiamă catastişel sau răvăşel[6]

Codicillis autem hereditas neque

Osebeaşte-se cartea de răvăşel,

[1] Inst., 2, 15 pr.
[2] Stăpânirea
[3] Moştenitorului
[4] Gl. 285, zac. 13
[5] Inst., 2, 25, 1
[6] Gl. 285, zac. 10

dari neque adimi potest ... Nec condicionem heredi instituto codicillis adicere neque substituere potest[1]. (Un codicil nu poate nici să dea, dar nici să retragă o moştenire ... nici să impună o condiţie pentru instituirea de moştenitori, nici să cuprindă în mod direct o substituire de moştenitor).

In omni autem ultima voluntate, excepto testamento quinque testes, vel rogati vel qui fortuitu venerint, in uno eodemque tempore debent adhiberi, sive in scriptis sive sine scriptis voluntas conficiatur[4]. (În orice act de ultimă voinţă, exceptând testamentul, se consideră că manifestarea de voinţă este valabilă, fie în scris, fie oral, în prezenţa a cinci martori care trebuie să fie chemaţi sau să fi venit întâmplător în acelaşi timp).

căce că, în carte, şi moştnean şi nemoştnean fără de nice o încurmezişare se scrie; şi legata, adecă cui se cade să ia de în bucatele lui, adecă ce se lasă pentru sufletul celui bolnav, pomeane şi ce va fi, şi slobozire; şi înainte tocmire[2] şi pre urmă tocmire. Iară în catastişel, adecă în răvăşel, nice unele de aceastea[3].

Atunce acea tocmeală, adecă catastişel sau răvăşel, poate sta şi să creade pre cinci mărturii oameni buni[5]

4. Rezerva succesorală şi cotitatea disponibilă

Rezerva succesorală sau *legitima* este o fracţiune dintr-o parte de bunuri pe care cel care este îndreptăţit să o pretindă ar fi primit-o dacă ar fi moştenit *ab intestat*. Pentru ocrotirea celor mai apropiate rude ale defunctului, Legea Falcidia din anul 40 î. Hr. a prevăzut că moştenitorului instituit prin testament trebuie să i se garanteze că va primi cel puţin un sfert din activul net ca moştenitor legitim[6], pentru restul de trei sferturi testatorul fiind liber să dispună de averea sa prin acte cu titlu gratuit, fie *inter vivos*, fie *mortis causa*, în favoarea unor rude sau a unor persoane străine[7]. Dispoziţiile acestei legi au fost modificate de împăratul Iustinian

[1] Inst., 2, 25, 2
[2] Instituire de moştenitor
[3] Gl. 285, zac. 11
[4] Cod., *liber sextus*, *titulus XXXVI de codicillis*, 8, 3
[5] Gl. 285, zac. 15
[6] Inst., 2, 18, 6
[7] Inst., 2, 22, pr. *in fine*

prin novela 18 din anul 539, care a fixat partea moştenitorilor rezervatari la o treime din patrimoniul defunctului, dacă existau cel mult patru moştenitori, şi la jumătate din patrimoniu, dacă existau cel puţin cinci moştenitori. Implicit, cotitatea disponibilă a oricărei persoane (de care putea dispune după cum dorea) a fost stabilită, după caz, la două treimi sau jumătate din avere. Toate aceste dispoziţii din dreptul iustinianeu prin care a fost reglementată rezerva succesorală a copiilor celui care lăsa moştenirea au fost preluate de *Îndreptarea legii* în glava 282, intitulată "*Pentru Falchidiu. Aceasta Falchedia se chiamă leage, sau judecată pre limba lătineaşte*".

...si quis unius, vel duorum, aut trium, vel quatuor liberorum pater aut mater sit, non quadrantem solum ipsis relinquat, sed tertiam bonorum partem ... Sin vero plures quam quatuor habuerit liberos, dimidiam partem totius substantiae suae illis relinquat, ut sex unciae sint omnino quod debetur, et inter singulos triens forte vel semis aequaliter, dividatur; ... licet enim ei id, quod reliquum est, bessem scilicet vel semissem, habere, et prout voluerit sive liberis ipsis, sive extraneis largiri, et quum naturae prius quae debet praestiterit, deinde erga extraneos liberalem esse[1]. (Dacă cineva, tată sau mamă, ar avea unul, sau doi, sau trei, ori patru copii, acestora le rămâne nu numai un sfert, ci o treime din bunuri ... Dar dacă va avea mai mult de patru copii, aceluia îi rămâne jumătate din întreaga sa avere, astfel încât şase uncii să fie datorate integral copiilor şi să se împartă la fiecare în mod egal

Leagea ... (ce zice falchidios, iaste cuvânt româneaşte, e adecă latineaşte) şi iaste leagea care scoate de la ispravnice[2] sau de la datornice a treia parte din avuţia părinţească ... Şi iaste aşa: de să va tâmpla să aibă tatăl 1 fecior, sau 2, sau 3, până în patru, atunce întâi scot datoriile şi cheltuialele îngrupării lui şi ceale ce să vor da pentru sufletul lui, încă şi plata slugilor sau a argaţilor; atunce de-acia iau şi copiii sau feciorii partea cea adevărată, a treia, a tătâne-său. Iară de va avea tatăl 5 copii, atunce iau şi mai mult, adecă jumătate de într-a tătâne-său, iară ceaialaltă o hărăzeaşte tatăl unde-i iaste voia, sau unuia de în feciorii lui, sau a striin, sau unde-i va fi voia. Şi de va vrea tatăl să le arunce în mare, n-are nimenea treabă a-l opri sau să-i ia seama pentru că zice pravila: tocmealele şi leagea, adecă tocmealele lui ceale ce să lasă de pomeană sau pentru suflet isprăvnicei, aceale puruncim să fie

[1] Nov., 18, cap. 1
[2] Legatari

treimea sau, după caz, jumătatea din avere ... Prin urmare, acestuia îi este permis să dispună cu titlu gratuit cum va voi de ceea ce a rămas, adică două treimi sau jumătate, fie la proprii copii, fie la prsoane străine, cu condiţia să fi îndeplinit mai întâi ceea ce datorează rudeniei naturale, după care va putea fi generos şi cu persoanele străine).

cum scrie mai sus[1].

5. Raportul liberalităţilor

Raportul liberalităţilor (*collatio*) presupune readucerea la masa succesorală, înainte de efectuarea partajului între moştenitori, a bunurilor primite de aceştia cu titlu gratuit de la cel care lasă moştenirea. Şi în această privinţă dispoziţiile cuprinse în glavele 277-279 din *Îndreptarea legii* sunt în concordanţă cu textele corespunzătoare din Codul, Digestele şi Novelele lui Iustinian.

Astfel, constituţiile din cartea a şasea, titlul al douăzecilea (*de collationibus*) din Codul lui Iustinian care prevăd că sunt supuse raportului bunurile pe care moştenitorii testamentari sau *ab intestat* le-au primit de la cel care lasă moştenirea în timpul vieţii acestuia cu titlu de donaţii înainte sau cu ocazia căsătoriei ori ca zestre[2] se regăsesc în următoarea redactare a celor trei glave:

"*Tatăl cându-ş mărită fata şi să tocmeaşte cu dânsa ca zestrea ce i-au dat să fie pentru toate lucrurile ei şi mai mult să n-aibă treabă în bucatele lui, acea tocmeală n-are nice o puteare, nice adeverinţă, nice se opreaşte fie-sa a nu-l moşteni de va muri fără de carte*[3]*. Dară ce să face: aduce-şi ea întâi zeastrea care i-au dat tată-său şi darul de naintea nuntei şi le ameastecă cu bucatele tătâne-său, şi aduc şi fraţii ei hainele-ş sau ce vor avea, de la va fi dat tatăl lor când au fost viu, şi atunce împart toţi fraţii tocma şi ceale ce se-au fost dat zeastre şi ceale ce nu se-au fost dat zeastre; iară cartea care va face sau au făcut tatăl lor la moartea lui, sau muma, aceaia să hie adevărat cât au vrut şi au scris*"[4].

[1] Gl. 282
[2] Cod., 6, 20, 12; 6, 20, 16; 6, 20, 17; 6, 20, 19; 6, 20, 20 pr.
[3] Fără testament sau *ab intestat*
[4] Gl. 277, zac. 1

"*Bucatele feciorilor celor mai mari carele le-au dat tatăl lor când au fost viu, aceale aduc dă le pun la mijloc, de va muri fără de carte*"[1].

"*Dece judecata purceade pentru lucrul acesta şi numai de aceasta zice pravila: deaca vreame ce vor ei să împarţă cu ceialalţi fraţi tocma, atunce să aducă toate bucatele lor carele le-au dat tată-său când au fost viu şi să le pue la mijloc; aşijderea şi darurile de naintea nuntei să fie toate de împreună fraţilor. De-acia atunce să împarţă toate bucatele toţi fraţii tocma, ori parte bărbătească de vor hi, ori muerească*"[2].

"*Iară de va hi dat tatăl, încă viu fiind, către feciorii săi împărţeala carea vrea să se împarţă, atunce le aduc dă le pun toate la mijloc*"[3].

Codul lui Iustinian exceptează de la raportul liberalităţilor legatele, fideicomisele şi donaţiile *mortis causa* primite cu ocazia decesului celui care lasă moştenirea[4]. Aceeaşi excepţie este prevăzută şi de Codul lui Matei Basarab:

"*Câte bucate va da tatăl feciorilor săi la moartea lui ca să le ţie, atunce când vor să le împarţă toţi fraţii, aceale nu le pun la mijloc*"[5].

Digestele lui Iustinian exceptează, de asemenea, de la raport dobânzile şi fructele bunurilor care au făcut obiectul liberalităţilor[6], tot aşa cum o face şi *Îndreptarea legii*: "*iară dobânda carea au dobândit cu bucatele lor, carele le-au dat tatăl lor, aceale nu le pun la mijloc, ce sânt ale lor, iară fraţii lor n-au nice o treabă în dobânzi, ce numai întru ceale ce au luat fraţii lor de la acel tată al lor, cum am zis mai sus*"[7].

În sfârşit, conform novelei 18, sunt exceptate de la raport bunurile prevăzute în mod expres de testator, dacă nu se afectează partea legitimă a celorlalţi moştenitori[8]. Aceeaşi excepţie este prevăzută de *Îndreptarea legii* în următorii termeni: "*Iară de va hi zis tatăl lor când au dat aceale ca să le ţie feciorii lui ce le-au dat au pentru hărăzeală, sau pentru alt dar, atunce să nu le aducă la mijloc, adecă la împărţeală, ce să fie ale lor şi să fie aşa cum au zis stăpânul bucatelor, ce să zică tatăl lor*"[9].

---

[1] Gl. 277, zac. 2, teza I
[2] Gl. 279
[3] Gl. 278, zac. 3, teza a II-a
[4] Cod. 6, 20, 10; 6, 20, 13; 6, 20, 15. În acelaşi sens Ulpian, *lib. 40 ad Edictum*, Dig., 37, 6, 1, 19
[5] Gl. 278, zac. 3, teza I
[6] Papinian, *lib. 5 Responsorum*, Dig., 37, 7, 5, 1
[7] Gl. 277, zac. 2, teza a II-a
[8] Nov. 18, cap. 6
[9] Gl. 278, zac. 3, teza a III-a

6. Motivele de dezmoştenire

Până la Iustinian, temeinicia motivelor pentru dezmoştenirea rudelor apropiate era lăsată la aprecierea tribunalului. Prin novela 115 emisă în anul 542, împăratul Iustinian a stabilit în mod expres şi limitativ cauzele care pot constitui motive întemeiate pentru dezmoştenirea descendenţilor sau a ascendenţilor.

La rândul său, *Îndreptarea legii* a prevăzut în glava 284 intitulată *Vinele carele fac pre feciori fără de moştenire de în bucatele părinţilor lor* ... motivele care justifică dezmoştenirea descendenţilor. Toate aceste motive se regăsesc în capitolul al treilea al novelei 115:

Sancimus igitur, ne liceat ullo modo patri aut matri, avo aut aviae, proavo aut proaviae filium suum, aut filiam, aut reliquos liberos in testamento suo praeterire vel exheredare ... nisi forte ingrati probentur, et parentes ipsas ingratitudinis causas nominatim in testamento suo scripserint ... Iustas vero causas ingratitudinis has esse decernimus[1]. (Stabilim, aşadar, să nu se permită în vreun fel tatălui sau mamei, bunicului sau bunicii, străbunicului sau străbunicii să omită sau să dezmoştenească în testamentul său pe propriul fiu sau fiică, ori pe ceilalţi descendenţi rămaşi ... dacă nu sunt declaraţi în mod evident nerecunoscători şi înşişi părinţii să scrie în testament cauzele anume ale ingratitudinii ... Decidem însă ca acestea care urmează să fie considerate cauze justificate ale ingratitudinii).

Poruncim tuturor părinţilor, părinţi, mumăni, moşi, moaşe, ca feciorii şi featele lor, la tocmeala de vreamea morţii lor, să nu-i urgisească de în partea lor cea dreaptă, den carea li se cuvine să le dea, nice să-i facă fără de moştenire de la bucatele lor, fără de vinele ce-s mai jos scrise. Căce că pentru aceaste vini, ce să zice, fac pre feciorii lor fără moştenire de în bucatele lor[2].

[1] Nov. 115, cap. 3, *ab initio*
[2] Gl. 284, zac. 1

Si quis parentibus suis manus intulerit[1]. (Dacă cineva va fi ridicat mâna asupra părinţilor săi).

Cine va ridica mâna pre părinţii lui şi-i va bate[2],

Si gravem et indignam contumeliam illis intulerit[3]. (Dacă le va fi adus o grea şi nemeritată jignire).

sau va zice lor mustrare cum nu se cade[4],

Si eos in criminalibus causis, quae non sunt adversus principem aut rempublicam, accusaverit[5]. (Dacă îi va fi acuzat în cauze criminale, care nu sunt împotriva împăratului sau a statului).

sau întru greşală-i va dosădi, adecă va bănui că greşesc[6],

Si vitae parentum veneficiis aut alio modo insidiari conatus fuerit[7]. (Dacă va fi comis o încercare de a atenta la viaţa părinţilor prin otrăvire sau prin altă modalitate).

sau viaţa lor va vrăjmăşi ca să-i omoară[8].

Si filius cum noverca sua vel concubina patris sui concubuerit[9]. (Dacă fiul se va fi culcat cu mama sa vitregă sau cu concubina tatălui său).

De să va afla trupeaşte întru păcat cu maşteha[10] lui, sau cu posadnica[11] tătâne-său[12].

Si filius per calumniam parentes detulerit, et delatione sua effecerit, ut gravia damna perpessi sint[13]. (Dacă fiul prin calomnia pe care va fi adus-o părinţilor şi acuzaţia sa, ar

De să va face pârâş[14] asupra părinţilor lui şi pentru acea pâră şi clevetire vor cădea în grea pagubă[15].

---

[1] Nov. 115, cap. 3 § 1
[2] Gl. 284, zac. 2, teza I
[3] Nov. 115, cap. 3 § 2
[4] Gl. 284, zac. 2, teza a II-a
[5] Nov. 115, cap. 3 § 3
[6] Gl. 284, zac. 2, teza a III-a
[7] Nov. 115, cap. 3 § 5
[8] Gl. 284, zac. 2, teza a IV-a
[9] Nov. 115, cap. 3 § 6
[10] Mama vitregă
[11] Concubina
[12] Gl. 284, zac. 3
[13] Nov. 115, cap. 3 § 7
[14] Reclamant
[15] Gl. 284, zac. 4

fi determinat ca ei să suporte grele pierderi).

Si quem ex parentibus carcere includi contingat, et liberi, qui ab intestato ad successionem eius venire possunt, ab eo rogati, vel unus ex illis, pro eo, sive pro persona, sive pro debito, fideiubere nolint, in quantum ille, qui rogatus est, facere posse probatur. Hoc tamen, quod de fideiussione sancimus, ad masculos liberos, et solos quidem, pertinere volumus[1]. (Dacă s-ar întâmpla ca vreunul dintre părinţi să fie închis în temniţă pentru neplata datoriilor şi copiii care pot să vină la succesiunea acestuia ca moştenitori *ab intestat*, sau unul dintre ei, rugaţi de acesta, nu ar vrea să se facă garant în favoarea sa, fie pentru persoană, fie pentru datorie, în condiţiile în care se dovedeşte că acela care este solicitat poate să o facă. Totuşi, această măsură pe care o hotărâm în legătură cu garanţia, vrem să privească numai pe descendenţii bărbaţi).

De să va tâmpla să se pârască părinţii lor dă neştine şi vor chema pre feciorii lor, partea bărbătească, să între chezaşi sau pentru obraz, sau pentru bani, adecă pentru datoria lor, şi ei nu vor vrea[2].

Si quis ex liberis convictus fuerit, prohibuisse suos parentes, quominus testamentum facerent; ita ut, si quidem postea testamentum facere potuerint, liceat ipsis ea de causa filium exheredem facere ...[3]. (Dacă cineva dintre copii va împiedica pe părinţii săi să-şi facă testamentul, cu condiţia ca, dacă după aceea aceştia

De va fi vrut tatăl să facă tocmeală sau carte ca să-i fie după moarte, iară de în feciorii lui-l vor fi oprit şi înfruntat; iară după aceaia de va putea să facă aceaia tocmeală, atunce e volnic, pentru acea vină, să-l facă fără de moştenire[4].

[1] Nov. 115, cap. 3 § 8
[2] Gl. 284, zac. 6
[3] Nov. 115, cap. 3 § 9
[4] Gl. 284, zac. 7

vor fi putut să facă testamentul, ar putea să-şi dezmoştenească fiul tocmai din această cauză).

Si cui ex dictis parentibus filiae suae vel nepti maritum dare et dotem pro modo facultatum pro ea praestare volenti illa non consentiat, sed turpem vitam eligat[1]. (Dacă dintre numiţii părinţi vrând cineva să-şi dea fiica sau nepoată în căsătorie şi să-i ofere o dotă pe măsura averii, acea fiică sau nepoată să nu consimtă, ci să aleagă o viaţă imorală).

Cine va vrea de în cei părinţi, ce-s zişi, să-şi înzestreaze fata lui sau nepoata, după cumu-i va fi putearea, iară ea nu va vrea, ce va mearge în calea rea[2]

Si quis ex praedictis parentibus furiosus sit, et liberi eius, vel quidam ex iis, vel si liberos non habeat, reliqui eius cognati, qui ab instestato ad hereditatem eius vocantur, ministerium et debitam curam illi non exhibeant ...[3]. (Dacă cineva dintre părinţii pomeniţi mai înainte ar fi nebun şi copiii acestuia, sau unul dintre ei, ori dacă nu va avea copii, rudele lăsate de acesta care sunt chemate ca moştenitori *ab intestat* la succesiunea acestuia, să nu-i acorde ajutorul şi îngrijirea datorată).

Cine se va afla lânged sau cu boală de în cei părinţi, ce-s zişi, şi feciorii, sau de nu va avea feciori sau altă rudenie a lui, carii vor vrea să-i moştenească, de nu vor purta grijă cu totul de dânsul să-l izbăvească şi să-l tămăduiască, acela e volnic să nu le lase nemica la tocmeala cea de moarte a lui[4].

De să vor afla părinţii zăcând în boală în multă vreame, sau vor fi în sărăcie şi în slăbiciune, şi feciorii se vor lepăda de dânşii şi nu le vor ajuta, nice vor purta grijă de dânşii, şi să-i chiame părinţii, iară ei să nu meargă la dânşii[5]

[1] Nov. 115, cap. 3 § 11
[2] Gl. 284, zac. 8
[3] Nov. 115, cap. 3 § 12
[4] Gl. 284, zac. 9, teza I
[5] Gl. 284, zac. 5

THE SURVIVAL OF ROMAN LAW NORMS REGARDING INHERITANCE IN MATEI BASARAB'S GREAT *PRAVILA* (1652)

Abstract

After presenting the premises of the remanance of Roman Law, seen through the knowlwdge of Latin and the existence of a juridical academic system during the reign of Matei Basarab, the first part of the article focuses on establishing the quasi identity of the *ab intestat* heir's class, by presenting, in formal comparison, the dispositions included in the mainteined *Corpus iuris civilis* and in the *Îndreptarea Legii Code*, the most important legislative work of the Romanian Medieval Age. In the second part of the article, the author develops arguments supporting the idea that the surviving husband has maintained his quality of legal heir in the Roman Law, even after the reforms applied by Emperor Justinian through the novelles 118 and 127.

Subsequently, there are presented the norms of Roman Law included in Matei Basarab's Code regarding the last will, the available cote, the relation among liberality and the reasons that leaded to disinheritance.

PRAVILA DE LA GOVORA

ŞTEFAN RESCEANU

Ridicat în scaunul de domnie al Ţării Româneşti în toamna anului 1632 cu sprijinul boierilor olteni şi al principelui Transilvaniei Gheorghe Rákóczi I, Matei Basarab îşi începe domnia în chip "revoluţionar". Sprijinit pe voinţa poporului "izbuti să ducă la izbândă, cu braţ înarmat cauza celui ce s-a dovedit mai târziu vrednic de toată încrederea şi dragostea ţării cârmuite de dânsul"[1].

Deşi a fost sprijinit de boierimea pământeană, ea însăşi revoltată împotriva pătrunderii elementului grecesc din Imperiul Otoman în ţară, totuşi înţeleptul domn a căutat să păstreze o cumpănă dreaptă, şi folositoare lui şi ţării, între partida naţională şi cea grecească.

Consolidarea domniei a fost permanent însoţită de organizarea Ţării Româneşti printr-o serie de legi scrise şi hrisoave legislative.

Fără a neglija aportul economic, prin reorganizarea finanţelor şi celelalte măsuri întreprinse de luminatul domn pentru bunăstarea materială a ţării, meritul cel mai mare şi care ne preocupă pe noi privind epoca lui Matei Basarab este "impulsul şi sprijinul necontestat pe care l-a dat vieţii culturale"[2].

În opera culturală Matei Basarab, sprijinindu-se pe legătura şi ajutorul mitropolitului Petru Movilă, dar mai ales pe sprijinul ierarhilor cărturari ai epocii, mitropoliţii Teofil şi Ştefan ai Ungrovlahiei, Ghenadie II şi Simion Ştefan ai Ardealului, "a izbutit să ducă la biruinţa afirmării drepturilor limbii străbune în Ţările Române din sudul şi nordul Carpaţilor"[3]. "Genurile de scrieri ale căror începuturi în limba română le-am fixat în secolul al XVI-lea - scriau cărturarii I.C. Chiţimia şi Dan Simonescu -, continuă să se dezvolte în cel următor prin copiştii de la oraşe şi de la curţii"[4].

Tipărirea de cărţi domneşti la mijlocul secolului XVII prin tipografiile de la Govora, Târgovişte sau Iaşi cu ajutorul meşterilor ucrainieni, cuprindea pe lângă slavonă cărţile româneşti de legi şi literatură bisericească.

---

[1] Ion Lupaş, *Începutul domniei lui Matei Basarab şi relaţiunile lui cu Transilvania*, în AARMSI, seria III, tom. XIII, mem. 17, an 1933, p. 6

[2] Dr. Stelian Marinescu, *Matei Basarab legislator*, în GB, an. XLI, 1982, nr. 11-12, p. 917

[3] Ioan Lupaş, *op. cit*., p. 17

[4] I. C. Chiţimia şi Dan Simonescu, *Cărţile populare româneşti*, I-II, Bucureşti, 1964

Cărţile de legi cunoscute în epoca lui Matei Basarab sub numele de *Pravile*, tipărite în tiparniţele domneşti din cele două ţări, în limba română, *Pravila de la Govora*, 1640, *Cartea românească de învăţătură de la Iaşi* din 1646, *Îndreptarea legii de la Târgovişte*, din 1652, cu prioritate faţă de cărţile bisericeşti, se datorau faptului că "pravilele formau un instrument de stat, erau unul dintre mijloacele folosite de domn, pentru exercitarea puterii centrale"[1].

Aceste pravile erau folosite de judecătorii de la centru, de organele locale, de boierii din judeţe şi chiar de cei împricinaţi.

Pravila de la Govora - cunoscută şi sub denumirea de *Pravila Mică* sau bisericească apărută în vremea lui Matei Basarab în tipografia de la Mănăstirea Govora - este un nomocanon ceea ce înseamnă colecţie de legi civile (nomos) şi bisericeşti (canones). *Pravila de la Govora* ce se înscrie în prima serie de 6 cărţi scrise în limba română se datorează luminatului ierarh Teofil pe care N. Iorga îl aprecia ca un "mare iubitor de cărţi româneşti şi începătorul tipăriturilor în această limbă în Ţara Românească"[2]. Acesta a întreţinut strânse legături cu ierarhii şi cărturarii din Transilvania şi Moldova, precum Ghenadie, Simion Ştefan şi Varlaam. Ca principal iniţiator al alcătuirii Pravilei, mitropolitul Teofil a fost susţinut de mitropolitul Ghenadie, care a solicitat şi a ţinut să poarte semnătura sa pe o parte din exemplarele acestei *Pravile*.

Între cărturarii din jurul mitropolitului Teofil şi apoi a domnitorului Matei Basarab, al doamnei "Elina şi a lui Udrişte Năsturel, un loc de seamă îi revine lui Mihail Moxa (Moxalie)"[3]. Acesta, traducătorul din slavoneşte al *Pravilei*, este acelaşi cu Moxa, cunoscut în istoriografia românească prin *Cronograful* său din 1620[4], o istorie a lumii, realizată la îndemnul lui Teofil, pe atunci episcop al Râmnicului.

Pravila de la Govora, numită "cea mică", o aflăm sub titlul complet *Pravila această iaste drept măritoriu de leage, tocmeale a sfinţilor apostoli, tocmite de 7 săboară: contră această şi a preacuvioşilor părinţi, învăţătorii lumii*[5]. Această a doua scriere a cărturarului oltean Mihail Moxa, s-a bucurat de o largă răspândire prin tipar, nu numai în Ţara Românească, ci şi în Transilvania şi, probabil, şi în Moldova.

---

[1] P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 198

[2] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1928, p. 324

[3] Mihail Moxa, *Cronica universală*, Bucureşti, 1989, p. 86

[4] N. Simache şi T. Cristescu, *Hronograful lui Mihail Moxa*, Buzău, 1942, p. 1-10

[5] I. Peretz, *Pravila de la Govora*, în RIAF, vol. XI, 1910, p. 72-95

Este posibil ca în timpul traducerii, cât şi a tipăririi *Pravilei*, Mihail Moxa să se fi deplasat şi la Govora şi la Târgovişte, unde a stat chiar mai mult timp. Este demn de amintit şi faptul că pe Mihail Moxa, pentru munca şi strădania traducerii Pravilei îl putem asocia cuvintelor mitropolitului Teofil din Predoslovie: "Socotit-am că mai toate limbile au carte pe limba lor, de aceea cugetaiu şi eu (…) să scot această carte, anume pravilă, pre limba românească, sfinţi[i]lor voastre, fraţi, duhovnici rumâneşti, carii sunteţi păstori oilor celor cuvântătoare a turmei lui H[risto]s".

În ideea promovării limbii române de o parte şi de alta a Carpaţilor este demn de subliniat faptul că *Pravila de la Govora* a apărut în două ediţii, una pentru Ţara Românească şi una pentru Transilvania. Argument în acest sens stă Predoslovia unde, în unele exemplare, apare în locul numelui mitropolitului Teofil, cel al lui "Ghenadie, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscopu şi mitropolitu a toată ţara Ardealului"[1].

Această ediţie pentru Ardeal a putut fi solicitată de mitropolitul Ghenadie, care simţea lipsă pentru spaţiul românesc pe care-l păstorea, a unei cărţi de legiuiri. "Ghenadie mitropolitul avea nevoie de o pravilă, fie pentru a contrabalansa prozelitismul calvin, fie a umple locul rămas gol în urma epuizării *Pravilei* lui Coresi. Din această colaborare pe tărâm tipografic se poate constata că există o unitate sufletească între români, în ciuda graniţelor nefireşti care-i despărţeau"[2] .

Pravila de la Govora, fiind prima colecţie tipărită de legi civile şi bisericeşti, poate fi socotită ca o lege oficială "promulgată de autoritatea de stat şi de cea bisericească". Ea prezintă deci o mare importanţă pentru istoria dreptului românesc în general şi a dreptului canonic, în special[3]. *Pravila de la Govora* este o operă românească[4] .

Pravila de la Govora pare a fi o compilaţie după nomocanoane slave, care toate au la bază redacţii greceşti[5]. Analogiile *Pravilei de la Govora* cu pravilele slavoneşti care au circulat în Ţările Româneşti "dovedesc că nu există diferite variante şi compilaţii ale aceloraşi nomocanoane folosite în Imperiul Bizantin şi apoi în ţările balcanice"[6], de unde le-am receptat şi noi românii. După cercetările "întreprinse de Pr. Prof. L. Stan şi Pr. M. Colotelo s-au descoperit printre manuscrisele slave

[1] Mihai Moxa, *op. cit*., p. 40
[2] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Bucureşti, 1981, p. 49
[3] *Ibidem*
[4] Ioan N. Floca, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, teză de doctorat, în MA, an. XIV, 1969, nr. 1-3, p. 103
[5] *Ibidem*
[6] Gh. Cronţ, *Pravila de Govora din 1640*, în "Studii", tom. XIV, 1961, nr. 5, p. 1218

în Biblioteca Academiei o pravilă slavă al cărui text pare să fie principalul izvor folosit în alcătuirea *Pravilei de la Govora*, care redau fidel cea mai mare parte a textului"[1]. Aceasta nu poate exclude că la alcătuirea textului n-au fost folosite şi alte izvoare, pravile slave ca cea de la Bistriţa, Bisericani, ca şi pravilele româneşti mai vechi, precum *Pravila* lui Coresi.

Dar pentru a rămâne mai aproape de adevăr trebuie să recunoaştem că *Pravila de la Govora* este un nomocanon, o colecţie de legi civile şi bisericeşti de origine bizantină.

Cuprinsul *Pravilei de la Govora* are un conţinut foarte variat. Deşi în general *Pravila* are conţinut canonic-bisericesc, nu-i lipsesc şi elementele de drept civil şi penal luate din materialul intrat în competenţa instanţelor bisericeşti[2] .

Pravila începe cu o Predoslovie, care este în cea mai mare parte traducerea Predosloviei Nomocanonului lui Petru Movilă, tipărit la Kiev în anul 1629[3]. Conţinutul ei ne arată scopul *Pravilei*. Adresându-se către "toţi nastavnicii sfintei biserici… preoţilor şi tuturor duhovnicilor", *Pravila* se doreşte a fi "un îndreptar" juridic, un cod de legi în mâna preoţilor duhovnici, care sunt "păstori oilor celor cuvântătoare a turmei lui Hristos", din care să înveţe, "în taină", "cum să vindece sufletele oamenilor de păcate". Din acest punct de vedere, *Pravila* este un manual de şcoală pentru instruirea preoţilor, viitori duhovnici, care trebuiau să fie "întru scripturi învăţaţi".

Pe lângă acest scop pur religios, *Pravila* urmărea şi un scop cultural-educativ, exprimat prin cuvintele: "socotit-am, că mai toate limbile au carte pre limba lor", care l-au făcut pe mitropolitul Teofil să "cugete" şi să "scoată" această carte, "anume Pravila pre limba românească", pentru "luminarea" preoţilor, ca prin ei să îndrepte moravurile societăţii. Prin *Pravilă*, înţeleasă ca o carte instructivă şi educativă în limba vorbită de toţi românii de o parte şi de alta a Carpaţilor, ierarhul muntean voia să ridice întreg clerul la înălţimea misiunii lui, şi să-i pună la îndemână armele intelectuale, cu ajutorul cărora să-i combată pe adversari şi să apere pe păstoriţi de rătăciri.

Materia *Pravilei* care formează conţinutul nu este sistematizată. Unele capitole sunt foarte lungi, altele foarte scurte, aceleaşi dispoziţii se repetă uneori în diferite capitole. Sfaturile se amestecă cu avertismentele, cu penitenţele şi cu sancţiunile penale, iar dispoziţiile canonice se

[1] Ioan N. Floca, *op. cit*., p. 103
[2] St. Berechet, *Judecata la Domni până în secolul al XVII-lea*, 1926, p. 6
[3] P.P. Panaitescu, *op. cit*., p. 31

împletesc cu învăţăturile patristice şi cu prevederi împrumutate din dreptul bizantin.

Normele *Pravilei* privitoare la actul spovedaniei fac din aceasta, în primul rând, o carte duhovnicească, un "liber penitentialis" menit să dea învăţături duhovnicilor spre determinarea exactă a păcatelor şi a pedepselor canonice cuvenite pentru fiecare"[1]. De aceea, ea are un pronunţat caracter de cod disciplinar bisericesc, folosind ca sancţiuni mai ales penitenţele: pocăinţa, posturile, metaniile.

Pravila este un cod de legi bisericeşti ce precizează poziţia şi rostul Bisericii în societatea feudală, ocupându-se de clerici, de condiţiile de intrare în cler şi de datoriile lor, precum şi de datoriile credincioşilor faţă de clerici (cap. 7 şi 9). *Pravila* cuprinde dispoziţii privitoare la cultul bisericesc (cap. 66), la săptămâna liturgică (cap. 1 şi 5), la sărbătorile religioase (cap. 7), pe care credincioşii sunt sfătuiţi să le prăznuiască "nu întru cântece mireneşti şi în beţii" (cap. 3)[2]. Sunt indicate apoi oficiile bisericeşti şi raportul de cinstire reciprocă dintre slujitorii bisericeşti (cap. 71).

Pravila este şi un cod de norme morale. Din cuprinsul ei desprindem unele vicii sociale şi morale ale vremii, precum: desfrâul (cap. 17), adulterul (cap. 20), avortul (cap. 48), uciderea (cap. 47), superstiţia (cap. 50), vrăjitoria (cap. 29) etc. Existenţa robiei şi exploatarea muncii robilor de cei puternici şi bogaţi sunt socotite ca unele dintre cele mai grave păcate.

Pravila cuprinde ample reglementări cu privire călugări, la viaţa lor din mănăstiri, organizate sub conducerea episcopului, ceea ce denotă o bună organizare monahală. (cap. 12). Obligaţi să ducă o viaţă austeră, călugării trebuie să dea dovadă de smerenie, blândeţe, răbdare şi tăcere (cap. 139).

În *Pravilă* aflăm interesante informaţii despre modul de organizare a instanţelor de judecată din vremea lui Matei Basarab, despre rolul pe care îl are episcopul în actul de justiţie, "judeţul episcopului în judeţul boieresc" (cap. 108) şi despre procedura de judecată (cap. 11).

Fiind un cod penitenţial, *Pravila* enumeră şi un însemnat număr de infracţiuni şi pedepse specifice primei jumătăţi de secol XVII. Dintre infracţiunile cele mai grave sunt menţionate: crima (cap. 26), erezia (cap. 111), sinuciderea (cap. 138) şi desfrâul (cap. 13).

---

[1] Stelian Marinescu, *Dispoziţiuni de drept laic în Pravila de la Govora din 1640*, în BOR, an. LXXXI, 1963, nr. 3-4, p. 321

[2] *Ibidem*

De remarcat sunt şi pedepsele care au un caracter specific bisericesc, precum: certarea (cap. 70), oprirea de la împărtăşanie (cap. 19), metaniile (cap. 122), postul (cap. 52), pocăinţa (cap. 20), anatema (cap. 132), neîngroparea (cap. 116), caterisirea preoţilor (cap. 90), excluderea din monahism (cap. 95). Alte pedepse au caracter civil, specific epocii feudale, ca: bătaia (cap. 48), confiscarea averii (cap. 58), munca silnică (cap. 111), înrobirea (cap. 110), condamnarea la moarte (cap. 112) etc.[1]. Penalităţile sunt gradate în raport cu infracţiunile, oglindind, cum este firesc, relaţiile sociale specifice orânduirii epocii lui Matei Basarab.

Familia, rolul ei în societate, raportul dintre soţi şi copii au constituit o preocupare importantă pentru *Pravila de la Govora*. Ea impune soţilor respect reciproc, datoria părinţilor fiind de a-şi creşte copiii în spiritul moralei creştine, spre a-i feri de vicii şi de a le asigura o stare materială bună, ca şi căsătoria la timp. Copiii sunt îndatoraţi sa-i cinstească pe părinţi şi să-i întreţină când îmbătrânesc şi slăbesc (cap. 65-66).

Pravila se ocupă şi de combaterea sectelor şi a ereziilor (cap. 62), ca şi de bunele raporturi dintre puterea de stat şi Biserică (cap. 92).

Capitolele nenumerotate de la sfârşitul *Pravilei* cuprind, între altele, simbolul de credinţă niceo-constantinopolitan, un simbol de credinţă atribuit împăratului Iustinian, exegeze ale unor noţiuni dogmatice, fragmente din învăţăturile patristice, precum şi unele noţiuni calendaristice.

Deşi unii cercetători au afirmat că *Pravila de la Govora* a apărut "mai mult ca o lucrare făcută pentru faimă şi ca o curiozitate literară"[2], sau după alţii că "n-a avut nici o aplicare, fiind literă moartă"[3], sau că a fost tipărită din dorinţa domnului Matei Basarab de a-şi spori prestigiul pe plan cultural, cercetătorii mai noi au scos în evidenţă, pe drept cuvânt, că la baza apariţiei *Pravilei* au stat necesităţi obiective istorice, ea fiind o oglindă fidelă a vieţii social-politice, culturale şi bisericeşti a românilor din Ţara Românească şi Transilvania din veacul al XVII-lea.

Departe de a fi o carte "pentru faimă", sau "literă moartă", *Pravila de la Govora* reprezintă un preţios document al legislaţiei vechi româneşti, fiind nu numai un cod de legi, civil şi bisericesc, ci şi o carte instructiv-educativă, cu folos pentru românii din cele două ţări româneşti.

Pravila de la Govora a fost în mare parte utilă clericilor, indicând norme precise pentru moralitatea şi prestigiul clerului, norme care să-i

[1] Ioan N. Floca, *op. cit*., p. 315
[2] N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, ed. a II-a, Bucureşti, 1925, p. 248
[3] St. Berechet, *Judecata la români până în secolul XVII*, 1926, p. 56

îndrume pe preoţi în activitatea lor şi să le sporească autoritatea în faţa credincioşilor. Cuprinsul ei variat, bisericesc şi laic, referinţele morale şi dogmatice, caracterul educativ i-au dat *Pravilei de la Govora* şi calitatea de manual de instruire şi educare a clerului[1].

Prin cele două ediţii ale ei, *Pravila de la Govora* a adus o contribuţie însemnată la formarea unităţii poporului român, întărind, în acelaşi timp, conştiinţa ortodoxă unitară a poporului din Transilvania cu cel din Ţara Românească.

THE *PRAVILA OF GOVORA*

Abstract

The first low codes where elaborated during the reign of Matei Basarab (1632-1654), by translating some nomocanons from Slavonic and Greek.

The *Pravila of Govora* also known as *Pravila Mica* / the *Little Pravila* the first printed work in Romanian, appeared with contribution of the enlightened hierarch Teofil, of the nobleman-scholar Udriste Nasturel, the one who composed the verses form the country's armorial bearing, of the prior Meletie the Macedonian and of the hermith Stefan of Ohridra. The translation of the Pravila from Slavonic is the work of the hieromonarch Mihail Moxa or Moxalie from the monastery Bistrita (Valcea).

Following the idea of promoting the Romanian language on both sides of the Carpathians, the *Pravila of Govora* appeared in two editions: one for Wallahia, and one for Transylvania, the later under the name of the metropolitan bishop Ghenadie.

Considered by some researchers as being a Romanian work, *Pravila of Govora* is a nomocanon, a compilation of civil and ecclesiastical laws, with Byzantine origin. Varied in its content, the *Pravila* has many features of disciplinary ecclesiastical code. Its purpose is that of "lowguide" for the clergy use and it specifies the place and the role of the Church in the feudal society.

Monument of the Romanian low system, in general and of the canonic low, in particular, the *Pravila of Govora* also remains a instructive and educative book for the Romanians from Wallahia and Transylvania.

[1] Stelian Marinescu, *Matei Basarab legislator*…, p. 926

LEGISLAŢIA DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL DOMNITORULUI MATEI BASARAB PRIVIND FALSURILE MONETARE ŞI ÎN ACTE

NICOLAE VÎLVOI

Problematica săvârşirii falsurilor în Ţările Române s-a constituit de secole în procedură juridică, iar aceasta în derularea sa conflictuală a atras necesitatea creării unor reglementări juridice mai generale, conturate la început oral, în cutume, iar apoi formulate în scris, sub denumirea de *pravile* sau *legiuiri*. Având în vedere faptul că înainte de prima jumătate a secolului al XVII-lea, noi nu am avut nici un cod de legi scrise, şi nici după această dată când au apărut primele pravile în limba română, dar care nu făceau referire la falsul de documente, românii au trebuit să se folosească de prevederile *Pravilelor împărăteşti* şi de *Obiceiul pământului*, aşa cum vom vedea că rezultă şi din documente. Aşadar vorbind de originile dreptului românesc trebuie să spunem că vechea noastră legislaţie se împarte în două: cea *scrisă* şi cea *nescrisă*. Legislaţia scrisă, o formează *Pravilele* şi *legile*. Legislaţia nescrisă o regăsim întruchipată în *Obiceiul pământului*, care cuprinde un amestec variat de reguli juridice, moştenite din generaţie în generaţie.

Domnia lui Matei Basarab (1633-1654), destul de lungă în raport cu domniile precedente, a reprezentat, prin durata ei, o perioadă de consolidare temporară a autorităţii monarhice, constituind una dintre condiţiile care au făcut posibilă întocmirea la 1652 a codicelui *Îndreptarea legii* care, ca peste tot în Europa acelei vremi, prevedea inegalitatea pedepselor după categoriile sociale, boierii fiind pedepsiţi doar prin alungarea de pe moşie şi decapitare, restul pedepselor fiind rezervat categoriilor sociale[1]. Acest codice fiind un amestec de drept canonic şi laic, a fost considerat *"una din primele codificări în limba naţională în Europa acelor vremi"*[2]. Pravila lui Matei Basarab a avut putere de lege de la 1652, când a fost tipărită, până în epoca Fanarioţilor când a fost înlocuită cu novelele lui Iustinian etc.

Prima parte, *Îndreptarea Legii* propriu-zisă, al cărui nume apare în calendarul paginilor respective, este mai cu seamă o legiuire laică. Ea răspunde astfel conţinutului anunţat prin titlu: *"judecata arhierească şi*

[1] Academia Română. *Istoria Românilor*, vol. V (*1601-1701/1716*), coordonator Virgil Cândea, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 117

[2] Radu Economu, *Ctitor de pravile. "Provocatorii la războaie nu sunt iertaţi în veci"*, în MI, 1982, nr. 9, p. 13-14

împărătească de toate vinile”. *Îndreptarea legii* cuprinde reglementări care au asigurat categoriilor sociale din această perioadă dezvoltarea activităţii lor, prin măsuri generale pentru ocrotirea proprietăţii şi a veniturilor, pentru statornicirea condiţiilor zălogului şi ale depozitului şi pentru interzicerea cametei şi pedepsirea **falsificatorilor de bani şi acelor care fac uz de monedă falsă:** *“Pentru calpuzani, ceia ce fac bani răi şi pentru pedeapsa lor”. “Pentru cei ce umblă cu bani răi şi îi ţin la dânşii*[1] (p.7). La prima cercetare s-ar părea că pravila, în ceea ce priveşte dispoziţiile de drept laic ar avea un caracter exclusiv penal. Într-adevăr, în prima parte a pravilei abundă dispoziţiile prin care sunt incriminate numeroase fapte. Astfel în terminologia timpului sunt sancţionate fapte ca: ajutarea vinovatului, tâlhăria, uciderea sub variatele sale forme, ***umblarea cu bani răi***, ş.a.m.d.

Informaţiile de natură economică, reieşite din documentele vremii, arată nivelul de dezvoltare al ramurilor economiei: agricultura, ocupaţia de bază a locuitorilor ţării, pescuitul, creşterea vitelor, albinăritul, meşteşugurile, exploatarea subsolului, comerţul. Neexistând o monedă naţională, în relaţiile comerciale erau folosite monede diverse: aspri, constande, galbeni, potronici, taleri, ughi etc., monede care erau falsificate într-o mai mare sau mai mică măsură. Dintre acestea, potronicii şi talerii erau socotiţi de către domnul însuşi <<*bani gata buni şi vechi*>>.

Regimul diferenţial în faţa legilor, în raport cu stările şi treptele sociale, este consacrat prin numeroase texte. În primul rând, se observă că inegalitatea persoanelor înaintea legilor, potrivit categoriei sociale din care fac parte, este consacrată chiar prin terminologia pravilei. Astfel membrii clasei stăpânitoare sunt denumiţi în chip variat, dar caracteristic: *“bogaţi”, “boiarem”, “boiaream de treabă şi de folos”, “om de mare cinste”, “ruda cea aleasă”, “stăpân”*(glava 243, 345, 367). Cei exploataţi poartă numele de: *“cei mai mici”, “cei mai mici şi proşti”, lucrători”, “om de jos şi micşor şi sărac”, “ţăran gros”, “ţăran gros şi prost”, “ţărani din cei neînţelegători”*. (glava 350, 364 zac.3, 367 ş.a.d.m.). Inegalitatea stărilor sociale reiese şi din sancţiunile care sunt aplicate infractorilor. În principiu, calitatea de boier a infractorului constituie o cauză de micşorare a răspunderii penale (glava 367, p.14 *introducere*).

Nu se găseşte în Pravilă nici o regulă de procedură, adică dispoziţii la modul cum se acţionează, cum se judecă nici în materie civilă şi nici în materie penală. Lipsesc şi reguli privitoare la clasificarea infracţiunilor, la

[1] *Îndreptarea legii 1652*. Ediţie critică, Bucureşti, 1962

cumulul de infracţiuni, la tentativă, la recidivă, prescripţia acţiunii penale şi a pedepsei.

De asemenea nu se prevăd în Pravila munteană unele infracţiuni care şi în acel timp s-ar fi putut săvârşi ca: infracţiunile contra intereselor Statului, trădarea, spionajul; delicte săvârşite de funcţionarii publici ca: delapidarea, refuzul deserviciu, apoi calomnia, incendiul, falsul în acte publice şi private, abuzul de încredere, strămutarea de hotare etc.

Important de menţionat este faptul că codificarea pravilelor, în Ţările Române din iniţiativa autoritară a domnilor Matei Basarab şi Vasile Lupu, bazate în cea mai mare măsură pe legislaţia laică şi ecleziastică bizantină s-au aplicat în special în cazuri mai complicate, *Obiceiul pământului* a continuat să prevaleze ca normă juridică în materie civilă şi, mai rar, penală.

Cei care apelau la judecata domnească trebuiau să aducă la divan fie probe scrise (hrisoave sau zapise de stăpânire), fie mărturiile aşa-numiţilor jurători, ale căror încheieri erau întărite în general de domn şi de sfatul său[1]. Partea nemulţumită de o hotărâre judecătorească putea face apel, luând "lege peste lege" un număr dublu de jurători (6, 12, 24, sau 48)[2]. În afară de domn şi divanul său, puteau judeca diverse pricini toţi marii dregători[3].

Ca judecător suprem al ţării, domul judeca după "legea ţării", invocată în unele documente. Edificator este documentul din 5 februarie 1650 (7158) unde*, "Domnul, s-a mâniat pe ea foarte rău şi o am scos din divan cu mare ruşine, ca pre o muiare rea pentru că a scos* ***cărţi mincinoase*** *şi poartă divanul cu vicleşug ... şi i-a luat toate cărţile şi le-a spart*[4]. Că Matei Basarab era judecătorul suprem rezultă şi din următoarele: *Domnul a judecat după dreptate şi lege, cu toţi boierii, citind toate hrisoavele pe rând şi foarte bine şi a adeverit că aceste sate, cu bălţile şi gârlele din Dunăre, sunt ale numiţilor boieri, moşie bătrână, de la Drăghici vornic din Mărgineni, stăpânindu-le din neam în neam, tot pe din două, iar cartea scoasă de Negoiţă paharnic şi socrul său, a aflat domnul, cu sfetnicii săi, că a fost* ***mincinoasă şi nedreaptă****, rămânând aceştia de lege şi de judecată, înaintea domnului în divan. Domnul a luat*

[1] Cazurile în care domnul nu respecta asemenea închieri erau foarte rare. Vezi G.T. Ionescu, *Un caz de nerespectare de către domnie a "mărturisirii" martorilor adeveritori* în "Analele Universităţii Bucureşti", istorie, nr. 2, 1969, p. 129-147

[2] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Editura Academiei, Bucureşti, 1988, p. 79

[3] *Ibidem*, p. 80

[4] Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan şi Melentina Bâzgan, *Catalogul Documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Naţionale*, vol. VII (*1650-1653*), Bucureşti, 1999, doc. nr. 39, p. 29

această ***carte mincinoasă*** *şi le-a dat-o lui Constandin mare postelnic şi lui Dumitraşcu mare stolnic, întrucât satul Săpăţenii nu are nici un amestec în baltă*[1]. Edificator este şi documentul din 1651 (7159) februarie 23 la Târgovişte prin care domnul pentru a face dreptate pune în vedere divanului că *"dacă vor* ***scoate zapise mincinoase****, făcute cu* ***vicleşug****, să nu fie crezute şi să le fie luate"*[2]. Un alt caz de zapis falsificat în care domnul face dreptate în divan se încheie astfel: *"iar cărţile şi zapisul acestuia din urmă să nu se creadă, că sunt făcute* ***cu înşelăciune****"*[3].

Pedepsele aplicate falsificatorilor constau în bătăi aplicate în divan şi spargerea cărţilor şi zapiselor mincinoase[4], declararea ca **<<mincinoase>>** a zapiselor falsificate[5] şi confiscarea acestora[6]. Conform Pravilei pedeapsa pentru calpuzani (falsificatori de bani) era tăierea capului urmată de arderea trupului în foc şi confiscarea averii *"câte bucate va avea toate să fie domneşti"*.

Unele documente false din această perioadă au continuat să circule ca adevărate, deşi erau falsuri grosolane după conţinut şi martori, abia mai târziu, în 1838 au putut fi descoperite de către autorităţi[7]. Trebuie menţionat şi documentul din 13 ianuarie 1640 care este fals din următoarele considerente: anul nu corespunde dregătorilor boierilor; Dospia vistiereasa şi fiica sa Ilinca au fost semnate de scriitorul zapisului, căci prima semnează altfel şi sigiliul ei este altul[8]. Fals este şi documentul datat 3 aprilie 1640, provenit de la mănăstirea Strehaia. Falsul, în acest caz, iese în evidenţă după scris şi după boieri: un Barbul a fost mare stolnic în 1645-1647 şi 1650-1652, dar un Petru mare postelnic nu a existat în această perioadă cum reiese din document[9].

Tot fals prin scris, dar şi prin limbă este şi documentul din 9 aprilie 1633, provenit de la mănăstirea Râncăciov, care a fost descoperit şi spart mai târziu: "Acest zapis s-au găsit vândut la Necula ot Ţăgăneşti, şi

---

[1] *Ibidem*, p. 107-108
[2] *Ibidem*, p. 119
[3] *Ibidem*, p. 137-138. Vezi şi documentele din 1651 (7159) iun. 4. Târgovişte, *Ibidem*, p. 144-145, p. 157
[4] *Ibidem*, p. 232 şi 262
[5] *Ibidem*, p. 218, 290-291, 293-294, 297, 330
[6] *Ibidem*, p. 296
[7] Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca Tinculescu şi Silvia Vătafu-Găitan, *Catalogul Documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Naţionale*, vol. V, *1640-1644*, Bucureşti, 1985, doc. nr. 202, p. 98
[8] *Ibidem*, p. 27
[9] *Ibidem*, p. 43-44

la hătărnicia ce s-au făcut acum la Preboieni, nu s-au ţinut sama. Ianache vel sărdar, aprilie 4, 1759"[1].

Stricat (distrus), ca fiind fals, a fost şi actul din 1637: "*Acest zapis când m-am judecat cu State păharneac s-au găsit stricat, că au fost tot Căptăreşti şi vrând să fac două moşii, unde au zisu Căptăreşti, ei au zis Rontăreşti, şi i l-au luat judecata şi l-au dat la mână găsindu-se cu vicleşug*"[2].

În această vreme călugării din diferite mănăstiri erau aproape singurii meşteri calificaţi în arta grafică, când hrisoavele domneşti, destinate acestor mănăstiri erau păstrate chiar în arhivele lor, plăsmuirile lor de acte în favoarea acestor mănăstiri, încercările de fals, sub diferite forme, sunt destul de frecvente. Călugării aveau la îndemână şi modelul şi materialul de scris. Falsificările luaseră asemenea proporţii încât unii domnitori sunt nevoiţi să ia măsuri împotriva călugărilor. Astfel, încercând să pună stavilă *"năravului cel rău"* al călugărilor, Matei Basarab porunceşte în anul 1639, să se anuleze toate cărţile, hrisoavele şi *"orice direase ce vor avea pre dânsele"* la un număr de 23 de mănăstiri, între care e amintită şi Tismana, spunând, între altele: *"Căci nu se ruşinaseră, nici temură a stinge năravul lor cel rău… şi spurcându-şi mâinile cu orbitoare mită, sub hicleană tainâ, începură a vinde şi a cârciumării sfintele mănăstiri ale ţării"*[3].

Falsuri sigilare din timpul lui Matei Basarab

În legătură cu problema falsului în cazul falsurilor sigilare în acte particulare se iveşte un caz specific actelor particulare, unde un acelaşi sigiliu este, în acelaşi timp, aplicat de mai multe ori, pentru a reprezenta - în lipsa subscrierilor - participarea efectivă a martorilor anunţaţi în formula de validare[4]. De fapt aceasta era practica timpului, când se putea folosi orice sigiliu, afară de cel domnesc, drept sigiliu personal, de oricine vroia, fără să se gândească nimeni dintre contemporani a-i tăgădui valabilitatea, adică puterea de validare a actului respectiv[5].

Cazurile rare de sigilare, atât în privinţa tehnicii cât şi a materialelor utilizate, evidenţiază interesul deosebit pentru conţinutul documentului pe care-l validează, exprimă condiţiile speciale în care actul

[1] *Ibidem*, vol. V, *1633-1639*, Bucureşti, 1981, p. 31
[2] *Ibidem*, p. 479
[3] *Uricariul*, V, p. 330 (citat din Psalmi), apud C.D. Ionescu, *Un document palimpsest atribuit lui Mircea cel Bătrân*, în AO, anul 1964, nr. 2, p. 309
[4] Arhivele Naţionale, *Mănăstirea Câmpulung*, LXIII/9
[5] Emil Vârtosu, *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, Editura Academiei, Bucureşti, 1956, p. 536-537

a fost emis**.** Uneori peceţile atârnate au fost confecţionate din ceară albă şi acoperite pentru a dobândi culoarea rezervată domnului, cu un strat de vopsea roşie. S-a păstrat, detaşat de act, un astfel de pecete din cancelaria domnitorului Ţării Româneşti, Matei Basarab[1].

Documentul din 1636, noiembrie 28, validat cu un sigiliu <<special>> este hrisovul prin care domnul Matei Basarab a scos de sub administraţia unor lăcaşuri religioase, din afara ţării, mai multe mănăstiri. Pentru a se marca importanţa actului pentru viaţa economică şi culturală a ţării, i s-a ataşat un sigiliu protejat de un căuş (o emisferă protectoare) cântărind 750 gr., având o înfăţişare impresionantă[2].

Interesat de menţionat este şi cartea domnească din 1646, mai 21 prin care Matei Basarab, întăreşte mănăstirii Căldăruşani stăpânirea asupra satului Plătăreşti, document care conservă unul din puţinele sigilii imprimate în soluţie de aur[3].

În fine, documentele false sau documentele care, fără a fi false din punctul de vedere diplomatic al emiterii, sunt mincinoase din punctul de vedere al conţinutului, căci consfinţesc beneficiarilor lor lucruri asupra cărora ei nu au nici un drept să le obţină, ieşite din cancelaria ţării noastre, sau particularilor mănăstirilor în timpul lui Matei Basarab, au fost suficiente pentru ca ele să poată ajunge să formeze una din însemnatele şi, în acelaşi timp, grelele probleme ale importantei ştiinţe auxiliare a istoriei care este **diplomatica**.

---

[1] Arhivele Naţionale Bucureşti, colecţia *Peceţi*, 221, apud Maria Dogaru, *Documente privind interferenţa între sigilografia şi diplomatica românească*, în RA, nr. 3 /1979, p. 341. *Ibidem*, p. 296; Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca Tinculescu şi Silvia Vătafu-Găitan, *Catalogul Documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Naţionale*, vol. V, *1640-1644*, Bucureşti, 1985, doc. nr. 202, p. 98; *Uricariul*, V, p. 330 (citat din Psalmi), apud C.D. Ionescu, *Un document palimpsest atribuit lui Mircea cel Bătrân*, în AO, anul 1964, nr. 2, p. 309; Emil Vârtosu, *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, Editura Academiei, Bucureşti, 1956, p. 536-537; Arhivele Naţionale, *Mănăstirea Câmpulung*, LXIII/9; Arhivele Naţionale Bucureşti, colecţia *Peceţi*, 221, apud Maria Dogaru, *Documente privind interferenţa…*

[2] *Ibidem*, *55*, *original*, *slavă*, apud *Ibidem*

[3] *Ibidem*, fond *Mânăstirea Căldăruşani*, II/15, apud *Ibidem*

THE LEGISLATION OF WALLAHIA DURING THE REIGN OF VOEVOD MATEI BASARAB CONCERNING THE FORGERY OF COINS AND DOCUMENTS

Abstract

The problem of the fakes in the Romanian Countries in time was transformed in juridical procedure that created the necessity of creating a more general juridical settlement, at first orally and then in writting, called laws or enactment before the first half of the XVII th C., we didn't have a code of written laws. After that period appeared the first laws in Romanian, but in these there was no rference regarding the faking of documents.

The reign of Matei Basarab reprezented, throug its length, a period of temporary strengthening of the monarch's authority, being of the conditions that made possible the drawing in 1652 of the law code ***Îndreptarea legii***. This code of laws had the power of law from 1652, when it was printed, until the phanariots' period when it was replaced with a modern one.

CĂRŢILE DIN VREMEA LUI MATEI BASARAB

DORIN TEODORESCU

Istoria tiparului, începută la români în 1508 prin cea dintâi carte bisericească, Liturghierul realizat de Macarie în atelierul de la Târgovişte, cunoaşte o sinuoasă existenţă din punct de vedere teritorial şi multe întreruperi cu perioade destul de mari în care nu s-a mai întâmplat nimic. Tiparniţa de la Târgovişte nu mai produce între 1558 (când apăruse Triodul – Penticostar) şi 1642 când aici se continuă lucrul început la Govora în vederea apariţiei Evangheliei învăţătoare. În Ţara Românească însă munca migăloasă de realizare a unor cărţi fusese reluată cu 7 ani înainte, aproape de începutul domniei lui Matei Basarab mai exact la 1635, când la Câmpulung (Dlagopolie) s-a tipărit un ***Molitvenic*** (activitate încheiată la 30 iulie) în slavonă, din porunca domnului Ioan Matei Basarab care şi scrie în prefaţă cum că "împuţinarea cărţilor sfinte … din pricina deselor năvăliri şi împresurări" l-au determinat să caute o soluţie pentru o "tiparniţă întreagă desăvârşită cu litere de cinci feluri" adusă de la Kiev, unde Petru Movilă era mitropolit, de către Timotei Alexandrovici, Ioan Glebkovici şi Meletie Macedoneanul, ultimul mutându-se şi la celelalte două tipografii ale Ţării Româneşti ce au funcţionat succesiv: Govora şi Târgovişte (Mănăstirea Dealu). El apare ca singur tipograf al ***Psaltirii*** din 1637 (7145) ianuarie 30 în formula: "cel mai mic între călugării Meletie Macedoneanul, igumenul mănăstirii Govora cu hramul Adormirea Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, deoarece m-am aprins de dragoste pentru acest meşteşug al tipografiei când am primit haina călugărească în Sf. Munte al Athosului". Cartea după cum ne aduce la cunoştinţă Predoslovia, este de fapt materializarea dorinţei lui "Ion Matei Basarab Voievod cu binecuvântare dumnezeiască domn al întregii Ţări Ungrovlahe şi al părţilor de peste munţi, Herţeg de Amlaş şi Făgăraş şi celelalte (…) am dorit cu multă silinţă să vă dăruiesc (…) ***din tipografia mea*** o carte de Dumnezeu insuflată numită psaltire".

Tirajul pare a fi fost insuficient din moment ce numai după un an (1638) " Din porunca şi cu cheltuiala prealuminatului şi piosului domn Ion Matei Basarab s-a tipărit această carte numită ***Psaltire a doua oară*** (…) S-au isprăvit în anul 7146" (1638) în iunie". Lucrul a mers mai repede durând doar trei luni, dar cartea are la sfârşit ***Sinaxariul lunilor*** cu o notă uşor derutantă "Acest sinaxar începu a-l tipări şi sfârşi nedestoinicul Silivestru Taha ieromonah şi egumen al Lavrei chinoviene

Govora în anul 7149 (1641), ceea ce duce la concluzia că realizarea volumului a durat trei ani, fiind însă foarte posibil ca ulterior să se fi adăugat doar respectivul capitol realizat în imprimerie în anul 1641. Dacă socotim că în 1639 domnul ţării a avut de rezolvat conflictul cu Vasile Lupu, concretizat în bătălia de la Nănişori (Ojogeni), este foarte posibil ca finalizarea Psaltirii în ediţia a II-a să fi avut loc abia în 1641 mai ales dacă luăm în calcul şi marile eforturi diplomatice şi financiare pe care Matei le-a făcut la Poartă pentru păstrarea tronului şi care s-au concretizat abia la 24 martie 1640 prin confirmarea sa ca domn primită de la sultanul Murad al IV-lea (1623-1640).

Un alt argument este şi realizarea concomitentă a ***Pravilei*** (mici) la Govora în două tiraje (unul pentru Transilvania, purtând numele lui "Ghenadie mitropolit a toată Ţara Ardealului"). Au ostenit la realizarea cărţii Mihail Moxa, care a tradus-o din slavonă, tipografii Ştefan (ieromonah) din Ohrida şi Meletie Macedoneanul (egumenul Govorii) şi îndeosebi mitropolitul Teofil (act) care şi scrie în a doua predoslovie: "socotit-am că mai toate limbile au carte pe limba lor" justificându-şi deci ideea de a produce carte bisericească în limba română în vremea „prealuminatului domn / Io Matei Basarab Voievod a toa / tă Ţara Ungrovlahiei / … de la naşterea lui Hs.1640".

Stema Basarabilor,
din Pravila de la Govora, 1640

De fapt Matei Basarab spune: „… după săvârşirea instrumentelor de lemn, trebuincioase meşteşugului, ***am poruncit să se scoată la lumină"*** cărţi ce sunt „de trebuinţă cercetării bisericeşti".

Următoarea carte este ***Evanghelia învăţătoare***, apărută tot la Govora în 1642 cu fila de titlu: „Evanghelie învăţătoare sau cazanie preste duminicile anului ***scoasă şi primenită de pre limba rusească pre limba românească cu voia şi cheltuiala creştinului domn Mateiu Basarabă Voevod*** iar cu osteneala şi izvăbirea lui Silvestru ieromonah tipărită întru dumnezeiască lavră Govora carea iaste hramul Adormirea Maicii Domnului de la zidirea lumii 7151 (1642) septembrie 21". Pe verso se află stema ţării, iar la sfârşit mai apare un nume de tipograf: „mă ostenii cât putui cu mintea mia a ajunge zioa şi noaptea de tipării aceste svinte cărţi, eu Preda".

Fiul risipitor,
Evanghelia învăţătoare - Govora, 1640

În acelaşi an, dar din nou la Câmpulung, ceea ce confirmă categoric existenţa a două tipografii în funcţiune, apare „***Învăţături preste toate zilele*** alese prescurt din multe dumnezeieşti cărţi de folosinţa tuturor creştinilor prepuse de pe limba grecească pe limba românească (…) cu cheltuiala eromonahului Melchisedec egumenul sfintei mănăstiri (…) în Câmpulung (Dlăgopoli) văleat 1642" care cuprinde cele şapte precepte printre care iubirea aproapelui, milostenia, taina spovedaniei şi neiubirea de argint.

În anul următor, tot la Câmpulung, după un timp de tipărire suficient de îndelungat (13 dec. 1642 – 11 oct. 1643) apare ***Antologhionul*** slavon „ctitor fiind prealuminatul principe Io Matei Basarab Voevod, cu binecuvântarea preaosfinţitului Kir Teofil din mila lui Dumnezeu Mitropolit întregii ţări a Ungrovlahiei". Cartea se află sigur sub supravegherea lui Udrişte Năsturel, cumnatul domnului şi propagatorul limbii slavone ca limbă de cancelarie, mai ales dacă avem în vedere că este şi autorul prefeţei: „Această precuvântare (…) a fost întocmită şi scrisă de mine mai micul între robii prea luminăţiei sale, Orest Năsturel, al doilea logofăt, în satul meu părintesc Fierăşti". Tipografii cărţii sunt Ştefan ieromonah, sârb şi Ioan Cutunovici, rus, pentru care limba slavonă era extrem de familiară.

În 1644 începe să producă tipografia de la Dealu prima carte fiind ***Evanghelia învăţătoare*** care se face „Cu porunca şi cu cheltuiala prea luminatului creştin Matei Basarab Voevod domn şi biruitoriu a toată Ţara Rumânească", activitatea încheindu-se în 20 septembrie. De fapt cartea „s-a început a se tipării (…) în mănăstirea Govorii şi s-a sfârşit în mănăstirea din Deal cu hramul Sfântului Ierarh Nicolae, egumen fiind Varlam Arapul", ceea ce indică foarte clar că tipografia de la Govora s-a mutat lângă Târgovişte, mai aproape de capitala ţării şi reşedinţa mitropolitului Teofil. Chiar şi tipografii s-au mutat având grijă să se treacă cu numele: „noi cei ce ne-am ostenit tipograf Ioan Cutunovici cu ucenicii; Proca Stanciovici croitor din Râmnicul de la Ocnele Mari, Tudor Dumitrovici, sârb, din Râmnicul de Olt, Lupin Dumitrovici Popeşti din Luncavăţ". Peste doi ani apare tot la Dealu, pe cheltuiala mănăstirii şi sub grija arhimandritului Ioan un ***Liturghier*** dedicat „drept crediciosului domn Io Matei Basarab" (1646).

Stema Ţării Româneşti,
în Liturghierul de la Mănăstirea Dealu, 1646

În acelaşi an, 1646, la Târgovişte apare un ***Slujebnic*** slavon tipărit de Procop Stanciovici şi Radu Stoicovici. În anul următor, 1647, cu finalizare în 15 aprilie, apare la Dealu ***"Imitaţia lui Cristos"*** tradusă din latină în slavonă de Udrişte Năsturel (1597-1650) şi publicată cu cheltuiala "Doamnei Elena, stăpâna Ungrovlahiei transalpine, soţia prealuminatului domn şi voievod Io Matei Basarab". Nu este singura publicaţie apărută sub asemenea înalt patronaj, în 1649 apărând un ***Penticostar*** slavon "din porunca şi cu cheltuiala principesei Elena, cu mila lui Dumnezeu stăpâna şi doamna Ţării Româneşti, soţia prealuminatului domn Io Matei Basarab ***în tipografia lor domnească din cetatea de scaun Târgovişte".*** Stema ţării are dedesupt legenda "Elena din mila lui Dumnzeu stăpâna Ungrovlahiei". Cartea s-a tipărit între 27 martie 1648 şi 7 iunie 1649 de către ieromonahul Ioan de la Athos (originar din Cetatea de Piatră – Bosnia) şi Proca tipograful (poate fostul croitor) sub coordonarea noului mitropolit Ştefan. Informaţiile despre

rolul doamnei ţării l-au determinat pe Nicolae Iorga să-i dedice în 1932 un articol intitulat "Doamna Elina a Ţării Româneşti ca patroana literară".

Stema Elinei, doamna lui Matei Voevod
din Penticostar, Târgovişte, 1649

După ştiinţa noastră această realizare culturală a unei soţii de domnitor (1598-august 1653) este unică în istoria românească.

În 1649 apare ***Triodul postului***, tot la Târgovişte, ca în 1650 la 25 noiembrie să iasă de sub teascurile tipografiei domneşti "Carte ce să cheamă ***Pogribania preoţilor*** mireni şi a diaconilor" pe cheltuiala ierodiaconului Mihail, cu text slavonesc dar cu explicaţia slujbei în româneşte. În acelaşi an, în primăvară (9 martie 1650), la Câmpulung apare ***Psaltirea*** (slavonă) "în tipografia preacuviosului părinte kir Melchisedec ieromonahul, întâiul egumen al mănăstirii", corector fiind

Dionisie Eclesiarhul ieromonah iar tipograf Preda Stancevici din Câmpulung.

În 3 iunie 1651 mitropolitul Ştefan scoate ***"Mystirio sau sacrament*** sau taine două de înceale şapte Botezul şi Sf. Mir" la Târgovişte , traducător fiind Daniel Andrean Panoneanul, pe care îl reîntâlnim în aceeaşi calitate dar şi ca prefaţator şi la celebra carte numită ***"Îndreptarea legii*** / cu Dumnezeu / care are toată judecata / arhierească şi împărătească de toate vinile / preoţeşti şi mireneşti / scoasă la "Târgovişte în tipografia prea luminatului mieu domn Io Matei V. Bas(arab)" cu cheltuiala lui "Ştefan mitropolit Târgoviştei, exarh Plaiului şi a toată Ungrovlahia ". Iniţiator se dovedeşte a fi mitropolitul Ştefan care comandă traducerea din „elineşte pe limba proastă rumânească" a conţinutului.

Îndreptarea legii,
Târgovişte, 1652

Cartea este extrem de importantă fiind prima culegere de prevederi punitive civile şi penale, dar în aceeaşi măsură conţinând în a doua sa parte noţiuni de drept canonic şi menţiuni despre alfabetul chirilic, gramatică, nomenclatorul dregătoriilor cu atribuţiile specifice şi normele de corespondenţă protocolară.

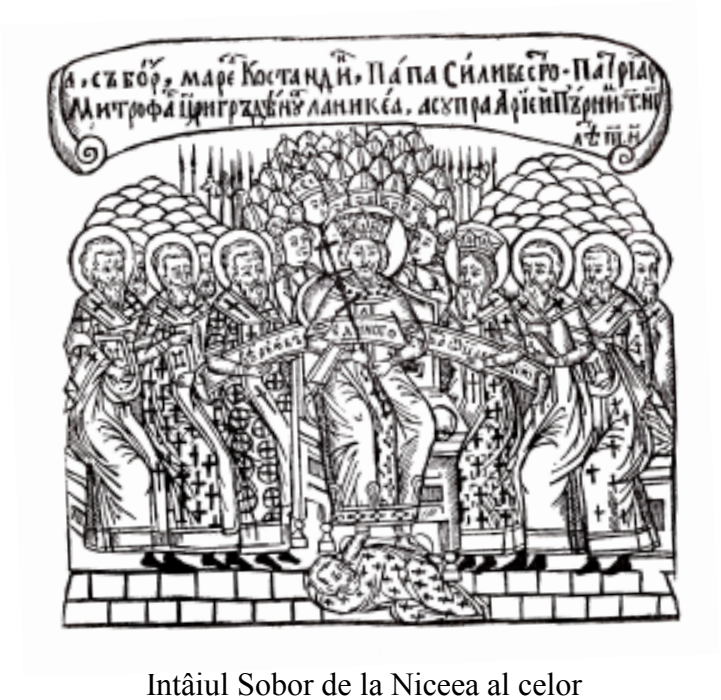

Intâiul Sobor de la Niceea al celor
318 sfinţi părinţi, Îndreptarea Legii,
Târgovişte, 1652

Ultima carte din vremea lui Matei Basarab este ***Târnosania*** apărută cu cheltuiala mitropolitului Ştefan la Târgovişte la 20 septembrie 1652 şi "prepusă de pre elineşte şi sloveneşte pre limba proastă rumânească". Se dovedeşte că transferul spre folosirea limbii române în uzul cultului ortodox se accentuează în folosul atât al bisericii, cât şi al progresului general al civilizaţiei acestui popor.

Politica de răspândire şi de fundamentare a religiei ortodoxe unitare în conţinut şi formă, tipărirea cărţilor de cult necesare acestui scop, construirea de biserici şi mănăstiri, deschiderea spre Europa creştină fac din perioada de domnie a lui Matei Basarab o epocă de intensă dezvoltare a statului şi autorităţii domneşti, dar şi de ridicare culturală a acestui neam în întregimea lui.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bianu, Ioan; Hodoş, Nerva, ***Bibliografia Românească Veche***, Editura Socec, Bucureşti, 1903, tom I, pp.103-206.
2. Râpă-Buicliu, Dan, ***Bibliografia Românească Veche, Additamenta I, 1536-1830***, Editura Alma, Galaţi, 2000, pp.147-177.
3. Simonescu, Dan, Petrescu Victor, ***Târgovişte, vechi centru tipografic românesc***, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, Târgovişte, 1972, pp.30-42, 54-62, 75-79.
4. Păcurariu, Mircea, ***Istoria Bisericii ortodoxe române***, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1992, vol.2, pp.32-45.
5. Iorga, Nicolae, ***Istoria românilor prin călători***, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981, vol.1,2, pp.239-265.
6. Stoicescu, Nicolae, ***Matei Basarab***, Editura Militară, Colecţia Domnitori şi voievozi, Bucureşti, 1982, pp.131-144; 210-213
7. Pop, Augustin, Z.N., ***Istoria tipografiei în zona argeşeană şi a Oltului Vestic***, Piteşti, Întreprinderea Poligrafică „Argeş", 1970, pp.10-20

MATEI BASARAB'S TIME BOOKS

Abstract

Between 1635 and 1652, in several printing presses – Câmpu-Lung, Govora, Târgovişte, Dealu – established and sought after by the voivode Matei Basarab and his wife Elena, there were printed church mass books in slavonic and romanian, as well as the famous legislative volumes „Pravila" (The small Pravila at Govora dated 1640), and also „Indreptarea Legii" dated 1652 (The Revising of the Law).

These have been extremely important milestones for the romanian civilization.

CĂRTURARUL MOXA - CONTEMPORANUL LUI MATEI BASARAB

MARIUS CORNEL VASILE

Secolul al XVI-lea găseşte societatea românească alternând între păstrarea sentimentului şi spiritului tradiţional şi reflexul la nevoile mişcării istorice, cele moderne, care încep să se facă simţite în această perioadă. Noua idee care impunea ordinea necesară civilizaţiei era cea naţională. În jurul ei, epoca modernă a reaşezat în tipare întreaga omenire, scuturând structurile medievale, care, la vremea lor, însemnaseră ordine socială şi politică în norme feudale şi creştine.

Dijmuirile puterii suzerane otomane, putere care avea să însemne după anii 40 ani ai secolului al XVI-lea factorul principal al ruperii unui ritm în evoluţia societăţii româneşti, asemănător celui occidental, nu au întrerupt energiile autohtone în planul creaţiei culturale naţionale.

În zona de sud a Carpaţilor, două sunt momentele independenţei născute la întâlnirea forţei românilor aşezaţi în contururi statale în secolele anterioare cu direcţia nouă a secolului al XVI-lea, de viaţa naţională: Biserica mănăstirii de la Curtea de Argeş ctitorită de Basarab în anul 1517 şi, peste o sută de ani, în 1620, prima lucrare istoriografică românească prin care istoria românilor devenea componentă a istoriei universale.

În ansamblul "lungului secol al XVI-lea", metamorfozele sociale şi economice transferau fostele stări culturale anterioare, din haină slavonă, în forme naţionale, mai eficace, mai directe şi mai coagulate pentru manifestarea generală a neamului românesc în faţa nevoilor unui timp neprielnic.

În faţa aspectului oriental etalat de otomani, ajuns ca modă la curţile monarhilor de până lângă Atlantic, esenţa vieţii româneşti a însemnat păstrarea identităţii creştine şi a fondului spiritual romano-bizantin din epoca genezelor etnică, lingvistică, politică şi culturală.

Într-un teritoriu aflat în proximitatea hotarului Imperiului Otoman şi a Islamului, sub influenţa proceselor renascentiste şi de reformă din lumea vestică europeană, izvorul tuturor tăriilor şi faptelor unui neam, limba vorbită, erupea din zona centrală şi aşeza în progresul ei o creaţie pură, adecvată noilor vibraţii din viaţa istorică. La scurt timp după instaurarea dominaţiei otomane, în arealul unde limba română biruise a fi vehiculată în scris, la 1521 la Câmpulung-Muscel şi Braşov, apoi în deceniile următoare la Bistriţa olteană sau străvechea aşezare Ohaba de pe

Jilţul Mare[1], *cărturarii proveniţi din popor*, conştienţi de inoperativitatea slovei ca vehicul cultural, au propulsat şi impus literatura şi istoriografia în limba naţională[2].

Trecerea de la istoriografia în limba slavonă la cea în limba română a avut loc, în Moldova, în timpul lui Petru Şchiopul, fapt confirmat de "Tabelul cronologic", păstrat între hârtiile domnitorului şi provenit de la episcopul Ghedeon al Rădăuţilor, se pare, prin intermediul lui Adam (Cipriotul) preotul domnului[3].

Acest paragraf socotit primul text istoriografic ce s-a păstrat în limba naţională precedat cu peste 30 de ani de Hronograful lui Moxa[4].

Pe de altă parte, în Ţara Românească, trecerea s-a produs sub domnia lui Mihai Viteazul, odată cu întocmirea cronicii logofătului Teodosie Rudeanu (1597) şi a cronicii Buzeştilor[5].

Istoriografia românească veche, asemenea altor genuri literare, a apărut şi s-a dezvoltat în cadrul raporturilor cu literatura popoarelor vecine, în formele specifice acelor secole, iar în cazul de faţă, *Cronica universală* a lui Mihail Moxa este realizată pe baza unor preţioase surse bizantino-slave[6] (Manasses, patriarhul Nichifor, Cronica anilor 1296-1413, Letopiseşul sârbesc nou, parţial Simeon Magistrul, Ioan Zonaras şi alte scrieri, între care Letopiseţul de la Putna etc.).

Aşadar, opera cărturarului de la mănăstirea Bistriţa - ctitorie a marilor boieri Craioveşti - poate fi considerată o sinteză în limba română a istoriografiei bizantino-slave cunoscută Ţările Române în cele două veacuri anterioare.

Manuscrisul qvasi-complet şi cel mai vechi al *Cronicii române* a lui Mihail Moxa s-a păstrat până aproape de mijlocul secolului al XIX-lea în locul în care a fost alcătuit, adică mănăstirea Bistriţa (azi comuna Costeşti, judeţul Vâlcea).

Iniţiatorul acestui important act de cultură, ce depăşea cercul textelor ecleziastice traduse până atunci, a fost episcopul Teofil al

---

[1] *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea.* Text stabilit de Gh. Chivu ş.a. Introducere de Al. Mareş, Editura Academiei, Bucureşti, 1979

[2] Virgil Cândea, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Bucureşti, 1968

[3] G. Mihăilă, *Mihail Moxa. Cronica universală*, Bucureşti, 1989, p. 32

[4] *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea…*, p. 12 şi 396

[5] *Ibidem*, p. 27

[6] *Ibidem*, p. 42-52

Râmnicului (Vâlcea), care, de altfel, între anii 1611-1617 fusese egumen al mănăstirii Bistriţa[1].

Informaţia a fost consemnată de chiar Moxa în epilogul operei sale: "Şi iaste zise sfinţiei tale, o, preaînţelepte părinte, chiar Teofil, ep[i]scopul de Râbnic. Iată şi eu, robul sfinţiei tale, mai micul şi apoi de toţi şi ticălosul călugărul Moxa Mihail, câtu mi-a fost ştiinţa şi m-am priceput, eu am nevoit de-am scris (…)[2].

Tot Mihail Moxa menţionează şi perioada încheierii lucrului său la alcătuirea cronicii, luna lui septembrie 1620, când pe tronul Ţării Româneşti revenea pentru a treia oară Radu Mihnea (fiul lui Mircea Turcitul), adversarul Radu Şerban, domnitor din neamul Craioveştilor[3].

Multă vreme s-a crezut că opera călugărului oltean n-a circulat în afara zidurilor mănăstirii Bistriţa şi că s-a păstrat într-un unic manuscris, până când, în 1944, C.S. Nicolăescu-Plopşor a dat la iveală pe al doilea[4], care deşi sensibil mai nou şi incomplet, făcea dovada că această scriere a fost cunoscută unui cerc mai larg de cititori, fapt confirmat ulterior de al treilea manuscris, cu aceleaşi particularităţi, semnalat de Klaus-Henning Schroeder, în anul 1971, în Biblioteca *Mihail Eminescu* din Iaşi.

Manuscrisul de la mănăstirea Bistriţa din 1620 a intrat în 1845 în colecţia filologului rus V.J. Grigorovici, care l-a publicat parţial în 1859[5]. Cel de-al doilea manuscris al *Hronografului lui Moxa*, a fost găsit la preotul N.R. Pretorian din satul Coţofenii din Faţă, judeţul Dolj şi adus la Muzeul Olteniei (manuscrisul se află înregistrat sub numărul 52) de către C.S. Nicolăescu-Plopşor şi Ion Andrieşescu[6].

Cel de-al treilea manuscris al operei lui Mihail Moxa a fost sursa de inspiraţie a marelui poet Mihai Eminescu pentru poemul istoric - *Scrisoarea a III-a*[7].

Cronica universală a cărturarului oltean Mihail Moxa, ocupă un loc de seamă în evoluţia culturii şi literaturii române în primul secol de afirmare a acestora în limba naţională. Genul istoriografic abordat de

---

[1] Ch. I. Moisescu, Şt. Lupşa, Al. Filipaşcu, *Istoria bisericii române*, vol. I, Bucureşti, 1957, p. 268-272, 322-325, 406-416, 433-436; vol. II, 1957, p. 12-18; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. I, Bucureşti, 1980, p. 364-365, 541-542; vol. II, p. 45-58, 162-176

[2] Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 32

[3] Dinu C. Giurescu, *Istoria României în date*, Bucureşti, 2003, p. 263

[4] *Ibidem*, p. 61

[5] *Ibidem*, p. 61-62

[6] Zaharia Gărău, *Manuscrise româneşti ale Muzeului Oltenia, sec. XVII-XIX*, Craiova, 1979, (text dactilogr.), p. XIV

[7] *Ibidem*, p. 50-51, 72-74

Moxa este cu atât mai deosebit cu cât el apare la o sută de ani de la cel mai vechi text românesc ce ni s-a transmis - *Scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung* - 29-30 iunie 1521[1], în acelaşi areal al primelor documente în limba română păstrate până la noi.

Hronograflul lui Moxa este, după cele reliefate de Al. Procopovici în 1927, cea dintâi lucrare cu care trecem dincoace de epoca post-coresiană…, cu ea intrăm în epoca românească, epoca biruinţei cărţii româneşti asupra celei slavone. *Cronograful lui Moxa* nu mai este o operă de epigon, o copie scrisă undeva într-un colţ de ţară mai ferit de tulburările zilei, nu mai este nici măcar o lucrare pornită din iniţiativă particulară, în afară de cei chemaţi de a avea înainte de toate grija pentru trebuinţele vieţii obşteşti.

Cronograful lui Moxa este prima istorie universală scrisă în româneşte, o operă de traducere şi compilaţie săvârşită din porunca şi cu binecuvântarea unui episcop. Prin această primă operă istoriografică scrisă în limba română, contemporanul lui Matei Basarab, cărturarul Moxa, conferă noi valenţe relaţiilor literare şi culturale bizantino-slavo-române şi totodată redă o fizionomie aparte istoriografiei vechi româneşti în peisajul literar al Sud-Estului european.

Prin traducerea *Pravilei* tipărite la Govora în 1640, Moxa şi-a confirmat demersul său de a încuraja scrierea în limba română, cea naţională, dat fiind acest demers cărturarul Moxa poate fi considerat un promotor al conştiinţei naţionale.

MIHAIL MOXA, CONTEMPORAN WITH MATEI BASARAB

Abstract

The Honograf of Moxa has been the first work which goes up to the post-coresian period, with it we enter in the roumanian period, in the time of glory of the roumanian books above the slavone one. Moxa Honograf it's not a work of fake, a copy written somewhere in a hidden conner of the country. Is not even an work started by the one, it is the first universal history written in roumanian, work of translation and compilation done at the command and with the bless of a bishop. By this first historiographichal work written in roumanian, contemporan with Matei Basarab, Moxa, confers new valence to the literary relation and

[1] *Ibidem*, p. 42. 52

cultural bizantin-slavon-roumanian and in the same time offer a new kind of phisionomy to the old roumanian hystoriography in the literary pasaje of the South-East european.

By traducing *Pravila* printed at Govora in 1640, Moxa confirm his will the encourage the writing in the roumanian language, the national one, and by this Moxa should be considered an promotor of the national concency.

MONUMENTE DIN EPOCA LUI MATEI BASARAB ÎN JUDEŢUL GORJ

VASILE MARINOIU

În istoria Ţării Româneşti, primele trei sferturi ale secolului al XVII-lea sunt considerate ca o perioadă de reală înflorire cultural artistică, atingând apogeul în timpul lungii domnii, de peste două decenii, a domnitorului Matei Basarab. Datorită iniţiativei domnitorului acum s-au realizat cele mai multe monumente bisericeşti şi laice, cu trăsături stilistice şi particularităţi distincte, bine definite.

Beneficiare ale unui câmp larg de manifestare, activitatea culturală şi creaţia artistică au cunoscut în această epocă o integrare totală şi profundă în viaţa spirituală a poporului român. În acest cadru, creaţia arhitecturală a epocii lui Matei Basarab dezvăluie febrile căutări inovatoare, când se face simţită apariţia unor forme, trăsături stilistice şi experienţe constructive noi, înrudite cu cele ale Moldovei şi Transilvaniei, care se regăsesc acum laolaltă în arhitectura Ţării Româneşti[1].

Opera de ctitor a lui Matei Basarab se remarcă prin faptul că a reuşit să instituie un fel de mecenat artistic, el fiind principalul iniţiator şi încurajator al organizării şi dirijării procesului de creaţie, pe care l-a susţinut în mod prioritar cu propriile sale mijloace materiale. Cele mai impunătoare edificii au fost ridicate fie cu cheltuiala domnului, fie cu cea a unor mari boieri (dintre aceştia remarcându-se mai ales cumnatul său Udrişte Năsturel).

Pe lista numeroaselor ctitorii figurează şi câteva monumente din Gorj. Amintim în primul rând pe cea a domnitorului însuşi, paraclisul mănăstirii Tismana, apoi cele ale dregătorilor săi, marele pitar Dimitrie Filişanu (schitul Crasna), marele logofăt Danciu Pârâianu (mănăstirea Polovragi), marele spătar Mihai Coţofeanu (mănăstirea Ţânţăreni).

Paraclisul mănăstirii Tismana, ce are hramul sfântului "Ilie Tesviteanul"(foto 1), ctitorie a domnitorului Matei Basarab de la 1646-1651, se află amplasat la 30 m sud-est de biserica mare a mănăstirii. El era destinat slujbelor religioase de noapte sau acelora desfăşurate în timpul iernii, cu un număr redus de credincioşi.

[1] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Editura Militară, Bucureşti, 1982, p. 215-218; Cristian Moisescu, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, vol. I, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002, p. 9

Paraclisul mănăstirii Tismana

Este construit din piatră de tuf calcaros, cărămidă subţire aşezată în alternanţă de straturi cu piatra fasonată, atât în poziţie orizontală cât şi verticală. Învelitoarea a fost realizată din plumb, recuperat de la biserica mare, căreia i s-a refăcut una nouă, în aceeaşi perioadă.

Din punct de vedere arhitectonic are un plan triconc, având pronaos, naos şi altar. Prezintă o singură turlă hexagonală pe naos, turlă ce prezintă la partea superioară o cornişă formată din trei şiruri de cărămidă în zimţi.

Paraclisul, de mici dimensiuni, dar armonios proporţionat, are o lungime de 10 m, o lăţime de 4, 70 m şi o înălţime de peste 12 m. În dreptul naosului, de o parte şi de alta, prezintă două contraforturi.

Decoraţia faţadelor, în prezent aparentă, realizată în tehnica *compositum mixtum*, printr-o alternanţă de blocuri fasonate de calcar şi cărămizi înguste, este divizată în două registre, inegale, despărţite de un brâu orizontal, plasat la partea superioară. Acesta din urmă este delimitat de două şiruri de cărămizi în zimţi, ce lipseşte în dreptul pronaosului (ori nu a existat, ori odată cu repararea paraclisului, în anul 1782, nu a mai fost refăcut). Registrul inferior prezintă o succesiune de panouri dreptunghiulare, foarte înguste şi înalte, adâncite în zidărie şi despărţite de *lezene,* ce ritmează faţadele celor trei abside.

În locul pronaosului actual se pare că ar fi existat un pridvor de lemn (aşa cum arată o stampă de la începutul secolului al XVIII-lea)[1].

Ancadramentele ferestrelor sunt sculptate în piatră cu motive vegetale şi antropomorfe (serafimi), ornamente ce au avut de suferit datorită lărgirii spaţiului celor trei ferestre în vederea montării unor vitralii în anul 1916. Se păstrează, parţial, ancadramentele ferestrei sudice şi a celei estice.

Între anii 1772 şi 1782, paraclisul de la Tismana a fost restaurat parţial, de arhimandritul Mihail Tetoianul, care reface pronaosul din zid, înzestrându-l cu o uşă de stejar, sculptată cu motive florale şi vrejuri (astăzi în muzeul mănăstirii)[2].

În interior, pictura în ulei este de dată recentă. Altarul şi naosul au fost pictate în anul 1948 de Dimitrie Nicolaide, iar pronaosul în 1919. Icoanele pe lemn şi tâmpla sunt pictate în anul 1915. Tot aici se găseau, până în 1995 (când a existat o tentativă de furt), trei vitralii executate de Johann Wirnstl din Bucureşti (fost profesor la Şcoala de ceramică artistică de pe lângă gimnaziul "Tudor Vladimirescu" din Târgu-Jiu, adus special în acest scop de la Viena). Cele două vitralii din naos, reprezentând una

[1] *Ibidem*, vol. II, p. 91

[2] Alexandru Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1903, p. 121

"Învierea lui Iisus" şi cealaltă pe "Sfântul Nicolae" comandate şi donate de poetul George Coşbuc şi soţia sa Elena în amintirea fiului lor Alexandru, mort în anul 1915 într-un accident de automobil la Tămăşeşti (azi comuna Băleşti, judeţul Gorj). Cel de-al treilea vitraliu se afla în altar şi îl reprezintă pe "Sfântul Gheorghe", fiind comandat şi donat de cumnatul lui George Coşbuc, Gheorghe Sfetea. Toate vitraliile au fost executate în anul 1916 şi montate în golul ferestrelor.

Un alt valoros monument din epoca lui Matei Basarab este şi schitul Crasna, situat la 12 km vest de judeţul Novaci (foto 2). Era construit la 24 septembrie 1636, când se sfinţea biserica cu hramul "Sfântul Nicolae", după cum consemnează pisania sculptată în piatră de deasupra uşii de intrare în pronaos (foto 3): "*Cu vrerea părintelui şi ajutorul fiului şi cu săvârşitu sfun//tuluii duh adeverit. Adec(ă) eu robul lui Is. Hs. Jupan Dumitru vel pit(ar), cu feciorii lui câţi iau dat d(omnu)lui Dumnezeu şi n-am cruţat // avuţia ci am făcut aceast(ă) sfântă măn(ă)stire în zilele bun//ului Io Matei voievod Bas(ă)rabă, văleat 7145 (1636) m(e)siţa (în luna) // sep(tembrie) dni (zile) 24"*[1].

Biserica schitului Crasna 1636

[1] Idem, *Gorjul istoric şi pitoresc*, Tg -Jiu, 1904, p. 53-54; idem, *Schitul Crasna*, Bucureşti, 1910, p. 30

Pisania schitului Crasna 1836

Principalul ctitor al schitului a fost, deci, marele pitar Dumitru Filişanu (văr al doamnei Stanca, soţia lui Mihai Viteazul), rudă şi prieten cu Matei aga din Brâncoveni pe care l-a urmat în pribegie (1630) şi i-a fost alături în luptele pentru luarea domniei. Pentru credincioasa slujbă, după obţinerea domniei, Matei Basarab îi acordă acestuia dregătoria de mare pitar, pe care o deţine între 13 iunie 1633 şi 20 octombrie 1639, după care este făcut mare armaş (14 ianuarie - 2 septembrie 1640), iar din 12 august 1641, cu mici întreruperi până în 18 octombrie 1647 mare sluger, pentru ca între 6 ianuarie 1648 şi până la moartea sa, în aprilie-mai 1649 să fie amintit ca mare stolnic[1].

Din punct de vederea arhitectural, biserica este de plan triconc, cu o singură turlă, peste naos.

Este compusă dintr-un exonartex pe faţada vestică (la început deschis şi susţinut pe stâlpi de cărămidă, iar ulterior, la sfârşitul secolului al XVIII-lea sau începutul celui următor, închis cu zidărie de ctitorii din familia Crăsnaru şi de vătaful de plai Dumitru Ursache). Aici, în partea de nord se află piatra de mormânt a unuia din ctitori (Ion Ţundrea) mort în anul 1750, precum şi cea a lui Dumitru Ursache, mort după 1813.

[1] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 179-180

Pronaosul este amplu, boltit cu semicilindru longitudinal, iar intrarea este încadrată între doi stâlpi din piatră sculptată cu ornamente simple (linii verticale), având deasupra pisania din 1636, sculptată în piatră.

Naosul este restrâns şi supraînălţat de o turlă octogonală, cu baza pătrată. Între pronaos şi naos, deasupra zidului despărţitor, se află pictată cea de-a două pisanie din anul 1757, când biserica a fost pictată în frescă de "Grigorie zugravul şi fiul său Ioan", cu ajutorul financiar al lui Mihai Crăsnaru mare clucer şi al altora.

Elementul de noutate care intervine la boltirea naosului monumentului analizat este reprezentat de două travei înguste acoperite cu semicilindru, plasate de o parte şi de alta a absidelor laterale. Această rezolvare, cu rol de consolidare a bazei turlei, este cunoscută încă de la mijlocul secolului XIV-lea, la Biserica Domnească de la Argeş[1].

Altarul are numai proscomidie în partea de nord, fiind despărţit de naos printr-o tâmplă sculptată în lemn şi aurită, de o frumuseţe artistică deosebită.

În ceea ce priveşte plastica decorativă a zidului exterior, faţada este divizată în două registre inegale, separate de un brâu din cărămidă rotunjit încadrat de două şiruri de cărămizi în zimţi, aşezate în partea superioară a monumentului. Feţele celor două registre sunt ritmate cu ajutorul unei continue succesiuni de panouri dreptunghiulare ce au partea superioară arcuită, delimitate de pilaştrii de secţiune dreptunghiulară, puţin ieşiţi din linia zidului. Panourile din registrul superior sunt mai dese, datorită adaptării la spaţiul îngust dintre brâu şi cornişă.

Cornişa bisericii ca şi cea a turlei este formată din două rânduri de cărămidă în zimţi. Piesa cea mai importantă din interiorul bisericii este tâmpla (foto 4), un adevărat giuvaer de sculptură şi pictură pe lemn al artei decorative româneşti din epoca lui Matei Basarab. Ea este alcătuită din fragmentele unei tâmple de proporţii mult mai mari. Aceasta se observă şi din modul neobişnuit în care sunt aşezate icoanele, crucea răstignirii şi moleniile în tâmplă. Spre exemplificare, crucea răstignirii cu tabloul votiv, datorită dimensiunilor ei foarte mari (4 m înălţime şi 2, 60 m deschiderea braţelor), nu este aşezată deasupra tâmplei, ca de obicei, ci în faţa tâmplei, la mijloc. De o parte şi de alta a ei, în partea superioară la bază, se găsesc cele două molenii. De altfel, nici elementele constitutive ale tâmplei nu sunt aşezate după tipicul Erminiei. Exista opt icoane, plasate în două registre suprapuse, câte patru de fiecare registru. După

[1] Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1982, p. 160-161; Cristian Moisesecu, *op. cit*., II, p. 53

cercetările noastre se pare că aceste icoane reprezintă o treime din cei 12 Apostoli ai tâmplei originare, sub fiecare icoană existând câte o inscripţie cu numele apostolului respectiv, unele inscripţii fiind însă aşezate cu scrisul răsturnat. S-au putut descifra numele următorilor apostoli, scrise cu roşu în chenar negru: Simon, Toma, A(n)drei, Marcu, Ioan, Matei, Luca şi Filip.

Fragment din tâmpla schitului Crasna, ce provine de la biserica Sf. Dumitru din Craiova, 1651

Elementele constitutive şi decorative ale tâmplei sunt fragmentate şi combinate după spaţiul impus noii adaptări.

Aşadar această tâmplă nu are nici o continuitate şi nici o legătură în ceea ce priveşte arhitectura şi decoraţia, ea fiind alcătuită din combinarea unor fragmente rezultate dintr-o tâmplă ce a aparţinut unei biserici de mari proporţii, judecând după dimensiunile foarte mari ale crucii răstignirii. Aceste fragmente fac parte din tâmpla originară a

bisericii Sfântul Dumitru din Craiova, ctitorie a lui Matei Basarab din 1651[1].

Cu toate că aceasta este doar un fragment din cea originară, totuşi ea reprezintă un unicat fiind una din cele mai remarcabile piese de sculptură şi pictură din epoca de înflorire culturală din timpul domniei lui Matei Basarab, o adevărată capodoperă a genului[2]. Tâmpla este executată din lemn de tei, aurită şi ajurată. Scheletul pentru susţinerea tâmplei este realizat din stejar. Acest fragment de tâmplă are dimensiunile de 3, 36 m lăţime şi 0, 28 m grosime. Piesa de formă dreptunghiulară poate fi împărţită în patru registre. Primul registru îl formează poalele de icoane împărăteşti ajurate şi sculptate cu motive vegetale, florale şi aviforme. Tot aici se observă foarte bine reprezentat motivul ornamental al pomului vieţii, motiv des întâlnit pe covoarele olteneşti, ceea ce demonstrează că autorul era din Oltenia. Cele două poale de icoane împărăteşti sunt aurite, fiind formate din câte două panouri fiecare, despărţite printr-o linie verticală scoasă în relief. Cele două uşi diaconeşti lipsesc, fiind înlocuite cu dvere simple. Primul registru al tâmplei se continuă cu doar două icoane împărăteşti (Maica Domnului cu pruncul - Hodighitria şi Iisua Hristos Învăţător), pictate în ulei pe lemn.

Tot din acest registru fac parte şi uşile împărăteşti, executate tot din lemn de tei, ajurate, sculptate şi grunduite, aurite, ele fiind ornamentate cu motive florale şi vegetale. Sunt alcătuite din trei registre verticale, reprezentând de jos în sus pe Sfinţii Evanghelişti Marcu în stânga şi Luca în dreapta, la mijloc Buna Vestire cu Maica Domnului şi îngerul Gavriil, iar în partea superioară pe Sfinţii Evanghelişti Ioan şi Matei. Aceste şase reprezentări iconografice se găsesc în mijlocul unor ornamente florale, fiind zugrăvite în tempera pe fond auriu şi predominând culorile roşu şi verde. Registrele uşilor împărăteşti şi linia de îmbinare a uşilor sunt delimitate de chenare sculptate, scoase în relief, în formă de brâuri în torsadă. Poalele de icoane, icoanele şi uşile împărăteşti sunt încadrate de patru coloane bogat decorate cu motive vegetale (frunze de acant, vrejuri, cârcei), însă fără baze şi capitele, ceea ce demonstrează că ele au fost aduse aici dintr-o altă biserică.

[1] Primul semnal privind apartenenţa acestei tâmple la biserica Sf. Dumitru din Craiova a aparţinut arhitectului I.L. Atanasescu, *Adevăruri privind tâmpla bisericii schitului Crasna*, în MO, IX, nr. 3-4, 1957, p. 218-220

[2] Valoarea artistică a piesei a fost remarcată încă de la sfârşitul sec. al XIX-lea de către Al. Ştefulescu, *Schitul Crasna*, p. 38, dar şi de istoricul de artă Al. Efremov, *Portrete de donatori în pictura de icoane din Ţara Românească*, în BMI, XI, nr. 1, 1971, p. 46, fig. 6

Urmează un brâu orizontal scos în relief, ce are o grosime de 0, 20 m, sculptat şi aurit, ornamentat cu motive vegetale, florale şi aviforme.

Cel de-al doilea registru al tâmplei îl formează cele două icoane, molenii, reprezentând pe Maica Domnului (Eleusa) şi pe Sf. Ioan, icoane ce încadrează Crucea Răstignirii şi tabloul votiv de la baza crucii. Icoanele sunt pictate pe lemn, în tempera, pe fond auriu, predominând culorile roşu şi verde. Ele sunt încadrate de două rame sculptate, ajurate şi aurite, ornamentate cu motive florale, vegetale şi brâuri în torsadă. Plasarea celor două molenii în registrul al doilea, în locul icoanelor prăznicare, demonstrează încă o dată, că tâmpla a fost adusă de la o altă biserică cu mult mai mare[1] decât cea a schitului Crasna.

Cu totul neobişnuit, apare la baza crucii, tabloul votiv (foto 5), ce are un ancadrament sculptat şi ajurat cu ornamente florale şi vegetale, fiind pictat în tempera, unde pe fond auriu sunt reprezentate două personaje: Matei Basarab voievod, în stânga, ce stă în genunchi având pe cap coroana şi purtând mantia domnească de culoare galben aurie cu flori roşii. El are mâinile într-o poziţie de rugăciune, alături având inscripţia cu litere roşii, în slavoneşte: "Io Matei Basarab voievod". Celălalt personaj este mitropolitul Ţării Româneşti, Ştefan (fost stareţ al Mănăstirii Tismana), reprezentat în aceeaşi poziţie rugătoare. El poartă pe cap o mitră, un omofor alb cu cruci galbene şi un *sacos* galben decorat cu motive florale pictate cu roşu. Alături se află inscripţia cu litere roşii în limba slavonă: "Kir Ştefan mitropolit i arhiepiscop vsei zemli Ungro-Vlahiischia" (Chiar Ştefan mitropolit şi arhiepiscop a toată ţara Ungrovlahiei). Deasupra celor două personaje este reprezentat Sfântul Evanghelist Luca prin simbolul său, taurul înaripat care ţine o evanghelie deschisă.

Prezenţa mitropolitului Ştefan, pictat în faţa domnitorului Matei Basarab ne înlesneşte datarea executării tâmplei, ştiut fiind faptul că acesta a fost mitropolit pentru prima oară între anii 1648-1653. Aşadar tâmpla a fost executată în acest interval de timp, dar mai sigur între 1651-1653.

---

[1] August Pessiacov, *Sfântul Dumitru Băneasa din Craiova*, în AO, anul XI, Craiova, 1932, p. 203-209. Articolul a fost scris în anul 1881 când Biserica Sf. Dumitru, deşi complet în ruină mai exista, ea fiind demolată în anul 1889. A. Pessiacov prezintă dimensiunile acestei biserici ca având o lungime de 15 stânjeni (aprox. 30 m), o lăţime de 7 stânjeni şi o înălţime de 5 stânjeni, iar grosimea zidului ceva mai mare de un stânjen; vezi şi Cezar Avram, Dinică Ciobotea, Damaschin Coravu Severineanu, Laura Enache, Zaharia Gărău, Al. Firescu, Tudor Nedelcea, Vladimir Osiac, Ion Pătroiu, Ioan Stănescu, Ion Zarzără, *Bisericile Craiovei*, Craiova 1998, p. 7-15 şi 122-125

Tabloul votiv se continuă în partea superioară, cu Crucea Răstignirii, unde pe acelaşi fond auriu este pictat în tempera Iisus răstignit, având pictat, în alb, la picioare şi la mâini câte un înger ce strâng în cupe sângele din răni. Pe cele trei braţe ale crucii sunt redate simbolurile celorlalţi sfinţi evanghelişti: Ioan, Matei şi Marcu. Deasupra capului lui Iisus se află o inscripţie, în limbile ebraică, greacă şi latină cu textul scrierii lui Pilat.

Al treilea şi al patrulea registru îl formează cele opt icoane ale Apostolilor, patru pe fiecare registru, având o formă circulară cu proeminenţe ajurate în partea superioară. Ancadramentele icoanelor sunt ajurare, sculptate şi aurite fiind rezultate din împreunarea în sens invers, prin răsturnare, a arcadelor ce erau susţinute de coloanele tâmplei originare. Ele sunt ornamentate cu motive florale şi originare (vrej şi struguri). Sub fiecare icoană se găseşte câte un chenar unde sunt înscrise numele apostolilor, aşezate însă răsturnat, datorită noii adaptări a tâmplei. Ca şi celelalte elemente ale tâmplei descrise mai sus şi aceste icoane sunt pictate pe lemn de tei, în tempera pe fond auriu.

Tabloul votiv al tâmplei unde sunt reprezentaţi domnitorul Matei Basarab şi mitropolitul Ştefan

În ceea ce priveşte data aducerii ei de la biserica Sf. Dumitru din Craiova (monument din epoca lui Matei Basarab, 1651, fiind ispravnic al lucrărilor marele postelnic Danciu Pârâianu ot Mileşti, ctitorul mănăstirii Polovragi la 1648), la schitul Crasna, credem că aceasta s-a întâmplat în prima jumătate a sec. al XIX-lea, deoarece un document din anul 1822, referitor la starea bisericii craiovene, cuprinde mai multe ştiri, precum şi un inventar al "…Sfintelor icoane, argintăriei, odăjdiilor, cărţilor greceşti şi româneşti, bunurilor funciare, lucrurilor şi acareturile bisericii". Despre interiorul bisericii aflăm că avea "…Sfântul Oltar (altar) de zid şi *tâmplă de lemn săpată*(sculptată) şi *poleită cu două dveare* (dvere) *împărăteşti de lemn i săpate şi poleite i două uşi* (diaconeşti) *Arhanghel Mihai şi Gavril zugrăvite…*"[1].

Noul efor al bisericii Sf. Dumitru, starostele cojocarilor, Ilie Chintescu se găsea în aceeaşi funcţie şi în 1832[2]. În anul 1834 s-a hotărât refacerea învelitorii din şiţă a bisericii, drept pentru care se aduce materialul respectiv de către "*…protopopu Ştefan ot Craiovi, ce se află protopop sud Gorji*"[3]. Dar nepăsarea oamenilor şi cutremurul din 11 ianuarie 1838 aduc acest monument în ruină, când "*…îi despică cupola cea mare, dislocă arcurile tindei şi dărâmă o parte din zidurile laterale"*[4]. Biserica este închisă definitiv cultului în anul 1849. Câţiva ani mai târziu, la 1853, din porunca domnitorului Barbu Ştirbei se întocmeşte un proiect de restaurare a bisericii, proiect care însă nu a fost pus în practică[5].

Probabil că în perioada anilor 1838-153, fragmente din tâmpla bisericii Sf. Dumitru din Craiova au fost demontate, transportate şi remontate la schitul Crasna din judeţul Gorj, dar nu cunoaştem până în prezent, din iniţiativa cui. Ar putea fi acel protopop Ştefan (originar din Craiova) ce se afla protopop în judeţul Gorj între 1834-1840, sau cei care înnoiseră şi reparaseră biserica din neamurile Obedenilor, Argetoienilor, Cantacuzinilor, Filişanilor şi Brăiloilor[6] (mulţi cu proprietăţi şi în Gorj),

---

[1] Liviu Marius Ilie, *Un document inedit despre averea bisericii Sfântul Dumitru din Craiova la 1822*, în MO, anul LIV, nr. 5-8, Craiova, 2002, p. 118-120.

[2] Al. Bălintescu, Ioan Popescu-Cilieni, *Meşteşugari şi neguţători din trecutul Craiovei. Documente (1666-1865)*, Bucureşti, 1957, p. 38

[3] Ioan Popescu-Cilieni, *Documente craiovene. Un act privitor la reparaţia acoperişului bisericilor Sf. Dumitru şi Mântuleasa din Craiova*, *în anul 1834*, în AO, anul XIV, Craiova, 1935, p. 395

[4] Ing. A. Vicenz, *Din trecutul Craiovei*, în AO, an. V, Craiova, 1926, p. 191-196

[5] *Ibidem*, p. 195

[6] Rodica Ciocan-Ivănescu, Dumitru Bălaşa, *Portretele ctitorilor de la biserica domnească Sf. Dumitru din Craiova*, *demolată între 1887-1888*, în MO, an. XXIV, 1972,

sau, de ce nu, chiar domnitorul Barbu Ştirbei care propunea un plan de restaurare a bisericii (în anul 1853), după ce dăduse poruncă să fie închisă cultului (în 1849) din cauza pericolului prăbuşirii zidurilor fisurate la cutremur.

Prin valoarea sa artistică deosebită, putem plasa această tâmplă la apogeul unei perioade de strălucire şi efervescenţă artistică a epocii lui Matei Basarab.

Alt valoros monument din timpul lui Matei Basarab, îl formează şi ansamblul mănăstiresc de la Polovragi, situat în faţa cheilor Olteţului. Biserica mănăstiri Polovragi, cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" (foto 6), este de plan triconc, cu înfăţişare plăcută şi proporţionat armonios. Ea a fost construită de marele logofăt - Danciu Pârâianu în 1647-1648, fiind atestată pentru prima dată de către domnitorul Matei Basarab, într-un document din 6 iulie 1648, în care se afirmă că "*A fost făcută şi zidită din temelia ei de către Danciu Pârâianu… care a închinat-o la Sfântul Mormânt* "[1].

Biserica mănăstirii Polovragi 1643

nr. 7-8, p. 528-536; Tâmpla ar fi putut fi adusă la Crasna de unul din urmaşii ctitorului D. Filişanu, serdarul Tache Filişanu, proprietar peste moşia Filiaşi, amintit într-o catagrafie de la 1837. Vezi Dinică Ciobotea, Vl. Osiac, *Scurt istoric al oraşului Filiaşi*, în Oltenia, seria a III-a, an V, 2001, nr. 1-2, Craiova, 2002, p. 192

[1] Al. Ştefulescu, *Mănăstirea Polovragi*, Tg.-Jiu, 1906, p. 91-95

Danciu Pârâianu din Pârâieni şi Mileşti ocupă mai multe dregătorii: între 29 aprilie 1626 şi 2 august 1647 mare logofăt, în aprilie 1648 este trimis ca puchehaie la Constantinopol, apoi din nou logofăt între 6 iulie 1648 şi 28 ianuarie 1654, în acest timp fiind numit de Matei Basarab şi ispravnic la zidirea bisericii Sf. Dumitru din Craiova. După domnia lui Matei Basarab, îl găsim mare sluger între 11 iunie şi 4 august 1654, mare postelnic între 8 ianuarie 1655 şi 30 iulie 1656 şi cu aceeaşi dregătorie între 12 ianuarie şi iunie 1659, când este ucis de Mihnea al III-lea[1].

Pisania din pronaosul bisericii pictată în 1703, arată printre altele: "*Această sfântă şi dumnezeiască biserică ce într-însa se prăznuieşte Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu şi Pururi Fecioarei Marii, care biserică fost-o-au zidit den temelia ei jupan Danciu Părăianu… în zilele luminatului domn, io Mateiu B(asarab) voievod. Şi n-au apucat a o isprăvi, nici a o împodobi şi o au fost închinată aşa negătită la sfântul Ierusalim….Şi fiind năstafnic la Urezi Chir Ioan Ar(himandrit), carele văzând deasupra deapururea această casă aşa de tot stricată şi părăsită adus-au amente cu îndemânare şi cu multă rugăciune către al său domn şi mare ctitor io Constantin Voievod (Constantin Brâncoveanu). Şi iubitorul de H(risto)s Domn, tocmenală au făcut cu preasfinţitul patriarh al Ierusalimului Chir Dositeiu, de au dat această părăsită casă pe seama Măriei Sale şi Măria Sa au dat-o sfintei mănăstiri de la Urezi metoc, iar Măria Sa au dat în locul aceştii case la sfântul Ierusalim trei pungi de bani…Iar de pe dorinţa acestui părinte Ioan, …aşa s-au îndemnat şi ca de iznoavă toate le-au ridicat şi cu înfrămseţarea zugrăvelei o au împodobit şi slomul acesta al bisericii l-au făcut, ca întru pomenire să aibă în veci nesfârşiţi şi cei ce au început şi cei ce au cumpărat şi cei ce în urmă au isprăvit întru slava lui Dumnezeu şi întru pohvala Maicii Sfiţii Sale. Şi s-au isprăvit la leat 7212(1703), meseţa sep(tembrie) 11 zile. Cei mai mici Andreu, Simion, Istrate, Hranit dintre zugravi*".

Biserica este alcătuită dintr-un pridvor deschis, aşezat pe opt coloane dreptunghiulare, de cărămidă, adăugat în timpul lui Constantin Brâncoveanu (dovadă că brâul median lipseşte oprindu-se la nivelul joncţiunii, între elementul adăugat şi corpul bisericii), un pronaos de formă dreptunghiulară boltit cu un semicilindru plasat longitudinal şi cu naos caracterizat de lipsa pilaştrilor din zidărie, care flanchează absidele laterale şi, implicit, a naosului, sunt străpunse fiecare de două goluri

[1] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 224

dispuse radial. Greutatea turlei înalte, aşezată pe bază prismatică, perforată de 12 ferestre înguste, este preluată de două arce transversale, iar în sensul axului longitudinal se sprijină direct pe capetele semicirculare ale absidelor laterale, iar îngustarea diametrului se produce chiar la partea sa inferioară, printr-un inel sferic[1]. Altarul este semicircular în interior şi poligonal în exterior. Între naos şi altar se află o tâmplă executată din lemn de tei, ajurată, sculptată, pictată şi poleită în aur, cu o bogată ornamentaţie cu împletituri florale, pline de fineţe şi strălucire, specifice epocii brâncoveneşti.

În exterior, paramentul este din piatră cioplită, iar faţada bisericii prezintă un aspect nemaiîntâlnit la alte monumente ale epocii lui Matei Basarab. Cele două registre sunt despărţite printr-un brâu îngust (cu alcătuirea clasică a unui tor încadrat în două şiruri de zimţi), registrul interior este executat de asize de cărămidă aparentă în alternanţă cu frize formate din piatră de râu acoperită cu tencuială, încadrată de către o cărămidă îngustă, de asemenea aparentă, aşezată vertical. Registrul superior este realizat în aceeaşi tehnică, însă acum este integral tencuit.

Ancadramentele uşilor şi ferestrelor sunt din piatră cioplită, având partea superioară decorată cu diferite motive: acolade înalte (duble la uşile de la intrare în pronaos şi naos), cu baghete verticale şi orizontale.

Biserica Mănăstirii Polovragi este împodobită cu valoroase fresce realizate de vestiţii zugravi ai şcolii de la Hurez conduşi de faimosul zugrav Constantinos, amintiţi atât în pisania din 1703 cât şi în proscomidie. *"Pomeni g(ospod)i Andreiu, Simion, Istrate, Hranit, zugravi care au fost; av(gust) 15, leat 7211*" şi pe două icoane împărăteşti "*Istratie zugr(av) l(ea)t 7213"* şi *"Hranit zugr(av), l(ea)t 7213".* Aceste inscripţii dovedesc că lucrările de zugrăveală nu s-au terminat la 1703 ci s-au prelungit la 1705.

Pe faţada pridvorului, deasupra arcadei centrale este pictată în frescă de şeful şcolii de zugravi de la Hurezi, Constantinos, 1703, scena "Acoperământului Maicii Domnului", în care Maica Domnului apare în toată splendoarea cu mantia larg desfăcută, în formă de cort ocrotitor. Dar unice în pictura religioasă românească rămân scenele de pridvor, de o parte şi de alta a uşii de intrare, cu imagini iconografice de la mănăstirile de la Muntele Athos, cu reprezentări convenţionale, dar de un pitoresc aparte şi cu o certă semnificaţie documentară şi artistică[2]. Deasupra uşii de intrare se află pictată scena "Adormirii Maicii Domnului".

[1] Christian Moisescu, *op. cit.*, partea a II-a, p. 74
[2] *Ibidem*, p. 75

În interior sunt pictaţi ctitorii Danciu Pârâianu, Mitropolitul Ţării Româneşti, Teodosie, Arhimandritul Ioan de la Hurezi, dar şi domnitorii Matei Basarab şi Constantin Brâncoveanu, ultimul cu întreaga familie.

Motivele florale care împodobesc anumite porţiuni ale bisericii şi arcadele pridvorului amintesc arta populară exprimată în covoarele oltenești.

În pridvor, în partea nordică se află piatra de mormânt a jupânesei Stanca, sora lui Danciu Pârâianu, iar în pronaos, în partea de sud, mormântul căpitanului de plai Andrei Scorei înmormântat aici în 1692.

Important este şi ansamblul de clădiri din jurul bisericii. Astfel, intrarea în incinta mănăstirii se face pe sub un turn clopotniţă cu etaj şi cu acoperişul în formă piramidală, ieşit mult în afară faţă de zidul înconjurător. Apoi corpul de chilii, cu beciuri monumentale, a fost construit în mai multe etape, începând cu 1647 (cele de pe latura vestică), 1663, 1675, 1740, 1780, 1802 etc.

În imediata apropiere a incintei mănăstirii, la nord de aceasta, se află un alt valoros monument, bolniţa, construită însă mai târziu, în anul 1732.

Mănăstirea Polovragi, fiind construită şi zugrăvită în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea, poate fi considerată ca o strălucită sinteză a stilurilor celor două mari epoci de înflorire a artei româneşti, cea a lui Matei Basarab şi a lui Constantin Brâncoveanu.

Tot în epoca domniei lui Matei Basarab este amintită şi biserica fostei mănăstiri Ţânţăreni, cu hramul "Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil", situată în extremitatea sudică a judeţului Gorj. Ea se găseşte la vest de sat, pe un platou din apropierea luncii Jiului. A fost ctitorită de marele spătar Mihai Coţofeanu, fiul lui Preda Ţânţăreanu, clucer[1], fiind la început metoh al mănăstirii Căluiu, iar în 1634 documentele menţionează monumentul respectiv ca schit.

Generalul van Bauer arăta, la începutul secolului al XVIII-lea, într-un raport către împăratul Carol al VI-lea că se găseşte o biserică şi mănăstire din piatră, netencuită, la apus de Ţânţăreni, lângă un pod şi o moară.

Biserica a suferit mai multe reparaţii de-a lungul timpului. În 1700 a fost reparată de marele ban al Craiovei, Cornea Brăiloiu, apoi de marele

[1] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 164. Vezi şi *Documente privind Istoria României* (DIR), *Ţara Românească*, sec. XVII/2, documentele din 7 august 1612, 15 iulie 1628 şi 27 aprilie 1656. În perioada 21 aprilie 1619 - 13 mai 1627 este amintit ca postelnic, apoi clucer între anii 1628-1629 (cu mici întreruperi). Pribeag în Transilvania cu Matei Basarab în 1630, de unde se întoarce în 1631. Mare stolnic în 1633 şi mare spătar între 1634-1635

ban Constantin Brâncoveanu, în anii 1809-1810, după stricăciunile cutremurului din anul 1802. După cutremurul din 1838, când se dărâmă turla naosului se repară din nou şi atunci i se adaugă un pridvor[1]. Alte reparaţii la biserică au loc în anii 1859, 1903-1904 şi 1930. Noua pisanie din 1904, aminteşte că, aicea a existat "…Konacul domnesc, …chiliile călugăreşti, Kula cea mare (probabil turnul clopotniţă), Cupola bisericii, Conakul toate s-au distrus…".

Se aminteşte, tot aici existenţa unui palat domnesc de vară al lui Matei Basarab, iar un document din 1697 menţionează prezenţa domnitorului Constantin Brâncoveanu la 11 septembrie, acelaşi an, la Mănăstirea Ţânţăreni.

La începutul secolului al XIX-lea Dionisie Eclesiarhul este găzduit aici şi întocmeşte chiar un pomelnic al mănăstirii.

Biserica are un plan triconc. Pridvorul, de formă dreptunghiulară este adăugat după 1838. Pronaosul este cruciform în plan, era boltit cu o cupolă rezemată prin intermediul a patru arce pe stâlpi de zidărie plasaţi la colţuri. Naosul era suprapus de o turlă, azi dispărută, era flancat în partea vestică a absidelor laterale de două picioare care creau două nişe laterale. Altarul, care cuprinde o nişă mai amplă a proscomidiei, ca urmare a intervenţiilor din anul 1700, are în compunerea sa în mod inexplicabil, o tribună circulară adosată zidului din partea de răsărit numită *sintronon*, prezentă doar în cadrul bisericilor catedrală, unde ceremonialul religios era condus de un ierarh[2].

Faţadele sunt decorate cu un brâu, dispus către treimea superioară şi un registru inferior ritmat de o înlănţuire de arcaturi.

Remarcabilă prin realizările ctitoriceşti, domnia lui Matei Basarab a reprezentat o perioadă de marcantă înflorire a arhitecturii româneşti, acum fiind ridicate cele mai numeroase edificii religioase şi laice din evul mediu: ansambluri mănăstireşti fortificate, biserici, palate, case domneşti etc. Exemplul domnitorului a fost luat şi de unii din boierii săi, câţiva şi din Gorj.

Dar nu numai prin numărul ctitoriilor sale i se cuvine lui Matei Basarab un deosebit omagiu, ci, într-o mare măsură prin valoarea arhitectonică şi artistică a edificiilor sale şi ale colaboratorilor săi care i-au urmat exemplul.

---

[1] N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, I, *Ţara Românească*, vol. II, Craiova, 1970, p. 678-679

[2] C. Moisescu, *op. cit.*, II, p. 47

MONUMENTS FROM MATEI BASARAB'S EPOCH, AND THE GORJ COUNTY

Abstract

The study presents, in detail, the initiatives of Wallahia's voivode, of founding ecclesiastical laic monuments, bearing stylistic features and distinct characteristics, that can be found in Gorj county. Among these, first of all, one can mention the chapel of Tismana Monastery, built from the older of the voivode Matei Basarab, the Crasna hermitage, the Polovragi monastery and the Tantareni monastery.

The voivode's example, followed by some of his noble man from Gorj, proves that Matei Basarab's reign represented a period of outstanding flourishing of the Romanian architecture.

ISERICA SF. DUMITRU DIN CRAIOVA

DINICĂ CIOBOTEA

Biserica Sf. Dumitru este cea mai veche din Craiova. Întrucât începuturile sale nu se cunosc cu certitudine, au fost emise diferite ipoteze şi propuse mai multe datări[1].

Vasele de lut găsite în 1888 la temelia fundaţiei[2], datate în ultimele secole ale primului mileniu al erei noastre, şi grosimea impresionantă a zidului de peste un stânjen au constituit argumente pentru care "biserica veche Sf. Dumitru din oraşul Craiova aparţine secolelor VIII-XI".

Planul arhitectural al bisericii, în stil bizantin, asemănător cu cel al Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş şi al Bisericii Domneşti din Târgovişte, au întemeiat presupunerea că zidirea a avut loc cândva în secolele X-XIV, cel mai târziu în vremea lui Mircea cel Mare[3], singurul domnitor al cărui nume de botez, derivat din Dumitru, se întâlneşte în lista domnilor Ţării Româneşti din secolele XIV-XV.

---

[1] Dionisie Fotino, *Istoria vechii Dacii,* Viena, 1818-1819, în limba greacă; Traducere de G. Sion sub titlul *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, a Ţării Munteneşti şi a Moldovei,* vol. I, Bucureşti, 1959, p.114; T. Margot, *O viatorie în cele şaptesprezece districte ale României, antiquităţi, curiozităţi naturale, statui, oraşe, monumente, date istorice, usuri şi moravuri,* Bucureşti, 1859; A. T. Laurian, *Tesaur de monumente istorice,* vol. II, Bucureşti, 1863, p. 101-102; C. Bolliac, *Mânăstirile din România (Monastirile închinate),* Bucureşti, 1862, p. 455; B.P. Haşdeu, *Originile Craiovei...,* Bucureşti, 1878, p. 3-5; August Pessiacov, *Schiţe din istoria Craiovei,* Ediţia a II-a, Craiova 1914, p. 56-58; G. Mil. Demetrescu, *Originea şi vechimea oraşului Craiova,* în AO, an VI, 1927, nr. 31, p. 177-178; P. Constantinescu - Iaşi, *Vechimea Bisericii Sf. Dumitru din Craiova,* Craiova, 1926, p.14; Anastasie Georgescu, *Craiova. Cercetări istorice, I. Târgul Craiovei,* Craiova, 1936; D. Bălaşa, *Biserica Domnească "Sf. Dumitru" şi vechimea oraşului Craiova,* în MO, an XXVII, 1975, nr. 7-8, p. 492-505; Cezar Avram, Dinică Ciobotea, P.S. Damaschin Coravu Severineanul ş.a., *Bisericile Craiovei*, 1998, p. 7-16

[2] Cu ocazia lucrărilor de captare a celor şapte izvoare de lângă biserică în 1932-1933 şi de ridicare a unei noi clopotniţe în 1985 s-au descoperit cărămizi romane (Vladimir Roşulescu, *Vestigii romane pe pământul Craiovei,* în "Independentul", an I, nr. 53, 15 iunie 1990, p. 3); A. Vincenz, *Din trecutul Craiovei,* în AO, an V, 1926, nr. 25, p. 196; O. Toropu, *Romanitatea târzie, strămânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III-XI)*, Craiova, 1976, p. 209; D. Bălaşa, *op. cit.,* p. 492 şi urm.

[3] P. Constantinescu - Iaşi, *op. cit*., p. 7

Având în vedere că i se mai zicea şi "Băneasa", epitet târziu (sec. XVIII-XIX), s-a crezut că de fapt ctitorii ei trebuie să fi fost boierii Craioveşti - bani ai Olteniei[1].

Portretele ctitorilor copiate de pictorul Emile Menpiot după frescele din

Biserica Sf. Dumitru, înainte de a fi demolată în anii 1887-1888 (apud Rodica Ciocan-Ivănescu, Dumitru Bălaşa, *Portretele ctitorilor de la biserica domnească Sf. Dumitru din Craiova, demolată între 1887-1888*, în MO, an XXIV, 1972, nr. 7-8, p. 528)

Că biserica Sf. Dumitru a existat înainte de a o rezidi Matei Basarab la 1651, aceasta ne-o dovedeşte un document din anul 7154 (1645, noiembrie 11) care arată că "mai mulţi şi un aprod din Baia de Fier au dat un zapis la "nepoţii Midii", care au fost rumâni de moşie din Baia, pentru că "i-au răscumpărat şi i-au făcut slobozi pe ei şi feciorii lor". Între martorii care au semnat acest act au fost: "părintele Popa Stanciu, clisiarhul de la Bes(e)rica Domnească ot Craiova i Pop Lupu ot tam, i Straţimir vătaf, ispravnicul Scaunului Craiovei"[2]. Dacă la 1645 cunoaştem o biserică domnească la Craiova, înzestrată cu preot, înseamnă că aceasta exista de mai mult timp şi nu putea fi decât din cărămidă ca să reziste până la anul 1651 când Matei Basarab, găsind-o în ruină, o rezideşte "din temelie" pe "moşie de-a Măriei sale". Pisania pusă de domnitorul Matei

[1] G. Mil Demetrescu, *Contribuţie la studiul: Vechimea Bisericii Sf. Dumitru din Craiova,* în AO, an VI, 1927, nr. 31, p. 38-40

[2] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor,* vol. V 1/2, p. 475, doc. 98

Basarab a fost tradusă astfel: *"În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sf. Duh, întru Sfânta Troiţă şi între dumnezeire nedespărţită vă veac (în veci - n.n.) Amin. Cu puterea milostivului Dumnezeu ziditu-s-au această sfântă biserică şi s-au făcut din temelie de isnoavă pe hramul lui Sfântăi Dimitrie mirotocivago, (de) creştin şi prea luminat la Matei Basarab voievod i domn Ţării Româneşti i gospodja ego Elina; pentru că Craiova fost-au moşie de-n strămoşie a Măsiei Sale. Şi s-au săvârşit miasâţa oct., văleat 7160. Şi au fost ispravnic Danciul Pârâianu ot Mileşti"*.

S-a numit biserică Domnească tocmai pentru că se afla pe moşia domnească a Basarabeştilor pe care Matei Vodă o moştenise de la strămoşi, iar Craiova va fi fost şi reşedinţă temporară a voievodului. Ion Popescu Cilieni[1] justifică denumirea bisericii Sf. Dumitru de "biserică Domnească" prin faptul că din neamul Craioveştilor s-au ridicat în curs de două secole cinci domni în scaunul Ţării Româneşti: Neagoe Basarab, Radu Şerban, Matei Basarab, Constantin Basarab Cârnu şi Constantin Brâncoveanu.

Biserica Sf. Dumitru (desen al pictorului Emile Menpiot) în tabloul votiv al ctitorilor restauratori Constantin Argetoianu - fost mare stolnic - şi soţia lui Maria

[1] I. Popescu Cilieni, *Biserica Sf. Dumitru, catedrala mitropolitană a Craiovei*, MO, an XI, 1959, nr. 9-12, p. 576 şi urm.

Dacă Matei Basarab nu pomeneşte în inscripţia sa de ctitorii anteriori, acesta era un obicei al timpului, lăsând să se înţeleagă că monumentul îi aparţine "din temelie" lui. Astfel el apare ctitor şi pentru biserica de la 1645 din Strehaia, o veche ctitorie a Craioveştilor, biserica Sf. Gheorghe din Caracal a Barbului Craiovescu, s-au Bistriţa, cunoscuta mănăstire ridicată de Craioveşti pe la 1496-1497 (care are inscripţia numai de la 1517, când a fost refăcută de Mihnea Vodă). Constructorii din timpul lui Matei Basarab au păstrat forma arhitecturală generală folosită cu trei veacuri înainte, adăugând numai decoraţia externă. Dacă vechea clădire nu ar fi existat sau ar fi dispărut cu totul, ea ar fi fost zidită la anul 1651 cu planul triconc obişnuit întâlnit anterior la mai toate bisericile româneşti[1].

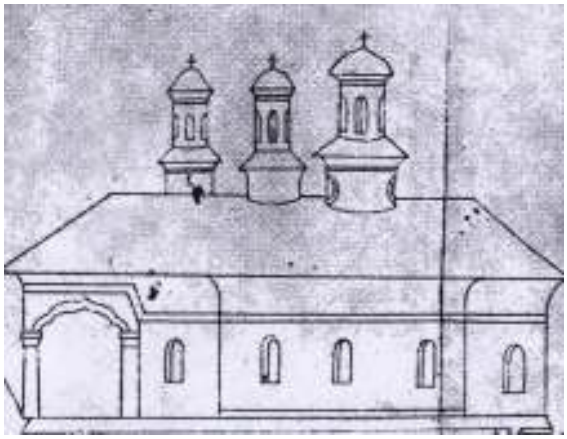

Biserica Sf. Dumitru înainte de a fi demolată în 1888
(apud *Monumentele Craiovei*, Editura Helios, Craiova, 1989)

[1] Păstrarea şi perpetuarea stilului bizantin al secolelor X-XV de către Craioveşti şi ulterior, de voievodul Matei Basarab au determinat pe istoricul P. Constantinescu - Iaşi să atribuie ctitorirea acestei biserici lui Mircea cel Bătrân legând-o şi de victoria de la Rovine a acestui mare domnitor în contra otomanilor care ar fi fost în zona Craiovei. (*Vechimea bisericii Sf. Dumitru din Craiova,* în AO, an. V, 1926, p. 401). Reamintim că localizarea bătăliei de la Rovine pe Argeş şi nu la Craiova a grupat opiniile celor mai mulţi istorici, mai cu seamă în ultimele două decenii (n.n.). Ulterior, P. Constantinescu - Iaşi a făcut o constatare foarte interesantă: "dacă am suprapune planurile bisericilor din Pitzunda (în Giorgia) din secolul al XII-lea, Kirilovschi din Kiev şi Sf. Dumitru din Craiova de pildă nu le-am putea distinge, atât de perfectă este asemănarea lor" (*Relaţiile culturale româno-ruse din trecut,* Bucureşti, 1954, p. 92). Vezi şi D. Bălaşa, *Biserica Domnească Sf. Dumitru şi vechimea Oraşului Craiova. Crainove - Crainva-Craiova,* în MO, an XXVII, 1975 nr. 7-8 p. 498-505; idem, în vol. *Din istoria Arhiepiscopiei Craiovei şi a municipiului Craiova,* Craiova, 1975, p. 24-29

Având funcţia de biserică domnească, după construcţia "de isnoavă" a lui Matei Basarab, la anul 1657 a fost vizitată de patriarhul Macarie al Antiohiei, însoţit fiind de Paul de Alep. Acesta din urmă a descris primirea ce li s-a făcut aici când "a fost întâmpinat la intrarea în Craiova de banul Olteniei, boieri şi de popor. Aceştia i-au condus în biserica cea mare, de piatră, zidită de ultimul Matei Vodă, cu hramul Sf. Dumitru, care seamănă întocmai cu biserica din Curte (Curtea domnească din Târgovişte - n.n.) fiind ridicată pe patru stâlpi înalţi şi având un aspect luminos şi încântător"[1]. Deci, biserica Sf. Dumitru a fost odinioară centrul în jurul căruia pulsa întreaga viaţă a târgului Craiovei, mai ales că lângă ea se înălţau Casele Băneşti, care au adăpostit de-a lungul vremurilor reşedinţa banilor şi caimacanilor olteni, vremelnica administraţie din timpul stăpânirii austriece, locul de popas al domnitorilor şi sediul Divanului Craiovei. Chiar şi împricinaţii care se judecau, după înfăţişarea dinaintea consilierilor de la Casa Băniei, treceau de obicei pe la biserica "cea mare", Sf. Dumitru, pentru jurământ şi pecetluirea hotărârii judecătoreşti[2].

Apoi, în două secole şi jumătate, ctitoria lui Matei Basarab a fost consolidată şi reparată de marii boieri Obedeanu - Petre şi fiul său, Constantin -, Constantin Argetoianu sau de episcopul Filaret.

În secolul XIX edificiul, lovit de pasvangii la 1801 şi de seismul din 1938, nu a mai fost refăcut.

La 23 septembrie 1844 s-a dat "Delă pentru biserica Sf. Dumitru din Craiova, care fiind crăpată, urmează a i se face ori meremet sau clădire din nou"[3]. Reparaţiile nu s-au executat, iar după patru ani, la 27 mai 1848, cetăţenii oraşului Craiova - M. Petrescu, D. Popovici, Panait Teodoru, Vasile Hristea, Samfir Toma, D. Karapancea, Enache Andrei - scriau Episcopului Râmnicului Nifon o scrisoare prin care îl înştiinţau că "mănăstirea Sf. Dumitru din Craiova a ajuns într-o gravă stare de ruinare încât nu se mai poate repara, din care cauză a şi fost părăsită de patru ani"[4]. Datorită stării grave de ruinare în care se afla, biserica Sf. Dumitru a fost închisă în anul 1849, fiind uitată aproape cu desăvârşire timp de 40

---

[1] Radu Creţeanu, *Monumente istorice din cuprinsul Mitropoliei Olteniei în lumina relatărilor lui Paul de Alep,* în MO, XIX, 1967, 11-12, p. 920-921; *Călători străini despre Ţările Române,* vol. VIII, p. 213; Emilia Cioran, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române, 1653- 1658,* Bucureşti, 1900, p. 194-195; Ştefan Bazilescu, *Mărturii despre Craiova, despre bisericile şi mănăstirile ei în secolele XVI-XIX, aparţinând unor călători străini,* în MO, an XXVIII, 1975, nr. 5-6, p. 382

[2] Alex. A. Vasilescu, *Casele Băneşti din Craiova din secolul al XVIII-lea*, p. 13

[3] Vezi AO, an. VII, 1928, nr. 36, p. 125

[4] *Ibidem*

de ani. În câteva rânduri episcopul Râmnicului Calinic a încercat să obţină fondurile necesare de reparaţie. Astfel, în mai 1853 a cerut domnitorului Barbu Ştirbei să dea dreptul episcopului să administreze averea bisericii, iar la 1861 a făcut o nouă încercare adresată Camerei Deputaţilor. Toate aceste încercări au rămas fără rezultat. La 1853 s-a întocmit un plan de reconstruire a bisericii din porunca domnitorului Barbu Ştirbei, plan rămas nerealizat. În 1861, Cezar Bolliac în raportul făcut către Ministerul Cultelor, a arătat şi jalnica stare de ruinare în care se găsea biserica Sf. Dumitru şi nevoia unei grabnice reparaţii. El opina pentru repararea bisericii "care reprezentă o epocă atât de adâncită în vechime şi care atestă o civilizaţiune naţională în acea epocă, deoarece "face mult mai mult decât a zidi din nou zece biserici de mâini nedibace, fără stil şi fără artă şi care să nu însemne nimic"[1]. Demersurile de aproape două decenii făcute în jurul alternativei de a restaura sau de a reclădi biserica au determinat pe Cezar Bolliac să intuiască pericolul în care se găsea această valoare istorică, ctitorie a lui Matei Basarab. Temerea lui s-a adeverit căci, ulterior, în euforia occidentalizării societăţii româneşti din ultimul sfert al veacului XIX, biserica Sf. Dumitru a fost "restaurată" după metoda impusă de arhitectul francez Viollet le Duc.

În anul 1889 biserica a fost dărâmată complet şi refăcută din temelie după planurile arhitectului francez André Lecomte de Noüy, elevul renumitului arhitect Viollet le Duc, care a restaurat şi mănăstirile Curtea de Argeş, Trei Ierarhi şi Sf. Nicolae din Iaşi, precum şi biserica Sf. Treime din Craiova.

L'ÉGLISE SF. DUMITRU DE CRAIOVA

Résumé

Parmi le plusieurs fondations du prince régnant Matei Basarab s'inscrit l'Église Sf. Dumitru de Craiova. L'édifice, du quel existence avant du régne du Matei Basarab est mentioné par de documents, a été fondé dans l'année 1651 et a tenu vers l'année 1889.

[1] I. Popescu Cilieni, în AO, an XI, 1959, nr. 9-12, p. 576 şi urm.

MATEI BASARAB - RESPONSABILITATE ŞI DESTIN

BIANCA PREDESCU, ION M. CIUCĂ

Întemeierea istorică a Brâncovenilor

La zece kilometri sud de oraşul Piatra-Olt, pe un platou cu un intrând în lunca Oltului, se află comuna Brâncoveni, o aşezare cu o semnificaţie aparte pentru istoria neamului nostru.

De la început, se impune subliniată continuitatea de vieţuire umană pe aceste locuri, din paleolitic şi până în prezent, dovedită de numeroasele urme materiale descoperite prin investigaţiile arheologice. La aceasta se adaugă faptul că Brâncovenii au dat istoriei româneşti două personalităţi strălucite, care definesc secolul în care au trăit: Matei Basarab şi Constantin Brâncoveanu[1].

Se poate spune că, deşi neglijată pe nedrept, localitatea Brâncoveni este un Pantheon românesc, datorită binecunoscutei mănăstiri aflată în capătul dinspre miazăzi al aşezării[2]. În perioada feudalismului, Brâncovenii au avut o însemnătate deosebită, aici fiind reşedinţa judeţului Romanaţi sau sediul Episcopiei Olteniei[3]. Cu timpul, reşedinţa judeţului cu nume roman s-a mutat la Caracal, iar sediul Episcopiei a fost stabilit la Râmnicul Vâlcii[4], ceea ce a făcut ca strălucirea Brâncovenilor să apună treptat.

---

[1] C.S. Nicolaescu Plopşor, I.N. Moroşanu, în "Dacia", N.S., III, 1959, p 9-33; M. Nica, *Neoliticul timpuriu şi mijlociu în zona răsăriteană a Olteniei*, 1984, teza de doctorat; M. Nica, Ion Ciucă, în AO, nr. 5; idem AO, nr. 6; G. Popilian, Ion Ciucă, în "Dacia", nr. 5, XXX, 1986, E. Comşa, *Câteva descoperiri arheologice din nord-vestul raionului Slatina*, Craiova, 1968; B. Mitrea, SCIV, XII, 1961; Al. Odobescu, *Chestionar arheologic*, în *Note de călătorie*, 1980; C.M. Vlădescu, Poenaru Bordea, SMMIM, nr. 11, 1978; Cristian M. Vlădescu, *Fortificaţiile romane din Dacia Inferior*; G. Popilian, Ion Ciucă, "Dacia", N.S., XXX, 1986; Al. Barnea, Ion Ciucă, SCIVA, 3, 1989; G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, passim; Crisitan M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*; D. Tudor, *Oltenia romană*, IV, p. 27; O. Toropu, *Romanitatea târzie şi strămânii în Dacia Traiană Subcarpatică*, passim, O. Toropu, O. Stoica, "Drobeta", 1974; Petre Roman, Suzana Ferhe, în SCIV, 29, 1978, p. 73-93

[2] Maria Văduva, *Sfânta mânăstire Brâncoveni*, Editura Fundaţiei Universitatea Pentru Toţi, Slatina, 2004; Ioan D. Ciucă, Bianca Predescu, Ion M. Ciucă, Domnica I. Ciucă, *Un Athos românesc pe Valea Oltului*, Parohia Câmpu Mare-Olt, p. 120-130

[3] Ioan D. Ciucă, Bianca Predescu, Ion M. Ciucă, Domnica I. Ciucă, *op. cit*., p. 127-130

[4] *Ibidem*

Date importante despre localitatea Brâncoveni se mai găsesc şi în documentele păstrate din timpul evenimentelor revoluţionare din anii 1821 şi 1848[1].

Numele localităţii Brâncoveni a provocat multe discuţii istorice şi filologice. În ceea ce ne priveşte, nu am acceptat ideea de a fi de origine slavă-sârbă şi cu diferite prilejuri am subliniat originea sa romană, localitatea fiind situată în teritoriul Arcidavei dacice şi apoi daco-romane, având astfel o continuitate multimilenară considerăm că cea mai sigură origine a numelui localităţii o constituie Valea Brancului, aşezare la Vest de sat unde aveam mărturiile stânelor daco-geţilor aşezaţi pe teritoriul Arcidavei[2].

Studiul izvoarelor referitoare la Brâncoveni îndrituieşte mai multe concluzii. Este certă ideea că personalităţile istorice şi politice originare de aici aveau conştiinţa responsabilităţii pentru păstrarea vie a românităţii, atât în zonă cât şi în cadrul mai cuprinzător al întregii ţări[3].

Locurile acestea s-au bucurat întotdeauna de mari bogăţii materiale şi umane fiind statornic populate din cele mai vechi timpuri. Localitatea era aşezată la întretăierea unor drumuri comerciale interne şi internaţionale, fapt care oriunde şi oricând înlesneşte dezvoltarea unei comunităţi omeneşti[4].

---

[1] Ioan D. Ciucă, Ion M. Ciucă, Domnica I. Ciucă, *1821-Drăgăşani*, *mormântul regimului fanariot*, Parohia Câmpu Mare, jud. Olt, 2001, passim; Ileana Petrescu, Vladimir Osiac, *Anul revoluţionar 1848 în Oltenia*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1973, passim

[2] D. Cantemir în *Hronicul Moldovlahilor* spunea că "Brâncovenii de la bulgari să trăgea se povesteşte"; M. Cantacuzino era şi el de aceeaşi părere; O.G. Lecca, consideră că vine numele de la familia Brancovici, la fel şi istoricul Fotino. Noi considerăm că numele provine de la toponimicul "Valea Brancului" aflată la vest de sat, unde se aflau stânele daco-romanilor aflaţi pe teritoriul Arcidavei. Pentru lămurirea acestei probleme a se studia bibliografia generoasă a localităţii inclusă în lucrarea colectivă Ioan D. Ciucă, Bianca Predescu, Ion M. Ciucă, Domnica I. Ciucă, în *Un Athos românesc pe Valea Oltului*, Parohia Câmpu Mare-Olt, p. 126-130; şi colecţia Constantin Cojocaru, Dumitru Cojocaru, Ion Iordache, Camil Tănăsescu, Marin I. Marin, Iancu Stana-Brâncoveni, *Studiu monografic*, Editura INS, 1998

[3] N. Stoicescu, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1988, passim; *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei, Bucureşti, 1989, passim

[4] Drumurile comerciale şi militare: Brâncoveni - Craiova - Turnu Severin-Drobeta; Brâncoveni - Slatina - Piteşti - Bucureşti; Brâncoveni - Drăgăşani - Râmnicu Vâlcea - Sibiu; Brâncoveni - Caracal - Corabia - Sudul Dunării. Existau şi alte drumuri secundare. Pe Olt existau plutaşii, la Brâncoveni - Mărgheni exista o "staţie" a acestora. Drumurile purtau diverse nume: al Sării, Oilor, Drumul Domnului de Rouă, al Buţilor etc. Despre toate acestea promitem că vom reveni cu un nou studiu.

Alături de primele două concluzii remarcăm şi cea a bogăţiei siturilor arheologice pe care, presupunem noi, boierii de aici au ştiut să le valorifice după nevoile lor[1].

Studiul documentelor, coroborat cu investigaţiile directe pe teren, lămureşte mai bine îndelungata <<dispută>> dintre boierimea locului şi cei de la Sud de Dunăre sau chiar turci privitoare la posesiunea asupra unor moşii. Cei doi domnitori s-au luptat cu îndârjire pentru proprietăţile lor de aici, pentru apărarea celor moştenite din neam în neam[2], primii consemnaţi în documentele legate de Brâncoveni fiind boierii Craioveşti şi îndeosebi Neagoe Basarab[3].

Sub semnul lui Mihai Vodă Viteazul

Boierii Buzeşti şi Mihai Viteazul, fiind conştienţi de însemnătatea locurilor şi păstrând tradiţia au căutat să ia sub stăpânirea lor mai multe moşii de pe Valea Oltului care, poate nu întâmplător, deţin şi bogate situri arheologice. Probabil, din acest motiv Nicola <<grecul>> a ţinut să-l deposedeze pe Matei Basarab tocmai de proprietăţile din zona Romanaţilor[4]. Lupta pentru proprietatea acestor moşii ne îndreptăţeşte considerarea că localităţile din zonă erau cu însemnătate în dobândirea şi păstrarea puterii în teritoriu.

Pornind de la această considerare putem afirma că însemnătatea strategică a locurilor şi bogăţia explică disputa pe viaţă şi pe moarte ce l-a determinat pe Aga Matei din Brâncoveni să-şi asume răspunderea

---

[1] Studiind cu atenţie moşiile "Dinastiei din Brâncoveni" constatăm următoarele: Piatra Olt (castrul şi complexul Arcidava); Cepari (sit arheologic complex); Craioviţa, Osica; Ipoteşti - Slatina; Oteşti; Râmeşti - Vâlcea; Slăviteşti - Vâlcea; Drăghiceni - Olt etc. moştenite de urmaşul său - Constantin Brâncoveanu, observăm că toate aveau situri arheologice. Cercetările arheologice efectuate în aceste zone arată clar că acestea erau răvăşite. Pe piaţa din Istanbul se comercializau astfel de antichităţi. Chiar ilustrul domnitor Mihai Viteazul se ocupa cu astfel de comerţ, foarte benefic, în urma căruia va achiziţiona moşiile din sudul judeţului Romanaţi (vezi lucrarea Ioan D. Ciucă, Domnica Ciucă, Ion M. Ciucă, *Luceafăr printre luciferi - Mihai Viteazul*, Parohia Câmpu Mare, jud. Olt, 2001. Despre domeniul imens al boierilor din Brâncoveni, a se vedea studiul semnat de Iolanda Ţighiliu, *Domeniul lui Constantin Brâncoveanu*, în monografia *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei, Bucureşti, 1989, p. 74-94. Cercetările întreprinse de noi au arătat clar că toate localităţile dispuneau de importante situri arheologice, pe care cu siguranţă stăpânii au ştiut să le valorifice. Despre toate acestea promitem că vom reveni cu un alt studiu.

[2] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 11-35; *Constantin Brâncoveanu*, 1989, p. 46-59

[3] Şt. Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965, passim

[4] DRH, vol. XXII, p. 358, 366, 371-372, 375-377, 379-381, 408-409, 445-447, 491-492, 517-518, 577-578, 606-607; vol. XXIV, p. 282-285

supremă în stat: Domnia Ţării Româneşti. Astfel putea să îşi apere cum se cuvine avuţia şi ţara[1].

Unii istorici au afirmat că domnitorul şi-a atribuit numele de Basarab pentru a-şi justifica domnia prin filiaţia din Neagoe Basarab, iar în accepţiunea politică modernă putem considera că aceasta era o decizie prin care îşi legitima puterea. Este cert că, într-o vreme în care familia şi comunitatea jucau un rol atât de mare în viaţa individului, iar transmiterea şi păstrarea tradiţiei erau obligatorii pentru orice familie creştină Aga Matei din Brâncoveni s-a numit Basarab pe temeiul istoriei sale de neam şi a tradiţiei, nu doar pentru o simplă legitimare a urcării pe scaunul domnesc.

Ştiind că dinastia Brâncovenilor îşi avea obârşia aici, fapt menţionat de cronicari[2], era firesc ca Matei Aga să ia numele iluştrilor săi înaintaşi. Responsabilitatea pe care şi-a asumat-o reiese şi din faptul că a introdus ideea descălecatului Ţării Româneşti de la legendarul Negru Vodă[3], afirmând astfel continuitatea dinastiei.

Pentru domnitor, pentru boierii şi cărturarii lui, acestea erau elemente ale tradiţiei care legitimau înscăunarea ca Domn şi Voievod[4].

Faţă de aceste considerente apreciem că determinantă în luarea numelui de Basarab a fost filiaţia sa naturală şi tradiţia de neam şi creştină a Domniei, continuitatea familiei prin reprezentanţii săi de seamă care au înţeles de-a lungul timpului să-i asume responsabilitatea conducerii ţării, apărării teritoriilor străvechi şi a locuitorilor, descendenţi daco-romani.

Matei Basarab a iubit pacea precum înaintaşul său Neagoe Basarab. Războaiele cu Vasile Lupu le-a purtat numai pentru a-şi apăra ţara şi domnia[5].

Cunoscând că tatăl său a fost slujitor devotat al primului întregitor de ţară - Mihai Vodă Viteazul - este posibil ca Matei Basarab să fi participat, ca adolescent, la epopeea Viteazului, el l-a urmat pe Mihai Voievod în ceea ce a crezut că era de folos neamului românesc în vremea

[1] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 11-36

[2] Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1976, passim

[3] P.P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Ţara Românească*, în SMIM, V, 1962; N. Iorga, *Cronicile muntene*; Sergiu Iosipescu, în RI, 1980, nr. 10; Ştefan Andreescu, în BOR, 1982, nr. 9-10; O. Iliescu, în "Argeş", 1967, nr. 10; Alexandru Stănciulescu, în MO, 1978, nr. 7-9, p. 660-663; N. Stoicesu, *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, 1980, p. 125-132

[4] Pe larg în N. Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 81-83

[5] N. Stoicescu, *op. cit*., p. 145-205

sa: unitatea Bisericii Ortodoxe Române şi impunerea limbii române în actele oficiale şi în cancelaria domnească.

Cel mai mare ctitor ortodox român

<<Vreme este pentru toate>> spune Ecleziastul, şi, într-adevăr, după o vreme de luptă şi războaie de mai bine de un secol, care au tulburat conştiinţe, dar au cristalizat idei şi direcţii noi de progres pentru poporul român, venise vremea zidirii în plan spiritual. Acest fapt l-a împlinit Matei Basarab, construind sau renovând un număr de peste 110 mănăstiri şi biserici[1]. Ne punem întrebarea de ce a promovat o acţiune atât de vastă de consolidare a rolului Bisericii. Răspunsul îl găsim uşor privind fenomenul sciziunii Bisericii Catolice în Apusul Europei, lupta dintre catolicism şi protestantism, formele variate ale reformei în interiorul acesteia din urmă, implicaţiile sociale majore ale scindării în planul credinţei. În faţa acestei realităţi şi conştient de efectele sale, Domnul Ţării Româneşti a ales soluţia energică de a întări poziţia Bisericii în societate, de a spori încrederea şi prestigiul de care se bucura în inima şi mintea oamenilor.

Domnitor luminat şi, cu siguranţă, bine informat, Matei Basarab a sprijinit Biserica ortodoxă, pentru a transmite urmaşilor ideea unităţii românilor prin credinţa ortodoxă. A căutat să înlăture tutela Patriarhilor constantinopolitani sau a unor ierarhi de origine greacă ori sârbă. Aşa se explică readucerea multor mănăstiri socotite <<închinate>> la jurisdicţia Ţării Româneşti[2]. Tot în scopul consolidării ortodoxiei româneşti a promovat ierarhi de origine română la mănăstirile Ţării Româneşti şi la episcopiile Râmnicului şi Buzăului.

Întărirea unor reglementări religioase şi civile a impus publicarea în limba română a primelor legi: *Pravila de la Govora* şi *Îndreptarea legii*[3]. Scopul celor două legiuirii era clar: formarea unor atitudini comportamentale şi sancţionarea lor pentru toţi locuitorii Ţării Româneşti,

[1] V. Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*; Ioan D. Ciucă, Domnica Ciucă, Ion M. Ciucă, *Un mare ctitor ortodox - Matei Basarab - prinţul limbii române*, Parohia Câmpu Mare, jud. Olt, 2004, p. 19-76

[2] DRH, documentul din 27 noiembrie 1640

[3] *Pravila de la Govora* apare în anul 1640, iar *Îndreptarea legii* în 1652; *Pravila* … este retipărită de Ioan D. Ciucă, Domnica Ciucă, Ion M. Ciucă, *Un mare ctitor ortodox - Matei Basarab - prinţul limbii române*, Parohia Câmpu Mare, jud. Olt, 2004, p. 85-250; iar *Îndreptarea legii* este retipărită la Bucureşti în anul 1962

aceste reguli de conduită adresându-se chiar şi românilor ortodocşi de dincolo de hotarele ei[1].

Însemnătatea legiuirilor este covârşitoare. Ele au cea mai îndelungată viaţă juridică din istoria dreptului românesc[2], fiinţând până la reformele radicale de sorginte europeană ale lui Alexandru Ioan Cuza ce au adus definitiv ţara în modernitate, codurile adoptate în timpul primului Domn al României dăinuind peste timp până în zilele noastre.

Să nu uităm începuturile legislative şi astfel tradiţia reglementării prin acte normative cadru, ca legi fundamentale pentru organizarea statală şi a raporturilor sociale ce a fost dată înainte de toate de *Pravila de la Govora* şi *Îndreptarea legii*. Scrise în limba română cele două legiuiri au contribuit din plin la afirmarea limbii române şi a conştiinţei românilor. Exemplul era dat de Mihai Viteazul şi boierii lui, prin cronicile lor[3]. Pe o treaptă evolutivă firească Matei Basarab a continuat politica de organizare a vieţii sociale după reguli bine statornicite, consolidând statalitatea şi permiţând dezvoltarea societăţii în acord cu nevoile timpului.

Matei Basarab era conştient de însemnătatea limbii române ca element *sine qua non* al unităţii româneşti, de aceea a semnat câteva mii de documente în limba poporului său. În acest fel, documentele semnate şi hotărârile luate în Sfatul domnesc erau făcute publice. Este aceasta una dintre cauzele care au determinat cererea tot mai mare de învăţătură a locuitorilor Ţării Româneşti şi a circulaţiei cărţilor în spaţiul intracarpatic[4].

Domnitorul Matei Basarab a acceptat să fie pictat în mai toate bisericile ctitorite sau renovate, atât datorită tradiţiei ortodoxe cât şi pentru a transmite un mesaj de unitate şi dreaptă credinţă către contemporani şi urmaşi. Cel mai mare ctitor ortodox din istoria românilor

---

[1] N.I. Floca, *Unitatea dintre pravilele folosite în Transilvania cu cele din Ţara Românească şi Moldova*, în MA, 1962, nr. 9-12, p. 687-718; idem, *Pravila de la Govora din 1640-1641*, în BOR, 1963, nr. 3-4, p. 297-319; idem, *Importanţa canonică juridică a Pravilei de la Govora din 1640-1641*, în MA, 1964, nr. 6-8, p. 496-523

[2] Al. Grecu, P.P. Panaitescu, *Începuturile dreptului scris în limba română*, în "Studii", 1954, p. 215-228; Vladimir Hanga, *Istoria statului şi dreptului românesc*, vol. I, Bucureşti 1954; Ştefan Marinescu, *Dispoziţiuni de drept laic în Pravila de la Govora din 1640*, în BOR, 1963, nr. 3-4, p. 330-346; S.G. Longinescu, *Istoria dreptului român vechi*, vol. I, *Izvoarele*, Bucureşti, 1908, p. 325; I. Peretz, *Curs de istorie a dreptului românesc*, Bucureşti, 1926, p. 322-324; I. Stan, *Vechile noastre pravile*, în "Mitropolia Moldovei şi Sucevei", 1988, nr. 9-10, p. 749-752

[3] Ion D. Ciucă ş.a., *Luceafăr printre luciferi - Mihai Viteazul*, Parohia Câmpu Mare, jud. Olt, 2001, idem, *Priorităţi istorice vâlcene*, Parohia Câmpu Mare, jud. Olt, 2002, p. 106-192

[4] DRH, vol. XII-XV

- cum s-a afirmat despre el[1]- are, firesc, şi cea mai bogată imagistică dintre toţi voievozii şi domnitorii noştri[2], pildă luată de la înaintaşul său Neagoe Basarab[3], de la care a moştenit şi dorinţa de a sprijini credinţa şi poporul său prin cărţi. Modul în care a guvernat Ţara Românească arată ca Matei Vodă cunoştea întocmai înţeleptele sfaturi ale lui Neagoe cuprinse în *Învăţăturile* sale[4].

Domn luminat, el şi-a urmat înaintaşii îndeosebi pe Neagoe Basarab, Mihai Viteazul şi familia boierilor Buzeşti prin cinstirea în scris, pictură şi diplomaţie a ilustrei sale soţii Elena. Chipul ei se află alături de Domnul Ţării pictat în mai toate ctitoriile epocii, bucurându-se, în rândul doamnelor de cea mai bogată imagistică, precum soţul ei în rândul domnitorilor[5].

În aceeaşi statornică mentalitate primită de la înaintaşi, Matei Basarab, ştiind prea bine că ţara sa este o pavăză de apărare a lumii ortodoxe, a ajutat creştinătatea sud-dunăreană cu importante donaţii. Politica avea o dublă raţiune: ferea ţara de primejdia islamului turcesc, dar în egală măsură şi de cea a Reformei venită dinspre Apusul Europei. Din aceste considerente sume importante din vistieria Ţării Româneşti au luat calea spre locurile Sfinte ale Muntelui Athos, ale Orientului Apropriat şi la biserici din dreapta Dunării[6]. De altminteri, cu prilejul unei vizite recente în ţara noastră, părintele Efrem, unul din stareţii de la Sfântul Munte, a afirmat că, după ţarii Rusiei, domnitorii celor două ţări române, sunt cei mai mari sprijinitori ai mănăstirilor athonite.

Bun diplomat, Matei Basarab a căutat să aibă pace cu toţi vecinii ţării <<Si vis pacem, para bellum>>, spuneau romanii, iar domnitorul român a aplicat acest dicton, ştiind că pentru a fi temut şi respectat trebuia să întreţină o armată numeroasă, poate cea mai mare din istoria feudalismului românesc[7]. Armata sa i-a fost de mare ajutor în luptele

---

[1] *Matei Basarab*, *cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru*, în vol. *Prinos IPSS Nicodim*, *Patriarhul României*, Bucureşti, 1946

[2] V. Nicolae, *op. cit*., passim

[3] Manole Neagoe, *Matei Basarab*, 1971, passim; V. Vătăşeanu, *Istoria artei feudale în Ţările române*, vol. I, *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, Bucureşti, 1959, XIX, p. 1018

[4] *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, Editura Minerva, Bucureşti, 1971

[5] Cornelia Pillat, *Tradiţie şi inovaţie în iconografia picturii Ţării Româneşti din epoca lui Matei Basarab*, în SCIA, nr. 2, 1973; aceeaşi, *Pictura murală în epoca lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1980

[6] N. Stoicesu, *Matei Basarab*, p. 81-123

[7] *Ibidem*, p. 70-76

împotriva lui Vasile Lupu[1]. Ducând o politică românească a iritat pe mulţi, printre ei şi sud-dunăreni, boieri şi clerici, care îşi vedeau periclitate poziţiile politice sau economice. Folosind binecunoscutele mijloace ale vremii - pâra la Înalta Poartă, incitarea la război a lui Vasile Lupu, sud-dunărenii au provocat mari daune Ţării româneşti. Până la urmă, ei au izbutit să-l răpună pe românul Matei Basarab.

Studiul atent al documentelor duce inevitabil la concluzia că, fără bogăţiile celor două ţări româneşti, Moldova şi Ţara Românească, fără sprijinul domnitorilor şi al poporului român, nu s-ar fi menţinut nici ortodoxia în Balcani, nici boierimea acelor popoare. Unii dintre reprezentanţii acestora au căutat să-şi subordoneze ori să-şi întărească poziţiile în cele două Ţări Române, în politica lor jucând un rol central factorul religios, militar şi al alianţelor prin căsătorie.

După prăbuşirea regimului boieresc românesc al lui Matei Basarab, sud-dunărenii au pătruns în forţă pentru a acapara politic, economic şi religios cele două Ţări Române. O anumită încercare de eliberare din chingile lor a avut loc în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu care, şi el, a sfârşit tragic. Cei din sudul Dunării ştiau că spaţiul românesc nu rezista la nesfârşit presiunii musulmane, astfel încât după trei sferturi de veac de la moartea lui Matei Basarab se aliază făţiş sau pe ascuns cu turcii, venind să ocupe spaţiul românesc datorită căruia au fiinţat atâtea secole. De altfel, urmărind evoluţia lor istorică, se poate constata că atunci când sud-dunărenii - greci, albanezi, bulgari, sârbi - chiar şi turcii, au pierdut spaţiul românesc, situaţia lor a fost destul de grea[2].

<<Doamne, de ce te îndârzeşti împotriva unei trestii frânte>>

Destinul ilustrului domnitor poartă amprenta tragicului. Spre sfârşitul domniei, opera lui se prăbuşeşte: armata se răscoală şi îi face multe greutăţi; soţia sa moare; înalţii ierarhi ai Bisericii îl trădează; boierii care i-au devenit potrivnici l-au supărat cumplit. Perfidia sud-dunărenilor, aliaţi cu trădătorii interni, a dat roade, mai cu seamă că armata era formată din lefegii de dincolo de Dunăre. Prin abuzurile lor, răsculaţii au adus grave atingeri resurselor ţării, aşa cum s-a întâmplat aproape două secole mai târziu, pe vremea lui Tudor din Vladimiri. Cu greu au putut fi învinşi şi alungaţi din Ţara Românească. Partea rămasă din armata domnitorului Matei Basarab era alcătuită din ostaşi români, dar puţini la număr. Gloria

[1] N. Iorga, *Istoria armatei*, vol. II, p. 144; M. Costin, *Opere*, p. 111-112; *Istoria Ţării Româneşti*, passim; N. Stoicesu, *Matei Basarab*, p. 145-205

[2] Sunt necesare studii aprofundate şi interdisciplinare pe această temă.

Ţării Româneşti începea să se stingă, o oarecare speranţă întrezărindu-se abia pe timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu[1].

Matei Basarab nu a avut parte de linişte nici mort. Răsculaţii i-au profanat mormântul şi trupul, ctitorul atâtor biserici şi mănăstiri având parte de o soartă în care duhul răului îşi făcea loc pentru a-i umple de amar amintirea falnică pe care luptase cu cinste să o lase în urma sa. Îngrijindu-se de soarta domnitorului nepotul său a luat rămăşiţele trupeşti şi le-a îngropat la mănăstirea Arnota din judeţul Vâlcea, unde reclădise un mic lăcaş monahal şi îşi dorise să fie înmormântat[2].

În memoria cărturarilor, amintirea lui Matei Basarab este luminoasă. Aprecieri frumoase consemnează *Letopiseţul Cantacuzinesc*, Miron Costin, diverşi călători străini ca Giovanni Trepolo, Johann Rudolf Schmitt, Paul de Alep, Baksic, Patriarhul Macarie al Antiohiei.

Istoricii români l-au apreciat după meritele sale Al. Odobescu, N. Iorga, V. Motorga, Constantin C. Giurescu, R. Rosetti, Petre P. Panaitescu, N. Stoicescu i-au dedicat multe studii şi articole, ultimul citat reflectând opera şi viaţa domnitorului în două importante monografii. Făcând parte din rândul domnitorilor olteni, Matei Basarab a fost considerat de unii istorici şi politologi drept <<naţionalist>>. Lectura atentă a relatării lui Baksic, catolic bulgar, ne arată, peste toate celelalte, că această considerare este superficială sau, poate, răuvoitoare[3]. În opera lui transpare clar dorinţa domnitorului de înţelegere şi bună vecinătate cu toate popoarele, fără să admită asuprirea poporului său de către alţii, popor pe care l-a condus spre merite nepieritoare.

MATEI BASARAB - RESPONSIBILITY AND DESTINY

Abstract

The settlement of Brâncoveni can be considered a Romanian Pantheon, the study of the historic roots confirming this affirmation. Settled at the crossroad of the internal and international roads, the habitat facilitated the development of the human community starting with the

[1] Lidia Demeny, Ludovic Demeny şi N. Stoicesu, *Răscoala seimenilor sau răscoală populară*, Bucureşti, 1968

[2] Ioan D. Ciucă, Bianca Predescu, Ion M. Ciucă, Domnica I. Ciucă, *Un Athos românesc pe Valea Oltului*, Parohia Câmpu Mare-Olt, p. 77-79

[3] Ioan D. Ciucă, Domnica Ciucă, Ion M. Ciucă, *Un mare ctitor ortodox - Matei Basarab - prinţul limbii române*, Parohia Câmpu Mare, jud. Olt, 2004

daco-roman time and arising in the period of the Brâncoveni dynasty especially during Neagoe Basarab.

The Buzești Family and Mihai Viteazul knowing the significance of this strategic settlement and carrying on the tradition exercised directly their authority on the territory of the River Olt Valley.

Building and restoring more than 110 monasteries and churches Matei Basarab is the greatest Romanian monastery builder. *Pravila de la Govora*" and "*Îndreptarea legii*" guided the conduct of the Romanian orthodox Christians all over the world. Great diplomat, Matei Basarab looked for peace at the Romanian frontiers "Si vis pacem, para bellum" doing everything to maintain it, with the price of his own life.

PORTRETE VOIEVODALE ÎN COLECŢIA SEMINARULUI TEOLOGIC DE LA CRAIOVA

CONSTANŢIU DINULESCU

În patrimoniul Seminarului Teologic din Craiova, instituţie în incinta mănăstirii Coşuna (Bucovăţu Vechi), se găseşte o interesantă colecţie de tablouri în ulei ale unor mari voievozi ai evului mediu românesc, între care Matei Basarab şi Constantin Şerban Basarab. Necunoscută până astăzi, ea constituie un documentar pentru istoria, nu numai politică a statului Ţara Românească, dar şi o originală formă de conservare, în paralel, a portretelor voievozilor ce au ctitorit în Oltenia.

Colecţia cuprinde 19 tablouri care reproduc fidel figurile unor domnitori începând cu Mircea cel Bătrân, Matei Basarab, Constantin Şerban Basarab, Constantin Brâncoveanu până la Barbu Ştirbei, dar şi pe cele ale unor boieri şi înalţi prelaţi din zona Olteniei.

Contextul istoric în care au fost executate aceste tablouri a fost legat – în special - de pericolul degradării picturilor murale din secularele lăcaşe de cult aflate într-o stare de ruinare.

Din iniţiativa celor mai reprezentativi istorici ai ţării din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Alexandru Odobescu şi Grigore Tocilescu şi a unor instituţii cum a fost Comisia Monumentelor Istorice, s-a luat decizia, de a se păstra, sub forma unor pânze executate în ulei, replici ale picturilor votive.

Dezbaterile ştiinţifice impuse de Comisia Monumentelor Istorice[1] au avut în vedere şi picturile murale ale bisericilor şi mănăstirilor ctitorite în epocile de mari realizări artistice, patronate de domnitorii şi voievozii Ţărilor Române; s-a insistat, cu precădere, pe tablourile votive, elementele cele mai valoroase din perspectiva valorilor informative, căci acestea înglobează o întreagă istorie a monumentului respectiv. Starea edificiilor religioase la sfârşitul secolului XIX confirma faptul că, cele mai multe tablouri votive, aşezate în pronaos şi naos, au fost şi cele mai expuse intemperiilor sau factorilor externi distructivi.

Preocupaţi de păstrarea valorilor patrimoniale, mai mulţi istorici, arhitecţi, sculptori şi pictori, sprijiniţi uneori şi de personalităţi politice, au contribuit la respectarea trecutului istoric, militând ca opera de restaurare să se desfăşoare pe principii ştiinţifice. Printre aceştia, se cuvine să-i amintim pe Cristian Tell, Al. Orăscu, K. Stork, Vasile Boerescu, Nicolae

[1] vezi Ioan Opriş, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 7-35

Cretzulescu, Al. Odobescu, Dimitrie Bolintineanu, Th. Aman, Titu Maiorescu, Ioan Slavici ş.a. Mai mult, a fost elaborată o lucrare document[1], un veritabil îndrumar necesar în opera complexă de restaurare a monumentelor istorice din deceniile VIII-IX ale veacului al XIX-lea.

Portretul lui Mihai Viteazul după tabloul votiv de la mănăstirea Călui, realizat de pictorul Ioan Georgescu în 1895 (ulei pe pânză, 120x60 cm)

Înfiinţarea, în 1892, a Comisiei Monumentelor Istorice, a fost însoţită, într-un mod firesc, de elaborarea unui proiect de lege, din

[1] *Restaurarea Monumentelor Istorice, 1865-1890. Acte şi rapoarte oficiale*, Bucureşti, 1890

iniţiativa lui Grigore Tocilescu şi V.A. Urechia, devenit Legea Conservării şi Restaurării monumentelor publice.

O atenţie deosebită s-a acordat frescei, în acest sens, Comisia Monumentelor Istorice a trimis cursanţi la Roma, Veneţia şi Atena pentru a se familiariza cu particularităţile stilistice bizantine. În opinia lui V. Drăghiceanu, la frescă se impunea principiul spălării acesteia şi completarea părţilor deteriorate prin retuşare fără "încercarea de a întregi pictura, căci aceasta ar fi însemnat falsificare"[1].

Matei Basarab vv. şi Doamna Elina, şi Mateiaş beizadea, ctitorii mănăstirii Strehaia (ulei pe pânză, 120x67 cm, pictor Ioan Mihail)

[1] P.I. Luţia, *Raportul Comisiunii Monumentelor Istorice*, în BCMI, 1926, p. 140

La rândul său, I.D. Ştefănescu considera că este necesar "să se pună în lumină veşmântul original de pictură a monumentului, fiindcă acesta prezintă însuşirile artistice cele mai de seamă"[1].

În spiritul acestor principii, pictorii olteni au copiat portretele personalităţilor politice şi ecleziastice de la mănăstirile Arnota, Bistriţa, Hurez, Crasna, Tismana, Dintr-un Lemn, Govora, Călui, Strehaia, Jitianu şi Sadova:

1. Tabloul, Kir Samoil, egumenul Sadovei, ulei pe pânză, copie de Stan Lişteveanu;

2. Tabloul, Radu Barbu Craiovescu, 1498, ulei pe pânză, copie de Take Ionescu, executată în 1893;

3. Tabloul (icoană) Sf. Nicodim, ulei pe pânză, copie de la mănăstirea Tismana de Mihai Velescu (1892);

4. Tabloul, Kliment, episcopul Râmnicului, ulei pe pânză, din biserica Bolniţă de Lefterie Lăzărescu;

5. Tablou, Matei Basarab vv. şi soţia sa Elena, ulei pe pânză, copie de la Sadova de Stan Lişteveanu de la Craiova;

6. Tabloul, Antim, Mitropolitul Ungrovlahiei, Constantin Basarab vv., Ioan Arhimandritul, Damaschin, Episcopul Râmnicului, ulei pe pânză, copie de C. Niculescu;

7. Tabloul, Jupan Stroe stolnicul, ulei pe pânză, copie de la mănăstirea Călui, de Ioan Georgescu, 1895;

8. Tabloul, Preda Brâncoveanu şi familia sa, ulei pe pânză, copie de la mănăstirea Hurez, de Toma Cristescu;

9. Tabloul, Schitu Crasna, ulei pe pânză, de Ioan Opruşan, 1892;

10. Tabloul, Kir Nectar, ulei pe pânză, copie din mănăstirea Sadova, de Stan Lişteveanu;

11. Tabloul, Preda şi soţia lui, ulei pe pânză, copie de H. Ionescu;

12. Tabloul, Jupân Apostol Brâncoveanu şi soţia Stanca Cantacuzino, ulei pe pânză, copie de H. Ionescu;

13. Tabloul, Matei Basarab vv. şi Doamna Elena şi Matei Beizadea, ulei pe pânză, copie de la mănăstirea Strehaia, de Ion Mihail;

14. Tabloul, Mihai Viteazul vv., ulei pe pânză, copie de la mănăstirea Călui, de Ioan Georgescu, 1895;

15. Tabloul, Barbu D. Ştirbei (1855), ulei pe pânză, copie de la mănăstirea Bistriţa de Take Ionescu (1893);

16. Tabloul, Doamna Bălaşa şi Constantin Basarab vv., ulei pe pânză, copie de la mănăstirea Jitianu, de Nicolae Rădulescu, 1893;

[1] I.D. Ştefănescu, *Restaurarea Monumentelor Istorice*, în RIR, vol. XIV, fasc. IV, Bucureşti, 1945, p. 445

17. Tabloul, Io Constantin Basarab Brâncoveanu şi Maria Doamna, ulei pe pânză, copie de H. Ionescu;

18. Tabloul, Io Mircea vv., ulei pe pânză, copie de Grigore I. Cristescu, Bodeşti, Vâlcea, 1911;

19. Tabloul, Teodosie, Mitropolitul Ungrovlahiei, jupan Petru clucer, jupan Barbu vel ban, jupan Preda vel căpitan, jupâneasa Stanca, sora Danciului, vel ph. Jupan Danciu Pârăianul vel ph., bunul creştin şi pururea pomenit Ioan Matei Basarab vv., ulei pe pânză, copie de C. Niculescu, 1894.

Portretul lui Constantin Basarab Cârnul şi al Doamnei Bălaşa, ctitorii mănăstirii Jitianu (ulei pe pânză, 94x68 cm, pictor Nicolae Rădulescu, 1893)

Copiile realizate de artişti consacraţi şi locali s-au păstrat, în cea mai mare parte, de către instituţia ecleziastică cea mai importantă pentru zona Olteniei, Episcopia Râmnicului, de unde au fost transferate la Craiova, aflându-se în colecţia Seminarului Teologic din anul 1976.

Pictorii care au realizat aceste tablouri, nu sunt nume foarte cunoscute, consacrate în domeniul picturii. Unii dintre ei, craioveni de origine, nu au avut studii deosebite cum a fost cazul lui Jean Lişteveanu, Petre Lişteveanu, Mihai Velescu, C. Niculescu. În schimb alţii, cum este cazul lui Nicolae Rădulescu (1855-1916), după ce a absolvit Şcoala de Arte şi Meserii din Craiova a urmat cursurile Şcolii Naţionale de Arte Frumoase din Bucureşti, fiind un cunoscut animator al vieţii culturale craiovene.

Pictorul Nicolae Rădulescu era şi un foarte bun desenator, dar în acelaşi timp şi un valoros dascăl. Lui îi aparţine tabloul intitulat Doamna Bălaşa şi Constantin Basarab voievod, aceasta fiind o copie de la mănăstirea Jitianu, 1893.

În loc de concluzie, menţionăm că aceste valoroase copii ale portretelor de domnitori ai Ţării Româneşti sunt doar o parte dintr-o bogată colecţie care astăzi, mai adaugă, pe lângă cele menţionate, picturile de la Episcopia Râmnicului din Râmnicu Vâlcea şi muzeul mănăstirii Dintr-un Lemn.

LES PORTRETS PRINCIÈRS DANS LA COLLECTION DE L'ÉCOLE THÉOLOGIQUE DE CRAIOVA

Résumé

L'auteur présénte l'existence dans la collection de l'École Théologique de Craiova des oeuvres en huile realisé selon le model de peintures originales des églises et monastères de Petite Valachie, qu'elles préséntent les portrets de princes régnants de Valachie et de grands prélats de l'époque.

TRĂSĂTURILE PORTRETISTICE ALE LUI MATEI BASARAB ÎN RELATĂRILE CRONICARILOR ŞI CĂLĂTORILOR STRĂINI

ILEANA CIOAREC

În Principatele Române comportamentul princiar era influenţat de imaginea politică bizantină, de termenii contractului feudal şi de credinţa în norocul principelui. Acest aspect reiese din cronistica românească şi din evoluţia raporturilor cu Poarta. În conformitate cu termenii contractului feudal domnul trebuia să-şi miluiască supuşii credincioşi, să apere ţara şi să împartă dreptatea. Tradiţia cronicărească zugrăveşte principelui român un chip specific pentru viziunea medievală despre conducătorul politic. Acesta trebuia să fie "nevărsătoriu de sânge, cucernic, blând şi netrufaş", de comportamentul şi priceperea sa depinzând fertilitatea ogoarelor ţării, siguranţa şi ocrotirea de catastrofe[1].

Unor asemenea cerinţe trebuia să le răspundă şi domnul Ţării Româneşti, Matei Basarab, pentru care călătorii străini şi cronicarii au, în general, cuvinte de laudă.

La mijlocul secolului al XVII-lea un anonim nota "mai bun domn decât Matei Vodă n-au fost nici un domn"[2]. Aceste cuvinte simple zgâriate pe o cărămidă utilizată la ridicarea unei ctitorii din Târgovişte, în ultimii ani ai domniei lui Matei Basarab, de un meşter constructor sau diac transmit peste veacuri recunoştiinţa unuia dintre supuşii domnului care a apărat timp de peste două decenii ţara de războaie, asigurând o perioadă de prosperitate.

În predoslovie, la *Antologhionul* din 1643, apărut la Câmpulung, domnul Ţării Româneşti era comparat cu strămoşul său, Neagoe Basarab, pentru marile binefaceri, care "nu s-au pomenit mai înainte"[3].

Asemenea aprecieri nu sunt caracteristice numai perioadei cât a domnit Matei Basarab; ele au fost preluate de cronicarii secolului al XVII-lea.

Astfel, în *Letopiseţul Cantacuzinesc*, Matei Basarab era caracterizat ca fiind "domn bun care a guvernat ţara foarte bine şi cu dreptate. În timpul domniei lui, mare cu mic se bucura şi de laudă lui

[1] Mihaela Grancea, *Călători străini prin Principatele Dunărene*, *Transilvania şi Banat*, *1683-1789. Identitate şi alteritate*, Editura Universităţii Lucian Blaga, Sibiu, 2002, p. 66
[2] Ştefan Andreescu, *Mai bun n-a fost nici un domn*, în MI, 1969, nr. 12, p. 26-32
[3] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1988, p. 216

Dumnezeu pentru domn bun, că avea pace şi odihnă dăspre toate părţile şi fieştecare avea hrană den dăstul”[1].

La rândul său cealaltă cronică munteană din această epocă înregistra că “Matei s-au nevoit de au dres ţara foarte bine, careşi după orânduiala lor: boierii, slujitorii, ţăranii, cât tuturor le era bine în zilele lui, precum am auzit pe bătrânii noştri mărturisind de aceasta, că ţara iubiea pre domn şi domnul pre ţară”[2].

Miron Costin îi face o caracterizare şi mai frumoasă, punând în lumină o altă latură a personalităţii acestuia: vitejia. După opinia sa, domnitorul ţării a fost “un om fericit preste toate domniile acestei ţări, nemândru, blând, drept, om de ţară, harnic la războaie, aşa neînfrânt şi nespăimat cât poţi să-l asemeni cu marii viteji ai lumii”[3].

Calitatea de oştean viteaz şi priceput în purtarea războaielor a fost recunoscută şi de călătorii străini. Astfel, la 20 august 1643, rezidentul imperial la Poartă, Johan Rudolf Schmidt, scria împăratului Ferdinand că voievodul Ţării Româneşti era un bătrân oştean viteaz, din sângele vechilor voievozi ai ţării şi că turcii îl respectau considerându-l “ca pe un al doilea Mihai Vodă Viteazul”[4].

Solii bulgari în Apus considerau că “Matei Basarab era principalul conducător al întregului Răsărit”, iar regele polonez îi atribuia titlul “de generalissim al Orientului”[5].

Un portret frumos a fost făcut de Giovani Tiepelo, trimisul Veneţiei în Polonia pentru a realiza un proiect de cruciadă între anii 1645-1647, “domnitorul, prietenul nostru are ca singură credinţă eliberarea creştinilor de sub jugul turcesc”[6], dar şi de Petru Bogdan Baksic. Pentru acesta domnitorul Ţării Româneşti era “un om bătrân şi un mare prieten al principilor creştini. El a luat măsuri ca turci să nu se mai poarte în ţara lui cu atâta îndrăzneală cum făceau mai înainte; pentru că mai înainte un turc ar putea să-şi îngăduie orice îndrăzneală în Ţara Românească în tocmai ca şi când ar fi fost în mijlocul Turciei, dar acum nu se mai încumetă să facă aşa ceva şi să poartă fără ifos”[7].

---

[1] *Letopiseţul Cantacuzinesc (1290-1688)*, publicat şi adnotat de N. Simache şi T. Cristescu, Bucureşti, 1942, p. 107-108

[2] Radu Popescu, *Istoria domnilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1960, p. 96-97

[3] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 168

[4] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 120

[5] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 216

[6] Ştefan Andreescu, *Matei Basarab*, *Vasile Lupu şi proiectul de cruciadă din anii 1645-1647*, în AIIAI, XXI, Iaşi, 1984, p. 150

[7] *Călători străini*, V, p. 122

Un alt călător, de origine poloneză, Krasinski, care a trecut, în anul 1636, prin Valahia, spunea despre domnul acestei ţării că era "un bărbat în vârstă, favorabil creştinătăţii şi regatului polon, şi deşi ţara lui e supusă turcilor le este mare duşman, şi neavând copii, nu doreşte să dea altă întrebuinţare comorilor sale nenumărate decât pentru eliberarea creştinilor de sub jugul turcesc"[1].

Patriarhul Macarie al Antiohiei care l-a cunoscut pe Matei Basarab către sfârşitul vieţii acestuia are şi el frumoase cuvinte de laudă despre domnul dispărut: "Acest Matei bei a ştiut să mâne raiaua cu cea mai bună cârmuire. Era îndrăzneţ în războaie, fericit şi mândru şi pe oricare duşman care purta război cu el îl întrecea biruit şi nimicit. Avea un foarte bun nume, era temut de toată lumea. Faima lui era pretutindeni răspândită"[2].

Caracterizarea lăsată de acesta este asemănătoare cu aceea din inscripţia de pe piatra de mormânt a lui Matei Basarab de la mănăstirea Arnota, unde se spune că răposatul domn a fost "bărbat drept, îndurător şi milostiv, niciodată biruit ci biruitor şi a multe învingeri învingător, prea slăvit, înfricoşător duşmanilor, prietenilor de folos, îmbogăţitor al ţării sale"[3].

Descrierile călătorilor străini lasă să iasă la lumină o altă latură a personalităţii domnitorului: ospitalitatea.

Astfel, călătorul polonez Krasinski, vorbind despre această calitate a domnitorului, afirmă "fiind primit cu mare dragoste de domn, am priceput din convorbirile ce avurăm marea lui iubire faţă de regele stăpânul nostru şi de republică"[4].

De o primire asemănătoare au avut parte şi Stanislaw Oswiecim şi Petru Bogdan Baksic. Stanislaw Oswiecim prezentând modul în care a fost primit, afirmă că "după ce am trecut Dunărea am avut multă bunăvoinţă din partea domnului Ţării Româneşti, mai ales la Târgovişte, unde ne-a primit el însuşi şi ne-a tratat cu foarte multe dovezi de cinste, iar la urmă ne-a dăruit atât pe sol cât şi pe noi toţi. Deşi darurile nu erau prea bogate, fiecare dintre noi a primit câte 10 coţi de atlas şi nu din cel bun, totuşi am fost mulţumiţi din cauza bunăvoinţei lui"[5].

Petru Bogdan Baksic, care a vizitat Ţara Românească de două ori, o dată prin 1648, apoi în 1653, spune că "după ce m-am odihnit câteva zile m-am dus să văd pe minunatul domn, aducându-i daruri, după cum

[1] Petre P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, 1930, p. 30
[2] Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 217
[3] Nicolae Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, vol. I, Bucureşti, 1905, p. 205
[4] *Călători străini*, V, p. 122
[5] *Ibidem*, p. 183

este obiceiul ţării. Am fost primit foarte bine şi a poruncit să ni se dea unele încăperi din palatul său, pe timpul cât aveam să rămânem în oraşul său de scaun”[1].

Nu toţi călătorii străinii sunt mulţumiţi de modul în care sunt primiţi de domnitor.

Astfel, Paul de Alep îl descrie ca pe un bătrân împovărat de vârstă, ajuns zbârcit şi care poate fi acuzat că e neospitelier. Mai bine sunt primiţi călători de turci şi de tătari, spune Paul, care adaugă că, în general, călugărimea şi preoţimea n-aveau trecere la dânsul. Pe lângă aceasta, el este firește bănuitor faţă de călătorii care veneau de la Vasile Lupu, cu care se găsise în termeni foarte răi[2].

Cronicarii şi călătorii străini prezintă şi alte calităţi ale domnului Ţării Româneşti: perseverenţa şi cinstea.

Vorbind despre Matei Basarab cronicarul Georg Kraus susţine că “acesta a fost un vecin cinstit, i-a rămas credincios acestuia (Gheorghe Rákóczi) cât şi fiului său Gheorghe Rákóczi al II-lea precum şi Ţării Transilvaniei, până la moartea sa”[3].

Cealaltă calitate a domnitorului, perseverenţa se desprinde din caracterizarea făcută de Szalanczi, trimis de Rákóczi să revendice cei 12.000 de ducaţi pe care acesta susţinea că i-a dat lui Matei Basarab “Matei nu este decât un cal nărăvaş care oricât de mult ar fi bătut gâfâie şi tot nu merge mai departe”[4].

Deşi toate aceste calităţi ale domnitorului impun identificarea acestuia cu o anumită atitudine spirituală, viziunea eroică asupra faptelor trecutului cere şi materializarea imaginii, mai ales că portretele sunt cele care impresionează cel mai mult.

Un prim portret al domnitorului a fost realizat de călătorul italian, Paulo Bandini, care îl vede ca fiind “foarte bătrân, boţit la faţă, cu ochi vioi dar cu unflături supt ei”[5].

Portretul realizat de acesta se aseamănă cu cel oferit de Alexandru Odobescu. Pentru el Matei Basarab este “un bărbat cu chipul smead şi costeliv, înconjurat de o barbă albă şi rară, cu buzele subţiri şi zâmbitoare, cu fruntea lată şi înaltă, cu ochi mici şi vii”[6].

---

[1] *Ibidem*, p. 268
[2] Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Bucureşti, 1930, p. 30
[3] Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, Bucureşti, 1965, p. 87
[4] Ion Sârbu, *Relaţiile externe ale lui Matei Basarab*, Timişoara, 1992, p. 37
[5] Nicolae Iorga, *op. cit*., p. 220
[6] Oliver Velescu, *Matei Basarab în imaginea secolului XIX*, în vol. *Matei Basarab şi Bucureşti*, Bucureşti, 1983, p. 118

Dacă în descrierea lui Odobescu Matei este smead şi costeliv, la Pelimon el apare ca "un bărbat corpolent, cu obraji plini cu ochi mari, cu figura încadrară cu o barbă neagră, numai matur decât ca de 40 de ani, în floarea zilelor sale"[1].

Deşi diferit în descriere, portretul moral este acelaşi "al bunului agă din Brâncoveni, milostivul Matei Basarab, care la tinereţe era groaznic cu neascultătorii şi cu duşmanii".

În concluzie putem spune că Matei Basarab a fost un om energic, viteaz, bun oştean şi diplomat "un alt Mihai Vodă, nemândru, blând şi direptu, om de ţară, harnic la războaie, aşa neînfrântu şi nespăimatu, cât poţi să-l asemeni cu mari oşteni ai lumii"[2], "avea un foarte bun nume fiind temut de toată lumea"[3].

LES TRAITS PORTRAITISTES DE MATEI BASARAB DANS LES ÉCRITURE DE CHRONIQUEURS ET VOYAGEURS ÉTRANGERS

Résumé

Dans cet article je me propose à présenter le manière ou les chroniqueurs et les voyageurs étrangers décrivent l' uns de princes régnant de Valachie: Matei Basarab. En Principautés Roumaines le comportement princier était influé par l'image politique bizantine, par les termes de contrat féodal et par la croyance dans la fortune de prince. Conformément au contrat féodal le prince régnant faut défendre sa patrie, rendre justice et faire grâce aux ses sujets. Le prince régnant de Valachie Matei Basarab faut répondre de tels nécésités. Les chroniqueurs et les voyageurs étrangers ont de mots digne de louange pour ce prince. Ils ditent que le prince régnant a été un homme vigoureux, brave, bon soldat et diplomate, "un autre Michel le Brave infier, doux et droit, actif, invaincu et courageux", "il avait un trés bon nomme étant craint de toute monde".

[1] *Ibidem*
[2] Miron Costin, *op. cit*., p. 168
[3] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti*, 1292-1664, în versiunea arabă a lui Macarie Zaim, în "Studii", 1970, nr. 4, p. 691

MATEI BASARAB ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ. BIBLIOGRAFIE

ŞERBAN PĂTRAŞCU

IZVOARE

ANDREESCU, Ştefan, *În jurul unui document inedit de la Matei Basarab [1636]*, în "Studii. Revistă de istorie" (*Studii*), 1973, 26, nr. 4, p. 799-802 (facs.).

ANGELESCU, Barbu, *Din datinile noastre străvechi*, în "Biserica Ortodoxă Română" (*BOR*), Anul LXXXIII (1965), 5-6 (mai-iun.), p. 559-560.

Însemnările lui Paul de Alep privind unele obiceiuri de la Curtea domnească din Târgovişte legate de sărbătorile Sfintelor Paşti.

ANUICHI, Silviu, *Un hrisov al lui Matei Basarab în arhive iugoslave. Peripeţiile unui testament*, în "Magazin istoric" (*MI*), 1982, 16, nr. 9, p. 8-12.

BĂLAN, C., CERNOVODEANU, Paul, *Documente inedite slavo-române din Ţara Românească din veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea*, în "Romanoslavica. Studii româno-slave" (*Romanoslavica*), XI, istorie, Bucureşti, 1965, p. 333-355.

BĂLAŞA, D., *Un pergament din arhiva bisericii <<Sfânta Treime>> din oraşul Craiova*, în "Mitropolia Olteniei" (*MO*), Anul XXV, nr. 11-12, nov.-dec. 1973, p. 1001-1002.

BĂLAŞA, D., *Un pergament slavon de la Matei Basarab (1637*), în *MO*, XXIV, nr. 7-8, iul.-aug., 1972, p. 629-631.

BERBECARU, Valeriu, *Două documente inedite de la Matei Basarab [1645, 1650*], în "Valachica. Studii şi cercetări de istorie a culturii" (*Valachica*), 1970, 2, p. 247-251 (facs.).

BERECHET, Ştefan Gr., *Documente de drept public şi privat, sec. XVI-XVII*, în "Întregiri. Buletinul Institutului de istorie vechiului drept românesc", Iaşi, 1938, p. 169-212.

Bibliografie românească veche (1508-1830), tom. I *(1508-1716)*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, Stabilimentu grafic J. V. Socecu, 1903.

BODIN, D., *Mănăstirea domnească de la Strehaia după Paul de Alep*, în "Secolul", I, 1931, nr. 13.

BULAT, T.G., *Acte domneşti şi vlădiceşti privitoare la Vlădeşti-Vâlcea (1614-1646)*, în "Revista istorică" (*RI*), XII (1926), nr. 1-3.

BULAT, T.G., *Contribuţiuni documentare la istoria Olteniei*, *secolul XVI, XVII şi XVIII*, Tip. Viitorul Vâlcei, Râmnicul Vâlcea, 1925.

BULAT, T.G., *O mărturie a doamnei Elina despre bătălia de la Finta*, în *RI*, XII (1926), nr. 1-3, p. 18-19.

BULAT, T.G., *Ştiri documentare despre mânăstirea Argeşului în timpul domniei lui Matei Vodă Basarab (1632-1654)*, în *BOR*, Anul XCIII (1975), 3-4 (mart.-apr.), p. 360-370.

BULUŢĂ, Gheorghe, CRAIA, Sultana, *Manuscrise miniate şi ornate din epoca lui Matei Basarab*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1984, 122 p.

CANTACUZINO, M., *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902, 565p.

<CANTACUZINO, Mihai banul> *Istoria politică şi geografică a Ţerei Românesci de la cea mai veche întemeiere a sa până la anulu 1774*, Bucureşti, 1863.

CAPROŞU, Ioan, MIOC, Damaschin*, La 350 de ani de la urcarea pe tron a lui Matei Basarab. Documente slavo-române în arhivele din U.R.S.S.*, în "Studii şi materiale de istorie medie" (*SMIM)*, X, 1983, p. 115-134.

Documente interne emise de cancelaria domnitorului din anii: 1637, 1640, 1641, 1644, 1647, 1650.

Catalogul documentelor referitoare la viaţa economică a Ţărilor Române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului din Sibiu, I, Bucureşti, 1966.

Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului de la oraşul Stalin, vol. I, 1521-1799, Bucureşti, 1955, 598p. (Direcţia Arhivelor Statului).

Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului (Naţionale), vol. III, 1621-1632 (1977); vol IV, 1633-1639 (1981); vol. V, 1640-1644 (1985); vol. VI, 1645-1649 (1993); vol. VII, 1650-1653 (1999).

Călători străini despre ţările române, vol. V, Bucureşti, 1973; vol. VI, Bucureşti, 1976.

CĂLINESCU, G., *Altre notize sui missionari cattolici nei paesi romeni*, în "Diplomatarium italicum", II, 1930.

Cercetări în arhivele de peste hotare, în "Revista Arhivelor" (*RA)*, anul 56, nr. 4, 1979, p. 443-466.

Este semnalată existenţa în arhiva Academiei Sârbe de Ştiinţe şi Arte, în Colecţia documentelor istorice a unor documente de la Matei Basarab.

CÂNDEA, Ionel, *Repertoriul documentelor de cancelarie a ctitoriei lui Matei Basarab de la Măxineni (1637-1768), jud. Brăila*, în "Istros. Buletinul Muzeului Brăilei" (*Istros)*, 1992, 6, p. 101-133.

CÂNDEA*,* V*., Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în *Studii*, 4, 1970, p. 673-692.

CERNOVODEANU, Paul, *Călători străini în epoca lui Matei Basarab*, în "Biblioteca Bucureştilor" (*B. Buc*.), 1998, 1, nr. 4, p. 2-4.

CERNOVODEANU, Paul, VĂTĂMANU, Nicolae, *Contribuţii la vechea topografie a Bucureştilor: Ostrovul Dâmboviţei (sec. XVI-XVII)*, în *Studii*, 6, anul XII, 1959, p. 115-132.

CERNOVODEANU, Paul, *Oraşul Bucureşti în timpul domniei lui Matei Basarab în descrierile călătorilor străini*, în *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, Muzeul de Istorie al Municipiului, 1983, p. 81-86.

CERNOVODEANU, Paul, *Societatea feudală românească văzută de călătorii străini (sec. XV-XVIII)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973, 273p. cu 41 fig.+4pl.

CHIRIŢĂ, Ilie, *Cartea lui Matei Basarab către părintele Nicolae de la mănăstirea Strehaia şi Lepedatul, referitoare la rumânii din Oreaviţa*, în "Arhivele Olteniei" (*AO)*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 145-146.

Document din 28 iulie 1652.

CHIRIŢĂ, Ilie, *Cartea lui Matei Basarab prin care întăreşte Mitropoliei din Târgovişte rumâni la Oreviţa jud. Mehedinţi*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 78-80.

Document din 13 august 1652.

CHIRIŢĂ, Ilie, *Clucerul Dumitraşco din Spineni vinde lui Matei Basarab nişte rumâni din Stângăceaoa, jud. Mehedinţi*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 75-76.

Document din 12 ianuarie 1638.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Const. Şerban întăreşte lui Teodosie egumenul mănăstirii Strehaia rumâni câţi sunt scrişi în catastiful lui Matei Basarab*, în *AO*, XVIII, nr. 104-106, iul.-dec. 1939, p. 455-456.

Document din 1 septembrie 1654.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Din bogăţiile Brâncovenilor*, în *AO*, XVII, nr. 97-100, mai-dec. 1938, p. 281-288; 348-360.

Proprietăţile familiei Brâncovenilor prezentate pe baza documentelor.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Hotărnicia boierilor orânduiţi ca să aleagă hotarele moşiei Stângăceaua a lui Matei Basarab*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 143-144.

Document din 5 noiembrie 1650.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Hotărnicia moşiei Coşcodia a lui Matei Basarab*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 134-135.

Document din 16 iunie 1646.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Hotărnicia moşiei Stângăceaoa din Dos*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 144-145.

Document din 25 octombrie 1651.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Lupul şi fraţii săi Damaschin şi Matei se vând rumâni lui Matei Basarab*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 136.

Document din 10 aprilie 1649, referitor la satul Stângăceaua, Mehedinţi.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab dărueşte mănăstirii Strehaia moşia şi rumânii din Stângăceaua din faţă şi din dos*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 137-140.

Document din 11 decembrie 1649.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab dărueşte mănăstirii Strehaia satul Strehaia*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 140-143.

Document din 6 martie 1650.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab întăreşte stăpânire postelnicului Candila şi jupânesei sale Stanca peste moşia din Stolniceni*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 137.

Document din 1 iunie 1649.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab scuteşte de bir şi de toate dajdiile casa şi bucatele lui Mircea, vătaful de plăieşi din Stroeşti, jud. Gorj*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 146-147.

Document din 20 septembrie 1653.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab voievod întăreşte Ancăi, jupâneasa postelnicului Mihăilă din Văleni, stăpânire şi rumâni în satele Grojdibod, Piatra şi Dobrun din Romanaţi, Cărvropeasca şi Spărleni din Vâlcea, Podărjanii din Dolj şi Vlădeştii din Olt*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 73-75.

Document din 29 mai 1637.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab Voievod milueşte pe Radu vătaful cu satul Albuleşti*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 71-72.

Document din 28 mai 1633.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab Voievod pune în vedere sătenilor din Strehaia ca să nu mai stea risipiţi şi să nu-şi strice bucatele*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 73.

Document din 29 aprilie 1636.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Matei Basarab Voievod scuteşte de bir casa şi bucatele armaşului Vasile din Stroeşti, jud. Gorj*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 72.

Document din 19 iulie 1633.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Paraschiva şi alţii vând lui Matei Basarab satul Albuleşti din Mehedinţi, în 300 de unghi*, în *AO*, XVI, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 135-136.

Document din 4 martie 1647.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Zapisul a 10 săteni din Busul-Mehedinţi, prin care se vând rumâni lui Matei Basarab*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 76-77.

Document din 14 decembrie 1644.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Zapisul satului Coşcodiia către Matei Basarab*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 77-78.

Document din 26 mai 1646.

CIORAN, Emilia, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiochia în ţările române, 1653-1658*, Teză pentru licenţă în istorie de …, Bucureşti, Socec, 1900, VI+269p.

Rec.: *Transilvania*, 31 (1900), p. 183.

CORFUS, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1983, 366p.

CORFUS, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, Bucureşti, 2001.

COSTIN, Miron, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, 534p. (ed. II, 1965).

COZIANUL, Mardarie, *Lexicon slavo-românesc şi tâlcuirea numelor din 1649*. Publicate cu studiu, note şi indicele cuvintelor românesci de Grigore Creţu, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900, 396p.+3tabele.

CREȚEANU, Radu, *Documente din zona Tismana - Peştişani (jud. Gorj)*, în *SMIM*, VII, 1974, p. 301-306.

Document din 5 august 1647 de la Matei Basarab (p. 304).

CREȚEANU, Radu, *Documentele Schitului Topolniţa*, în *MO*, anul XV, nr. 5-6., mai -iun. 1963, p. 449-464.

Cronicarii munteni, 2 vol., ed. M. Gregorian, Bucureşti, 1961.

Cronici turceşti privind ţările române. Extrase, vol. I-III, Bucureşti, 1966, 1974, 1980.

DECEI, Aurel, *Relaţiile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab cu Poarta în lumina unor documente turceşti inedite*, în "Anuarul Institutului de istorie Cluj-Napoca" (*AIIACN)*, XV, 1972, p. 49-84.

DEMETRESCU, M.V., *Două sureturi*, în "Convorbiri literare" *(C. Lit.)*, 29, nr. 2, 1 febr. 1895, p. 199-204.

Două hrisoave din epoca lui Matei Basarab.

DEMETRESCU, M.V., *Porunca lui Matei Basarab prin care dăruieşte slugii sale Oprea, vătaful din Preoteşti, jud. Vâlcea moşia din hotarul Preoteştilor*, în *AO*, II, nr. 7, mai-iun. 1923, p. 209-214.

Document din 18 iunie 1642.

DINCULESCU, N.G., *Cartea lui Matei Basarab voievod dată lui Lupu Golei din Ocolnişte ca să fie liber de rumânie*, în *AO*, IV, nr. 18-19, mart.-iun. 1925, p. 182-183.

Document din 26 februarie 1643.

DINCULESCU, N.G., *Cu mila lui Dumnezeu Io Matei Basarab Voievod şi domn dă domnia mea această poruncă a domniei mele acestui om anume Bălan din*

Negoeşti din Mehedinţi ca să fie volnic cu această carte a domniei mele de să-şi ţie a lui moşie din Negoeşti, în *AO*, II, nr. 9, sept.-oct. 1923, p. 379-380.

Document din 31 decembrie 1649.

DINCULESCU, N.G., *Porunca lui Matei Basarab dată lui Bălan din Negoeşti pentru o moşie din satul său*, în *AO*, III, nr. 15, sept.-oct. 1924, p. 430-431.

Document din 31 decembrie 1650.

DINCULESCU, N. G., *Porunca lui Matei Basarab prin care cheamă ţăranii fugiţi din satele "Jidoştiţa i Bucina i Precrestiia i Clinoveţul i Bresniţa i Şuşiţa i Erhoviţa" să revină sub stăpânirea mănăstirii Tismana*, în *AO*, II, nr. 5, ian.-febr. 1923, p. 30.

Document din 29 august 1635.

DINCULESCU, N. G., *Porunca lui Matei Basarab prin care cheamă ţăranii din satul Sovărlinghiu (jud. Mehedinţi) să revină sub stăpânirea mănăstirii Polniţa*, în *AO*, II, nr. 5, ian.-febr. 1923, p. 30-31.

Document din 28 martie 1640.

DINCULESCU, N. G., *Porunca lui Matei Basarab prin care trece sub stăpânirea mănăstirii Govora 40 de ţărani*, în *AO*, II, nr. 7, mai-iun. 1923, p. 219.

Document din 1 martie 1650.

DINCULESCU, N. G., *Zapisul lui Matei Basarab prin care trece sub stăpânirea mănăstirii Cozia, ţărani din satul Savastreani*, în *AO*, II, nr. 5, ian.-febr. 1923, p. 31.

Document din 6 mai 1633.

Documenta Romaniae Historica. Seria B, Ţara Românească, vol. XXIII (1630-1632), 1969, 831p.; vol. XXIV (1633-1634), 1974, LVII+715p.;vol. XXV (1635-1636), 1985, 586p.; vol. XXX (1645), 1998, 520p.; vol. XXXI (1646), 2003, 520p.;vol. XXXII (1647), 2001, 560p.; vol. XXXIV (1649), 2002, 374p.; vol. XXXV (1650), 2003, 488p.

Documente privind istoria României, B, Ţara Românească, secolul XVI, vol. VI, p. 303.

Matei postelnic, Barbu şi jupaniţa Calea, căsătorită cu Calotă banul, sunt amintiţi într-un document redactat după moartea părintelui lor, Danciu vornicul din Brâncoveni.

DOGARU, Maria, *Documente privind interferenţa între sigilografia şi diplomatica românească*, în *RA*, anul 56, 1979, nr. 3, p. 341.

Sunt menţionate documente de la Matei Basarab din 28 noiembrie 1636 şi 21 mai 1646.

Domnia lui Matei Basarab, în *Monografia judeţului Dolj. Izvoare istorice*, vol. II, *partea a III-a, Documente*, Craiova, 22 noiembrie 1944, p. 158-192.

Documente emise de Matei Basarab sau din vremea sa.

DRĂGHICEANU, V., *O tocmeală a lui Matei Basarab*, în "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice" (*BCMI)*, 1926.

EFTIMIU, Elena, *Hrisovul lui Matei Basarab prin care slobozeşte de rumânie pe Lupul cu fraţii săi Stan, Radul şi Ioan din Boiceşti, judeţul Romanaţi, către Teodosie, ginerele lui Preda Radul*, în *AO*, V, nr. 24, mart.-apr. 1926, p. 115-116.

Document din 21 ianuarie 1654.

ELIAN, Alexandru, BĂLAN, Constantin, CHIRCĂ, Haralambie, DIACONESCU, Olimpia, *Inscripţiile medievale ale României*, vol. I, *Oraşul Bucureşti (secolele XIV-XVIII)*, Bucureşti, 1965, 935p.

ERBICEANU, C., *Diverse documente*, în *BOR*, anul XVIII (1895), 10 (ian.), p. 769-775.

Daruri făcute de Matei Basarab mânăstirilor din Muntele Athos (1643).

ERBICEANU, C., *Materiale pentru Istoria Bisericească şi politică a românilor*, în *BOR*, anul XXIII (1899), 3 (iun.), p. 260-283.

Trei documente ale lui Matei Basarab privitoare la unele danii făcute mânăstirii Căldăruşani, din 1637, 1638, 26 mai 1640.

FENEŞAN, Costin, *Două acte domneşti privind păstorii ardeleni în Ţara Românească [1614, 1635]*, În: *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ştefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 109-114.

FILIPESCU, Constantin Căpitanul, *Istoriile domniilor Ţării Româneşti cuprinzând istoria munteană de la început până la 1688*, ed. N. Iorga, Bucureşti, I.V. Socecu, 1902, 222p.

FILITTI, I.C., *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919.

FILITTI, I.C., *Cartea lui Matei Basarab dată boierului Evstratie ca să ţie satul Salcia, Mehedinţi*, în *AO*, X, nr. 56-58, iul.-dec. 1931, p. 325-326.

Document din 25 aprilie 1644.

FURNICĂ, D.Z., *Documente privitoare la comerţul românesc, 1473-1868*, Bucureşti, 1931, 560p.

GAL, Ionel, *Documentele din perioada lui Matei Basarab păstrate la Arhivele Statului - izvor de cunoaştere a istoriei patriei*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 31-34.

GEORGESCU, Florian, CERNOVODEANU, Paul, CRISTACHE PANAIT, Ioana, *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1960, VIII+339p.

GEMIL, Tahsin, *Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta otomană în documente turceşti (1601-1712)*, Bucureşti, 1984, 532p+35p.facs. (Direcţia Generală a Arhivelor Statului din R.S. România).

GIOGLOVAN, Radu, OPROIU, Mihai, *Inscripţii şi însemnări din judeţul Dâmboviţa*, I, *Municipiul Târgovişte*, Târgovişte, 1975.

GIURESCU, Const. C., *Uciderea vizirului Mahomed Tabani Buiuc, sprijinitorul lui Vasile Lupu. O scrisoare inedită*, în *RI*, XII, 1926, p. 98-103.

GÎRBOVICEANU, P., *Un hrisov important*, în *BOR*, anul XXXIX (1916), 11 (febr.), p. 1144-1153.

Biserica Sărindar din Bucureşti, ctitorie a lui Matei Basarab. Hrisovul de ctitorie din 14 mai 1640.

GUBOGLU, Mihail, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. I-II, Bucureşti, 1960-1965.

HAGI MOSCO, Emanoil, *Porunca lui Matei Basarab dată lui Calotă din Hierăşti (Vlaşca), ca să-i fie moşie în Rusăneşti*, în *AO*, IX, nr. 49-50, mai-aug. 1930, p. 184-185.

Document din martie 1645.

HAGI MOSCO, Emanoil, *Porunca lui Matei Basarab dată postelnicului Iordache ca să cumpere moşie în Rusăneşti, Romanaţi*, în *AO*, IX, nr. 49-50, mai-aug. 1930, p. 185.

Document din 30 mai 1649.

Hrisovul lui Matei Vodă Basarab pentru dezrobirea sf. monastiri închinate din anul de la facerea lumii 7149 iar de la Hristos 1641, dat în scaunul Târgovişţei, Bucureşti, 1860.

HUDIŢĂ, I., *Recueil de documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France, XVIe et XVIIe siècles*, Iaşi, 1929.

HURMUZAKI, Eudoxiu, *Documente privitoare la Istoria Românilor,* IV[1-2], V[1-2], VIII, IX[1], XIV[1], XV[2], *Supliment,* I[1], II[2-3], Bucureşti, 1882-1915.

HURMUZAKI, Eudoxiu, *Fragmente din Istoria Românilor,* tomul al treilea, *Secolul XVII*. Traducere făcută de Ioan Slavici, Bucureşti, Stabilimentul grafic I.V. Socecu, 1900.

IONAŞCU, I., *Biserici, chipuri şi documente din Olt*, Craiova, 1934.

IONAŞCU, I., *Hrizea vel vornic, Barbul vel pah. şi Dumitraşco Rudeanu nepotul lor, vând moşie şi case în Izvorani cu 400 galbeni lui Matei Basarab cu cari bani au făcut cheltuielile înmormântării lui Andrei sluger*, în *AO*, XIV, nr. 77-78, ian.-apr. 1935, p. 117-118.

Document din 8 februarie 1639.

IONAŞCU, I., *Matei Vodă confirmă liberarea din rumânie şi stăpânirea de moşie locuitorilor din satul Dobriceni-Măglaşi (Vâlcea)*, în *AO*, XIV, nr. 77-78, ian.-apr. 1935, p. 114-115.

Document din 26 iulie 1633.

IONAŞCU, I., *Matei Basarab confirmă lui Dragomir vel armaş stăpânirea satului Cioreni (Argeş) şi Broscari cu toţi rumânii, cum şi nişte ţigani*, în *AO*, XIV, nr. 77-78, ian.-apr. 1935, p. 118.

Document din 16 martie 1639.

IONAŞCU, I., *Matei Basarab confirmă paharnicului Pătraşcu şi altora moşie în Morânglavi, Iaşi şi Tomeşti*, în *AO*, XVII, nr. 97-100, mai-dec. 1938, p. 310.

Document din 20 octombrie 1649.

IONAŞCU, Ion, BĂRBULESCU, Petre, GHEORGHE, Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900)*, Bucureşti, Editura politică, 1971, 517p.

IONAŞCU, Ion, BĂRBULESCU, Petre, GHEORGHE, Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României (1354-1920)*, I, Bucureşti, 1975.

IONESCU, Gion, *Un hrisov inedit de la Matei Basarab [1645]*, în *RA*, 1979, 56, nr. 2, p. 184-186 (facs.).

IONESCU, Ioan, *Un hrisov inedit din anul 1633*, în *MO*, 9, nr. 3-4, mart.-apr. 1957, p. 221-229.

IONESCU-NIŞCOV, Tr., *Acte de cancelarie domnească inedite din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în *SMIM*, vol. IX, 1978, p. 171-178.

Document din 25 aprilie 1635.

IONESCU-NIŞCOV, Tr., SOVEJA, M., *Acte de cancelarie domnească. Ornamente şi miniaturi*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1974, 120p.

IONESCU-NIŞCOV, Tr., *Un act de cancelarie domnească necunoscut de la Matei Basarab [1637]*, în *RA*, 1979, 56, nr. 2, p. 182-184 (facs.).

IORGA, N., *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscripte ale Apusului*, I, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1895, 400+XXXIIp.

IORGA, N., *Anciens documents de droit roumain, avec un préface contenant l'histoire du droit coutumier roumain*, I-II, Paris-Bucureşti, 1931-1932.

IORGA, N., *Cronicele muntene. Cronicele din secolul al XVII-lea* (extras din *Analele Academiei Române, seria II-Tom. XXI, Memoriile secţiunii istorice*), Bucuresci, Institutul de Arte grafice Carol Göbl, 1899, 160p. (Academia Română).

IORGA, N., *Din faptele strămbunilor - Povestiri ale cronicarilor*, Ediţia II-a, Bucureşti, Tipografia Societăţii "Neamul Românesc", 1923.

Logofătul Stoica Ludescu despre urcarea pe tron a lui Matei Basarab (p. 181-195).

IORGA, N., *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902.

IORGA, N., *Donaţiile româneşti pentru Magaspileon şi Vlah-Serai* (An. Acad. Rom., seria III, tom XIII, mem. 8), Bucureşti, 1932.

Documente privind donaţiile lui Matei Basarab.

IORGA, N., *Două scrisori româneşti ale lui Gheorghe Ştefan*, în *C. Lit*., 34, nr. 10, 15 oct. 1900, p. 926-928.

IORGA, N., *Inscripţii din bisericile României*, vol. I-II, Bucureşti, 1905-1908.

IORGA, N., *Istoria românilor prin călători*, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Adrian Anghelescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, 701p.

IORGA, N., *Legăturile Principatelor române cu Ardealul de la 1601 la 1699. Povestire şi isvoare*, în *Studii şi documente*, vol. IV, Bucureşti, Stabl. grafic I. V. Socecu, 1902, CCCXIX+345p.

IORGA, N., *O scrisoare a lui Matei Basarab către Gheorghe Rákóczi I, principele Ardealului, cu lămuriri asupra venirii la domnie a lui Matei*, în *Studii şi documente*, IX, Bucureşti, 1905, p. 15-17.

IORGA, N., *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1931 [1932].

IORGA, N., *Scrisori domneşti, Vălenii de Munte*, Tipografia <<Neamul Românesc>>, 1912.

O scrisoare a lui Matei Basarab din 8 septembrie 1635 (?) către ambasadorul francez din Constantinopol (p. 147-148).

IORGA, N., *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, IV, V, IX, X, XXI, XXII, XXIII, Bucureşti, 1902-1913.

IORGA, N., *Un act de la Matei Basarab*, în *RI*, An. XVIII, 1932, nr. 1-3, Vălenii de Munte, p. 44-45.

Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc, ed. critică C. Grecescu şi Dan Simonescu, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 254p.

IVAN-GHILIA, Liana, *Pisanii bucureştene din epoca lui Matei Basarab. Relaţia imagine-text*, în "Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie" *(BMIM)*, 1999, 14, p. 41-44.

Izvoare documentare vâlcene: Catalogul documentelor de la Arhivele Naţionale din Râmnicu Vâlcea (1605-1821), vol. III, Bucureşti, 1996.

Îmbogăţirea fondului arhivistic naţional, în *RA*, anul 56, nr. 2, 1979, p. 163-174.

Documente de la Matei Basarab din: 9 mai 1633, 28 decembrie <1652-1653>, 1648.

Îndreptarea Legii, 1652, ediţie critică, Editura Academiei, Bucureşti, 1962, 1013p.

KEMÉNY, Ioan, *Memorii - Scrierea vieţii sale* -, ed. Ştefan J. Fay, Cluj-Napoca, 2002.

KRAUS, Georg, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)*, trad. şi studiu introd. de Gh. Duzinchevici şi E. Reus - Mârza, Bucureşti, 1965, 603p.

Les fêtes de pâques dans l'ancienne Valachie, în *La Roumanie illustrée*, 2 (1897), p. 4-5.

Paul de Alep despre obiceiurile din Ţara Românească.

LIMONA, D., *Catalogul documentelor referitoare la viaţa economică a ţărilor române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, vol. I, Bucureşti, 1966.

LUPAŞ, I., *Documente istorice privitoare la moşiile brâncoveneşti din Transilvania şi Oltenia (1654-1823)*, Cluj, 1933.

LUPAŞ, I., *O scrisoare a doamnei Elena, soţia lui Matei Basarab, către domnii din Sibiu. 18 mai 1653*, în *Luceafărul*, XI, vol. I, nr. 22, 27 mai 1912, p. 406-407 (Cronici. Istorie).

Scrisoarea prin care soţia lui Matei Basarab cere sibienilor un chirurg pentru răniţii din lupta de la Finta.

MARIAN, Ion, *Porunca lui Matei Basarab voievod şi domn a toată Ţara Ungrovlahiei dată boierului Stroe logofătul şi feciorilor săi ca să-i fie lui de ocină în satul Jigălia din jud. Romanaţi*, în *AO*, XVI, nr. 89-91, ian.-iun. 1937, p. 94-96.

Document din 7 iunie 1636.

MEHMED, Mustafa A., *Documente turceşti privind istoria României*, vol. I, *1455-1774*, Bucureşti, Editura Academiei, 1976, 413p.

MIHAI, Gheorghe, *Istoricul oraşului Slatina în documente*, vol. I, *1368-1918*, Slatina, Casa Ciurea, 1998, 260p.

MINEA, Ilie, *Când s-a mutat reşedinţa domnească de la Târgovişte la Bucureşti?*, în "Cercetări istorice" *(CI)*, an. X-XII, 1934-1936, nr. 1, p. 338-339.

Document din 20 aprilie 1642.

MOISIL, Const., *Carte de mărturie din 1634 pentru confirmarea proprietăţilor clucerului Barbu Poenaru*, în *RA*, II, 1926, nr. 3.

NANDRIŞ, Grigore, *Documente slavo-române din Mănăstirile Muntelui Athos, 1372-1658*, Bucureşti, Fundaţia Regele Carol I, 1936, 314p.

NEDA, Ioan M., *Cartea lui Matei Basarab dată maicilor de la mănăstirea Ostrov-Vâlcea pentru a strânge făină de la satul Trăisteani (Romanaţi)*, în *AO*, XIX, nr. 107-112, ian.-dec. 1940, p. 136-137.

Document din 2 mai 1641.

NEDA, Ioan M., *Cartea lui Matei Basarab, prin care dă m-rii Ostrovul dijma de pe moşia Trăisteani (Romanaţi)*, în *AO*, XIX, nr. 107-112, ian.-dec. 1940, p. 137.

Document din 4 aprilie 1648.

NICOLAESCU-PLOPŞOR, C. S., *Cartea lui Antonie voievod către mănăstirea Sadova-Dolj, întărind dania făcută de Matei Basarab voievod pentru satul Verbiţa de Jos*, în *AO*, III, nr. 16, nov.-dec. 1924, p. 513-514.

NICOLAESCU-PLOPŞOR, C. S., *Zapis de vânzare al jupânesei Kălina către Matei Basarab voievod pentru satul Vârbiţa de Jos*, în *AO*, III, nr. 15, sept.-oct. 1924, p. 432.

Document din 23 iunie 1649.

NICOLAESCU, St., *Cartea lui Matei Basarab Voievod domnul Ţării Româneşti, prin care eliberează de vecinie pe Stan al doilea comis şi pe fratele lui, Ţamblac, cu fii lor şi pe nepotul lor Simion, din Băileşti, judeţul Dolj*, în *AO*, XIII, nr. 74-76, iul.-dec. 1934, p. 352-353.

Document din 20 mai 1634.

NICOLAESCU, St., *Cartea lui Matei Basarab voievod, domnul Ţării Româneşti prin care întăreşte stăpânirea megiaşilor din Rămeşti (Vâlcea), anume Oprea Taroga şi a fratelui său Dumitru şi cu fiii lui, peste părţile lor de moşie din Rămeşti*, în *AO*, XVIII, nr. 101-103, ian.-iun. 1939, p. 132-134.

Document din 26 aprilie 1640.

NICOLAESCU, St., *Documente cu privire la Mateiaş Voevod*, în *AO*, XX, nr. 113-118, ian.-dec. 1941, p. 73-80.

PALL, Francisc, *O vizită în Ţara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić)*, în *SMIM*, VIII, 1975, p. 219-227.

PANAITESCU, P. P., *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1930, 276p. (Academia Română. Studii şi cercetări, XVII).

PANAITESCU, P.P., *O carte necunoscută a lui Petru Movilă dedicată lui Matei Basarab [1642]*, În: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1965, p. 295-301 (facs.).

PAPOIU, Lizica, *Un istoric italian, Maiolino Bisaccioni, despre ţările române în sec. XVII*, în "Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară" *(SMMIM)*, 7-8, 1974-1975, p. 181-192.

PÂRNUŢĂ, Gh., *Două documente inedite de la Matei Basarab*, în *RA*, 2, anul II, 1959, p. 284-292.

Documente privind satul Rucăr (Muscel) din: 28 decembrie 1633 şi 25 iulie 1634.

PERETZ, I., *Predoslovia Mitropolitului Ştefan la pravila lui Matei Basarab*, Bucureşti, Tipografia şi legătoria de cărţi "Clemenţa" 1905, 53p.

PETRESCU, G. Z., *O scrisoare a Doamnei Elena Matei Basarab din 1653*, în *RA*, vol. II, nr. 4-5, 1927-1929, p. 439-440.

PÎRVULESCU, Sav., *La pitacul domnesc anterior, dat în slavoneşte, megieşii delegaţi cu cercetarea dau în româneşte următoarea carte de judecată*, în *AO*, VII, nr. 35, ian.-febr. 1928, p. 30.

Document din 11 iunie 1638.

PÎRVULESCU, Sav., *Matei Vodă confirmă lui popa Pătru şi mătuşii sale Neaga stăpânire în Cernădia (Gorj) peste partea strămoşului său Budilă jumătate şi în două cu Prevul tot de acolo*, în *AO*, VII, nr. 35, ian.-febr. 1928, p. 29.

Document din 18 iunie 1638.

PÎRVULESCU, Seb., *Matei Basarab voievod, domnul Ţării Româneşti întăreşte stăpânirea lui Udrea postelnicul din Bibeşti, fiul lui Vlăduţa, peste partea lui de moşie la Bircii, Buneşti şi Maşcăteşti şi vii pe dealul Negoeştilor, cu vecini şi ţigani*, în *AO*, VI, nr. 34, nov.-dec. 1927, p. 425-427.

Document din 20 noiembrie 1643.

POPEA, Neagoe, *Memoriile lui Kemény Janos*, traducere şi adnotarea pasajelor privitoare la români, Bucureşti, 1900.

POPESCU-CILIENI, I., DONAT, Ion, *Matei Basarab orânduieşte 12 jurători, care să cerceteze dacă feciorii Ţuicului sunt rumâni ai Barbului vel stolnic din satul Zlaşma (Mehedinţi), sau sunt din satul Băgăltin (Ţara Ungurească)*, în *AO*, XVIII, nr. 104-106, iul.-dec. 1939, p. 471.

Document din 27 iunie 1651.

POPESCU-DOLJ, Alexandra, *Un document de la Matei Basarab pentru Mânăstirea Arnota*, în *MO*, 21, nr. 5-6, mai-iun. 1969, p. 416-419.

POPESCU, Radu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. Const. Grecescu, Bucureşti, 1963.

POPESCU-VÎLCEA, G., *Slujebnicul mitropolitului Ştefan al Ungrovlahiei (1648-1688)*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1974.

POTRA, George, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1594-1821*, Bucureşti, 1961, 818p.

POTRA, George, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1634-1800*, Bucureşti, 1982, 488p.

POTRA, George, *Matei Basarab în lumina unor documente referitoare la răsplătiri de servicii, iertări de rumânie şi ordine date*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, 1983, p. 35-48.

POTRA, George, *Tezaurul documentar al judeţului Dâmboviţa (1418-1800)*, Muzeul judeţean Dâmboviţa, Târgovişte, 1972.

Pravila Bisericească numită cea mică, tipărită mai întâiu la 1640, în mănăstirea Govora, Bucuresci, Tipografia Academiei Române (Laboratorii Români), 1884, 179p.

RĂDULESCU, Ioan F., *Matei Basarab voievod întăreşte lui Andrei logofătul şi altora moşie în Stanomireşti (Vâlcea)*, în *AO*, XVI, nr. 92-94, iul.-dec. 1937, p. 374-376.

Document din 8 mai 1641.

RĂZEŞUL, Şerban, *Despre mitropolitul Ignatie Sârbul*, în *BOR*, LXXVIII, 1960, p. 1054-1077.

RĂZEŞUL, Şerban, *Iarăşi despre mitropolitul Ignatie Sârbul*, în *BOR*, an. LXXXII (1964), 11-12 (nov.-dec.), p. 1085-1099.

Documente din anii 1635-1636 şi 1652-1655.

SACERDOŢEANU, Aurelian, *Eliberarea preoţilor din "rumânie" în secolul al XVII-lea în Ţara Românească*, în *BOR*, an. LXXXVII (1968), 11-12 (nov.-dec.), p. 1392-1410.

Studiu. Documente (sec. XVII - XVIII).

SACERDOŢEANU, Aurelian, *Predosloviile cărţilor româneşti*, vol. I, *1508-1647*, Bucureşti, I. Cărăbuş, 1938, 132p. (Bibl. Istorică 3).

Rec.: Gh. I. Moisescu în *BOR*, an. LVI (1938), 1-4 (ian.-apr.), p. 136.

SACERDOŢEANU, Aurelian, *Un act fals din 1636 privitor la satul Eşciori*, în "Analele Universităţii Bucureşti. Istorie" *(AUB ist.),* anul XVI, 1967, p. 25-38.

SACERDOŢEANU, Aurelian, METZULESCU, Stelian, *Întîia piatră de mormînt a lui Matei Basarab*, în "Studii şi cercetări de istoria artei" (*SCIA)*, 2, nr. 3-4, 1955, p. 342-351.

SINIGALIA, Tereza, *Trei pisanii din epoca lui Matei Basarab*, în "Revista muzeelor şi monumentelor. Seria monumentelor istorice şi de artă" (*RMM seria MIA)*, 1974, 43, nr. 2, p. 73-75 (fig.).

SMARĂNDESCU, Vasile, *Amara într-un document de la Matei Basarab*, în *MI*, 1986, 20, nr. 10, p. 36-37.

SPINEANU, I., *Hrisovul lui Matei Basarab prin care dăruieşte lui Pană paharnicul şi fiilor lui cu stăpânire peste jumătate din satul Cacoţi şi Stîlpniţa din judeţul Mehedinţi*, în *AO*, VII, nr. 35, ian.-febr. 1928, p. 33-34.

Document din 8 august 1640.

SPULBER, C. A., *Îndreptarea legii: le code valaque de 1652, I-ère partie: histoire,* (formând vol. VI din col. "Edutes de Droit byzantin"), Bucureşti, 1938.

STANCU, Dumitru, *Documente privitoare la aşezarea Fieni, din judeţul Dâmboviţa*, în *Acta Valachica*, Târgovişte, 1972.

Document din 15 mai 1651.

SUCIU, Şt., NUSSBÄCHER, G., CINCU, Monica, *Relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul 1369-1803. Inventar arhivistic*, Bucureşti, 1986.

ŞERBĂNESCU, Florin, *Mărturii privind epoca lui Matei Basarab, aflate în patrimoniul Muzeului de istorie al R. S. România*, În: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 127-141.

ŞINCAI, Gheorghe, *Cronica românilor*, vol. III, ediţie îngrijită de Florea Fugariu, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

ŞTEFĂNESCU, Liviu, *Catalogul documentelor epocii lui Matei Basarab păstrate în colecţiile Muzeului de istorie a municipiului Bucureşti*, În: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 143-165.

ŞTEFĂNESCU, Liviu, *Fondul documentar "Matei Basarab" de la Muzeul de Istorie al Municipiului Bucureşti (Catalog)*, în *RA*, 1985, 62, nr. 2, p. 184-190.

ŞTEFULESCU, Alexandru, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)*, Târgu-Jiului, 1908, 624p.

TAMAŞ, Corneliu, SOARE, I., ANDREESCU, Carmen, *Comori arhivistice vâlcene, Catalogul documentelor din Râmnicu Vâlcea (1467-1800)*, vol. II, Bucureşti, 1985.

TAMAŞ, Corneliu, SOARE, I., ANDREESCU, Carmen, *Tezaur medieval vâlcean, Catalogul documentelor de la Arhivele Statului din Rm. Vâlcea (1388-1715)*, vol. I, Bucureşti, 1983.

TOMICIU, Nicolae, *Matei Basarab şi Vasile Lupu în lumina izvoarelor ungureşti*, în *AO*, XVII, nr. 95-96, ian.-apr. 1938, p. 138-143.

Note extrase din memoriile lui Ioan Kemény.

TRANDAFIRESCU, Natalia, *Un document inedit despre tiparniţa şi şcoala de la Govora întemeiate de Matei Basarab*, în *RA*, anul LIX, vol. XLIX, nr. 3, 1982, p. 258-264.

URECHIA, V. A., *Istoria Românilor*, tom. II (*seria 1774-1786*), Bucureşti, 1892, p. 45-50.

VERESS, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX-X, *1637-1660*, Tip. Monitorul Oficial, Bucureşti, 1937-1938.

VÎRTOSU, Emil, *Documente din sec. XVII-XVIII*, Bucureşti, Tip. Bucovina, 1947, 18p.

VÎRTOSU, Emil, *O povestire inedită în versuri despre sfârşitul postelnicului C. Cantacuzino (+1663)*, Bucureşti, 1940.

Voyage du patriarche Macaire d'Antiochie. Texte arabe et trad. française par Basile Radu, Paris, 1930, 199p.; trad. în *Călători străini*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 21-307.

LUCRĂRI SPECIALE

ADAM, Marieta, *Lista unor dregători de categoria a doua, în secolele XV-XVII (Ţara Românească)*, în *SMIM*, vol. IX, 1978, p. 185-191.

ALEXIANU, Al., *Mode şi veşminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, vol. I, Editura Meridiane, Bucureşti, 1987, 456p.

ANASTASIU, I., *Bătălia de la Finta [din 17 Mai 1653, între Matei Basarab, domn al Munteniei, şi Vasile Lupu, al Moldovei]*, de …, Târgovişte, Tipografia "Viitorul", 1912, 48p.+3f.h.

ANASTASIU, I., *Oastea română de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1933, 860p.

ANDEA, Suzana, *Din relaţiile Transilvaniei cu Moldova şi Ţara Românească în sec. al XVII-lea*, Cluj-Napoca, 1997.

ANDREESCU, Ana, *Arta cărţii. Cartea românească în secolele XVI-XVII*, prefaţă de Virgil Cândea, Bucureşti, Editura Integral, 1997, 176p.

ANDREESCU, Ana, *Elemente de ornamentică în tipăriturile lui Matei Basarab*, în: *Valori bibliofile din patrimoniul cultural naţional*, vol.I, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 409-420.

ANDREESCU, Ştefan, *Ascendenţa maternă a lui Matei vodă Basarab*, în "Arhiva genealogică" (*AG)*, 1996, 3, nr. 3-4, p. 197-203.

ANDREESCU, Ştefan, *"Costea chihaia" şi înscăunarea lui Matei Basarab*, în "Anuarul Institutului de istorie şi arheologie "A. D. Xenopol" Iaşi" (*AIIAI)*, 1989, 26, p. 535-541.

ANDREESCU, Ştefan, *Despre "faza Matei Basarab" a cronicii muntenești*, în "Revista de istorie şi teorie literară" (*RITL)*, 1989-1990, 37-38, nr. 3-4, p. 244-250.

ANDREESCU, Ştefan, *Iniţiative secrete ale lui Petru Şchiopul. Un episod al relaţiilor moldo-muntene în timpul lui Matei Basarab*, în *AIIAI*, 1983, 20, p. 425-431.

ANDREESCU, Ştefan, *Mai bun n-a fost nici un domn*, în *MI*, 1969, nr. 12, p. 26-32.

ANDREESCU, Ştefan, *Matei Basarab, Vasile Lupu şi proiectul de cruciadă din anii 1645-1647*, în *AIIAI*, 1984, 21, p. 147-168.

ANDREESCU, Ştefan, *Mănăstirea Brebu*, în "Glasul Bisericii" (*GB)*, 1969, nr. 9-10, p. 997-1010+6 pl.

ANDREESCU, Ştefan, *Moştenirea politică a lui Mihai Viteazul la mijlocul veacului XVII*, în *AIIAI*, XXII/2, 1985, p. 421-433.

ANDREESCU, Ştefan, *Restitutio Daciae*, vol.II, *Relaţiile politice dintre Ţara Românească, Moldova şi Transilvania în răstimpul 1601-1659*, Bucureşti, Editura Albatros, 1989, 282p.

ANDREESCU, Ştefan, *Una Fondation de Matei Basarab à Giurgiu [Le bain public]*, în "Revue roumaine d'histoire" (*RRH)*, 1986, 25, nr. 4, p. 343-349.

ANTONOV, Valentin, *Des vestiges roumaines à Šištov*, în "Revue des études sud-est européennes" (*RESEE)*, 1978, nr. 1, p. 162-164.

ANUICHI, S., *Relaţiile bisericeşti româno-sârbe în secolele XVII-XVIII*, în *BOR*, nr. 7-8, 1979.

ATANASESCU, L., *Biserica Sf. Dimitrie din Craiova, zisă Domnească, ctitoria domnului Matei vodă Basarab şi a doamnei sale Elena*, în *Ioan Maiorescu*, I, 1931, nr. 6-7.

ATANASESCU, L., *Mănăstirea Polovragi*, în *Ioan Maiorescu*, II, 1932, nr. 3-4, p. 57-71 şi nr. 5-6, p. 60-63.

BAIDAUS, Eduard, *Politica şi diplomaţia Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634-1653)*, Chişinău, 1998.

BARBU, Violeta, *Boieri-monahi în vremea lui Matei Basarab*, în *MI*, 1999, 33, nr. 2, p. 11-13.

BARBU, Violeta, *Cronică de familie. Eseu asupra familiei patrimoniale în Ţara Românească în secolul al XVII-lea*, în "Revista de istorie socială" (*RIS*), 1996, 1, p. 29-49.

BARBU, Violeta, *Vocaţia monastică a elitelor sociale în epoca lui Matei Basarab*, în *SMIM*, 1996, 14, p. 71-83.

BARNEA, I., *Tetraevanghelul de la Căldăruşani*, în *BCMI*, XXXVII, 1944, p. 58-68.

BARTOŞ, Gh., *Comerţul cu ceară între Ţările Române şi Veneţia în secolele XVI-XVIII*, în "Apicultura. Revistă lunară de ştiinţă şi practică agricolă" (*Apicultura)*, 25 (1972), nr. 11, p. 30-32; nr. 12, p. 31-32.

BĂDICEANU, Dimitrie, *Mănăstirea Brebu*, în *BOR*, an. LIII, 3-4, 1935, p. 143-170.

BĂLCESCU, N., *Opere complete*, vol. II, *Studii şi biografii istorice*, ediţie îngrijită de Lucian Predescu, Cugetarea-Georgescu Delafras S.A., Bucureşti, 1944.

Date biografice privind pe postelnicul Constantin Cantacuzino (p. 151-163).

BĂNESCU, N., *Din viaţa trecutului nostru: femei iubitoare de carte şi frumos*, în *AO*, V, nr. 23, ian.-febr. 1926, p. 7-9.

Doamna Elina a lui Matei Basarab (1642).

BĂRBULESCU, Ilie, *O biserică a lui Matei Basarab la Vidin*, în "Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi" *(Arhiva)*, 31, 1924, p. 123-125.

BÂRSĂNESCU, Şt., *Schola greca e latina din Târgovişte*, în *Din istoria pedagogiei româneşti*, vol. II, Bucureşti, Editura Didactică şi pedagogică, 1966, p. 191-213.

BÂZGAN, Melentina, *Structura judeţelor Ţării Româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în *Hrisovul*, 1999, 4-5, p. 91-112.

BEJENARU, N.C., *Rolul boierimei în politica externă a principatului Ţării Româneşti în prima jumătate a sec. al XVII-lea*, în *Arhiva*, XXXV (1928), Iaşi, nr. 1.

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina, CIOBOTEA, Dinică, *Les participants au trafic commercial des XVIIe-XVIIIe siècles en Olténie*, în *AUB ist.*, anul XXXVI (1987), p. 48-58.

BERECHET, Şt., Gr., *Judecata la români până în secolul al XVIII-lea (Cercetare pe baza documentelor slavo-române)*, Chişinău, 1926, 104+LXXXVIIIp.

BERZA, M., *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în secolele XV-XIX*, în *SMIM*, II (1957), p. 7-47.

BERZA, M., *Variaţiile exploatării Ţării Româneşti de către Poarta otomană în secolele XVI-XVIII*, în *Studii*, XI (1958), nr. 2, p. 59-72.

BEZA, Marcu, *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1935, 175p.+18pl. (Extras din revista *Boabe de grâu*).

BIANU, I., *Despre "Moara de hârtie"*, în *AO*, III, nr. 11, ian.-febr. 1924, p. 2.

BÎZU, O., *Restaurarea casei lui Udrişte Năsturel din Herăşti*, în "Buletinul Monumentelor istorice" (*BMI)*, 2, 1971, p. 53-58.

BLAJ, Pavel, *Locul Ţărilor Române în planurile politice ale marilor puteri europene (prima jumătate a sec. al XVII-lea)*, în "Suceava. Anuarul Muzeului judeţean Suceava" *(Suceava)*, XXII-XXIII (1995-1996), p. 312-325.

BRĂTIANU, Gheorghe I., *Sfatul Domnesc şi Adunarea Stărilor în Principatele Române*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, 328p.

BRĂTULESCU, Victor, *Biserici din Prahova*, în *BCMI*, XXXIII, 1940.

BRĂTULESCU, Victor, *Danciul Vornicul, tatăl lui Matei Basarab şi sol al lui Mihai Viteazul în Ardeal*, în "Mitropolia Ardealului" *(MA)*, 1966, 11, nr. 1-3, p. 170-175.

BRĂTULESCU, Victor, *Mănăstirea Polovragi*, în *BCMI*, XXXIII, fasc.106, 1940, p. 5-34.

BRĂTULESCU, Victor, *Miniaturi şi manuscrise*, Bucureşti, 1939.

BULAT, T.G., *Din corespondenţa lui Vasile Lupu, Matei Basarab şi Gheorghe Ştefan cu Ioan Kemény, principe al Ardealului*, în *RI*, X (1924), nr. 10-12, p. 257-264.

BULAT, T.G., *Mânăstirea Bistriţa în vremea lui Matei Basarab (1632-1654)*, în *MO*, 1977, 29, nr. 7-9, p. 622-628.

BULAT, T.G., *O ctitorie a lui Matei Basarab azi dispărută (Măxineni-Rm. Sărat)*, în *GB*, 1964, nr. 3-4, p. 265-293.

BULAT, T.G., *O ctitorie a lui Matei Basarab în mijlocul Bărăganului: Slobozia lui Ienache, Vai de Ei,* în *GB*, XXVIII, 1969, nr. 3-4, p. 393-408.

BULAT, T.G., *O ctitorie buzoiană a lui Matei Basarab uitată: m-rea Pinu,* în *GB*, 1968, nr. 1-2, p. 118-124.

BULUŢĂ, Gheorghe, *Artişti şi capodopere în vremea lui Matei Basarab*, în *MI*, 1982, 16, nr. 9, p. 6-8.

CARTOJAN, N., *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, *De la Matei Basarab şi Vasile Lupu până la Şerban Cantacuzino şi D. Cantemir*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1942, 88p. cu ilustr. + 3pl.

CĂMĂRĂŞESCU, Ruxandra, FOTINO, Coralia, *Din istoria preţurilor. Evoluţia preţului cailor în Ţara Românească (secolele XV-XVIII)*, în *SMIM*, IV (1973), p. 225-241.

CĂRĂBIŞ, Vasile, *Matei Basarab Înţeleptul*, în "Ramuri", 1979, nr. 4, p. 11.

CĂRĂBIŞ, Vasile, *Pictori zugravi din judeţul Gorj în sec. XVII-XIX*, în *RMM seria MIA*, 1975, 12, nr. 2, p. 76-79 (fig.).

CĂZĂNIŞTEANU, C., ZODIAN, V., PANDEA, A., *Comandanţi militari. Dicţionar*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Despre Matei Basarab şi măsurile întreprinse în domeniul militar (la p. 212).

CÂNDEA, Virgil, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, 385p.+38ilustr.

CERNOVODEANU, Paul, *Campania de înscăunare a lui Matei Basarab (august-septembrie 1632)*, în *AIIAI*, 1987, 24, vol. I, p. 311-317.

CERNOVODEANU, Paul, *Comerţul Ţărilor române în secolul al XVII-lea*, în "Revista de istorie" (*RdI*), tom 33, nr. 6, iunie, 1980, p. 1071-1098.

CERNOVODEANU, Paul, *Complexul istoric de la Slobozia. "Crucea lui Leon vodă"*, în *GB*, nr. 7-8, 1970.

CERNOVODEANU, Paul, *Consideraţii privitoare la organizarea administrativă a oraşului Bucureşti în secolele XVI-XVII*, în "Materiale de istorie şi muzeografie", 7, 1964, p. 159-176.

CERNOVODEANU, Paul, *Les échanges économiques dans l'evolution des relations roumano-turques (XVe-XVIIIe siècles)*, în *RESEE*, XVI (1978), nr. 1, p. 81-90.

CERNOVODEANU, Paul, *Noi precizări privitoare la bătălia câştigată de Matei Basarab în împrejurimile Bucureştilor (octombrie 1632)*, în *AIIAI*, 1985, 22, vol. 2, p. 623-629.

CHICOŞ, Ştefan, *Cum se făcea aprovizionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab şi Nicolae Mavrogheni*, Bucureşti, Tip. "Dimitrie Cantemir", 1939, 70p.

CHIHAIA, Pavel, *Date noi cu privire la pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab şi ale familiei sale*, în *SCIA*, 1964, 11, nr. 1, p. 109-121.

CHIRICĂ, Gheorghe, *Cercetări istorice asupra legislaţiei bisericii române din sec. XVII şi XVIII*, Bucureşti, 1895, 97p.

CHIRIŢĂ, Ilie, *Boierii Brâncoveni*, în *AO*, XII, nr. 69-70, sept.-dec. 1933, p. 370-374.

Arborele genealogic al boierilor Brâncoveni.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Boierii Brâncoveni. (Adaosuri),* în *AO*, XV, nr. 86-88, iul.-dec. 1936, p. 353-358.

Privitoare la Danciul din Brâncoveni, voievodul Matei Brâncoveanu, Preda Brâncoveanu.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Boierii Brâncoveni. Fiii lui Danciul vornicul,* în *AO*, XIV, nr. 77-78, ian.-apr. 1935, p. 46-59.

Colea, Matei Basarab şi David din Brâncoveni.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Boierii Brâncoveni.Fiii lui Vlăsan,* în *AO*, XIII, nr. 71-73, ian.-iun. 1934, p. 49-57.

Danciu Vornicul şi Radu Postelnicu.

CHIRIȚĂ, Ilie, *Originea Brâncovenilor,* în *AO*, XIII, nr. 74-76, iul.-dec. 1934, p. 343-346.

CHIȚU, V., *Norme disciplinare în cărţile de învăţătură pentru preoţi din veacurile al XVII-lea - al XIX-lea*, în *MO*, 18, nr. 7-8, iul.-aug. 1966, p. 620-631.

CICANCI, Olga, *Cărturari greci în ţările române (sec. XVII-1750),* în vol. *Intelectualii din Balcani în România (sec. XVII-XIX*), Bucureşti, 1984, p. 15-67.

CICANCI, Olga, *Literatura în limba greacă în Moldova şi Ţara Românească în veacul al XVII-lea*, în *Studii*, an. XXIII, 1970, nr. 1, p. 17-42.

CIOBANU, Veniamin, *Politică şi diplomaţie în secolul al XVII-lea. Ţările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601-1634)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1994, 240p.

CIOBANU, Veniamin, *Românii în politica Est-Centrală Europeană 1648-1711*, Iaşi, 1997.

CIOBOTEA, Dinică, *Circulaţia monetară în zona Olteniei între 1601-1716*, în *AO*, *serie nouă*, 5 (1986), p. 100-106. Studiu însoţit de un catalog al descoperirilor numismatice din Oltenia (secolul al XVII-lea).

CIUCĂ, Marcel Dumitru, *Divanele lui Matei Basarab (I) (1632-1645)*, în *RA*, 1982, 59, nr. 3, p. 317-328.

CIUHANDU, Gh., *Ce ni spune o <<Pravilă>> dela Arad*, în "Hotarul", an. III (1936), p. 25-27.

Pravila de la Târgovişte, 1652, a fost găsită în biblioteca episcopiei de la Arad, iar notiţele marginale pot reconstitui drumul făcut până a ajuns aici.

CIUNTU, M., *Pretendenţii domneşti în sec. XVII*, Tipografia "Universul", 1940, 112p.

COCORA, G., *Evoluţia arhitectonică a complexului de clădiri de la episcopia Buzăului*, în *GB*, 7-8, 1961.

CONSTANTINESCU, N., *Contribuţii arheologice asupra curţii domneşti din Târgovişte (sec. XIV-XVIII)*, în "Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" (*SCIV)*, tomul 15, nr. 2, 1964, p. 225-240.

CONSTANTINESCU, N., *O operă necunoscută a sculptorului Elias Nicolai: întâia piatră de mormânt a voievodului Matei Basarab, aflată la Târgovişte*, în "Studii şi Comunicări. Arheologie. Istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu" *(SCAI)*, 14, 1969, p. 357-364.

CONSTANTINESCU, N., MOISESCU, Cristian, *Curtea domnească din Târgovişte*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1965, 50p.+45ilustr.+5pl. ["Monumentele patriei noastre"]; ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Meridiane, 1969.

Rec.: Ioan F. Stănculescu în *BOR*, an. LXXXVII (1969), 11-12 (nov.-dec.), p. 1275-1278.

CONSTANTINIU, Florin, *De la Mihai Viteazul la Fanarioţi: observaţii asupra politicii externe româneşti*, în *SMIM*, VIII (1975), p. 101-135.

CONSTANTINIU, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1997, 589p.

COSTĂCHEL, V., PANAITESCU, P.P., CAZACU, A., *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1957.

CREŢEANU, Radu, *Cine era Lupu Buliga, ctitorul schitului Topolniţa, şi ceva despre sfârşitul lui*, în *MO*, 1969, nr. 11-12, p. 913-917+2pl.

CREŢEANU, Radu, *Monumentele istorice din cuprinsul Mitropoliei Olteniei în lumina relatării lui Paul de Alep*, în *MO*, 19, nr. 11-12, nov.-dec. 1967, p. 910-924.

CREŢEANU, Radu, *Preda Brâncoveanu, ctitor al bisericii de zid a Mănăstirii Dintr-un lemn*, în *MO*, 18, nr. 7-8, iul.-aug. 1966, p. 645-651.

CREŢEANU, Radu, *Schituri oltene necunoscute*, în *MO*, 1963, nr. 1-2, p. 58-62 şi 77.

Schitul Corlate.

CREŢEANU, Radu, *Traditions de famille dans les donations roumaines au Mont Athos,* în vol. *Etudes byzantines et post-byzantines*, I, 1979.

CREŢEANU, Radu, *350 ans depuis l'accession de Matei Basarab au trône de la Valachie*, în *RRH*, 1983, 22, nr. 1, p. 79-87.

CRISTACHE-PANAIT, Ioana, *Pravila de la Târgovişte (1652), document al unităţii româneşti*, în "Revista Muzeelor" *(RM)*, 1980, nr. 1, p. 14-18.

CRISTACHE-PANAIT, Ioana, *Rolul lui Matei Basarab în cultura românilor din Transilvania*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Muzeul de istorie al municipiului, 1983, p. 65-70.

CRISTESCU, D., *Sfânta mănăstire Arnota*, Rm. Vâlcea, Tip. Episcopiei, 1937, 168p.+ planşe nenumerotate.

CRONŢ, Gheorghe, *Dreptul bizantin în ţările române. Îndreptarea legii din 1652*, în *Studii*, XI, 1960, nr. 1, p. 57-82.

CRONŢ, Gheorghe, *Dreptul de ctitorie în Ţara Românească şi Moldova. Constituirea şi natura juridică a fundaţiilor din evul mediu*, în *SMIM*, IV (1960), p. 77-116.

CRONŢ, Gheorghe, *Justiţia bisericească din Moldova şi Ţara Românească în secolele XIV-XVIII*, în "Mitropolia Moldovei şi Sucevei" *(MMS)*, 1975, nr. 3-4, p. 258-274; 1976, nr. 5-6, p. 338-359.

CRONŢ, Gheorghe, *Pravila de la Govora din 1640*, în *Studii*, XIV (1961), p. 1211-1226.

Cultură, moravuri, obiceiuri în timpul domniei lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, în "Cooperatorul român", 9 (1895), nr. 13, p. 50-51. (Ziar industrial, comercial şi literar 1894-1896).

Prelucrare a informaţiilor din Paul de Alep.

DACHE, Petre, *Consideraţii privind dezvoltarea Bucureştilor în vremea lui Matei Basarab*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, Muzeul de istorie al municipiului, 1983, p. 23-29.

DAN, Mihail*, Ştiri privitoare la istoria Ţărilor Române în cronici ucrainiene (1648-1782)*, în *SMIM*, II (1957), p. 205-288.

DECEI, Aurel, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978, 412p.

DEMÉNY, Lidia, DEMÉNY, Ludovic, STOICESCU, Nicolae, *Răscoala seimenilor sau răscoală populară? 1655, Ţara Românească*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, 324p. +2h.

Rec.: A. Pippidi în *AUB ist.*, anul XIX, nr. 1, 1970, p. 131-135.

DEMÉNY, L., CERNOVODEANU, P., *Relaţiile economice ale Angliei cu Moldova, Ţara Românească şi Transilvania în sec. XVI-XVIII*, în *RdI*, XXXIII (1980), nr. 11, p. 2107-2123.

DEMÉNY, L., CERNOVODEANU, P., *Relaţiile politice ale Angliei cu Moldova, Ţara Românească şi Transilvania în secolele XVI-XVIII*, Bucureşti, 1974.

DEMETRESCU, G. Mil., *Biserica Sf. Dumitru (Băneasa)*, în *AO*, I, nr. 4, dec. 1922, p. 344-351.

DENIZE, Eugen, *Relaţiile româno-spaniole în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în *RdI*, XLII (1989), nr. 5, p. 487-498.

DIMA-DRĂGAN, Corneliu, BACÂRU, Livia, *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Bucureşti, 1970.

DINCĂ, G., *Două ctitorii voivodale înălţate în semnul împăcării şi prieteniei: biserica Stelea din Târgovişte şi m-rea Soveja din Vrancea*, în *GB*, 1971, nr. 5-6, p. 511-523.

DOBOŞI, Al., *Relaţiile comerciale ale principatelor române cu Veneţia*, Cluj, 1936.

DOGARU, Maria şi NEGREANU, Ioana-Alexandra, *Contribuţii la cunoaşterea însemnelor heraldice din timpul domniei lui Matei Basarab,* în *Documente noi descoperite şi informaţii arheologice*, Bucureşti, 1982, p. 53-61.

DRAGOMIR, Silviu, *Contribuţii privitoare la relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII*, Bucureşti, Leipzig, Viena, Librăriile Socec, 1912, 183p. +3facs. (extras din *AARMSI,* seria II, tom. XXXIV).

DRĂGHICEANU, V., *Morminte domneşti: Matei Basarab, Doamna Elena şi fiul lor Mateiaş*, în *BCMI*, anul VIII, fasc. 32, 1915, p. 170-176.

DRĂGHICEANU, V., *Secretarul polon al lui Matei Basarab*, în *BCMI*, 1931.

DRĂGHICESCU, V., *Curţile Domneşti Brâncoveneşti*, în *BCMI*, 1911.

DRĂGOTONIU, Oana, *Implicarea bisericii în practica juridică din Ţara Românească, în timpul lui Matei Basarab*, în *RI*, 1996, 7, nr. 5-6, p. 345-355.

DRĂGUŢ, Vasile, *Biserica-culă din Cerneţi*, în "Drobeta. Muzeul Porţilor de Fier" *(Drobeta)*, IV, 1980, p. 17-26.

DRĂGUŢ, Vasile, *Trăsături majore ale artei româneşti din epoca lui Matei Basarab*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, Muzeul de istorie al municipiului, 1983, p. 71-79.

DRĂGUŢ, Vasile, *Une forme représentative de l'architecture vernaculaire: les fortifications populaires du moyen âge*, în *RMM, seria MIA*, 1979, 48, nr. 1, p. 60-72 (fig.).

DUDAŞ, Florian, *Vechi cărţi româneşti călătoare*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987.

DUICEV, Ivan, *Petăr Parcevici şi încercările de eliberare ale popoarelor balcanice de sub stăpânirea turcească,* în *Relaţii româno-bulgare de-a lungul veacurilor (secolele XII-XIX)*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 151-185.

DUMITRESCU, Florentina, *Locul epocii lui Matei Basarab în unitatea şi specificitatea artei româneşti. Câteva consideraţii asupra unor monumente sculptate în lemn*, în "Studii şi cercetări de istoria artei. Arta plastică." (*SCIA-AP)*, 1988, 35, p. 35-44.

DURĂ, Ioan V., *Biserica din Ţara Românească în epoca lui Matei Basarab*, în *BOR*, 1971, 89, nr. 5-6 (mai-iunie), p. 577-592.

ECONOMU, Radu, *Ctitor de pravile. "Provocatorii la război nu sunt iertaţi în veci"*, în *MI*, nr. 9, 1982, p. 13-14.

EFREMOV, Al., *Pictura de icoane în "Epoca lui Matei Basarab"*, în *MO*, 34, nr. 7-9, iul.-sept., 1982, p. 467-485.

EMINESCU, Mihai, *Mihai Viteazul şi Matei Basarab în ochii liberalilor*, în Mihai Eminescu, *Opera politică 1880-1883*, text îngrijit de Bucur Popescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 2000, p. 195-199.

EREMIA, Ion, *Relaţiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1654). Contribuţii la istoria diplomaţiei moldoveneşti în secolul al XVII-lea*, Chişinău, Editura Cartdidact, 1999, 295p.

FILITTI, I.C., *Craioveştii şi rolul lor politic*, în *AO*, XIV, 1935, p. 1-14.

Despre legăturile de rudenie dintre Matei Basarab şi Craioveşti.

FILITTI, I.C., *Ctitorii de la Plăviceni-Olt şi neamul Doamnei Stancăi*, în *AO*, VI, nr. 32-33, iul.-oct. 1927, p. 266-281.

FILITTI, I.C., *Oameni dependenţi şi cultivatori liberi în Principatele Române în sec. XV-XVII*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1933, 30p. (Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, seria III, tomul XIII, mem. 18).

FILITTI, I.C., *Proprietatea solului în Principatele române până la 1864*, Bucureşti, 1935, 304p.

FLOCA, Ioan N., *Unitatea dintre pravilele folosite în Transilvania cu cele din Ţara Românească şi Moldova*, în *MA*, 1962, nr. 9-12, p. 686-710.

FLOREA, Vasile, *Istoria artei româneşti veche şi medievală*, Chişinău, Hyperion, 1991.

FLORESCU, George D., *Un sfetnic al lui Matei Basarab ginere al lui Mihai Viteazul*, în "Revista istorică română" (*RIR)*, XI-XII (1941-1942), p. 66-94+il.+1pl.+3tabele.

Biografia lui Socol din Cornăţeni.

GANE, C., *Doamna Elena a lui Matei Basarab,* în C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, vol. I, Ediţie îngrijită de Victor Leahu, Editura Junimea, 1971, p. 214-227.

GĂZDARU, D., *Aportul românesc la renaşterea culturală şi politică a bulgarilor*, în "Cuget românesc", IV, 1954, p. 7-17.

GĂZDARU, D., *Misiunea culturală a lui Rafael Levaković pe lângă Matei Basarab. Prietenia lui cu Udrişte Năsturel*, în vol. *Studii istorico - filologice*, Freiburg, 1974, p. 93-174.

GÂLEA, Andreiu, *O ctitorie a lui Mateiu Basarab în Ardeal (Biserica din comuna Porceşti, jud. Sibiu)*, în vol. *Omagiu I.P.S.S. Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940, p. 423-425; şi în "Mitropolia Ardealului", 1958, 3, nr. 1-2, p. 87-96.

GEMIL, Tahsin, *Considérations sur les rapports roumano-ottomans au XVIIe siècle*, în *RRH*, XV (1976), nr. 4, p. 653-667.

GEMIL, Tahsin, *Date noi privind haraciul Ţărilor Române în secolul al XVII-lea*, în *RdI*, XXX (1977), nr. 8, p. 1433-1446.

GEMIL, Tahsin, *Ţările Române în contextul politic internaţional (1621-1672)*, Bucureşti, 1979.

GEORGESCU, Cristache, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1937, 95p.

GEORGESCU, Ilie, *Ierarhi români soli diplomatici în veacurile XVI-XVII*, în "Studii teologice" *(ST)*, 9, 1957, nr. 3-4, p. 262-276.

GEORGESCU, Ilie, *Legăturile ţărilor române cu Ierusalimul. Patriarhii Ierusalimului în ţările române (veac. XVII-XVIII)*, în *ST*, 8, 1956, nr. 5-6, p. 349-362.

GEORGESCU, I. B., *Înrâuriri gotice în arta bisericească a Ţării Româneşti din sec. XVII-lea*, în "Scrisul Românesc", anul I, nr. 3, ian. 1928, p. 40-44.

GEORGESCU, I. B., *Mănăstirea Strehaia*, în *AO*, VI, nr. 29-30, ian.-apr. 1927, p. 20-31.

GEORGESCU, Valentin Al., *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 297p. (Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a R.S.R. Institutul de studii sud-est europene).

GEORGESCU, Valentin Al., *Hrisovul din 15 iulie al lui Leon vodă Tomşa în Ţara Românească şi problema "cărţilor de libertăţi"*, în *RdI*, 29, 1976, nr. 7, p. 1013-1029.

GEORGESCU, Valentin Al., *La structuration du pouvoir d'Etat dans les Principautes roumaines (XIV-XVIII siecles). Son originalite. Le role des modeles byzantins*, în "Bulletin AIESEE", XI (1973), p. 103-124.

GEORGESCU, Valentin Al., *L'assemblée d'états ou la Grande Assemblee du Pays comme organe judiciaire en Valachie et en Moldavie (XVIIe-XVIIIe siècles)*, în *RRH*, V (1966), nr. 5, p. 781-808.

GEORGESCU, Valentin Al., *Le régime de la propriété dans les villes roumaines et leur organisation administrative aux XVIIe-XVIIIe siècles en Valachie et Moldavie*, în "Studia Balcanica", Sofia, III (1970), p. 63-81.

GEORGESCU, Valentin Al., *L'idée impériale byzantine et les réactions des réalités roumaines (XVIe-XVIIIe siècles). Idéologie politique, structuration de l'État et du Droit*, în "Byzantina", III, 1971, p. 311-339.

GEORGESCU, Valentin Al., *Prosper Farinaccius et les codes roumains de 1646 (Moldavie) et de 1652 (Valachie), une influence indirecte de la Glose sur ces deux codes*, extras din "Atti del Convegno internazionale di Studi Accursiani (Bologna, 21-23 oct. 1963)", Milano, 1968, 1, p. 1165-1206.

GEORGESCU, Valentin Al., STRIHAN, Petre, *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831)*, Partea I, *Organizarea judecătorească*, vol. I *(1611-1740)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1979, 218p. (Institutul de istorie "N. Iorga", Biblioteca istorică XLIX).

GEROTA, Const., *Observaţii filologice la o scrisoare a unui boier muntean din sec. XVII-lea*, în *AO*, X, nr. 54-55, mart.-iun. 1931, p. 244-247.

GEROTA, Const., *Voevozii în balada populară*, în *C Lit.*, 49, nr. 11-12, nov.-dec. 1915, p. 1265-1275.

GHEORGHIAN, Iulia, *Contribuţii la organizarea şi dezvoltarea Cancelariei domneşti până la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Culegere de referate. Sesiunea 1969. Direcţia generală a Arhivelor Statului*, Bucureşti, 1971, p. 25-32.

GHERASIM, Cristea Piteşteanul, *Primul proiect de "Şcoală înaltă", cunoscut din vremea lui Matei Basarab*, în *MO*, 35, nr. 9-10, sept.-oct. 1983, p. 632-635.

GHIBĂNESCU, Gh., *Divanurile domneşti în Moldova şi Muntenia în sec. XVII*, în *Arhiva*, Iaşi, XXVIII (1921).

GHICA-BUDEŞTI, N., *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi în Oltenia, partea a treia, Veacul al XVII-lea, Epoca de transiţie: Domnia lui Matei Basarab*, în *BCMI*, anul XXV, fasc. 71-74, Tip. "Datina Românească" - Vălenii de Munte, 1933.

GIONEA, Vasile, *L'élection du prince régnant en Valachie et en Moldavie et son pouvoir absolu aux XIVe-XVIIe siècles*, în "Recherches sur l'histoire des institutions et du droit" *(RHID)*, 4, 1980, p. 113-125.

GIURESCU, Const. C., *Două ctitorii ale lui Matei Basarab în Bulgaria*, în *RIR*, XI-XII (1941-1942), p. 390-391.

GIURESCU, Const. C., *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Bucureşti, 1966.

GIURESCU, Const. C., *Istoria Românilor*, vol. III_1: *Dela moartea lui Mihai Viteazul, până la sfârşitul epocei fanariote (1601-1821)*, VIII +446p. +7h., Ediţia a II-a, Bucureşti, M.O. Impr. Naţională, 1944.

GIURESCU, Const. C., *Istoria Românilor 1601-1660*, Bucureşti, 1938, 700p.

GIURESCU, Const. C., *Les relations économiques austro-roumaines aux XVe-XVIIIe siècles*, în *RRH*, VII (1968), nr. 5, p. 743-759.

GIURESCU, Const. C., *Matei Basarab*, în "Buletinul Muzeului Militar Naţional" (*BMMN*), 4, nr. 7-8, 1940-1941, p. 42-47 (şi extras).

GIURESCU, Const. C., *Matei Basarab cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Ştiri noi despre lăcaşurile lui*, în vol. *Prinos I.P.S.S. Nicodim, patriarhul României*, Bucureşti, 1946.

GIURESCU, Const. C., *Relaţiile economice dintre români şi ruşi până la Regulamentul Organic*, în *RIR*, XVII (1947), fasc. I-II, p. 1-54.

GIURESCU, Dinu C., *Matei Basarab diplomat*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 55-63; şi în *MI*, 1983, 17, nr. 10, p. 8-11.

GOLDENBERG, S., *Comerţul, producţia şi consumul de postavuri de lână în ţările române (sec. XIV-jumăt. sec. XVII)*, în *Studii*, 24 (1971), nr. 5, p. 877-897.

GOROVEI, Ştefan, RĂDULESCU, Mihai Sorin, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Strămoşii, înrudirile şi calea spre tron*, în vol. *Constantin Basarab Brâncoveanu*, coordonator Ion Pătroi, Craiova, Editura Universitaria Craiova, 2004, p. 17-30.

GRECEANU, R., *Casa de piatră din Hereşti. Istoric*, în "Monumente şi muzee", I, 1958, p. 119-129.

GRECEANU, E., *Casa de piatră din Hereşti. Studiu arhitectonic*, în "Monumente şi muzee", I, 1958, p. 131-148.

GRECU, Al. [P.P. PANAITESCU], *Relaţiile Ţării Româneşti şi ale Moldovei cu Ragusa (sec. XV-XVIII)*, în "Studii. Revistă de ştiinţă şi filozofie", II (1949), nr. 4, p. 105-124.

GUŢU, Olimpia, *Hârtia filigranată folosită în Ţara Românească de-a lungul secolului al XVII-lea. I. Filigranele "Morilor" lui Matei Basarab. II. "Mărci" de import cu largă circulaţie*, în *Romanoslavica*, 1984, 12, p. 381-395; 1985, 13, p. 243-277.

ILIEŞ, Aurora, *Drumurile şi transportul sării în Ţara Românească (secolele XV-XIX)*, în *SMIM*, VII (1974), p. 223-242.

ILIEŞ, Aurora, *Ştiri în legătură cu exploatarea sării în Ţara Românească până în secolul al XVIII-lea*, în *SMIM*, 1, 1956, p. 155-196.

IONAŞCU, I., *Din relaţiile mănăstirii Curtea de Argeş cu orăşenii argeşeni*, în *RIR*, 1944, p. 458-466.

IONIŢĂ, Al. M., *350 de ani de la urcarea lui Matei Basarab pe tronul Ţării Româneşti*, în *BOR*, an. CI (1983), 1-2 (ian.-febr.), p. 98-105.

IONESCO, D., *Quelques miniatures trouvées dans une évangile du XVII-e siècles* (extras din *Mélanges Iorga*), Paris, 1933.

Rec.: Minea, I., în *CI*, an. VIII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 283-286.

IONESCU, Gh., *Contribuţii la cunoaşterea aşezământului cultural medieval mănăstirea Govora din judeţul Vâlcea*, în "Buridava. Studii şi materiale, Muzeul judeţean Vâlcea" *(Buridava)*, 1972, p. 57-120.

IONESCU, Gh., *Mănăstirea Govora şi egumenia lui Meletie Macedoneanul (I) şi (II)*, în *BMI*, XL (1971), nr. 2 şi nr. 4.

IONESCU, Gh., *Un gest al lui Matei Basarab şi ceva despre moşia Ueşti din Teleorman*, în *Istros*, 1985, 4, p. 171-175.

IONESCU-GION, G., *România în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1891.

IONESCU, Nicolae, *Discurs asupra epocei lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupu*, Iaşi, 1868.

IORDAN, Al., *Ignatie, mitropolitul Ţării Româneşti*, în *CI*, XIII-XVI (1940), nr. 1-2, p. 385-404.

IORGA, N., *Cîteva ştiri despre comerţul nostru în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, în "Analele Academiei române, Memoriile Secţiunii Istorice" *(AARMSI)*, seria II-a, tom. XXXVII (1914-1915), p. 305-321.

IORGA, N., *Doamna Elina a Ţerii-Româneşti ca patroană literară*, Bucureşti, Impr. Naţională, 1932, 12p. (Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, seria III, tomul XIII, mem. 2).

IORGA, N., *Istoria armatei româneşti*, vol. II (*de la 1599 până în zilele noastre*), Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Ministeriului de Război, 1930.

IORGA, N., *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, ediţia a II-a, 2 vol., Bucureşti, 1929-1932.

IORGA, N., *Istoria comerţului românesc*, vol. I, *Epoca veche*, Ediţia a II-a, Bucureşti, Tipografia "Tiparul Românesc", 1937, 327p.

IORGA, N., *Istoria românilor*, vol. VI, *Monarhii*, Bucureşti, 1938, 517p.+52p. ilustr. şi facs.; ediţie nouă Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000, 464p.

IORGA, N., *Încă o piatră de mormânt a lui Mateiu Basarab?*, în *BCMI*, XXIV, 1931.

IORGA, N., *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, în *Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine*, tom. XIX (1935), p. 99-121.

Note asupra dreptului scris: Pravila lui Vasile Lupu şi a lui Matei Basarab.

IORGA, N., *Mormântul lui Udrişte Năsturel?*, în *BCMI*, XXII, 1929, p. 113-115.

IORGA, N., *Muntele Athos în legătură cu ţările noastre*, Bucureşti, 1914 (extras din *AARMSI*, seria II, tom. XXXVI, 1914, p. 447-517).

IORGA, N., *Palatul de la Filipeştii-de-Târg*, în *BCMI*, VIII, 1915.

IORGA, N., *Răscoala Seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1910, 24p. (extras din *AARMSI*, seria II, tom. XXXIII).

IORGA, N., *Studii asupra istoriei românilor în secolul al XVII-lea, mai ales după corespondenţa olandeză din Constantinopol şi alte izvoare inedite sau neîntrebuinţate*, Bucureşti, 1900.

IOSIPESCU, Sergiu, *Paisie Ligaridi şi studiile clasice din Ţara Românească în secolul XVII*, în *AIIAI*, tom. XXI, 1984, p. 379-385.

Istoria Dreptului românesc, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 664p.

Istoria Imperiului Otoman, coordonator Robert Mantran, Bucureşti, Editura ALL, 2001, 682p.+h.

Istoria militară a poporului român, vol. III, *Epopeea luptei naţionale pentru unitate, libertate şi integritate teritorială. Din epoca lui Mihai Viteazul până în ajunul revoluţiei populare conduse de Horea (1550-1784)*, Bucureşti, Editura Militară, 1987, 688p.

Rec.: Ion Pătroiu în *AO* s.n., nr. 6, 1989, p. 288-290.

Istoria oraşului Bucureşti, vol. I, (ed. Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti), Bucureşti, 1965.

Istoria poporului român (sub redacţia Acad. Andrei Oţetea), Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970.

Istoria Românilor, vol. V, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003.

Istoria României, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964.

KARADJA, C., *Notiţă despre unele miniaturi înfăţişând pe Matei Basarab şi pe Doamna Elena*, în *BCMI*, anul XIX, 1926, fasc. 48.

KOGĂLNICEANU, Const., *Tabloul genealogic şi cronologic al Basarabilor Domni ai Ţării Româneşti, 1310-1659, cu adnotaţiuni critice şi Tabloul cronologic al tuturor Domnilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1912, 29p.+1pl.

LEHR, Lia, *Aspecte urbanistice şi forme de proprietate în oraşele Moldovei şi Ţării Româneşti (secolele XVI-XVII)*, în *RdI*, tom. 33, nr. 1, ian. 1980, p. 63-80.

LEHR, Lia, *Cămata în Ţara Românească până în secolul al XVIII-lea*, în *Studii*, XXIII (1970), nr. 4, p. 693-716.

LEHR, Lia, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI şi prima jumătate a secolului XVII*, în *SMIM*, IV, 1960, p. 223-306.

LEHR, Lia, *Despre dezvoltarea economică a oraşelor din Ţara Românească în anii 1501-1650*, în *Studii şi referate privind istoria României, partea I-a*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954, p. 663-683.

LEHR, Lia, *Factori determinanţi în evoluţia demografică a Ţării Româneşti în secolul al XVII-lea*, în *SMIM*, VII, p. 161-203+2grafice.

LEHR, Lia, *Organizarea administrativă a oraşelor din Ţara Românească în anii 1501-1650*, în *Studii*, 9, 1956, nr. 2-3, p. 57-75.

LIGOR, Alexandru, *Din legăturile Moldovei cu celelalte Ţări Române în vremea domniei lui Vasile Lupu*, în *RdI*, XXXI (1978), nr. 3, p. 433-444.

Literatura română veche (1402-1647), vol. I, introducere, ediţie îngrijită şi note de Gh. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, Bucureşti, Editura Tineretului, 1969.

LUPAŞ, Ioan, *Începutul domniei lui Matei Basarab şi relaţiunile lui cu Transilvania*, în *AARMSI*, s. III, t. XIII, 1933, p. 347-370.

LUPAŞ, Ioan, *Politica lui Matei Basarab*, în "Studii, conferinţe şi comunicări istorice", vol. I, Bucureşti, 1928, p. 139-164.

MANOLESCU, Radu, *Legături economice între Ţările Române în feudalism (sec. XIV-XVIII)*, în vol. *Naţiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1979.

MARCU, Liviu P., *Considérations sur les rapports entre le coutume et les premières codifications de Moldavie et de Valachie (XVIIe siècle)*, în *RHID*, 7-8, 1982-1983, p. 25-32.

MARINESCU, S., *Competenţa şi atribuţiile judiciare ale clericilor în secolele XIV-XVII*, în *BOR*, LXXXVIII, 1970, nr. 7-8, p. 796-811.

MARINESCU, Stelian, *La justice ecclésiastique dans les Principautés roumaines aux XVe-XVIIIe siècles*, în *RHID*, II (1978), p. 77-94.

MARINESCU, Stelian, *Matei Basarab legislator*, în *GB*, 1982, 51, nr. 11-12, p. 916-935.

Matei Basarab şi Bucureştii, Bucureşti, Muzeul de Istorie a Municipiului Bucureşti, 1983, 172p.

MAXIM, Mihai, *Ţările Române şi Înalta Poartă. Cadrul juridic al relaţiilor româno-otomane în Evul Mediu*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, 297p.

MAZILU, Dan Horia, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1976.

MAZILU, Dan Horia, *Udrişte Năsturel*, Bucureşti, 1974.

MEHMED, M., *Despre dreptul de proprietate al supuşilor otomani în Moldova şi Ţara Românească în sec. XV-XVIII*, în *CI*, III, 1972, p. 65-81.

METEŞ, Ştefan, *Domnii din Principatele Române pribegi în Transilvania în veacul XVII*, Cluj, 1934, 42p.

METEŞ, Ştefan, *Moşiile domnilor şi boierilor din Ţările Române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925.

METEŞ, Ştefan, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara, 1920.

METZULESCU, Stelian, *Stema lui Matei Basarab din tipăriturile bisericeşti*, în *BOR*, an. LXXVII (1959), 3-4 (mart.-apr.), p. 322-342.

Studiu genealogic şi heraldic (Foto 16 buc.).

MICLE, Veniamin, *Necropola voievodului Matei Basarab, mănăstirea Arnota*, în "Oltenia. Documente. Cercetări. Culegeri" (*Oltenia*), seria a III-a, an. VIII, 2004, nr. 1, p. 53-70.

Danii şi privilegii acordate mănăstirii de Matei Basarab.

MICU, Iolanda, *Instituţia agiei în Ţara Românească (sec. XVI-prima jumătate a sec. XIX)*, în *RdI*, 1985, nr. 2, p. 160-178.

MICU, I., LUNGU, R., *Aspecte ale patronajului cultural în timpul domniei lui Matei Basarab*, în *MO*, 36, nr. 5-6, mai-iun. 1984, p. 362-372.

MICU, I., LUNGU, R., *Date noi privind domeniul lui Matei Basarab din Ţara Românească*, în *RdI*, 1983, 36, nr. 10, p. 1028-1033.

MICU, I., LUNGU, R., *Domeniul lui Matei Basarab*, în *RdI*, 1982, 35, nr. 12, p. 1313-1329.

MIHORDEA, V., *Maîtres du sol et paysans dans les principautés roumaines au XVIIe siècle*, Bucureşti, 1971.

MINEA, Ilie, *Data de zi a luptei de la Ojogeni*, în "Buletinul Inst. Xenopol", 1942.

MINEA, Ilie, *Din dreptul vechi românesc. Ceremonia de blestem din vremea lui Matei Basarab*, în "Arhiva de drept public", 1939, nr. 2-4, p. 290-293.

MIOC, Damaschin, *Despre modul de impunere şi percepere a birului în Ţara Românească până la 1632*, în *SMIM*, 2, 1957, p. 41-119.

MIOC, Damaschin, *Preţul vinului în Ţara Românească în secolele XVII-XVIII*, în *Omagiu Acad. prof. Ştefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 122-125.

MIOC, Damaschin, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab*, în *Studii*, XII (1959), nr. 2, p. 53-85.

MIOC, D., BĂLAN, C., BĂLAN, M., CHIRCĂ, H., STOICESCU, N., ŞTEFĂNESCU, Şt., *Lista dregătorilor din Sfatul domnesc al Ţării Româneşti în secolele XV-XVII*, în *SMIM*, IV, 1960, p. 565-583.

MIOC, D., CHIRCĂ, H., ŞTEFĂNESCU, Şt., *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIIe siècles*, în "Nouvelles Études d'Histoire" (*NEH)*, 2, 1960, p. 221-252.

MIOC, D., ŞTFĂNESCU, Şt., CHIRCĂ, H., *L'évolution de la rente féodale en travail en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIe siècles,* în *RRH*, 1, 1962, nr. 1, p. 39-60.

MISSAIL, G., *Epoca lui Vasile Lupulu şi Matheiu Basarab V.V. Domnii Moldovei şi Ţerrei-Românesci. (1632-1654)*, Bucureşti, 1866, 498p.

MOISESCU, Cristian, *Decoraţia exterioară zugrăvită pe tencuială a monumentelor din Ţara Românească (sec. XIV-XVII)*, în *RMM seria MIA*, 1974, 43, nr. 1, p. 54-58 (fig.).

MOISESCU, Cristian, *Două ctitorii bucureştene ale lui Matei Basarab şi locul lor în evoluţia arhitecturii româneşti*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Muzeul de istorie al municipiului, 1983, p. 97-104.

MORĂRESCU, Dragoş, *Un xilograf necunoscut al lui Matei Basarab: Arhimandritul Ioan*, în "Arta", 1981, 28, nr. 9, p. 3-4.

MOSOR, Constantin, *Călătoria patriarhului Macarie al Antiohiei în ţările române şi importanţa ei pentru Istoria Bisericii Române*, în *GB*, an. XXXI, 1972, nr. 1-2, p. 73-90.

MOTOGNA, Victor, *Avut-a Matei Basarab un fiu?*, în *RI*, Anul XIV, nr. 1-3, 1928.

MOTOGNA, Victor, *Epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu*, în *CI*, an. XIII-XVI, 1940, nr. 1-2, p. 453-544.

MOTOGNA, Victor, *Relaţiunile dintre Ţările Româneşti şi Ardeal în veacul al XVII-lea*, în "Anuarul Liceului <<Andrei Mureşanu>>", 1933-1934, Dej, 1935, 55p, extras.

MUREŞAN, Camil, *Relaţiile internaţionale în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în "Studii şi articole de istorie" (*SAI)*, XVIII, (1972), p. 24-35.

NĂSTUREL, P.V., *Genealogia Năsturelilor*, în "Revista pentru istorie, archeologie şi filologie" *(RIAF)*, vol. XI, 1910, partea I, p. 37-71 şi partea a II-a, p. 282-330.

NĂSTUREL, P.V., *Istoricul leagănului Năsturelilor (Hărăşti, Hierăşti, Fiereşti), jud. Elhov (Ilfov)*, în *RIAF*, vol. X, 1909, p. 200-232.

NĂSTUREL, P.V., *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIV-e siècle a 1654*, Roma, 1986, 375p.

NĂSTUREL, P.V., *Originea boierilor Năstureli. Studiu istoric - genealogic*, în *RIAF*, X, 1909, p. 1-25.

NĂSTUREL, P.V., *Radu Şerban Basarab şi Matei Basarab. Schiţe genealogice,* în "Literatura şi arta română" *(LAR)*, an. XI (1907), p. 373-382, 461-474, 557-573.

NEGOIANU, Al., *"Lege" în pravila lui Matei Basarab*, în "Dreptul. Legislaţiune, doctrina, jurisprudenţa, economia politică, Bucureşti, 1871-1942" *(Dreptul)*, LX (1932), nr. 9-10, p. 61-65.

NEGRESCU, Sever, NEGRESCU, Petronela, *Ecouri bizantine în literatura română veche. Cărturari şi scrieri din epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu*, Bucureşti, Editura Tradiţie, 1998, 64p.

NICOLAE, Veniamin, *Ctitoriile lui Matei Basarab.* Prefaţă de Vasile Drăguţ, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1982, 244p.

NICOLAESCU, St., *Mateiaş Voevod fiul lui Matei Basarab Voevod. 1635-1652*, în *AO*, XX, nr. 113-118, ian.-dec. 1941, p. 19-27, 73-80; şi extras, Craiova, f.a.

Viaţa acestui fiu adoptiv al lui Matei Basarab mort la 17 ani.

NICOLESCU, Corina, *Istoria costumului de curte în Ţările Române - secolele XIV-XVIII*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970, 308p.

NICOLESCU, Corina, *Locuinţe domneşti în cuprinsul mânăstirilor în veacurile XV-XVIII*, în *SCIA*, an. I, 3-4, iul.-dec. 1954, p. 63-82.

NISTOR, Ion I., *Triumviratul princiar: Matei Basarab, Vasile Lupu şi Gheorghe I. Rákoczy*, în Ion I. Nistor, *Istoria Românilor*, vol. I, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 2002, p. 455-502.

OBEDEANU, Constantin V., *Barbu Brădescu în urzeala evenimentelor din vremea sa*, în *AO*, VII, nr. 37-38, mai-aug. 1928, p. 287-294.

Date biografice.

OBEDEANU, Constantin V., *Danciu Pîrăianu*, în *AO*, VII, nr. 36, mart.-apr. 1928, p. 118-120.

Colaboratorul domnitorilor Matei Basarab şi Constantin Şerban, ctitor al mânăstirii Polovraci. Date biografice.

OBEDEANU, Constantin V., *Dumitru Filişanu*, în *AO*, VII, nr. 39-40, sept.-dec. 1928, p. 415-418.

Boier oltean care, împreună cu Barbu Brădescu şi spătarul Mihai Coţofeanu, au întronat pe Matei Basarab.

OBEDEANU, Constantin V., *Grecii în Ţara Românească, cu o privire generală asupra stării culturale până la 1717*, Bucureşti, 1900, XII+1060p.

OBEDEANU, Constantin V., *Mihai Coţofeanu*, în *AO*, VIII, nr. 41-42, ian.-apr. 1929, p. 62-64.

Om politic în timpul lui Matei Basarab, originar din Oltenia.

OECONOMU, Ciru, *Despre penalităţile la români în timpul lui Matei Basarab şi al lui Vasile Lupu*, în *Dreptul*, 12, 1883, nr. 58, 21 aug., p. 473-480.

OLTEANU, Ştefan, *Meşteşugurile din Bucureşti în sec. XVI-XVIII*, în *Studii*, 12, 1958, nr. 5, p. 71-112.

OLTEANU, Ştefan, ŞERBAN, Constantin, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu*, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

OPROIU, Luminiţa, OPROIU, Mihai, *Din istoricul sticlăriilor din judeţul Dâmboviţa*, în *Valachica*, 1977, 9, p. 233-241.

Sticlăriile din vremea lui Matei Basarab.

PALL, Francisc, *Date inedite privitoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul sec. XVII*, în "Studii italiene" *(SI)*, VI, 1940.

PALL, Francisc, *Noi mărturii inedite despre călătoriile patriarhului Macarie al Antiohiei în ţările române*, în *BOR*, an. XCIV, 1976, nr. 3-4, p. 343-348.

PANAIT, Panait I., *Dinamica operei ctitoriceşti a epocii lui Matei Basarab*, în *RMM seria MIA*, 1983, 14, nr. 1, p. 56-59.

PANAIT, Panait I., *Un palat bucureştean atribuit lui Matei Basarab*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Muzeul de istorie al municipiului, 1983, p. 87-96.

PANAITESCU, P.P., *Biserica Stelea din Târgovişte. Note istorice*, în *RIR*, V-VI (1935-1936), p. 388-393+1il.

Scurt istoric al lăcaşului ctitorit de negustorul Stelea în sec. XVI şi refăcut de Vasile Lupu la 7 septembrie 1645 în semn de împăcare cu Matei Basarab.

PANAITESCU, P. P., *Dreptul de strămutare a ţăranilor în ţările române (până la mijlocul secolului XVII-lea)*, în *SMIM*, I (1956), p. 63-122.

PANAITESCU, P. P., *Începuturile istoriografiei în Ţara Românească*, în *SMIM*, V, 1962.

PANAITESCU, P.P., *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965.

PANAITESCU, P.P., *L'influence de Pierre Mogila dans les Principautés Roumaines*, în "Mélanges de l'école roumaine en France", V, 1926.

PANAITESCU, P.P., *O carte necunoscută a lui Petru Movilă dedicată lui Matei Basarab*, în vol. *Omagiu lui P. Constantinescu - Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 295-301.

PANAITESCU, P.P., *Petru Movilă şi românii*, Bucureşti, 1942.

PANAITESCU, P.P., *Tezaurul domnesc. Contribuţii la studiul finanţelor feudale în Ţara Românească şi în Moldova*, în *Studii*, XIV (1961), nr. 1, p. 49-85.

PAPACOSTEA, V., *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie*, în *RESEE*, 1-2, 1963, p. 7-39.

PAPACOSTEA, V., *Originile învăţământului superior în Ţara Românească*, în *Studii*, 14, 1961, nr. 5, p. 1139-1167.

PAPACOSTEA, V., *O şcoală de limbă şi cultură slavonă la Târgovişte în timpul domniei lui Matei Basarab*, în *Romanoslavica*, 1962, 5, p. 183-194.

PAPAHAGI, V., *Contribuţii la istoria relaţiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică şi cu Veneţia în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea*, în *RI*, XIX (1933), nr. 4-6, p. 119-125.

PAVLESCU, Eugène, *Georges II Rákóczy, prince de Transylvanie (1648-1660). Essai sur la politique extérieure*, Iaşi, 1924.

PĂCURARIU, Mircea, *Ajutoarele acordate de Ţara Românească bisericii ortodoxe din Transilvania (sec. XV-XVII)*, în *MO*, 1960, nr. 9-10, p. 601-626.

PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, (*secolele XVII şi XVIII*), Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, 680p+3h.

PĂCURARIU, Mircea, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Ţara Românească şi Moldova în secolele XVI-XVIII*, Sibiu, 1968, XII+204p+14pl. cu 36 fig.

Recenzie: Ştefan Andreescu în *MO*, 20, nr. 11-12, nov.-dec. 1968, p. 1018-1020; şi Manolache Teodor N. în *MO*, 20, nr. 11-12, nov.-dec. 1968, p. 1016-1018.

PĂNOIU, Andrei, *Arhitectura tradiţională gorjeană (sec. XVII-XX)*, Târgu Jiu, Editura Centrului Judeţean al Creaţiei Gorj, 1996, 186p.

PÂRNUŢĂ, Gh., *Istoria învăţământului şi gândirea pedagogică din Ţara Românească (sec. XVII-XIX)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, 352p.

PELIMON, A., *Matei vodă la Sadova*, Bucureşti, 1871.

Naraţiune istorică în care este povestită viaţa lui Matei Basarab. Autorul leagă ridicarea mânăstirii de lupta ce s-ar fi dat în aceste părţi.

PERIANU, Radu I., *Un negustor brăilean prieten cu Matei Basarab*, în *RIR* (1946), fasc. IV, p. 344-354+1pl.

Date despre negustorii brăileni din sec. XVI-XVII cu unele amănunte asupra lui Badea, prieten cu Matei Basarab, care-i întăreşte la 26 iunie 1633 moşia Iaşul (jud. Brăila).

PETROV, Gheorghe, *Despre pribegia lui Matei Aga Brâncoveni în Ţara Haţegului (1630-1631)*, în "Sargetia. Muzeul judeţean Deva" (*Sargetia)*, 1986-1987, 20, p. 223-232.

PILLAT, Cornelia, *Ansamblurile de pictură de la mănăstirea Plătăreşti şi biserica din Dobreni*, în *BMI*, 1971, nr. 3.

PILLAT, Cornelia, *Pictura murală în epoca lui Matei Basarab*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1980, 104p.

PILLAT, Cornelia, *Signification de l'ensemble de peinture du monastère d'Arnota*, în *RESEE*, 3, 1979, p. 559-585.

PILLAT, Cornelia, *Tradiţie şi inovaţie în iconografia picturii Ţării Româneşti în epoca lui Matei Basarab*, în *SCIA, AP*, 1973, nr. 2, p. 273-295.

PILLAT, Cornelia, *Variaţiuni pe teme date în arta medievală românească*, Bucureşti, Editura Vremea, 2003, 272p. (colecţia Arte).

PIPPIDI, Andrei, *Tradiţia politică bizantină în Ţările Române în secolele XVI-XVIII*, Bucureşti, 1983; Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Corint, 2001.

POLITIS, L., *Evangiles de luxe offrandes du prince de Valachie Matthieu Basaraba*, în "Deltion tes hristianikes arhaiologhikes hetaireias", 1980-1981, p. 259-270.

POPESCU, Anicuţa, *Instituţia căsătoriei şi condiţia juridică a femeii din Ţara Românească şi Moldova în sec. XVII*, în *Studii*, 23, 1970, nr. 1, p. 55-80.

POPESCU-CILIENI, I., *Biserica Sf. Dumitru, catedrala mitropolitană din Craiova*, Craiova, 1941.

Matei Basarab a zidit-o "de iznoavă în 1651".

POPESCU, Grigore, GRIGORIU, P., *Matei Basarab şi Vasile Lupu*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1970, 104p. (fig.).

POPESCU, M., *Fabricile de hârtie ale lui Matei Basarab*, în *RIR*, VII (1937), fasc. III-IV, p. 384-388.

Precizări cu privire la data şi locul funcţionării morii de hârtie atribuite de autor anilor 1643-1646 în slobozia de la Călimăneşti; descrierea filigranelor hârtiei.

PORUMB, Marius, *O piesă necunoscută de argintărie de la Matei Basarab*, în *AIIACN*, 1982, 25, p. 217-219.

Despre un disc de argint dăruit de Matei Basarab mânăstirii Soveja, păstrat azi într-o colecţie din Budapesta.

POTRA, G., *Mulţămită domnească pentru vitejie şi credinţă*, în *MI*, 1970, nr. 7, p. 44-46.

PROCOPOVICI, Al., *De la Coresi Diaconul la Teofil Mitropolitul lui Mateiu Basarab*, în *Omagiu lui I. Bianu, din partea colegilor şi foştilor săi elevi*, Bucureşti, 1927, p. 289-302.

PUŞCAŞU, Voica Maria, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Ţara Românească şi Moldova până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Vremea, 2001, 624p. (colecţia Arte).

PUŞCAŞU, Voica Maria, *Date noi cu privire la evoluţia ansamblului de arhitectură medievală de la Strehaia*, în *BMI*, 1970, nr. 3, p. 27-36.

REDACŢIA, *Domnii şi boierii români ca fondatori şi ctitori ai monastirilor din Sfântul Munte Athos*, în *BOR*, an. X (1886), 3(mart.), p. 185-192.

RESCEANU, Ştefan, *Gândirea ortodoxă românească în perioada secolelor XVII-XVIII*, în *MO*, 49, nr. 3-6, iul.-dec. 1997, p. 53-60.

RESCEANU, Ştefan, *Influenţa Ortodoxiei greceşti în Ţările Române în secolele XVII-XVIII*, în *MO*, 48, nr. 3-6, mai-dec. 1996, p. 52-65.

REZACHEVICI, Constantin, *Efectivele oştilor din Ţara Românească şi Moldova în veacul al XVII-lea*, în *SMIM*, VI (1973), p. 95-118.

REZACHEVICI, Constantin, *Fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în veacul al XVII-lea (Partea I: Prima jumătate a secolului al XVII-lea)*, în *SMIM*, vol. IX, 1978, p. 59-84.

REZACHEVICI, Constantin, *Fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în veacul al XVII-lea (Partea a II-a: A doua jumătate a secolului al XVII-lea),* în *SMIM*, XIV (1996), p. 85-117.

REZACHEVICI, Constantin, *Începutul epocii lui Matei Basarab şi Vasile Lupu în lumina relaţiilor cu Imperiul otoman şi cu Transilvania*, în *RdI*, XXXV (1982), nr. 9, p. 1003-1012.

REZACHEVICI, Constantin, *Politica internă şi externă a Ţărilor Române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea (I-II)*, în *RdI*, XXXVIII (1985), nr. 1, p. 5-29; 2, p. 145-159.

REZACHEVICI, Constantin, *Steagurile militare ale Ţării Româneşti şi Moldovei în veacul al XVII-lea*, în *RdI*, 29, 1976, nr. 8, p. 1199-1214.

REZACHEVICI, Constantin, *Strategia militară românească în secolul al XVII-lea*, în *RdI*, XXXI (1978), nr. 10, p. 1773-1791.

ROMAN, L., *Aşezările rurale ale Ţării Româneşti în secolele XVI-XIX*, în *RdI*, XXXI (1978), nr. 8, p. 1391-1404.

ROSETTI, Radu R., *Evoluţiunea mijloacelor şi a chipului de făptuire a războiului, dela moartea lui Ştefan cel Mare până la a lui Mateiu Basarab*, 5 vol., Bucureşti.

Armamentul, 1930, 35p.

Organizarea, 1931, 33p.

Tactica, 1931, 58p.

Fortificaţiunea, 1932, 42p.

Strategia, 1932, 99p.

ROSETTI, Radu R., *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, Bucureşti, M.O. Imprimeria Naţională, 1947, 622p. cu ilustr. (Academia Română, Studii şi Cercetări. LXXIV).

ROSETTI, Radu R., *Încercări critice asupra răsboiului din 1653 dintre Matei Basarab şi Vasile Lupu,* Bucureşti, 1912, 26p. (Extras din "Revista Infanteriei", No. 190-191, sept.-oct. 1912).

SACERDOŢEANU, Aurelian, *Mănăstirea Polovragi*, în *BMI*, 1970, nr. 1, p. 41-47.

SACHELARESCU, I., *Din istoria Bucureştilor. Plumbuita*, Bucureşti, 1940.

SACHELARIE, Ovid., *Privilegiul masculinităţii în Ţara Românească până la jumătatea secolului al XVII-lea*, în *Studii*, 23, 1970, p. 483-489.

SAMARIAN-POMPEI, Gh., *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, I, *1382-1775*, Călăraşi, 1936, 442p.

SAVU, Al.Gh., *Oastea Ţării Româneşti în vremea lui Matei Basarab*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 49-54.

SÂRBU, Ion, *Mateiu vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen 1632-1654*, Leipzig, 1899, XI+356p.

SÂRBU, Ion, *Relaţiile externe ale lui Matei Vodă Basarab. 1632-1654. Cu privire la istoria Orientului european.* Traducere şi ediţie îngrijită de Rudolf Gräf. Prefaţă de Ştefan Ştefănescu, Timişoara, Editura de Vest, 1992, 251p.

SEMENOVA, L.E., *Relaţiile bisericii din Moldova şi Muntenia cu biserica rusă în secolul XVII*, în *AIIX*, 1994, 31, p. 561-570.

SIMION, V., *Din nou despre Arnota*, în *RMM seria MIA*, 2, 1984.

SIMONESCU, Dan, BOGDAN, Damian P., *Începuturile culturale ale domniei lui Matei Basarab*, în *BOR*, an. LVI (1938), 11-12 (nov.-dec.), p. 866-880.

SIMONESCU, Dan, PETRESCU, Victor, *Târgovişte, vechi centru tipografic românesc*, în "Muzeul judeţean Dâmboviţa", Târgovişte, 1972.

SINIGALIA, Tereza, *Arhitectura civilă de zid din Ţara Românească în secolele XIV-XVIII*, Bucureşti, Editura Vremea, 2000, 864p. (colecţia Arte).

SINIGALIA, Tereza, *Arhitectura fortificată din epoca lui Matei Basarab*, în *SCIA-AP*, 32, 1985, p. 49-66.

SINIGALIA, Tereza, *De la Matei Basarab la Constantin Brâncoveanu. Repere arhitectonice*, în *SCIA-AP*, 1995, 42, p. 19-27.

SINIGALIA, Tereza, *La miniature votive de l'epoque de Matei Basarab - implications, significations*, în *RRH*, 1985, 24, nr. 3, p. 231-247.

SINIGALIA, Tereza, *Repertoriul arhitecturii în Ţara Românească 1600-1680*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Vremea, 2002-2005 (colecţia Arte).

SPERANŢĂ, Gh., *Dovezi de toleranţă religioasă în Ţările Române*, în *BOR*, an. LXXXIII (1965), 7-8 (iul.-aug.), p. 735-751.

Matei Basarab tolerant faţă de catolici.

SPINEANU, Nic. D., *Epoca lui Matei Basarab*, 1903.

STĂNESCU, E., *Premisele medievale ale conştiinţei naţionale româneşti*: Român - românesc *în textele româneşti din veacurile XV-XVII*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 5, p. 967-1000.

STĂNICĂ, C., *Încă o mănăstire necunoscută*, în *AO*, XVI, 1937, p. 180-181.

Schitul Corlate (comuna Izvoare, judeţul Dolj).

STOICESCU, Nicolae, *Addenda et corrigenda*, în *SMIM*, X, 1983, p. 135-136.

Îndreptări şi observaţii la articolul lui C. Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în veacul al XVII-lea*, apărut în *SMIM*, IX (1978).

STOICESCU, Nicolae, *Constructori ruşi de iazuri în secolul al XVII-lea în Ţara Românească şi Moldova*, în *SMIM*, III, 1959, p. 373-378.

STOICESCU, Nicolae, *Contribution à l'histoire de l'armée roumaine au Moyen Age (XVe siècle-première moitié du XVIIIe siècle)*, în *RRH*, 6, 1967, nr. 5, p. 731-763.

STOICESCU, Nicolae, *Cultura şi arta în vremea lui Matei Basarab*, în *RMM seria MIA*, 1982, 13, nr. 2, p. 51-60.

STOICESCU, Nicolae, *Cum se construiau bisericile în sec. al XVII-lea - prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în *SCIA-AP*, 15, nr. 1, 1968, p. 79-89.

STOICESCU, Nicolae, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, Editura Militară, 1968, 383p.

STOICESCU, Nicolae, *Despre organizarea pazei hotarelor în Ţara Românească în sec. XV-XVII*, în *SMIM*, 4, 1960, p. 191-222.

STOICESCU, Nicolae, *Despre subalternii marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XV-mijlocul sec. XVIII)*, în *SMIM*, 6, 1973, p. 61-90.

STOICESCU, Nicolae, *Dezvoltarea economică a Ţării Româneşti în vremea domniei lui Matei Basarab*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 13-21.

STOICESCU, Nicolae, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1971, 456p.

STOICESCU, Nicolae, *Epoca lui Matei Basarab (1632-1654) - la 350 de ani de la urcarea sa pe tron*, în *GB*, 1982, 51, nr. 7-8, p. 315-335.

STOICESCU, Nicolae, *La Règne de Matei Basarab, epoque de grand essor de la culture*, în "Roumanie. Pages d'histoire" (*RPH)*, 1986, 11, nr. 1, p. 72-86.

STOICESCU, Nicolae, *Lupta lui Matei din Brâncoveni pentru ocuparea tronului Ţării Româneşti*, în *RdI*, 1982, 35, nr. 9, p. 985-1002.

STOICESCU, Nicolae, *Matei Basarab (20 septembrie 1632 - 9 aprilie 1654)*, Bucureşti, Editura Militară, 1982, 248p.+8 f. ilustr., portr. şi facs. (Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice. Institutul de Istorie "Nicolae Iorga").

Rec.: Andrei Busuioceanu în *RdI*, tom. 36, nr. 4, aprilie 1983, p. 419-420.

STOICESCU, Nicolae, *Matei Basarab*, Bucureşti, Editura Academiei, 1988, 222p.

STOICESCU, Nicolae, *Regimul fiscal al preoţilor din Ţara Românească şi Moldova până la Regulamentul Organic*, în *BOR*, LXXXIX (1971), nr. 3-4, p. 335-354.

STOICESCU, Nicolae, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1968, 315p.

STOICESCU, Nicolae, *Structura organizatorică a oştilor ţărilor române în secolele XIV-XVIII*, în vol. *Armata şi societatea românească*, Bucureşti, 1980, p. 161-186.

STOICESCU, Nicolae, *350 de ani de la urcarea lui Matei Basarab pe tronul Ţării Româneşti (septembrie 1632)*, în *MO*, 34, nr. 7-9, iul.-sept. 1982, p. 450-467.

STOICESCU, Nicolae, *Un aspect al relaţiilor politice din Ţara Românească şi Moldova în secolele XVI-XVII: mutarea dregătorilor dintr-o ţară în alta*, în *AIIAI*, XI (1974), p. 251-256; şi în *Destin românesc*, 1994, 1, nr. 4, p. 12-18.

STOICESCU, Nicolae, *Unitatea românilor în evul mediu*, Bucureşti, 1983.

STRATILAT, G., *Notiţe istorice*, în *BOR*, an. VIII (1884), 6 (iun.), p. 450-451; 8 (aug.), p. 754; 9 (sept.), p. 698-712.

Şi informaţii referitoare la Matei Basarab.

STRIHAN, P., *Divan - effendi în Ţara Românească şi Moldova în secolele XVII-XIX*, în *Studii*, XXI (1968), nr. 5, p. 881-896.

SUCEVEANU, Simona, *Ornamentica "Îndreptării legii" - 1652*, în "Biblion. Publicaţie de bibliografie" (*Biblion*), 1996, 4, nr. 1-2, p. 6.

ŞERBAN, Constantin, *Contribuţii cu privire la problema pieţii interne a Ţării Româneşti şi Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (secolele XV-XVIII)*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 1, p. 27-44.

ŞERBAN, Constantin, *Matei Basarab înainte de domnie*, în *RI*, 1990, 1, nr. 5, p. 481-507.

ŞERBAN, Constantin, *Relaţiile politice dintre Ţările Române la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *RdI*, XXXI (1978), nr. 11, p. 1939-1957.

ŞERBAN, Constantin, *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1991, 288p.

ŞTEFĂNESCU, Ştefan, *Istoria Românilor. De la Mihai Viteazul la Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1996, 184p.

ŞTEFĂNESCU, Ştefan, *Populaţia rurală în Principatele Române în secolele XIV-XVII. Obligaţii fiscale şi domaniale*, în *Miscellanea in honorem Radu Manolescu*, Bucureşti, 1996, p. 138-143.

ŞTEFĂNESCU, Ştefan, *Principatele Române în raporturile politice internaţionale din secolele XIV-XVIII. Modele domneşti şi strategii de imagine*, în "Memoriile secţiei de ştiinţe istorice şi arheologice a Academiei Române" (*MSI*), 1997, 22, p. 29-34; şi în *Academica*, 1997, 7, nr. 8, p. 3-4.

ŞTEFĂNESCU, Ştefan, MIOC, Damaschin, *Ţărănimea din Ţara Românească şi Moldova în veacul XVII*, în *RdI*, XXXII, 1979, nr. 12, p. 2285-2301.

ŞTEFULESCU, Al., *Gorjul istoric şi pitoresc*, Tg. Jiu, 1904.

ŞTEFULESCU, Al., *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti, Ediţia a III-a, 1909.

ŞTEFULESCU, Al., *Polovragii*, Tg. Jiu, 1906.

ŞTREMPEL, Gabriel, *Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, în "Studii şi cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 19-27.

TAMAŞ, Corneliu, *Arnota în timpul domniei lui Matei Basarab*, în "Studii vâlcene. Râmnicu Vâlcea" (*SV)*, 1985, 7, p. 53-56.

TEODORESCU, Bogdan, *Aparatul de stat sub Matei Basarab*, în "Anuar. Fundaţia pentru istoria Prahovei" (*AN-PH)*, 1995, 7, p. 21-25.

TEODORESCU, Bogdan, *Funcţia fiscală a domniei în timpul lui Matei Basarab*, în: "Pagini de istorie (Studii şi comunicări ştiinţifice)", vol. I, Bucureşti, 1990, p. 34-51.

TEODORESCU, Bogdan, *Politica internă a domniei în vremea lui Matei Basarab*, rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1984.

THEODORESCU, Răzvan, *Epoca lui Matei Basarab, răscruce a vechii culturi româneşti*, în *RdI*, 1982, 35, nr. 12, p. 1330-1338.

THEODORESCU, Răzvan, *Tradiţionalismul muntenesc sub Matei Basarab şi deschiderile către viitor*, în Răzvan Theodorescu, *Civilizaţia românilor între medieval şi modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, vol. II, Bucureşti, Editura Meridiane, 1987, p. 5-62.

TIMUŞ, Gherasim, *Mitropolia din Bucureşti*, în *BOR*, an. XVII (1893), 9 (dec.), p. 745-762.

În epoca lui Matei Basarab (1632-1654).

TOMESCU, Mircea, *Istoria cărţii româneşti de la începuturi până la 1918*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

TURBATU, M., *Rolul meşteşugarilor de la sate în dezvoltarea producţiei de mărfuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Ţara Românească*, în *Studii*, nr. 3, 1955.

TURDEANU, Emil, *Din vechile schimburi culturale între români şi iugoslavi*, în "Cercetări literare", 3, 1939.

URSU, N.A., *Un cărturar puţin cunoscut de la mijlocul secolului al XVII-lea: Daniil Andrean Panoneanul*, în "Cronica", 23 oct. 1981, p. 5, 8.

VASILESCU, Laurenţiu, *Mănăstirea Brebu*, Bucureşti, 1968.

VĂDEANU, V., *Biserici - Monumente istorice din epoca lui Matei Basarab în judeţul Gorj*, în *MO*, 38, nr. 5, sept.-oct. 1986, p. 72-78.

VĂTĂMANU, N., *Contribution à l'étude de la vie et de l'oeuvre de Giovanni Mascellini, médecin et secrétaire princier*, în *RESEE*, 2, 1978, p. 269-287.

VĂTĂMANU, N., *Giovanni Mascellini, fizic şi secretar domnesc*, în N. Vătămanu, *Voievozi şi medici de curte*, Bucureşti, Editura Enciclopedică română, 1972, p. 150-165.

VELESCU, Oliver, *Matei Basarab în imaginea secolului XIX*, în: *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 105-126.

VELICHI, C., *Vasile Lupu ca domn al Moldovei şi Ţării Româneşti*, în *RI*, XXII (1936), nr. 4-6.

VÎRTOSU, Emil, *Mari dregători din Ţara Românească şi Moldova în sigiliile secolelor XVII-XVIII*, în "Studii şi cercetări de istorie medie", I, 1950.

VLAD, Matei, *Colonizarea rurală în Ţara Românească şi Moldova (secolele XV-XVIII)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973, 186p. (Biblioteca istorică XXXVII).

VLAD, Matei, *Impunerea şi perceperea dărilor pe cai în ţările române (până la sfârşitul sec. XVII)*, în *Studii*, X, 1957, nr. 3, p. 135-157.

VLAD, Matei, *Istoria medie a României, sec. XVII-XVIII. Note de curs*, Bucureşti, 1978, 154p.

VLAD, Matei, *L'Alliance politique et militaire des Pays Roumains (1632-1654)*, în *AUB ist*., 1986, 35, p. 63-74.

VLAD, Matei, *Regimul administrativ al satelor de colonizare din Ţara Românească şi Moldova (secolul al XVII-lea)*, în *Studii*, XXII (1969), nr. 2, p. 35-47.

VLAD, Matei, *"Ruptoarea", o instituţie caracteristică regimului fiscal al satelor de colonizare din Ţara Românească şi Moldova (secolele XVII-XVIII)*, în *RA*, nr. 2, 1969.

VOINEA, T., *Le contenu social de le justice pénale en Valachie aux XIVe-XVIIIe siècles*, în *RRH*, IX (1970), nr. 6, p. 953-962.

XENOPOL, A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană, vol. VII: Dela Matei Basarab şi Vasile Lupu până la Brâncoveanu 1633-1689*, Ediţia a III-a, Bucureşti, Cartea Românească, 1929, 283p.

XENOPOL, A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană, vol. IV: Istoria modernă. De la Matei Basarab şi Vasile Lupu până la fanarioţi. 1633-1821*. Text stabilit de Maria Simionescu şi Nicolae Stoicescu. Note, comentarii, indice, postfaţă de Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, 526p.

ZEKELY, W., *Unele consideraţii privind luptele desfăşurate de Matei Basarab în anul 1632*, în *Istros*, 1992, 6, p. 135-153.

ZEKELY, W., *Unele precizări cronologice privind mişcările social-politice desfăşurate în ultimul an al domniei lui Matei Basarab*, în *Istros*, II-III (1981-1983), p. 299-330.

ICONOGRAFIE

ALEXIANU, Al., *Mode şi veşminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, vol. I, Bucureşti, Editura Meridiane, 1987.

La p. 374: Matei Basarab şi Doamna Elena; pe coperta I: Vel spătarul Preda cu fiul său.

BRĂTULESCU, Victor, *Miniaturi şi manuscrise*, Bucureşti, 1939, p. 93-98 şi pl. LVII-LVIII.

BULUȚĂ, Gh., CRAIA, S., *Manuscrise miniate şi ornate din epoca lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1984.

Ctitorii Mănăstirii Strehaia: Matei Basarab - Voievod, Doamna Elena şi fiul lor Mateiaş Voievod, în *AO*, XX, nr. 113-118, ian.-dec. 1941, p. 19, 24, 25, 27.

Crucea lui Matei Basarab, de la Biserica Târgul Dealului (1634), în *MO*, 16, nr. 1-2, ian.-febr. 1964, p. 44.

Basarab, Matei şi Semnătura autografă, în *AO*, V, nr. 24, mart.-apr. 1926, p. 116.

EFREMOV, Al., *Portrete de donatori în pictura de icoane din Ţara Românească*, în *BMI*, nr.1, 1971.

Fragment din tâmpla Schitului Crasna, jud. Gorj, cu portretele donatorilor: Voievodul Matei Basarab şi Mitropolitul Ştefan al Ungrovlahiei, în *MO*, 34, nr. 7-9, iul.-sept. 1982.

IONESCU, D., *Quelques miniatures trouvés dans une Evangile du XVIIe siècle*, în vol. *Mélanges N. Iorga*, Paris, 1933, p. 877-894.

IONESCU-NIŞCOV, Tr., SOVEJA, M., *Acte de cancelarie domnească. Ornamente şi miniaturi*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1974, nr. VII-XI.

KARADJA, C., *Notiţă despre unele miniaturi înfăţişând pe Matei Basarab şi pe Doamna Elena*, în *BCMI*, anul XIX, fasc. 48, 1926.

Matei Basarab Voievod, doamna <<Ileana>> şi Mihai Cantacuzino fost mare spătar, în *MO*, 24, nr. 7-8, iul.-aug. 1972.

METZULESCU, Stelian, *Stema lui Matei Basarab în cărţile bisericeşti*, în *BOR*, an. LXXVII (1959), 3-4 (mart.-apr.), p. 322-342.

Studiu genealogic şi heraldic (Foto 16 buc.).

OMONT, H., *Portraits de Mathieu Bassaraba, voïvode de Valachie, et de sa femme, Hélène (1633-1654)*, în "Bulletin de la Société des antiquaires de France", 1898.

Partea de jos a crucii lui Matei Basarab, de la biserica din Târgul Dealului (1634?), în *MO*, 16, nr. 1-2, ian.-febr. 1964, p. 44.

Pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab şi ale familiei sale, în vol. *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 338-351.

Pîrăianu, Danciu, în *AO*, VII, nr. 36, mart.-apr. 1928, p. 118.

SACERDOȚEANU, Aurelian, METZULESCU, Stelian, *Întâia piatră de mormânt a lui Matei Basarab*, în *SCIA*, II, nr. 3-4, 1955, p. 342-351.

MATEI BASARAB IN ROMANIAN HISTORIOGRAPHY. BIBLIOGRAPHY

Abstract

This bibliography contains the significant historical writings concerning the life and reign of the voivode Matei Basarab of Wallahia (1632-1654). The great achievement of this prince's government, in almost all aspects of political, social and religious life have determined the Romanian historians to dedicate his numerous studies and writing. Their efforts are comprised in the present bibliography, which is structured in three chapters: *Original sources* (documents, chronicles, inscriptions and others), *Special studies* and *Iconography*.